Горобченко Ірина Вікторівна
Снєгірьова Валентина Василівна
Каєнко Олександр Васильович
Бушакова Оксана Валеріївна

«Зарубіжна література»

підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти

МПП «Букрек»
2025

Підручник розроблено відповідно до Модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Снєгірьова В. В., Бушакова О. В., Горобченко І. В., Каєнко О. В.)

Ірина Горобченко
Валентина Снєгірьова
Олександр Каєнко
Оксана Бушакова

8

Зарубіжна література

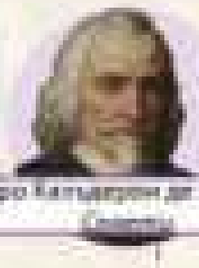
ЛІТЕРАТУРНА МАНДРІВКА

КРІЗЬ ЧАС

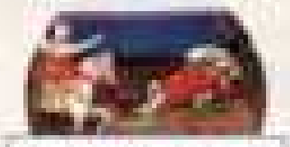

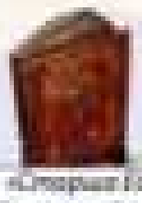

Класицизм

Бароко

XVII–XVIII ст.

Відродження / Ренесанс

XIV — кінець XVI ст.

Середньовіччя

кінець V — XVI ст.

Античність

кінець VIII ст. до н.е. — 476 р.

VIII VII VI V IV III II I

століття до нашої ери

100 1200 1400 1600 1800 2000

нашої ери

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Слова Павла Чубинського
Музика Михайла Вербицького

Ще не вмерла України і слава, і воля.
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Ірина Горобченко, Валентина Снєгірьова,
Олександр Каєнко, Оксана Бушакова

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Чернівці
МПП «Букрек»
2025

УДК 821(100).09(075.3)
Г 67

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 р. № 347)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник розроблено відповідно
до Модельної навчальної програми
«Зарубіжна література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Снєгірьова В. В., Бушакова О. В., Горобченко І. В., Каєнко О. В.)

Горобченко І., Снєгірьова В., Каєнко О., Бушакова О.
Г 67 Зарубіжна література : підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Чернівці : МПП «Букрек», 2025. 256 с. : іл.
ISBN

УДК 821(100).09(075.3)

Електронний додаток до підручника розміщено за адресою:

https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+8thZarLit04+2024/course/ або *https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8*

© Горобченко І., Снєгірьова В., Каєнко О., Бушакова О., 2025
© МПП «Букрек», 2025

ISBN

ДОРОГІ ЮНІ ДРУЗІ!

Наш авторський колектив щиро радіє новій зустрічі з вами — допитливими, розумними, щирими, милосердними шанувальниками та шанувальницями найкращих творів зарубіжної літератури.

Цьогоріч ми разом помандруємо у світи давніх героїв і міфічних битв, побуваємо на середньовічному Сході та Заході, душею доторкнемося до шедеврів Ренесансу, дізнаємося про мистецтво бароко і класицизму та піднімемося над буденністю разом із письменниками сучасності.

Пам'ятайте, що вам відкрито безмежний світ, у якому українці й українки безліччю невидимих ниток поєднані з іншими народами планети Земля, їхньою культурою та історією. І література — мистецтво слова і школа життя — обов'язково допоможе вам краще зрозуміти і весь цей світ, і самих себе. Не втрачайте свій шанс!

Для того, щоб вам було зручно працювати з підручником, ми залишили вже звичну вам **рубрикацію**:

- **ЗНАЙОМТЕСЯ, АВТОР / АВТОРКА / КНИГА!** — коротке досьє з використанням ключових дат та цікавих фактів, що створюють попереднє враження про особистість письменника/письменниці чи книгу загалом у разі її анонімності.
- **КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ** — передмова до художнього твору.
- **СТАЄМО КОМПЕТЕНТНИМИ ЧИТАЧАМИ Й ЧИТАЧКАМИ** — розтлумачення необхідних літературознавчих понять.
- **РУЙНІВНИКИ МІФІВ** — завдання для розвитку навичок інформаційної безпеки.
- **УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ** — дослідження особистих і творчих зв'язків зарубіжних письменників з Україною.
- **ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ** — інформація про те, як життя вивченого на уроці твору продовжується в інших видах мистецтва.
- **КНИЖКА В ОДИН КЛІК** — прямий доступ до творів для позакласного читання.
- **КВІЗ** — підсумкова інтелектуальна гра для допитливих.

До кожного програмового твору ми пропонуємо **різнорівневу ступінчасту систему запитань і завдань**, користуючись якими ви зможете зрозуміти і засвоїти прочитане:

- **ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ** — запитання і завдання для аналізу та інтерпретації тексту.
- **ПІЗНАЄМО СЕБЕ** — завдання для самопізнання і роботи над собою як особистістю, читачем / читачкою, громадянином / громадянкою.
- **ПРАЦЮЄМО В КОМАНДІ** — завдання для колективної роботи.
- **ЧИТАЄМО ТВОРЧО** — завдання на вдосконалення читацьких умінь і навичок.
- **ПРАЦЮЄМО З ОРИГІНАЛОМ** — завдання для роботи з оригіналом твору чи варіантами його перекладу.
- **ЖИВІ СТОРІНКИ** — вправи, які допомагають «оживити» твір (інсценізація, декламація, публічний виступ тощо).
- **СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ** — завдання на створення нового мистецького продукту за прочитаним твором (ілюстрації, відеоролики, фанфіки, комікси тощо).
- **ДИСКУСІЯ** — запитання, що спонукають до обговорення і захисту власного погляду.
- **ОЦІНЮЄМО СЕБЕ** — вправи для самоконтролю й самооцінювання.

Умовні позначки:

Словник імен / власних назв / невідомих слів — тлумачення невідомих назв і реалій, наявних у тексті.

Так позначені завдання, які ви знайдете в електронному додатку, і їхні номери.

Завдання з підручника та електронного додатка до нього ви будете опрацьовувати разом з учителем/учителькою на уроці, але ми подбали і про те, щоб у вас був стимул для самостійної роботи. Для тих із вас, хто любить працювати самостійно, ми вигадали власну криптовалюту — гайворони та соверени! Нагадуємо, що ***1 золотий соверен*** дорівнює ***12 срібним гайворонам***. Завдання, за які їх можна буде отримати, мають особливу мітку. Шукайте їх у підручнику чи електронному додатку, виконуйте, накопичуйте валюту! Зароблені монети можна обміняти в учителя на оцінку у будь-який зручний для вас час (*1 навчальний бал = 1 соверен, або 12 гайворонів*) чи накопичувати на віртуальній картці читацького банку до потрібної суми.

Ну що, рушаймо?

Наш авторський колектив зичить вам цікавого нового навчального року!

Вступ

ЛІТЕРАТУРА ЯК ЗАСІБ ХУДОЖНЬОГО ОСВОЄННЯ ДІЙСНОСТІ

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС. ЛІТЕРАТУРНІ ЕПОХИ

— Гаррі, ти — видатний чарівник, пам'ятай про це!
— Я?.. Я гірший від тебе!..
— Що там я?.. Книжки! Розум! Є важливіші речі — дружба, відвага.

Дж. К. Ролінґ «Гаррі Поттер та філософський камінь»

«Навіщо читати книжки, якщо все це можна побачити в кіно?» — цілком резонне питання, яке сьогодні ставить багато хто. Та й перегляд кіно вже здається заскладним — це ж скільки треба часу! Потрібні знання можна отримати з інтернету, цікаві сюжети — з тіктоку, а вважати книжки розвагою можна лише від сили: простіше поспілкуватися в соціальних мережах. То чи потрібна сучасній людині художня література?

Як не дивно, відповідь однозначна: потрібна. Художня література є видом мистецтва, як кіно, театр чи музика, проте впливає на аудиторію інакше, тому не може бути нічим замінена. Читач, занурюючись у книжку, моделює обставини, в яких опинився герой, ідентифікує себе із цим героєм; думає, як би вчинив на його місці, і відчуває сильні емоції; врешті-решт читач ***замислюється***. Кіноглядач, наприклад, також проживає події, що відбуваються на екрані, і в нього з'являються почуття, але є нюанс: занадто мало доводиться домислювати, занадто мало аналізувати сюжетне наповнення, яке подається у вже готовій відеоформі.

Натомість написаний текст передбачає більше особистих і особистісних зусиль.

Не секрет, що література розвиває емоції та співпереживання. Вона дає можливість читачеві пройти через те, чого він, можливо, ніколи не відчує в реальності. Доведено, що будь-яка прочитана історія, якою б фантастичною вона не була, створює в нашому мозку нові нейронні зв'язки і він сприймає прочитане як таке, що відбулося з нами особисто. Розвинена емпатія має цілком прикладну цінність: вона допомагає будувати здорові романтичні і дружні стосунки, ефективно комунікувати, плідно працювати в команді.

Раніше художні та інші тексти створювали переважно фахівці — письменники, журналісти, сценаристи. А тепер, у часи інтернету та соцмереж, складати грамотні тексти так чи так доводиться всім. Часто від цього залежить кар'єра й успішність людини. Однак навичка письменства — це не тільки правильно розставлені розділові знаки і відсутність орфографічних помилок. Щоб розвинути чуття мови, необхідно читати художні твори.

Художній твір — це такий самий мистецький витвір, як картина чи скульптура. Він містить культурний код, «зчитати» який може лише ерудована людина. Що більше культурних кодів у запасі людини, то глибше вона розумітиме світ навколо себе.

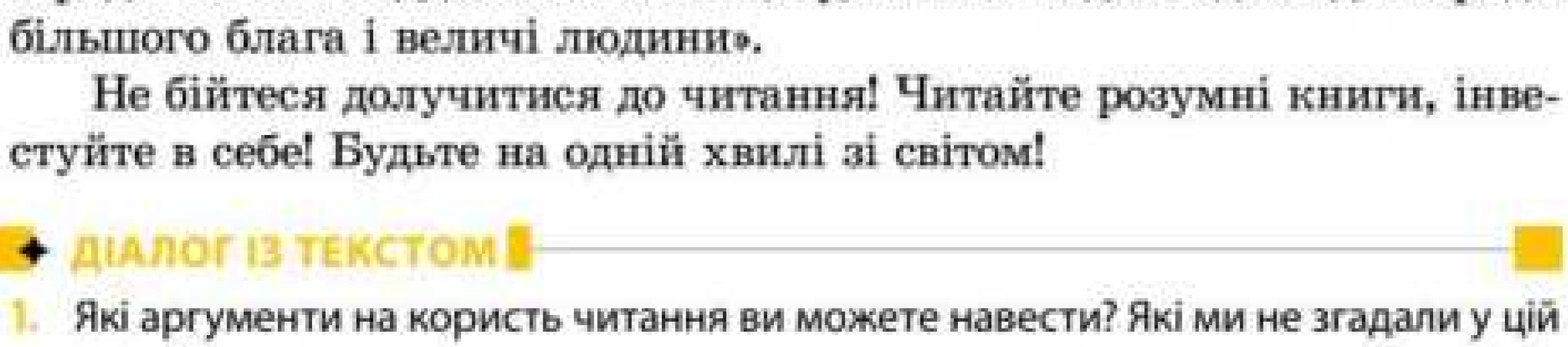
Ставлення до книги, до читання не завжди було однаковим, воно змінювалося. І сама література розвивалася, удосконалювалася, була на вістрі історичних, політичних, культурних тенденцій. Так здійснювався ***літературний процес.***

Літературний процес — це поступальний розвиток і еволюція літератури від найдавніших часів до сьогодні. Своїм корінням він сягає сивої давнини (фольклору, священних текстів різних релігій, історичних хронік-літописів, героїчного епосу — саме з цих джерел починалася художня література), проходить певні щаблі розвитку і — не закінчується ніколи. Літературний процес, як вічний двигун, можна лише «запустити»; завершенням його може стати хіба що фізичне знищення людства. Інакше спинити потяг людини до творчості (як письменницької, так і читацької) ще нікому не вдавалося.

Ми щойно згадали «щаблі розвитку» літератури. Літературознавці називають їх ***літературними епохами*** і пов'язують з історичними змінами в житті людства. Саме через взаємодію історії і художньої літератури (ба більше, мистецтва загалом) ці епохи формуються. За літературознавчим словником, **літературна епоха (доба) — фрагмент історико-літературного процесу, окреслений певними вирішальними моментами в історії літератури.** Характерні ознаки літературної доби — це погляди на роль літератури в суспільстві та культурі, підходи до творчості та наслідування тих чи тих літературних зразків, коло зображуваних тем, арсенал жанрів, художніх засобів і прийомів тощо.

Літературна епоха має хронологічні межі. Цього навчального року ви ознайомитеся з такими епохами:

- **Античність** (кінець VIII ст. до н. е. — 456 р.).
- **Середньовіччя** (кінець V — XVI ст.).
- **Відродження / Ренесанс** (XIV — кінець XVI ст.).
- **Бароко** (XVI–XVII ст.).
- **Класицизм** (II половина XVII ст.).

Але якими б творами не була представлена література в ту чи ту епоху, незмінними у них лишалися любов і повага до людини, до її внутрішнього і зовнішнього світу, віра у величне майбутнє людства і виняткову цінність кожної особистості. Щодо цього відомий англійський письменник Джон Голсуорсі (1867—1933) сказав: «На питання, заради чого ми віддаємося мистецтву, є тільки одна відповідь: заради більшого блага і величі людини».

Не бійтеся долучитися до читання! Читайте розумні книги, інвестуйте в себе! Будьте на одній хвилі зі світом!

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Які аргументи на користь читання ви можете навести? Які ми не згадали у цій статті?
2. Що таке світовий літературний процес? Чи є його частиною, на вашу думку, українська література? Якщо так, то якою саме?
3. Чи можливий — у межах літературного процесу — занепад літератури?
4. Що таке літературна епоха? Як саме, на вашу думку, пов'язані між собою історичні події і розвиток чи занепад літератури?

Розділ 1.

ЧАС У ПОШУКУ ГЕРОЯ

ІДЕАЛ ЧОЛОВІКА В АНТИЧНОМУ ТА СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ ГЕРОЇЧНИХ ЕПОСАХ

Ви, мабуть, не раз чули, що література народжується життям і згодом на нього й впливає. Кожен письменник чи письменниця прагне відтворити власні думки, почуття, фантазії, що водночас зумовлені часом, у якому він/вона живе, місцем у просторі і соціальній піраміді, побутовими умовами, рівнем освіченості й виховання, політичними й релігійними поглядами і ще багатьма чинниками, які врешті-решт і є самим життям. І місія будь-якого твору — наповнити цей світ своєю музикою, викликати у душі читачів ураган чи зігріти їхні серця любов'ю. Якщо твір знайшов свого читача, бодай одного, — він свою місію виконав.

Кожен автор знайомить читача або читачку зі своїм ідеалом героя. Хтось — відкрито й однозначно, хтось — приховано, завуальовано, через авторську симпатію чи мову твору. Вдумливий читач розуміє: письменник прагнув, щоб нам сподобався персонаж Ікс, отже, він і є виразником авторського ідеалу. Якщо авторські погляди зачепили вас — зустріч із книгою відбулася. Якщо ні — покладіть її на полицю: або час цієї книги ще не настав, або вона — не для вас.

Водночас є просто час і є Час — історична епоха, система світобачення мільйонів людей. Цей Час висуває вимоги до будь-кого: чи то продавця морозива, чи то вчителя, чи то письменника. Саме письменник певної історичної епохи створює такого Героя, який відповідає духові цього періоду, йде в ногу із Часом, відповідає його запитам. Про таких кажуть «сучасний» або «герой свого часу».

В історії кожного народу настає момент, коли спільноти родів чи племен стають єдиним народом. У такий період важливо знайти ту силу, яка об'єднує всіх. Такою силою можуть стати спільна релігія, чи ідея, чи історична постать, чи літературний персонаж, навіть попри те, що він не створений життям, а вигаданий. Мета

такого Героя — дати молоді приклад для наслідування, показати, чого треба прагнути, щоб бути справжнім сином/донькою свого народу. Так на межі фольклору й літератури виникали героїчні народні епоси.

Епос *(грец. epos — розповідь, слово)* — **розповідь про героїчні чи побутові події, які відбувалися в далекому минулому.** ***Сюжетом епосу*** були важливі для народу події — ***битва, поєдинок із ворогом***, який завершується перемогою героя; ***мандри героя***, пов'язані з фантастикою, уславленням праці тощо. Зрозуміло, що переважно це були оповідки про війни і битви — Час був неспокійним.

Герой епосу — ***воїн, богатир, у якому втілено найкращі риси народного характеру***, надзвичайно сильний і мужній. До речі, гіперболи *(поетичні перебільшення)* для епосу — звична річ. Як правило, герой епосу не мав знатного походження, а був звичайною людиною, проте сильною духом. Образ героя розкривається через його вчинки, а його мета — бути корисним своєму народу чи (згодом) своїй державі і своєму володарю.

Нагадаємо: буремний Час потребував героя-воїна. І такий герой прийшов. У Давній Греції — богорівний відчайдух Ахілл (Гомерова «Іліада»), велемудрий шукач пригод Одіссей (знову ж Гомерова «Одіссея»), обранець богів і їхній покірний слуга Еней («Енеїда» Вергілія), переможець дракона Сіґурд (ісландська «Старша Едда»), у континентальній Європі — Зіґфрід (персонаж «Пісні про Нібелунгів»), зразковий васал Роланд («Пісня про Роланда»). А ще — розсудливий Ілько Муровець і його побратими з київських билин; велетень Калевіпоеґ з однойменного естонського епосу; лицарі Камелоту — герої легенд про британського короля Артура. На півдні Азії, за Гімалаями, — бездоганний ца-

Герої народних епосів різних країн:
1. Давньоруський богатир
2. Принц Рама з дружиною
3. Король Артур

ревич Рама («Рамаяна»)... Перелік можна продовжувати. Ці герої жили в різний час, хтось із них мав реальних історичних прототипів, хтось був вигадкою (історична наука ще точно не встановила їхнього походження; водночас майже три тисячоліття Троянську війну вважали вигадкою, а сьогодні доведено, що вона відбулася у XII ст. до н. е.).

Серед придуманих народом героїв давніх часів зазвичай не було жінок, адже, як вважалося, розмахувати мечем — не жіноча справа. Утім, у давньому Чернігові розповідали про Василісу Микулівну, яка свого чоловіка визволила із в'язниці князя Володимира. Але ця історія радше виняток.

Важливо знати: героям довіряли, на них взорувалися, вони й після смерті надихали на перемогу. За це ми цінуємо їх і досі.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Що таке епос? Назвіть його характерні риси.
2. З якою метою створювалися епоси?
3. Як ви зрозуміли вислів *«герой свого часу»*?

СВІТ ЛЮБИТЬ ГЕРОЇВ

Гомер (IX–VIII ст. до н. е.). «Іліада». «Одіссея»

Немає перепон для смертних
штурмувати навіть саме небо.

Гомер

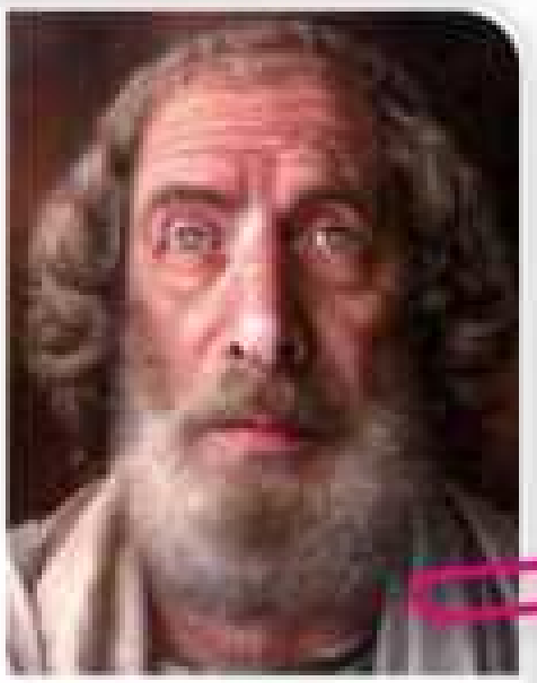
Коли давнього грека запитували, хто такий Поет, той завжди відповідав: «Гомер». Так, поетів було багато, а Поет — лише один, і знати його твори було так само природно, як знати свій родовід і те, що твоя батьківщина — Еллада. Греки так любили свого Поета, що були охочі повірити всьому, що про нього розповідали. Із часом ім'я Гомера обростало легендами, та так сильно, що сьогодні вже й годі зрозуміти, де правда, а де — вигадка.

Твори Гомера — це фактично переказ прадавніх міфів, поетична мандрівка в часи, коли море було глибшим, люди — мужнішими, а на землю з Олімпу час від часу сходили боги, щоб знічев'я погратися долями смертних. Наслідками таких візитів частенько ставало народження героїв — смертних дітей, наділених нелюдськими якостями і можливостями. Про таких і поговоримо...

Знайомтеся, автор!

Справжнє ім'я: достеменно невідоме. Варіант Гомер (Омир) наводить Гесіод, перший відомий на ім'я грецький поет, і за ним повторюють інші автори. Проте більшість дослідників вважають його лише прізвиськом і перекладають як «сліпий», «заручник», «співець».

Дата і місце народження: достеменно невідомі. Припускають, що народився у IX ст. до н. е. За право називатися батьківщиною Гомера сперечалися Смірна, Колофон, Саламін (на Кіпрі), Родос, Іос, Аргос, Афіни, Кіма, Пілос, Ітака. Найбільш вірогідними «кандидатами» вважаються Смірна (сучасний Ізмір) або острів Іос.

Гомер. Портрет-реконструкція Джонвона Чонга

Дата й місце смерті: достеменно невідомі. Ймовірніше, помер у VIII ст. до н. е. на острові Іос.

Найвідоміші твори: вірогідно, епічні поеми «Іліада» та «Одіссея»; гомерівські гімни.

- Традиційно вважається, що Поет сліпий, але був він таким від народження чи втратив зір уже потім, невідомо.
- Гомер був *аедом* — мандрівним співаком, який виконував власні твори під акомпанемент кіфари.
- Твори Гомера кілька століть існували в усній формі (вірогідно, змінюючись), і лише з появою писемності їх зафіксували.
- Відсутність конкретної інформації про Гомера та певні протиріччя між змістом обох поем породили так зване ***гомерівське питання***:
  - Чи існував Гомер як реальна особистість?
  - Чи був він автором «Іліади» і «Одіссеї»?
  - Чи належать обидва твори одному автору?

Гомер. Рельєф у палаці Лувр (Париж). Скульптор Антуан-Дені Шоде, 1806 р.

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

- Існує версія, що за походженням Гомер міг бути скіфом, народженим у Причорномор'ї. Поет був надзвичайно популярним в Ольвії (місто-держава неподалік сучасного Миколаєва).
- В «Іліаді» згадуються землі Північного Причорномор'я (сучасна Україна) та їхні мешканці — кіммерійці.
- Головний герой твору — могутній Ахілл — можливо, ріс і мужнів у краю скіфів. Візантійський історик Лев Диякон відзначає його «скіфську» зовнішність (біляве волосся, світло-сині очі), одяг (накидка із застібкою) та звички (дратівливість, звичка до пішого бою). З іменем Ахілла пов'язані Тендрівська коса та місто Ольвія. Після смерті героя його мати Фетіда попросила Посейдона підняти з дна моря острів, де б її син нарешті упокоївся. Пізніше тут спорудили храм Ахілла. Греки назвали острів Левка (Білий), а нам він більш відомий як острів Зміїний.
- Українською мовою «Іліаду» — повністю чи частково — перекладали Олександр Навроцький, Степан Руданський, Іван Франко, Володимир Самійленко. Над перекладами «Одіссеї» працювали Пантелеймон Куліш, Леся Українка, Петро Ніщинський. Надбанням української культури XX ст. вважається переклад обох поем Миколи Хомичевського (відомого під псевдонімом Борис Тен).
- «Українська одіссея» (з 2020 р.) — театральний проєкт, у рамках якого команда митців ставить п'ять вистав-епізодів у п'яти містах (Київ — Львів — Харків — Одеса — Київ). Імпульсом проєкту є Гомерова «Одіссея» та «Улісс» Джеймса Джойса.

Острів Зміїний

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Навіщо сучасному читацькому колу знайомитися з «Іліадою» — давнім (греки сказали б «архаїчним») і доволі складним текстом? Можливо, тому що це найбільший і найдавніший епос Європи, наріжний камінь європейської культури? Навряд чи це зачепить пересічного читача. Родзинка поеми — у думках Гомера про війну і роль богів у ній.

Дивно, але є люди, які люблять війну. На війні можна стати героєм, здобути славу, отримати прибуток. Справжньою причиною Троянської війни був контроль над протокою між Середземним і Чорним морем. Контролюєш прохід із моря до

моря — маєш гроші за право його пройти. А щоб виправдати власну жадібність, греки вигадали красиву історію про зрадженого чоловіка і легковажну красуню. І Гомер мав би підтримати земляків... Але він насамперед був не лише Поетом, він був Людиною, тому впродовж читання поеми ми помічаємо, як автор плаче за загиблими, закликає до миру і не приховує, що лицемірні боги не надто переймаються справедливістю.

«Іліада» — це антивоєнний твір і тому актуальний в усі часи. Особливо зараз.

ІЛІАДА

На десятому році Троянської війни Ахілл розгнівався на верховного вождя греків, Агамемнона, — той відібрав у героя його здобич. Образа була настільки сильною, що Ахілл навіть відмовився воювати, і замість нього — в обладунку героя — на поле бою виходить його друг, юний Патрокл. Сміливець гине від руки троянського царевича Гектора, і Ахілл повертається, щоб помститися. Поєдинок двох найкращих бійців стає кульмінацією усього твору.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ДРУГА. УБИВСТВО ГЕКТОРА

(уривки)

Як подорожнього хижий дракон у лігві гірському чатує —
Так же і Гектор стояв, охоплений запалом буйним,
Мовив тоді він до себе, відважним обурений духом:
«Горе мені! Якщо я за цей мур чи за браму сховаюсь,
Полідамант мене перший образливим словом зустріне:
«Гектор наш люд погубив, на свою покладаючись силу».
Так говоритимуть. Тож набагато було б мені краще
Як не в двобої здолати Ахілла й звитяжно вернутись,
То від руки його славну загибель прийнять перед містом»...
Так міркував він і ждав. До нього Ахілл наближався,
Мов Еніалій — Арей войовничий — в шоломі гривастім...
Гектор же, щойно побачив його, затремтів. Не посмів він
Ждать його й кинувсь тікать, за собою лишаючи браму.
Слідом погнався Пелід, на швидкі покладаючись ноги...

Мимо дозорного пагорба й смоков, овіяних вітром,
Бігли вздовж муру міського обидва шляхом вони битим...
Так вони тричі оббігли навколо Пріамове місто

В дужім бігу, аж стали дивитись на них і богове.
Отже, почав тоді мовити батько людей і безсмертних:
«Горе! На власні очі я гнаного круг Іліона
Любого воїна бачу, журбою за Гектора тяжко
Серце моє засмутилося! Скільки биків круторогих
Він на ущелинах Іди в верхів'ях і в високоверхій
Трої мені попалив! Сьогодні ж Ахілл богосвітлий
Гониться швидко за ним круг священного міста Пріама.
Отже, боговe, подумайте й пильно тепер обміркуйте,
Чи врятувати від смерті його, чи дозволить Пеліду
Все ж подолать його, хоч він великою доблестю славен».
В відповідь мовить богиня йому ясноока Афіна:
«Батечку наш темнохмарний, о що ти сказав, громовладче!
Смертного мужа, якому давно вже приречена доля,
Від неминучої смерті хотів би ти все ж увільнити.
Дій, як волієш, та ми, усі інші боги, з цим не згодні».
... А як обидва вони до джерел учетверте добігли,
Батько безсмертних богів, терези золоті натягнувши,
Кинув на шальки два жереби довгопечальної смерті —
Гектора, коней баских упокірника, й другий — Ахілла,
І посередині взяв. Долі Гектора день похилився,
Вниз, до Аїду пішов, — Аполлон одвернувся од нього.

До Пелеона ж богиня прийшла, ясноока Афіна,
Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
«Зевсові любий Ахілле ясний! Сподіваюся, нині
До кораблів принесемо з тобою велику ми славу,
Гектора, хоч і який він неситий в бою, подолавши.
Тож зупинись на часину й спочинь! А сама я подамся
До Пріаміда й схилю його вийти на бій із тобою».
Так говорила Афіна, і радо Ахілл їй скорився.
От зупинивсь він і сперся на ясен свій мідяногострий.
І до божистого Гектора миттю вона поспішила,
Постать Дейфоба прибравши і голос його неослабний,
Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
«Любий, як тяжко Ахілл утісняє тебе прудконогий,
Гонячи швидко навкруг священного міста Пріама.
Отже, спинімось, заждім його й будемо вдвох боронитись!..
Ну-бо, сміливо ставаймо до бою й списів не щадімо
В січі завзятій, — побачимо ще, чи Ахілл прудконогий
Нас повбива й поволочить озброєння наше криваве

До кораблів глибодонних, чи ти його списом здолаєш!»
Мовила так і підступно його повела за собою.
А як, один проти одного ставши, зійшлись вони близько,

Перший Ахіллові Гектор сказав тоді шоломосяйний:
«Більш я не буду, Пеліде, як досі, тебе уникати.
Тричі оббіг я Пріамове місто священне, не смівши
Стріти твій напад. А зараз — дух мій мене спонукає
Стати грудьми проти тебе — здолаю чи смертю загину.
Але звернімось до вічних богів: вони кращими будуть
Свідками нам і нашу пильніше доглянуть умову.
Не оскверню я тебе, коли над тобою звитягу
Дасть мені Зевс, і душу із тіла твого відберу я.
Тільки славетне озброєння з тебе зніму я, Ахілле,
Тіло ж ахеям верну. Так само й зі мною ти вчиниш».
Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:
«Не говори мені, Гекторе клятий, про жодні угоди!..
Всю спогадай свою доблесть. Слід нині тобі особливо
Списником бути несхибним і дужим бійцем войовничим.
Більше тобі не втекти. Незабаром Паллада Афіна
Списом моїм подолає тебе. Спокутуєш нині
Сум мій по друзях моїх, повбиваних лютим тобою!»
Мовивши так, розмахнувсь і свого довготінного списа
Кинув, та вгледів його й ухилився осяйливий Гектор,
Вчасно присів, і спис мідногострий, над ним пролетівши,
В землю уп'явся. Вирвавши спис той, Паллада Афіна
Потай від Гектора, люду вождя, повернула Ахіллу.
Гектор тоді бездоганному сину Пелея промовив:
«Схибив ти! Видно, усе ж таки, богоподібний Ахілле,
Ти не від Зевса дізнався про долю мою, як хвалився.
Не утікатиму я, не вженеш мені списа у спину!
Прямо іду проти тебе, проймеш мені груди, як тільки
Дасть тобі бог. А тим часом і сам ти мого стережися
Мідного списа. Бодай би цілком ти прийняв його в тіло!
Легшою стала б, напевно, війна й для троян із твоєю
Смертю. Для них-бо усіх найбільше являєш ти лихо!»
Мовивши так, розмахнувсь, і свого довготінного списа
Кинув, і прямо у щит Ахіллові вцілив несхибно.
Але далеко одскочив той спис од щита. І розсердивсь
Гектор, як глянув, що спис пролетів із руки його марно.
Став він, збентежений: іншого-бо не було в нього списа.

Голосно він білощитного став Деїфоба гукати,
Щоб йому ратище дав, а того не було уже й близько.
Все зрозумів тоді Гектор, і так він до себе промовив:
«Горе мені! Мабуть, справді до смерті боги мене кличуть!..
Але нехай уже не без борні, не без слави загину,
Діло зробивши велике, щоб знали про нього й потомки!»
Мовивши так, він з піхов загострений вихопив меч свій,
Довгий, важенний, що при стегні його дужім був завжди,
Зщулився і кинувся, наче орел отой високолетний,
Що на рівнину раптово із темної падає хмари
Ніжне ягнятко вхопити або полохливого зайця, —
Кинувся так же і Гектор, підносячи гострений меч свій.
Так же й Ахілл тоді з серцем, сповненим буйної сили,
Кинувся, груди могутні щитом прикриваючи круглим...
Так же, як сяє між зір незліченних у темряві ночі
Геспер, що в небі немає від нього яснішої зірки,
Сяяло так і відточене вістря на списі Ахілла,
Що у правиці стрясав ним, готуючи Гектору лихо
І виглядаючи, де б йому ніжне уразити тіло.
Але ховалося тіло вождя під озброєнням мідним.
Там лиш, де кості-ключиці поєднують шию з плечима,
Горло біліло, — найшвидше душі там сягає загибель, —
Саме туди своїм списом ударив Ахілл богосвітлий,
І пройняло його вістря те ніжную шию навиліт...

В куряву впав він, і крикнув, зрадівши, Ахілл богосвітлий:
«Гекторе, вбивши Патрокла, — невже врятуватись самому
Ти сподівався? Й мене не страшився, бо я був далеко?»
Весь знемагаючи, Гектор одрік йому шоломосяйний:

Ахілл і Гектор. Візуал відеогри Total War Saga: Troy від Billelis (фрагмент)

Двобій Ахілла з Гектором. Аттична чорнофігурна амфора, 550 р. до н. е.

«Задля твоєї душі, і колін, і батьків твоїх рідних,
Псам, я благаю, не кидай мене під човнами ахеїв,
Матимеш золота й міді за це ти від мене багато.
Тільки верни моє тіло додому, щоб Трої синове
Й жони троянські, вогнем попаливши, його поховали».
Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:
«Псе, не благай мене задля колін і батьків моїх рідних.
Тільки б дав волю я серцю і гніву своєму, то м'ясо
Рвав би із тебе й сирим пожирав би, — таке ти накоїв!
Нині ніхто вже від псів голови не врятує твоєї!»
Смертю конаючи, Гектор одрік йому шоломосяйний:
«Бачу, що добре я знаю тебе і дарма намагався
Переконати, бо серце у грудях у тебе залізне!
Та начувайся, щоб гніву богів не зазнати за мене
В день, коли славний Паріс і Феб-Аполлон дальносяжний
Вб'ють біля Скейської брами тебе, хоч який ти хоробрий».
Мовив він так, і смерть йому пітьмою очі окрила,
Вийшла із тіла душа й подалась до оселі Аїда,
З плачем за долю свою, покидаючи юність і силу,
А до померлого все ж промовив Ахілл богосвітлий:
«Смертю умри! А я свою стріну загибель тоді, як
Зевс та інші безсмертні мені її схочуть послати!»

Мовивши так, він на Гектора діло замислив негідне:
Попробивав на обох йому дужих ногах сухожилля
В п'ятах, де щиколоть; ремені в них протягнувши бичачі,
До колісниці припнув, голові ж дав в пилу волочитись.
На колісницю зійшов, славну зброю убитого взявши,
Коней стьобнув батогом, і охоче вони полетіли.
Куряви хмара знялась над волоченим тілом, звихрилось
Чорне волосся, і вся голова його, досі прекрасна,
В поросі билась густім. Ворогам-бо його на наругу
Зевс хмаровладний віддав у рідним вітчизнянім краї.
Пилом бруднилась його голова. А мати, на сина
Глянувши, стала ридати й, далеко від себе жбурнувши
Світлу намітку свою, вирвать почала свої коси.
Жалібно й любий ридав його батько, й усюди навколо
Плач і сумне голосіння лунали по цілому місту.

Переклад Бориса Тена

Аїд — бог царства мертвих.
Геспер — вечірня зірка (планета Венера).
Дейфоб (Деїфоб) — син царя Пелея, молодший брат Гектора.
Еніалій — одне з імен бога війни Ареса.
Патрокл — найближчий друг Ахілла.
Пелід (Пеліон) — ім'я Ахілла по батькові (царю Пелею).
Полідамант — друг Гектора, герой Троянської війни.
Пріамід — ім'я Гектора по батькові (царю Пріаму).
Скейська брама — міські ворота Трої.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Визначте, якою була роль Ахілла у грецькому війську, а Гектора — у троянському. Поясніть, чому Ахілла названо Пелідом (Пелеоном), а Гектора — Пріамідом.
2. Про що розмірковував перед двобоєм із могутнім суперником Гектор? Спробуйте озвучити думки Ахілла перед поєдинком.
3. Чому, побачивши Ахілла, ватажок троянців кинувся тікати? Як довго тривав «дужий біг» воїнів?
4. Хто з богів підтримав Гектора, а хто став на бік Ахілла? Як саме діяли боги? Доведіть, що долю героїв було визначено ще до початку поєдинку.
5. Зачитайте слова, з якими Гектор звернувся до Ахілла. Як вони розкривають ставлення троянця до ворога?
6. Якою була відповідь Ахілла Гектору? Як це його характеризує?
7. Розгляньте перебіг двобою, склавши перелік дій суперників.
8. Які слова і дії ватажка троянського війська свідчать про його неймовірну мужність?
9. Чому Ахілл відмовив Гектору в його передсмертному проханні? Яке «діло негідне» замислив і здійснив Пелід? Оцініть його вчинок із морального погляду.
10. Усно або письмово перекажіть епізод «Двобій Ахілла і Гектора», скориставшись текстом-кліше:

Ахілл та Гектор стали до двобою. Побачивши Ахілла в обладунках, Гектор несподівано ... . Так вони тричі... У цей час на Олімпі боги... . Зевс підтримував ..., оскільки ... , тоді як Афіна сказала, що ... . Зевс зважив на терезах долі ... . Виявилось, що ..., тому ....

Афіна спустилася з Олімпу й повідомила Ахіллові, що ... . Тоді перетворилася на ... і звернулась до ... зі словами: ... . Гектор зрадів, що має підтримку ..., опанував страх і ... . Перед поєдинком Гектор попросив Ахілла... . Але Пелід грубо відповів, що...

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Iliada-1

1 Розподіли персонажів поеми «Іліада» на групи: боги, греки та троянці.

2 Розгадай кросворд за твором «Іліада»

Ахілл кинув списа, але Гектор … . Тоді Пріамід кинув списа, але влучив… Афіна повернула Ахіллу …, а Гектор …. Троянець сказав: …. Гектор вихопив меча, бій продовжився. Ахілл влучив Гектору …, троянець… . Гектор звернувся до Ахілла з останнім проханням: … Проте Пелід грубо … .

Гектор помер. Ахілл гнівався на ватажка троянців через … і замислив негідне: … .

11. Які почуття викликав у вас опис двобою давніх героїв? Хто з двох більш чесний? За кого з них ви вболівали? Чому?

ЧИТАЄМО ТВОРЧО

12. Складіть **діаманту** — віршовану форму із семи рядків, перший і останній із яких — поняття з протилежним значенням. Цей вид вірша складається за такою схемою:

1 рядок — перший герой твору *(1 іменник)*;
2 рядок — опис першого героя *(2 прикметники)*;
3 рядок — дії першого героя *(3 дієслова)*;
4 рядок — фраза, що єднає двох героїв твору, встановлює їхні стосунки;
5 рядок — дії другого героя *(3 дієслова)*;
6 рядок — опис другого героя *(2 прикметники)*;
7 рядок — другий герой твору — антипод першому героєві або його метаморфоза *(1 іменник)*.

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

Упродовж багатьох століть поеми Гомера були і є джерелом сюжетів для письменників, музикантів, художників та митців інших галузей.

- У V ст. до н. е. драматург Есхіл пише своєрідне продовження «Іліади» — трилогію «Орестея» (про подальшу долю царя Агамемнона).
- У царині живопису відомі полотна «Ахілл, який перемагає Гектора» Пітера Пауля Рубенса (1630–1635), «Викуп Пріамом тіла Гектора» Джованні Ланджетті (1660–1675), «Тріумф Ахілла» Франца фон Мача (1892), «Прощання Гектора з Андромахою» Антіна Лосенка (1773) тощо.
- Персонажі «Іліади» продовжують жити у трагедії Шекспіра «Троїл та Крессида», в оповіданні Крісти Вольф «Кассандра», у романах Дена Сіммонса «Троя» й «Олімп» та ін.
- У 1954 р. на Бродвеї було поставлено мюзикл композитора Джерома Моросса «Золоте яблуко», у якому мотиви поем Гомера сумістилися з американською історією початку XX ст.
- Неодноразово події Троянської війни екранізували. Найбільш популярні (і водночас суперечливі) версії — це фільм Вольфганга Петерсена

«Троя» (2004) та британський мінісеріал «Падіння Трої» (режисери Овен Гарріс та Марк Брозел, 2018).

Постери до фільму «Троя» (2004) і мініcеріалу «Падіння Трої» (2018)

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Ахілл і Гектор — персонажі фільму «Троя» (актори Бред Пітт та Ерік Бана) і серіалу «Падіння Трої» (актори Девід Ґясі та Том Вестон-Джонс). Уважно розгляньте кадри з двох екранізацій твору. Хто з акторів вам здається кращим втіленням образу і чому? Кого з акторів ви самі запросили б на ролі Ахілла і Гектора? Свій вибір аргументуйте. ***(1 соверен)***

Ахілл і Гектор — персонажі фільму «Троя» (актори Бред Пітт та Ерік Бана) і серіалу «Падіння Трої» (актори Девід Ґясі та Том Вестон-Джонс)

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

Персонажі п'єси «Життя Галілея» Бертольта Брехта говорять: *«Нещасна країна, що не має героїв. — Ні! Нещасна країна, що потребує героїв!»* Яка з цих думок суголосна з вашою? Чому? Обговоріть це питання у своїй родині. Поділіться своїми думками з однокласниками / однокласницями.

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання повними реченнями. Кожна правильна відповідь — ***2 гайворони.***

1. Чому поема має назву «Іліада»?
2. Чому неправильно говорити, що тема «Іліади» — зображення Троянської війни?
3. Чому у двобої зійшлись саме Ахілл і Гектор?
4. Чому Гектор програв поєдинок ще до його початку?
5. Чому поведінка Ахілла під час бою з Гектором викликає осуд?
6. Чому опис поєдинку Ахілла й Гектора хвилює і сучасних читачів/ читачок?

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Якщо чоловік запізнюється, на це мають бути вагомі причини. Інакше доведеться вигадувати не дуже правдиві історії. А тепер уявіть, що міг би розповісти про свої пригоди той, хто повертається

додому за десять довгих років! Це Одіссей, герой Троянської війни, цар острова Ітака. Шлях був нелегким, проте саме Одіссеєві оповідки започаткували у літературі популярний нині жанр фентезі. Зустрічі із богами, сутички із чудовиськами, боротьба з морською стихією, підступність ворогів і недалекоглядність друзів — ось далеко неповний перелік того, із чим доведеться зіткнутися грекам. Виявляється, гомерівське Середземномор'я населене такими персонажами, про яких навіть міфологія не знає. Про одну з дивовижних зустрічей йтиметься далі...

Карта плавання Одіссея

ОДІССЕЯ

Твір присвячено поверненню додому Одіссея (лат. Улісса). З героєм ми проживаємо 40 днів, але його розповідь охоплює десять років. Одіссеєві доведеться пройти через чимало випробувань, знайти несподіваних друзів і нажити лютих ворогів, втратити всіх своїх супутників, пізнати підступність богів, відстояти честь власної дружини Пенелопи — і лише тоді герой знайде спокій...

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТА. РОЗПОВІДЬ АЛКІНОЄВІ. ПРИГОДА В КІКЛОПА

(уривки)

...Згодом у край гордовитих кіклопів, що правди не знають,
Ми прибули. В усьому цілком здаючись на безсмертних,
Ні ораниці не орють вони, ні рослини не садять,
В них і без оранки-бо і не сіяне все виростає:

І ячмені, і пшениця, і лози вино виноградне
В гронах розкішних дають, що примножує Зевс їм дощами.
В них ні законів нема, ні нарад, ані зборів народних, —
На верховині високій у горах вони проживають,
В диких печерах глибоких, і кожен дружиною й дітьми
Владно правує, й до інших нікому з них діла немає...

Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Скликав супутців своїх я на збори і так до них мовив:
«Товариші мої вірні, лишайтеся тут, а тим часом
Я на своїм кораблі з гребцями своїми поїду
Певно дізнатися, що за мужі в тій країні домують, —
Чи непривітні і дикі там люди, що правди не знають,
Чи доброзичливі серцем, гостинні і богобоязні».
Мовивши так, зійшов я на свій корабель і супутцям
Вийти на нього звелів і причали усі відв'язати.
...Швидко дістались ми так недалекої тої країни,
Обік побачили там, край скелі над морем, високу,
Лавром поросту печеру. До неї збиралося на ніч
Кіз і овечок багато; навкруг простягався високий
Двір, обгороджений муром з укопаних в землю великих
Каменів, зверху ж і сосни росли, і дуби височенні.
Велетень жив там потворний, що кіз і овечок отари
Сам випасав собі, інших оподаль. Ні з ким він не знався
У самотині своїй і ніяких не відав законів.
Був він потвора страшна, на людину, що хлібом живиться,
Зовсім не схожий, скоріше скидався на гірську верховину,
Лісом поросту, яка серед скель височіє самотньо.
Товаришам своїм вірним на місці звелів я лишатись,
При кораблі, й стерегти корабля свого якнайпильніше;
Сам же, дванадцять обравши між ними супутців найкращих,

Сирени. Фрагмент картини «Одіссей і сирени» Джона Вотерхауса, 1891 р.

Вирушив. Мав із собою я козячий міх із солодким
Темно-червоним вином...
...Швидко добралися ми до печери, але не застали
Велетня в ній, — десь пас він отару свою густорунну.
От увійшли ми в печеру і стали усе оглядати:
Сиру там кошики повні стояли, ягнята й козлята
В стійлах тіснились вузьких, за віком поставлені різним:
Старші — окремо, окремо від них середульші, й окремо —
Новонароджені; в цебрах стояло сироватки повно,
Глеки й дійниці були приготовані там для удою.
Товариші почали всіляко мене умовляти, —
Сир той забравши, негайно тікать відтіля і найшвидше
Позаганяти на наш корабель бистрохідний з кошари
Тих козенят і ягнят та й умкнути по водах солоних.
Та не послухав я їх, хоч було б набагато це краще, —
Хтілось побачить його, чи не дасть мені сам він гостинця?
Товаришам же моїм не здавався, проте, він привітним.
От ми розклали вогонь, і жертву принесли, й самі вже,
Сиру набравши, поїли, і ждати в кутку посідали,
Поки той прийде із стадом. Приніс тяжкий оберемок
Дров він сухих, щоб мати на чому вечерю варити.
З грюкотом скинув ті дрова серед кам'яної печери.
Ми ж із перестраху всі аж в найдальший зашилися закут.
Позаганяв до печери опасистих кіз і овечок
Тих, що доїти їх мав, а самців — баранів із козлами —
Він за дверима лишив, на своєму подвір'ї широкім.
Потім камінь підняв величезний і вхід до печери
Ним завалив, — не могли б того каменя зрушити з місця
Й ковані міцно аж двадцять два вози чотириколісні.
Сидячи, сам подоїв уже й кіз, і овець мекотливих,
Всіх за чергою, і кожній тоді підпустив сосунятко.

◀ *Кіклоп Поліфем.* Зображення від Historias Mitológicas

Одіссей осліплює кіклопа Поліфема. Чорнофігурна ваза (Елевсін), VI ст. до н.е. ▶

Білого він молока на кисле узяв половину.
Сир віддавивши, поклав у плетені кошики зразу;
Другу ж у глечиках він залишив половину, щоб мати
Й свіжого ще молока — напитися після вечері.
Швидко із справами цими упорався, потім ще й ватру
Сам розпалив, і нарешті побачив він нас і промовив:
«Хто ви, чужинці? Шляхом відкіля ви пливете вологим,
В справі якій чи так, навмання, ви блукаєте морем,
Наче розбійники ті, що гасають у водних просторах?»
Так говорив він, і любими ми зажурились серцями:
Сповнив нас жахом страшний його голос і вигляд потворний.
В відповідь все ж я до нього з такими звернувся словами:
«Родом усі ми ахеї, додому вертаємо з Трої.
Збились з путі, і на інших шляхах та на іншій дорозі
Ми опинились, — Зевсова, видно, на те була воля.
Горді ми бути людьми Агамемнона, сина Атрея,
Слава якого тепер до високого неба сягає, —
Місто велике-бо він зруйнував і люду багато
Виницив. Ми ж прибули аж сюди, і от припадаєм
Всі до колін твоїх, — виявиш ти нам гостинність чи, може,
Ще й подарунок даси, що гостям їх звичайно дарують.
Отже, могутній, богів пошануй, благаєм тебе ми,
Зевс-бо є сам покровитель гостей і усіх, що благають».
Так говорив я, а він відповів мені словом безжальним:
«Ну ж і дурний ти, чужинче, та й здалеку, мабуть, прибув ти,
Що шанувати й боятись богів мене так умовляєш!
Нам, кіклопам, байдуже й до Зевса-егідодержавця,
І до блаженних богів, самі-бо від них ми сильніші.
Страх перед Зевсом мене не примусить тебе пощадити
З товаришами, якщо того власний мій дух не накаже.
Краще скажи мені, де корабель твій оснащений нині
До суходолу пристав — далеко чи близько, щоб знав я».
Так він випитувать став, але це не укрилось від мене,
Мав-бо я досвід і хитрими мовив до нього словами:
«Мій корабель розтрощив Посейдон, землі потрясатель,
Кинувши ним о скелі стрімкі при самім узбережжі».
Так я сказав. Не відмовив безжалісний серцем нічого,
Скочив раптово і, руки свої на супутців наклавши,
Двох, як щенят, ухопив і з силою ними об землю
Вдарив, аж мозок їх бризнув і скрізь по землі розіллявся.
Пошматувавши їх геть, спорядив собі з них він вечерю...
А як наповнив кіклоп свого черева глиб ненажерний і

М'ясом людським, молоком нерозбавленим їжу запив він
І між овець у печері своїй спочивати розлігся...

Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Вже він вогонь розпалив, подоїв своїх славних овечок,
Всіх за чергою, і кожній тоді підпустив сосунятко.
Швидко із справами цими упорався, потім існову
Двох з-поміж нас ухопив і собі спорядив з них сніданок.
Далі, поснідавши, вигнав з печери свою він отару,
Легко відсунувши камінь важкий од дверей, і на місце
Знову поставив, немов сагайдак ковпачком покривав він.
З гуком і свистом кіклоп погнав свою жирну отару
В гори. А я, у печері лишившись, почав міркувати,
Як би помститись, якщо подасть мені ласку Афіна.
Серцю моєму така найкращою видалась рада:
Біля кошари лежала кіклопова палиця довга —
Стовбур сирої маслини, — зрубав її він, щоб ходити
З нею, як висхне вона. Виглядала ж та палиця, наче
Щогла на двадцятивеслім просторім судні чорнобокім.
Кия із сажень завдовж од неї тоді відрубав я
Й товаришам передав, обстругати його наказавши.
Гарно вони обтесали оцупок, а я, загостривши
Дрюк той, у полум'ї вістрям тримав, щоб вогнем засмалити.
Потім старанно його заховав я під гноєм, якого
Дуже багато було понакидано скрізь по печері...

Ввечері й він надійшов і отару пригнав пишнорунну...
Двох з-поміж нас ухопив і собі спорядив з них вечерю.
Тут підійшов до кіклопа я близько й звернувся до нього,
З темно-червоним вином дерев'яний підносячи дзбанок:
«Випий, кіклопе, вина, наївшися м'яса людського, —
Сам тоді знатимеш, що за питво в кораблі хоронилось
Нашому. Віз тобі цю я пожертву, щоб зглянувсь на мене
Й вирядив швидше додому, а ти все нещадно лютуєш!»
Так говорив я. Узяв він і випив; і страшно вподобав
Те він солодке питво і ще зажадав його вдруге.
«Дай-но, будь ласка, іще, та своє мені тут же імення
Зразу назви, щоб міг і тебе я гостинцем потішить».
Так він сказав, і іскристого знов йому дав я напою.
А як вино уже зовсім йому затуманило розум,
Я із солодкими знову до нього звернувся словами:
«Ти про ім'я моє славне питаєш, кіклопе? Назву я

Зараз себе, та гостинця віддай, що мені обіцяв ти.
Звусь я Ніхто на ім'я, і Ніким мене батько і мати,
Й товариші мої, й інші, звичайно, усі називають».
Так говорив я, а він відповів мені словом безжальним:
«Отже, Нікого я з'їм наостанку, раніше ж поїм я
Товаришів його всіх, — оце тобі й буде гостинець».
Так він сказав, похитнувся і навзнак упав, і, зігнувши
Набік грубезну шию, лежав, і відразу всевладний
Сон подолав його...

Кия тоді я у попіл гарячий засунув, щоб знову
Він розігрівся, як жар, а тим часом відваги словами
Товаришам додавав, щоб ніхто не утік з переляку.
Взявшись за дрюк той оливний з кінцем загостреним, дружно
В око встромили йому ми. А я, натиснувши зверху,
Став ним крутити, як бантину теля свердлить корабельну...
Страшно кіклоп закричав, аж луна розляглась по печері,
З ляку ми кинулись врозтіч усі, і зразу він вирвав
З ока оту деревину, гарячою кров'ю облиту,
З люттю від себе її жбурнув обома він руками
Й гучно кіклопів волати почав, що з ним у сусідстві
Теж у печерах жили на овіяних вітром узгір'ях.
Крик той страшенний почувши, вони звідусіль позбігались,
Вхід обступили в печеру і стали розпитувать, що з ним...
В відповідь так із печери волав Поліфем премогутній:
«Друзі, Ніхто, й не насильством мене він, а підступом губить!»
Відповідаючи, мовлять вони йому слово крилате:
«Що ж, коли сам ти, й ніхто насильства тобі не вчиняє,
То чи не Зевс тобі хворість наслав, і поміч тут марна, —
Краще ти батька свого, владику благай Посейдона!»
Мовили це й відійшли; любе серце моє розсміялось,
Як обманув я ім'ям його й задумом цим бездоганним.
Стогнучи тяжко і в корчах увесь аж звиваючись з болю,

Втеча Одіссея з острова Поліфема. Художник Арнольд Беклін, 1896 р.

Камінь руками намацав кіклоп і відсунув від входу,
Сів посередині в дверях і широко руки розставив,
Щоб упіймати того, хто з отарою хтів би умкнути...

Зрештою визнав у серці я раду таку за найкращу:
Гарних, ставних там чимало було баранів густорунних.
Всіх я їх нишком позв'язував сплетеним віттям вербовим
З ложа жорсткого, що велетень спав нечестивий на ньому.
Я їх по троє зв'язав, — ніс когось під собою середній,
Інші ж обидва з боків тим часом його прикривали.
Кожні так троє несли одного чоловіка. А сам я...
Був поміж ними баран, над усіх в тій отарі найкращий,
Міцно вхопившись за карк, під черевом в нього кудлатим
Я заховався і, вп'явшись руками у шерсть божественну,
Так і тримався терпеливо, відважного сповнений духу.

Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Стали на пашу тоді барани і козли пориватись,
А неподоєні матки замекали голосно в стійлах —
Понабухали в них вим'я. А їхній господар, жорстоким
Мучений болем, усім баранам, що йшли поуз нього,
Спини обмацував. Не помічав він, проте, нерозумний,
Що під грудьми в баранів густорунних підв'язане крилось.
Йшов аж останнім баран мій до виходу, шерстю своєю
Й мною обтяжений, я ж — передумав тоді вже багато.
Спину обмацавши в нього, сказав Поліфем премогутній:
«Любий баранку! Чому це сьогодні виходиш останній
Ти із печери? Раніш не ходив-бо від інших позаду.
Перший на луки ти жвавими кроками біг в ніжнолистих
Пастися травах, перший збігав і до хвилі річної...
Клятий Ніхто! Не втече він, кажу, від загибелі злої!
Мав би ти розум такий, як у мене, і вмів би хоч слово
Вимовить, ти б розказав, де від гніву мого він сховався».
Так промовляючи, він барана випускає за двері.
Щойно ми вийшли з печери й оподаль кошари спинились,
Перший я виліз із-під барана й повідв'язував інших.
Швидко погнали отару ми жирних овець тонконогих,
Їх оточивши навколо, щоб разом все стадо загнати
На корабель свій. Нас радо супутники любі вітали...

А на таку вже відплинувши віддаль, що поклик ще чути,
До Поліфема почав я, глузуючи з нього, кричати:

«Гей ти, кіклопе! Не зовсім беззахисний муж той, в якого
Товаришів у глибокій печері пожер ти жорстоко!
Так і належить помститись тобі за лихі твої вчинки,
Нелюде лютий, що в домі своєму гостей поз'їдати
Не посоромивсь! От Зевс і боги тебе всі й покарали!»
Так я промовив. Його ж іще більша злоба охопила.
Верх од гори відломив він великої й так його кинув,
Що поблизу корабля темноносого впав той уламок.
Завирувало все море від скелі, що впала у воду, —
З шумом до берега нас понесло тоді водоворотом,
Моря приливом нас знову до самої суші пригнало...

Тільки як далі від берега вдвоє уже одпливли ми,
Знов я кіклопа гукати хотів; та навкруг навперейми
Товариші мене лагідно так почали умовляти:
«Знову, безумний, ти хочеш цю дику людину дражнити?
Щойно він, кинувши скелю у море, погнав корабель наш
Прямо на берег, і ми уже зовсім загинути мали!»
Так говорили вони, та не слухало серце відважне,
Й знову до нього покликнув я, гнівом в душі спалахнувши!
«Гей ти, кіклопе, якщо тебе з смертних хто-небудь спитає,
Хто осліпив так ганебно тебе, ти можеш сказати —
Це Одіссей тебе ока позбавив, той городоборець,
Син Лаерта, що має свою на Ітаці домівку».

Переклад Бориса Тена

Агамемнон, син царя Атрея — цар Мікен, верховний вождь ахейців (греків) у Троянській війні.
Алкіной — цар мореплавців феаків (острів Схерія).
Еос — ранкова зоря (планета Венера).
Зевс-егідодержавець — верховний бог-олімпієць, одним з атрибутів якого є щит («егіда»).
Кіклопи (циклопи) — велетні, що відзначалися надзвичайною силою і вправністю.
Лаерт — батько Одіссея, у минулому — цар острова Ітака.
Посейдон — бог морів і всіх вод.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Визначте, від чийого імені ведеться розповідь. Як вона характеризує оповідача?
2. Поеми «Іліада» та «Одіссея» містять чимало інформації про життя давніх греків. Скориставшись описом, поданим в уривку про зустріч із Поліфемом, намалюйте його печеру зовні та всередині. Яку господарську діяльність кіклопа детально зображено в поемі?

3. З яких міркувань Одіссей вирішив дочекатись господаря печери? Чому він про це пошкодував?
4. Царя Ітаки у поемі охарактеризовано постійним епітетом «хитромудрий». Аргументуйте, що Одіссей справді такий.
5. Розкажіть про боротьбу греків з одноокими велетнем, склавши перелік їхніх дій.
6. Відпливаючи з острова, Одіссей глузував із кіклопа Поліфема. Чого могло коштувати грекам марнославство царя Ітаки?
7. Усно або письмово перекажіть епізод «Одіссей і кіклоп Поліфем», скориставшись текстом-кліше:

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Odiss-1

1 Розгадай кросворд за твором «Одіссея»

2 Увідповідни богів давніх греків і римлян

Одіссей та його … супутників висадились на острів кіклопів, котрі були синами бога … . Кіклопи виглядали як …, у них було лише одне … . Норов кіклопів був … . Велетні займались … і вирощували … . Кіклоп Поліфем жив у …, вхід до якої … .

Супутники вмовляли Одіссея взяти … та швидше … . Але Одіссей хотів… . Увечері прийшов Поліфем. Кіклоп почав поратись по господарству: він … . Лише тоді велетень помітив греків і запитав … . Одіссей відповів, що … .

Кіклоп розпочав глузувати з мандрівників, тому що … . Він убив та з'їв … . Вночі Одіссей хотів …, але передумав, тому що … . Вранці Поліфем … . Греки залишились в печері. Одіссей придумав, як … . Він знайшов стовбур дерева і … .

Увечері Поліфем повернувся і знову … . Одіссей напоїв кіклопа та представився йому іменем … . Коли Поліфем заснув, греки … . На рев Поліфема збіглись інші кіклопи, але не допомогли йому, тому що … .

Уранці Поліфем випускав стадо. Греки втекли, сховавшись … . Одіссей наказав відплисти на безпечну відстань і закричав кіклопу, що … . Розгніваний Поліфем жбурляв у корабель … і мало не … .

8. Визначте провідні риси характеру Одіссея і доведіть, що у героя непроста вдача.
9. Уявіть, що ви один із членів екіпажу Одіссея. Напишіть лист додому, описуючи одну з пригод, яку ви пережили разом з ним. Які емоції ви відчували? Що вас найбільше вразило?

ЖИВІ СТОРІНКИ

10. Ви, напевно, помітили, що гомерівські поеми не мають рими, але вирізняються своєрідністю ритму. Прочитайте виразно уривок, який вам сподобався, дотримуючись ритму й урочистості інтонації.
11. Оберіть найяскравіший, на вашу думку, уривок з поеми. Об'єднайтеся в групи, розподіліть ролі та прочитайте уривок в особах. Визначте читців, які найкраще розкрили характери персонажів (*1 соверен*).
12. Багато виразів з поем Гомера, як і з грецької міфології загалом, стали крилатими. Наприклад: *спалити кораблі* (саме так, на думку Геродота, вчинили троянські жінки, щоб після поразки їхні чоловіки не мали змоги втекти) — значить

рішуче порвати з минулим. Користуючись довідковими джерелами, знайдіть і випишіть у зошит п'ять крилатих виразів, що походять із грецької міфології.

СТАЄМО КОМПЕТЕНТНИМИ ЧИТАЧАМИ Й ЧИТАЧКАМИ

13. Узявши за взірець твори Гомера «Іліада» та «Одіссея», визначте основні риси епічної поеми:
    - форма — віршована, прозова;
    - обсяг — невеликий, середній, великий;
    - порушуються важливі загальнолюдські проблеми, увага зосереджена на описі почуттів та природи;
    - одна сюжетна лінія, декілька сюжетних ліній;
    - наявні елементи фантастики, відсутні елементи фантастики.
14. Порівняйте своє визначення епічної поеми з поданим у літературознавчому словничку підручника.

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Дошка вибору. Кожне виконане завдання — ***1 соверен.***

Намалюйте **комікс**, який ілюструє одну з пригод Одіссея. Намагайтеся передати основні моменти сюжету та характер персонажів.

Доберіть **саундтреки** до подій й атмосфери «Одіссеї». Поясніть свій вибір.

Створіть **мапу подорожі** Одіссея. Позначте 5–6 відвіданих місць і стисло опишіть, що там сталося.

Дослідіть міфологічних істот, яких зустрічає Одіссей. Додайте нові сторінки до свого **бестіарію**.

Уявіть, що герої «Одіссеї» користуються соцмережами. Створіть **профіль Одіссея**: фото, дописи й коментарі.

Перепишіть одну з пригод Одіссея на сучасний лад. Якими б були герої і боги?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Odiss-1

Роздивіться фотографії в електронному додатку. Порівняйте образ Одіссея, створений у фільмах «Одіссея» (1954, Кірк Дуглас), «Троя» (2004, Шон Бін), «Падіння Трої» (2018, Джозеф Моул) та «Троя: Одіссей» (2017, Ділан Вокс). Який з них вам здається найбільш вдалим і чому? Створіть власний образ Одіссея, використовуючи ШІ (***10 гайворонів***).

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

- «Одіссея» започатковує у світовому мистецтві один з наскрізних мотивів — мотив повернення героя.

- «Повернення Улісса на батьківщину» — опера Клаудіо Монтеверді (Венеція, 1640).
- Пригоди Одіссея надихали таких майстрів живопису, як Якоб Йорданс, Ян Брейгель Старший, Джон Вільям Вотергаус та багатьох інших.
- Скульптури із зображенням Одіссея можна побачити, зокрема, у національному парку «Софіївка» (Умань).
- Довгий час поема перебувала у тіні більш відомої «Іліади», але з XVIII ст. почала набувати популярності. Мотиви твору використані, зокрема, у творах Альфреда Теннісона (девіз Олімпіади-2012 у Лондоні: «Боротися, шукати, знайти і не здаватися» — з його вірша «Улісс»), романах Джеймса Джойса «Улісс», Генрі Райдера Гаґарда «Мрія світу», Володимира Єрмоленка «Ловець океану», «грецькій» дилогії Дена Сіммонса та ін. Саме з «Одіссеї» починається література фентезі.
- На кіноекрані Одіссей уперше з'явився у 1908 р. («Повернення Одіссея», Франція). З пізніших екранізацій найбільш відомі «Одіссея» режисерів Маріо Камеріні та Маріо Бава з Кірком Дугласом у ролі Одіссея (1954) та однойменний мінісеріал Андрія Кончаловського з Арманом Ассанте в головній ролі (1997).

Статуя Одіссея у Софіївці (Умань).

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання повними реченнями. Кожна правильна відповідь — ***2 гайворони.***

1. Чому слово «одіссея» можна вжити як у прямому значенні, так і в переносному?
2. Чому з розповіді про фантастичну істоту кіклопа Поліфема можна отримати уявлення про справжнє життя давніх греків?
3. Чому кіклопи не шанували ні богів, ні законів гостинності?
4. Чому царя Ітаки в поемі охарактеризовано постійним епітетом *«хитромудрий»*?
5. Чому марнославство Одіссея ледь не коштувало життя усім його супутникам?
6. Чому бог Посейдон топив кораблі Одіссея?

Ви закінчили вивчати першу тему розділу. Уявіть, що подолали певний шлях до омріяного замку. Визначте на малюнку своє місце. Якщо ви ***поряд із героєм***, то ще багато чого треба прочитати і зрозуміти, звернутися по допомогу до вчителя чи однокласників.

Якщо ви ***посередині шляху***, то зрозуміли прочитане, навчилися робити висновки, знаходити рішення у складних ситуаціях.

Ви на ***останній сходинці до замку*** — отже, добре засвоїли тему, готові допомогти своїм друзям і рухатися літературним світом далі.

ДАРМОВИЙ СИР – ЛИШЕ У МИШОЛОВЦІ

Вергілій (70–19 рік до н. е.). «Енеїда»

Немає блага у війні;
всі ми просимо в тебе миру.

Вергілій

Чи можна стати знаменитим, витрачаючи власний талант на виконання замовлень вельмож? Чи можна жити в агресивно налаштованій країні, обожнювати її лідера і пропагувати ідеї миру та спокійної праці на землі? Поету Вергілію, громадянину Римської імперії, це вдавалось. Провінціал без лоску і вишуканих манер, син пасічника й комерсанта, він зробив блискучу кар'єру, став найкращим поетом часу, другом імператора, співцем Риму. Три його поеми — опора імперської величі й зразок для наслідування (хоч сам він усе життя намагався перевершити Гомера). Життя поета — захоплива історія, що могла б стати сюжетом для сучасного серіалу, але читачі з усього світу люблять його не за це. А за що? Спробуйте самі відповісти на це питання...

Знайомтеся, автор!

Повне ім'я: Публій Вергілій Марон.

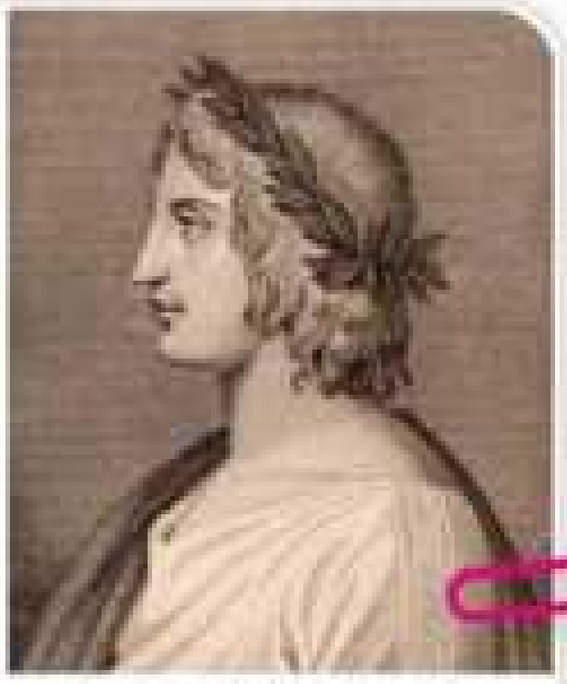
Дата і місце народження: 70 р. до н. е., селище Анди біля Мантуї, Цизальпійська Галлія (Римська республіка).

Дата і місце смерті: 19 р. до н. е., Бриндізі, Італія (Римська імперія).

Освіта: навчався у Кремоні, Медіолані, Римі, Неаполі; вивчав право.

Хобі: цікавився медициною і математикою.

Найвідоміші твори: «Буколіки», «Георгіки», «Енеїда».

Вергілій. Портрет, тонована копія. Автор невідомий

- Не став адвокатом, бо не мав ораторських здібностей і був сором'язливим. Щоб навчитися красиво говорити, почав писати вірші і читати їх публічно.
- Не любив подорожувати. Здійснив єдину поїздку до Греції, пережив важку форму морської хвороби, що й спровокувало незабаром смерть.

- Перед смертю заповів спалити рукопис «Енеїди», тому що не встиг її закінчити.
- Уже після смерті його назвали «християнином до Христа», тому що його опис Золотої доби і пророцтво про народження незвичайної дитини, наведене в «Буколіках», дуже схожі на подібний опис у біблійній Книзі Ісаї.

Пам'ятник Вергілію у Мантуї. Скульптор Еміліо Кадреллі за проєктом Луки Бельтрамі, 1919 р. ▸

Руйнівники міфів *Спростуйте чи доведіть міф*

Якось Вергілій влаштував біля свого маєтку церемонію поховання звичайної мухи. Завдяки цьому його звільнили від земельного податку, адже його земля стала кладовищем, на яке, згідно з римським правом, податок не накладався.

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

- Уперше твори Вергілія потрапили на українські землі в оригіналі як тексти для читання тим, хто вивчає латину.
- Наприкінці XVIII — на початку XIX ст. (1798, 1808, 1842 роки — перші видання) «Енеїду» живою українською мовою переказав Іван Котляревський. Персонажів античних міфів він перетворив на козаків, натякаючи на руйнування Запорозької Січі у 1775 р. Саме з цього твору починається нова українська література.
- Українською мовою фрагменти творів Вергілія перекладали Осип Шухевич, Степан Руданський, Іван Стешенко. «Енеїду», незалежно один від одного, повністю переклали Микола Зеров і Михайло Білик.

«Енеїда» І. Котляревського. Ілюстрація Анатолія Базилевича

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Кажуть, що «Енеїду» Вергілію замовив Октавіан Август. Імператора непокоїв власний родовід: у Давній Греції майже кожен цар мав у своєму генеалогічному дереві бога чи богиню. А він чим гірший? Поету поставили чітке завдання — показати бо-

жественне походження роду Юліїв. Вергілій умову виконав: Еней — прапращур Августа і головний герой твору — син дарданського володаря Анхіза і богині кохання Афродіти. Проте ця думка у творі стала зовсім не головною. Провідне місце посів Рим і чесноти римського громадянина: військова доблесть, вірність обов'язку, пошана до богів, честь і дружба... На думку автора, велич Риму закладена на рівні міфології, задовго до появи Вічного міста. Так це чи ні — вирішувати історикам. Ми ж, читачі, отримали цікавий твір із потужним патріотичним підґрунтям. А це, погодьтеся, актуально в усі часи...

КНИГА ДРУГА. ТРОЯНСЬКИЙ КІНЬ, ЗАГИБЕЛЬ ЛАОКООНА І ЙОГО СИНІВ

(уривки)

Виконуючи волю богів, Еней разом із загоном троянців рятується з палаючої Трої і відпливає до берегів Італії, щоб там відродити величне місто. Мандрівка затягується. Перешкоджає Енею богиня Юнона, дружина Юпітера. Дорогою герой потрапляє у різні пригоди, зустрічає нових людей, зокрема царицю Карфагена Дідону, яку щиро покохає, але потім залишить, тому що обов'язок важливіший. Дідоні і її придворним Еней розповідає про останні дні війни за Трою...

...Данайські вожді, як війна їх зломила
Й щастя покинуло — років-бо ж стільки минуло, — натхнені
Дивним Паллади умінням, коня спорудили, мов гору,
Ребра оббили ялицею й мовби обіцяну жертву
В дар за щасливу дорогу лишили, — пішла така чутка.
Потім самі замикають таємно героїв громаду,
Вибрану жеребом, в темній утробі; все черево кінське,
Цілу його глибину наповняють узброєним військом.

Тенед іздалека видно, преславний колись був той острів,
Повен достатків, аж поки стояла Пріама держава;
Нині морська лиш затока, лиш захист для суден непевний.
На узбережжя пустинне запливши, вони заховались;
Нам же здавалося, що відпливли вони з вітром в Мікени.
Тож цілій Тевкрії з серця спадають тривалі турботи.
Брами відкрились; як мило пройтися у табір дорійців,
Бачити звільнене місце, покинуте все побережжя.

Тут був долопів загін, ось Ахілла був лютого табір,
Тут було місце для флоту, а тут вони звикли боротись.

Ті задивились на згубний дарунок діви Мінерви;
Велич коня їх дивує; і перший Тімет закликає
В замок його затягнуть, серед мурів поставить. Були це
Хитрощі в нього чи доля така вже троянська, не знати.
Капій, проте, й також ті, в чиїх головах розум був кращий,
Дар цей підступний данайський, цю засідку вкинути радять
В море, або підложити вогонь, або черево свердлом
Вглиб провертіть, перевірить, що криє той сховок таємний:
Так поділилась непевна юрба на два табори різні.

Перший тут перед всіма у натовпі люду численнім
Лаокоон, розпалившись, збігає з високого замку
Й здалека кличе: «Нещасні, яке безголів'я велике
В вас, громадяни? Ви вірите, може, що ворог від'їхав?
Може, в данайців без зради дари? Чи Улліс вам не знаний?
Таж в деревищі або заховались підступні ахейці,
Замкнені в ньому, або ця споруда на нашу твердиню
Зроблена, щоб заглядала в доми і зверху на місто
Впала, чи інший тут підступ; ох, тевкри, не вірте коневі.
Як там не буде: данайців боюсь і з дарами прибулих».

Так він промовив і в розмаху сильнім свій спис величезний
В бік, у закруглене скріпами черево тої потвори
Він заганяє. Той вбився, тремтячи, аж утроба здригнулась,

▲ *Хода троянського коня в Трою.* Джованні Доменіко Тієполо, 1773 р.

▶ *Лаокоон і його сини.* Копія з ватиканської копії. Скульптор К. Чевран, 1870, Одеса

Гуркіт і стогін луною відбились в порожній коморі.
От коли б так присудили боги й не змилив би наш розум
Та розтрощити залізом аргейську криївку вказав нам,
Троя й ти, замку високий Пріама, донині стояли б.

...Аж із Тенеда по хвилях спокійних — тремчу, як згадаю, —
В звоях великих два змії на море злягли і прямують
Просто до берега; груди і гриви криваві їх вище
Хвиль виринають, над морем здіймаються, решта їх тіла
Рівно по морю простерлась великими в звоях хребтами.
З шумом запінилось море; от вийшли на землю, їх очі,
Кров'ю наповнені, іскрами сиплють; дрижать язики в них,
Лижуть з сичанням пащеки. Лиш глянули ми — сполотніли
Й порозбігались. Вони ж у рішучім розгоні прямують
Просто до Лаокоона. І спершу тіла обкрутили
Двох невеликих синів його змії обидва і давлять
Та роз'їдають суглоби. А потім так само й його вже,
Що ухопився за зброю й на поміч синам поспішає,
Ловлять і в звої великі обкручують тісно. Два рази
Впоперек вже і його обвинули і потім ще двічі
Шию хребтами, лускою покритими, тісно обвивши,
Високо вгору і голови, й шиї над ним піднімали.
Він одночасно вузли ті руками розсунути хоче,
В пасоці чорній увесь, отрутою стьожки священні
Збризкані, й крики жахливі його аж до неба сягають.
Зранений віл так реве, від жертовної вирвавшись смерті.
Змії обидва чимшвидше у храм поповзли Трітоніди
Грізної, вгору на замок, залізли під ноги богині
Й там заховались під круглим щитом. Тоді знову занило
Кожному серце, жахом новим оповите. Це кара
Справді заслужена, кажуть, за вчинений злочин спіткала
Лаокоона, що вістрям пройняв ту священну споруду,
Вбив в її спину свій спис нечестивий. Кричать усі гучно,
Щоб ту споруду на місце призначене ввести й благати
Ласки богині.

Мур розриваємо ми і міську відчиняєм твердиню.
Всі приступають до діла, під ноги колеса підводять,
Линви міцні на шию силяють, і клята споруда,
Зброєю плідна, вступає у мури. А юні дівчата
Й хлопці довкола співають їй гімни, радіють, як можуть

Линви торкнутись. Вона посувається. Й грізно вкотилась
В місто, в середину саму. Ох, краю ти мій Іліоне,
Божий приюте, у війнах прославлені мури дарданські!
В брамі, на самім порозі, разів аж чотири спіткнулись,
В череві брязнула зброя разів аж чотири. Проте ми
Прагнем свого у безтямі, засліплені до божевілля,
Й ту проклятущу потвору на замку своєму вміщаєм...
Тут і Кассандра майбутнє тоді з своїх уст віщувала,
Тевкри, проте, до тих уст, що сам бог наказав їм, ніколи
Віри не мали. Нещасні ми в день, що останнім мав бути
Всім нам, ще й храми у місті прибрали у зелень святкову.

Небо тим часом кругом обернулось, і ніч здійнялася
І з океану і пітьмою землю покрила і небо,
Вкрила також мірмідонське лукавство; і тевкри на мурах
Змовкли, бо сон їм утомлене тіло зморив...
Сінон, врятувавшись
З ласки неправої долі, в цій хвилі данайців, що в кінським
Череві досі ховались, виводить, їм нишком соснові
Схови одкривши, — відчинений кінь їх на світ випускає.
Жваво вожді з деревиця порожнього перші вилазять:
Стенел з Тессандром, Улісс лиховісний — по спущеній линві,
Неоптолем, внук Пелея, Тоант, Акамант і раніше
Інших — Махаон, за ним Менелай і сам майстер тієї
Хитрої штуки — Епей; в місто, сном і вином оп'яніле,
Входять усі і, убивши сторожу, в відчинені брами
Військо впускають, загони, що в змові були, об'єднавши.

Ясно тоді я побачив, що весь Іліон у пожежі
Тоне і що до підвалин руйнується Троя нептунська...

Переклад Михайла Білика
(за редакцією Бориса Тена)

Акамант — син Тесея, друг Діомеда; герой війни.
Аргів'яни (аргейці) — мешканці Аргосу; у часи Гомера — греки.
Данайці — назва греків (ахейців) взагалі і підданих Агамемнона зокрема.
Долопи і мірмідоняни (мірмідонці) — племена, що мешкали у Фессалії (Середня Греція).
Епей — скульптор, учасник війни; автор ідеї і творець дерев'яного коня (пізніше Одіссей присвоїть ці здобутки).
Капій — троянець, який пропонував утопити дерев'яного коня; пізніше — супутник Енея, засновник міста Капуя.

Кассандра — сестра Гектора і Паріса, донька царя Пріама; передбачала загибель Трої, але провидиці ніхто не повірив.
Махаон — син Асклепія, лікар; загинув у бою за Трою.
Менелай — спартанський цар, чоловік Єлени.
Мікени — місто у Південній Греції.
Мінерва — римська богиня мудрості (аналог Афіни).
Неоптолем (Пірр) — син Ахіллеса; його участь у війні була запорукою перемоги греків.
Стенел (Сфенел) — вождь аргів'ян, один із наречених Єлени; візник у Діомеда.
Сінон — грек, родич Одіссея; обманом переконав троянців увезти коня у місто.
Тевкри — група племен з Анатолії (Тевкрії), що поблизу Трої.
Тенед (Тенедос, Бозджаада) — великий острів на виході з протоки Дарданелли.
Тессандр (Терсандр, Фесандр) — син Полініка; учасник походу на Фіви; насправді загинув дорогою до Трої.
Тоант (Фоант) — один із грецьких вождів; володар острова Лемнос.
Тімет (Фімет) — троянець, що свого часу передбачив народження хлопчика, який зруйнує Трою.
Улісс — латинізована форма імені Одіссей.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Якими почуттями сповнена розповідь Енея про загибель Трої?
2. Чому, на вашу думку, боги віддали перемогу у Троянській війні грекам? Який хитрий план донесла до них Мінерва?
3. Зачитайте опис троянського коня, спробуйте відтворити його графічно.
4. Окресліть почуття троянців, котрі замість військового табору та флоту греків побачили велетенського коня. Як жителі міста тлумачили ці зміни?
5. Чому застерегти земляків не вдалося ні жерцю Лаокоону, ні віщій Кассандрі?
6. Обговоріть, як сцена загибелі Лаокоона порушує питання про долю і волю. Чи могла б доля Лаокоона змінитися, якби він діяв інакше? Сформулюйте висновок про долю людини в античній літературі.
7. Поясніть вислів, що став крилатим: «*Данайців боюсь із дарами прибулих*».
8. Зачитайте опис святкового дня, що, на думку троянців, знаменував закінчення десятирічної війни. Як контрастують із ним події, що відбулися наступної ночі?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Enej-1

1. Розгадай кросворд за твором «Енеїда»
2. Увідповідни крилаті вислови та фразеологізми з їхнім значенням

9. Напишіть лист від імені троянського воїна його родині, в якому він описує враження та сумніви щодо троянського коня. У листі можна висловити почуття та побоювання.
10. Усно або письмово перекажіть епізод «Троянський кінь та загибель Лаокоона і його синів», скориставшись текстом-кліше:

Мінерва надихнула греків на створення ... , у череві якого ... . Грецькі ж кораблі відійшли подалі від Трої і сховались за ... .

Троянці, не побачивши на узбережжі ... , вирішили, що велетенський кінь — це ..., а тривала війна ... . Однак були й ті, хто ... . Застерегти земляків намагався і жрець Лаокоон, який ... . Йому ніхто не повірив, адже боги затьмарили ... . Величезні змії знищили Лаокоона та ... , а потім повернулись під щит ... .

Щоб затягти велетенського коня у місто, троянці ... . Юнаки й дівчата ... , усі раділи завершенню війни. Марно намагалася застерегти містян віща ... — їй не йняли віри.

Уночі, коли стомлені святкуванням троянці поснули, з черева коня ... . Убивши сторожу, вони відчинили міську браму, щоб ... . Уся Троя ... .

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

Вважається, що люди вчаться на власних помилках, часто не помічаючи, що у книжках заховано багато готових відповідей або застережень. Спробуємо це перевірити на власному досвіді. Розв'яжіть запропоновані життєві ситуації, обговоріть ваше рішення у класі чи з друзями.

СИТУАЦІЯ 1. Ви працюєте керівником/керівницею проєкту в ІТ-компанії. Ваша команда отримала від конкурента взаємовигідну пропозицію про обмін даними. Ваш колега підозрює, що це пастка і дані можуть бути заражені вірусом. Радник вважає, що це хороша можливість заробити. Ви повинні ухвалити рішення, кому вірити. Якими будуть ваші кроки? Як ви будете діяти в умовах невизначеності? Чи схвалите пропозицію, довіряючи конкуренту, чи відхилите, ризикуючи втратити можливу вигоду? Поясніть своє рішення.

СИТУАЦІЯ 2. До лікарні прийшов представник медичного концерну і запропонував дешеві й ефективні ліки. Один із лікарів попереджає про те, що цей препарат може мати небезпечні побічні ефекти. Однак його попередження ігнорують, і згодом стає відомо, що пацієнти лікарні після вживання цих ліків мали серйозні ускладнення. Як ви вважаєте, чи варто було вашому колезі продовжувати наполягати на своєму, навіть якщо його попередженням ніхто не вірив? Що ви зробили б на його місці?

ПРАЦЮЄМО З ОРИГІНАЛОМ

«Енеїду» Вергілія, як і інші твори давньоримської літератури, написано латиною — однією з найстаріших мов Європи. Запозичення з латинської мови є у багатьох мовах світу.

11. Прокоментуйте крилатий вислів з «Енеїди» (II, 392):

Dolus an virtus quis in hoste requirat? — «Підступ чи мужність це буде, хто стане питать, коли йдеться про ворогів?»

12. Прочитайте латинські прислів'я та фразеологізми, позначивши в них зрозумілі слова:
   - ***Summa summarum*** — «сума сум», тобто кінцевий підсумок або в загальному підсумку.
   - ***Tertium non datur*** — третього не дано; третього немає.
   - ***Domus propria est domus optima*** — власний дім — найкращий дім.
   - ***Vivĕre est militare*** — жити — значить боротися.
   - ***Vita brevis, ars longa*** — життя коротке, мистецтво вічне.
   - ***Ante victoriam ne canas triumphum*** — до перемоги не оспівуй тріумф.

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Пограйте з однокласником / однокласницею в гру «Хрестики-нулики». Розпочніть із клітинки під номером 5, а потім оберіть дві наступні так, щоб якнайшвидше закінчити гру. Обрані клітинки містять завдання, які треба виконати за допомогою цифрового інструмента на ваш вибір. Вартість роботи — ***1 соверен*** за кожне завдання.

1 Дослідіть історичні та міфологічні джерела щодо Троянської війни та легенди про троянського коня. Підготуйте коротку презентацію про значення цієї легенди в античній культурі.

2 Напишіть сценарій для репортажу, який висвітлює прибуття троянського коня до Трої. Додайте інтерв'ю з «очевидцями» та «експертами», які висловлюють погляди на події.

3 Створіть інтерактивну карту Трої, на якій позначте ключові місця, пов'язані з легендою про троянського коня. Додайте описи та зображення для кожного місця.

4 Створіть за допомогою ШІ портрет Лаокоона. Напишіть його психологічний портрет. Які риси характеру допомагають йому залишатися вірним переконанням? Як його дії впливають на інших персонажів?

5

6 Занотуйте кілька записів у щоденнику від імені Лаокоона, які описують його думки і почуття. Спробуйте відтворити емоційний стан героя.

7 Створіть короткий відеоролик або анімацію, яка розповідає історію про троянського коня. Використовуйте текст з «Енеїди» як основу для сценарію.

8 Дослідіть, як легенда про загибель Лаокоона і його синів вплинула на мистецтво та культуру. Знайдіть зразки творів мистецтва, літератури або кіно, які зображають цю легенду. Підготуйте презентацію.

9 Уявіть, що ви журналіст, який бере інтерв'ю у героя «Енеїди». Підготуйте запитання і відповіді від імені одного з персонажів, які були свідками прибуття троянського коня.

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

- Твори Вергілія — і «Енеїда» зокрема — не заборонялися церквою і були добре відомі в Європі; за ними вчили латину.
- Автор багато разів сам ставав персонажем. Причому показували його не лише як реальну історичну особу (романи Германа Броха «Смерть Вергілія» і Себастьяно Вассаллі «Нескінченна кількість»), а й провідником потойбіччям («Божественна комедія» Данте чи «Діяння небожителів» Брата Віктора).
- У XVII–XVIII ст. з'явилось чимало пародій на «Енеїду»: «Перелицьована Енеїда» Лаллі, «Перелицьований Вергілій» Скаррона, «Бурлескна Енеїда» Дюфреруа тощо.
- На сюжети з поеми писали картини Рафаель Санті, Аннібале Каррачі, Нікола Пуссен, Жан-Огюст-Домінік Енгр та багато інших. Самого Вергілія бачимо на полотнах Ангеліки Кауфман, Жана-Батиста Жозефа Вікара, Ежена Делакруа та Адольфа Вільяма Бугро.
- Перед Одеським археологічним музеєм встановлено мармурову статую Лаокоона і його синів — копію з ватиканського оригіналу (автор проєкту — К. Чевран, 1870).
- У серії відеоігор Devil May Cry є персонаж Вергілій, брат головного героя — Данте.
- Епізоди з троянським конем і знищенням міста неодноразово з'являлися на екрані, починаючи з короткометражного фільму «Падіння Трої» (режисери Джованні Пастроне і Луїджі Боргнетто, 1911).

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання повними реченнями. Кожна правильна відповідь — ***2 гайворони.***

1. Чому в наш час Гомер міг би подати до суду на Вергілія за плагіат?
2. Чому боги вирішили віддати перемогу у Троянській війні грекам?
3. Чому троянці зраділи, побачивши на узбережжі дерев'яного коня?
4. Чому жителі Трої не слухали Лаокоона та Кассандру, які попереджали їх про небезпеку?
5. Чому троянці не змогли протистояти нападу ворогів уночі?
6. Чому вислів *«троянський кінь»* нині вживається у значенні *«підступні засоби боротьби»*?

Еврика!

Запишіть 3 нові факти-відкриття

Запишіть факти, які здивували

Запишіть факти, які вас схвилювали і змусили замислитися

СМІЛИВЕЦЬ У ГРІ ГЕРОЇВ

«Старша Едда» (1260-ті роки). Промови Фафніра

Відвага — це ліпше у битві звитяжних, ніж меч наймічніший; муж бо хоробрий у битві суворій і з кепським мечем переможе.

«Старша Едда»

Північна Європа... Край густих лісів, похмурих зим, холодного моря, за яким лежить острів Ісландія — країна льоду і полум'я. І люди тут небагатослівні, скупі на почуття... Принаймні вважається, що за часів середньовіччя все так і було. Тутешнім народам доводилося виживати в постійній боротьбі між собою і з навколишнім світом. Місцеві вояки шанували суворих богів Півночі — Одіна (Вотана), Тора (Донера), Нйорда, Локі. Не боялися виходити далеко в море на своїх кораблях-драккарах і навіть — за однією з версій — відкрили Америку задовго до Колумба. А в перервах між походами й битвами складали саги, героїчні пісні про себе і свій світ. Пізніше хтось, чиє ім'я загубилося в пітьмі століть, спробує зібрати їх докупи і записати. Так і з'явиться Книга...

Знайомтеся, книга!

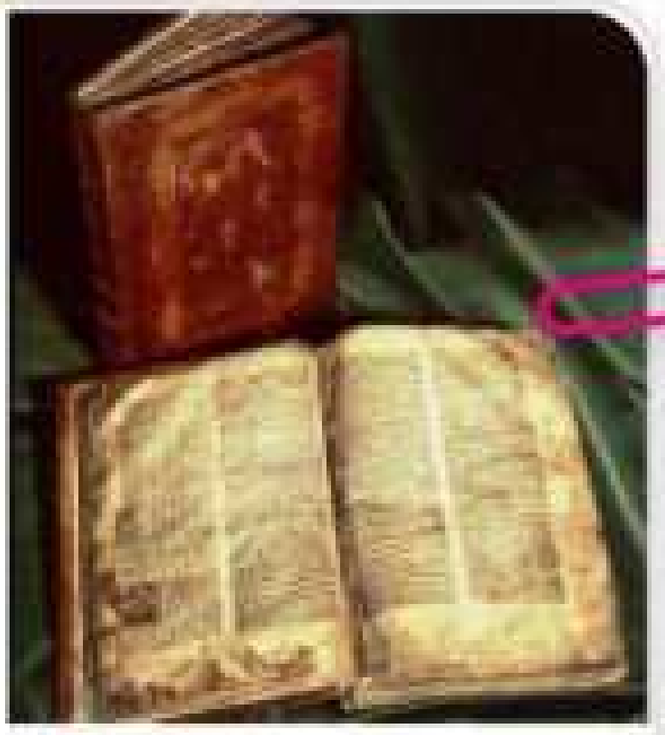
Назва: «Старша Едда». Входить до складу так званого Королівського кодексу.

Час і місце створення: 1260-ті роки, Ісландія (окремі пісні створені набагато раніше).

Склад: 10 міфологічних і 19 героїчних пісень.

Автор: невідомий.

Місце зберігання оригіналу: Інститут ісландських студій Арні Магнуссона, Рейк'явік.

Королівський кодекс

Старшою Еддою твір назвали на противагу збірці давніх міфів Сноррі Стурлуссона «Молодша Едда». *Едда* у перекладі — «прабабуся» (саме старші жінки завжди були носіями давньої народної мудрості).

- Вважається, що першоосновою пісень стали героїчні оповідки давніх германців («Пісня про Нібелунгів»), що потрапили у VI–VII ст. до вікінгів і були поетично оброблені.
- Головна тема героїчних пісень — мужність людини перед долею. Герой знає, що чекає на нього, але сміливо йде назустріч неминучості.
- Ім'я Сіґурд складається з двох коренів: *sigr* — «перемога», *urðr* — «доля».

Зіґфрід (Сіґурд) у Шміді. Художник Фердинанд Ліке, 1900 р. ▸

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

- «Старшу Едду» повністю переклав українською Віталій Кривоніс. Книга з ілюстраціями Вільяма Коллінгвуда вийшла у 2020 р. у «Видавництві Жупанського».

Руйнівники міфів *Спростуйте чи доведіть міф*

Шолом Трепету, або Жах-шолом, є ісландським і норвезьким оберегом. За легендою, кожен, хто одягне його в бою, буде захищений від біди. Одного погляду на шолом достатньо, щоб відчути трепет і страх. Вісім променів, схожих на гострі тризуби, розходяться від його центру, захищаючи героя і наступаючи на всі ворожі сили, що його оточують.

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Дракони... Хто з нас у дитинстві не мріяв побачити цих красенів, доторкнутися до лускатої шкіри, а можливо, навіть осідлати крилатого велетня? Утім, це саме та мрія, яка не може здійснитися. На жаль, дракони живуть лише в казках, фентезійній літературі та кіно. Кінопродюсери зрозуміли: яскравий і характерний дракон — одна із запорук касового успіху фільму. Смауґ у «Гобіті», Сапфіра в «Ерагоні», Беззубик у «Як приборкати дракона», дракони у всесвітах Гаррі Поттера, Відьмака й «Гри престолів»... Невже в них не було прототипів?

Американська фольклористка та історикиня Едрієн Майор вважає, що міфи про драконів виникли тоді, коли люди почали знаходити скам'янілі рештки динозаврів. Знавці фольклору розповідали, що живуть ці страховиська в печерах, охороняють скарби, інколи вилітають, щоб якусь принцесу з'їсти чи іншу

капость утнути. Проте часи драконів минули — всіх драконів подолали відважні лицарі та герої. Тому будемо насолоджуватися старими піснями...

ПРОМОВИ ФАФНІРА

(скорочено)

Твір розповідає, як Сіґурд (Зіґфрід), легендарний герой германо-скандинавської міфології та епосу, здобув своє прізвисько — Убивця Фафніра. Карлик Реґін, Сіґурдів вихователь, намовляє героя відібрати скарби у свого брата Фафніра, який заради проклятого золота Нібелунгів убив батька Грейдмара. Охороняючи золото, Фафнір поступово перетворився на дракона. Сіґурд хитрістю позбавляє дракона життя, а потім вбиває і свого супутника, щоб припинити подальші зради і помсти.

Сіґурд і Реґін ... знайшли лігво Фафніра. На його шляху Сіґурд викопав велику яму і заліз туди. І коли Фафнір повз від свого золота, то вивергав отруту, що капала Сіґурдові на голову. Коли Фафнір проповзав понад ямою, Сіґурд проштрикнув його мечем до самого серця, видерся з ями, і вони побачили один одного. Фафнір мовив:

«Юначе, юначе,
хто тебе породив,
мужа якого ти син,
ти, який Фафніра
вразив мечем?
Застряг коло серця клинок».

Сіґурд приховав своє ім'я, бо в давнину вірили, що слово того, хто вмирає, має велику міць і може зашкодити тому, хто відкриє своє ймення.

Сіґурд мовив:

«Шляхетним оленем я звуся,
жити судилось мені
без матері сином,
й батька не маю,
як інші сини;
завжди я самотній»...

Фафнір мовив:

«Що привело тебе?
Чом зажадав ти
віку мені вкоротити?
Сяйноокий юначе,
родич ти славного батька;
з дитинства ти вправний».

Сіґурд мовив:
«Відвага мене привела,
рука помогла мені
й гострий мій меч;
хоробрим не буде
той перед смертю,
хто змалечку кволий».

Фафнір мовив:
«Облудні слова
досі ти чув,
тепер скажу правду:
злато дзвінке,
скарб красносяйний
загибель тобі заподіє».

Сіґурд мовив:
«Майном володіти
кожен воліє
до певного дня;
бо всякій людині
має прийти
час вирушати до мертвих».

Фафнір мовив:
«Норни ти присуд
на мисі одержиш
і дурня недолю;
у хвилях потонеш,
пливучи проти вітру;
все гибель віщує».

Фафнір мовив:
«Жах-шолом
ношу я відтоді,
як ліг на скарбах;
себе найсильнішим
з усіх я вважав,
кого б не зустрів».

Сіґурд мовив:
«Жах-шолом
жодного не вбереже
у битві звитяжних;
кожен побачити може,
що серед сміливих
не він — найміцніший».

Фафнір мовив:
«Раджу тобі нині, Сіґурде,
послухай пораду,
додому ти їдь;
злато дзвінке,
скарб красносяйний
загибель тобі заподіє».

Сіґурд мовив:
«Ти раду порадив,
але я поїду
до золота в лігві,
а ти лежи, Фафніре,
в муках смертельних,
тут смерть тебе візьме».

Фафнір мовив:
«Мене зрадив Реґін,
тебе він теж зрадить,
обом нам він смерть заподіє;
жити недовго, гадаю,
судилося Фафніру;
нині зустрів я сильнішого».

Реґін тримався подалі, коли Сіґурд убив Фафніра, і підійшов згодом, коли Сіґурд витирав кров із меча. Реґін мовив:

«Шануйся ти, Сіґурде,
з Фафніром в борні
ти перемогу одержав;
з усіх тих людей,
що землю топтали,
тебе я назву найславнішим».

Сіґурд мовив:
«Чи можна пізнати,
як зійдуться разом
сини переможних,
котрий з усіх найславніший?
Багато є хвацьких,
що меч не червонили
в грудях у інших».

Тоді підійшов Реґін до Фафніра й вирізав йому серце мечем, і випив крові з тої рани. Реґін мовив:

«Посидь нині, Сіґурде,
я ж піду спати,
тримай серце змія над жаром;
його я волію
з'їсти пізніше
з кривавим питвом».

Сіґурд мовив:
«Далеко забіг ти,
коли я червонив
меча кров'ю Фафніра;
мірявся я
міццю зі змієм,
коли ти лежав у траві».

Реґін мовив:
«Довго лежати
дав би в кущах ти
давньому велету,
як не мав би меча,
що зроблений мною,
з клинком найгострішим».

Сіґурд мовив:
«Відвага — це ліпше
у битві звитяжних,
ніж меч найміцніший,
муж бо хоробрий
у битві суворій
і з кепським мечем переможе.
Краще сміливому,
ніж несміливому
ведеться у грі героїв;
краще звитяжець
за слабкодуха,
що б той не тримав у руці».

Зіґфрід вбиває Фафніра. Ілюстрація до «Пісні про нібелунгів» художника Генріха Фердинанда Гофмана, 1955 р.

Зіґфрід і Фафнір. Художник Густаво «Кіруело» Кабрал, 1989 р.

Сіґурд узяв серце Фафніра і почав смажити його. Він помітив, що сік із серця піниться, і тицьнув у м'ясо пальцем, аби спробувати на готовність. Він підніс пальця до рота. Кров із серця Фафніра потрапила на язик, і він почав розуміти мову птахів. Він почув, як синички щебечуть у гіллі. Синиця мовила:

«Тут сидить Сіґурд,
кроплений кров'ю,
Фафніра серце
смажить над жаром;
назвала б я мудрим
того, хто персні ламає,
якби м'яз життя
дракона він з'їв би».

Інша мовила:
«Там лежить Реґін,
він зрадити хоче
мужа того,
який вірить йому,
готує у гніві
слово лихе,
воліє зла коваль
за брата помститись».

Третя мовила:
«Голову стяв би
він сивому старцеві,
до мертвих послав би його;
золотом всім тим
він сам володів би,
що Фафнір на ньому лежав»...

Сіґурд відтяв Реґіну голову, з'їв серце Фафніра і випив їхню кров. Сіґурд поїхав шляхом Фафніра до його помешкання. Двері, одвірки, усі балки будинку були залізними, а сам дім був укопаний у землю. Там Сіґурд знайшов силу-силенну золота і наповнив ним дві скрині. Також він узяв там жах-шолом, і золочену броню, і меча Хротті, і багато коштовного каміння.

Переклад Віталія Кривоноса

Гра героїв — битва.
Жах-шолом — можливо, ритуальна маска чи особливий шолом, який викликав почуття жаху.
М'яз життя — серце.
Норна — одна з трьох чарівниць, що визначають долі світу, людей і богів. Ймовірно, йдеться про Скульд, норну, що відала майбутнім.
Одержати присуд норни — померти.
Реґін — карлик-чаклун, управний коваль, мстивий брат Фафніра.
Сіґурд (Зіґфрід) — син короля Сіґмунда, вихованець чаклуна-короля Реґіна, національний герой Німеччини.
Той, хто персні ламає, — король, володар.
Фафнір — син чарівника Грейдмара; охороняючи відібране у батька золото, перетворився на дракона.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Охарактеризуйте персонажів прочитаного уривка — Сіґурда, Реґіна та Фафніра. Хто з них є підступним зрадником, жадібним охоронцем золота, сміливим воїном?
2. Визначте мотиви поведінки коваля Реґіна, який був братом Фафніра та вихователем Сіґурда. Наскільки прогнозованим був фінал його життя?
3. Складіть психологічний портрет Фафніра. Які риси характеру він проявляє? Як внутрішні конфлікти впливають на його дії?
4. Що у словах Фафніра, звернених до Сіґурда, свідчить про мудрість змія? Чому юнак не дослухався до нього?
5. Аргументуйте цитатами з тексту, що Фафнір поважав суперника.
6. Як, на вашу думку, відбувався бій Сіґурда зі змієм?
7. Зачитайте відповідь Сіґурда Реґіну, який вважав, що юнак переміг завдяки викуваному ковалем мечу.
8. Назвіть винагороди, що їх отримав Сіґурд-переможець. Яку з них ви вважаєте найціннішою? Мотивуйте свою думку.
9. Чи справдяться, на вашу думку, слова Фафніра про згубну силу золота? Чому?
10. Дослідіть особливості мови і стилю «Старшої Едди». Які старовинні слова та вирази використовуються? Як вони впливають на загальне враження від тексту?
11. Знайдіть зображення, ілюстрації або картини, які відтворюють сцени зі «Старшої Едди». Порівняйте їх з описами в тексті. Як художники інтерпретували ці сцени?
12. Усно або письмово перекажіть епізод «Промови Фафніра», скориставшись текстом-кліше:

Сіґурд влаштував на Фафніра пастку в … . Коли змій проповзав над …, він … . Поранений Фафнір захотів дізнатись ймення ворога, але Сіґурд з обережності назвався … .

Фафнір допитувався в юнака про те, навіщо … . Змій не повірив словам Сіґурда про відвагу й попередив, що золото … . Однак Сіґурд не зважав на слова змія. Між ними розпочався бій, у якому переміг … .

Реґін, який досі тримався подалі, намагався обдурити Сіґурда: він … . Але юнак випадково спробував на смак … і виявив, що почав розуміти …. З пісні синичок він дізнався, що … .

Сіґурд змушений був знищити і …, а потім забрав із дому убитого змія Фафніра … .

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Edda-1

1 Розгадай кросворд за твором «Старша Едда»

ДИСКУСІЯ

Організуйте дискусійний клуб і обговоріть такі питання:

- ✓ Чи виправдані дії Сіґурда щодо Фафніра?
- ✓ Як міфи та легенди відображають моральні цінності суспільства?
- ✓ Які уроки можна винести з промови Фафніра?

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

В усі часи життя людину спокушало в різні способи. Одна зі спокус — легкі гроші. Чи справді все так добре і не треба робити вибір або відповідати за нього? Давайте спробуємо уявити себе на місці Сіґурда. Ви стоїте перед скарбом Фафніра, який обіцяє неймовірне багатство, але з ним пов'язане прокляття. Перед вами постала проблема. Чи варто ризикувати та взяти скарб, знаючи про можливі наслідки? Чому? Які моральні та етичні міркування ви враховуєте, ухвалюючи рішення? Вибір за вами.

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Дошка вибору. Оберіть і виконайте одне із завдань. Вартість роботи — ***1 соверен.***

1 Настільна гра

Створіть настільну гру на основі подій і персонажів «Старшої Едди». Розробіть правила, картки персонажів та ігрове поле.

2 Бестіарій

Дізнайтеся про символіку дракона у різних культурах. Як образ дракона у «Старшій Едді» порівнюється з іншими міфологічними драконами? Додайте нові сторінки до бестіарію.

3 Колаж

Створіть колаж із цитат й ілюстрацій, що відображають основні теми та емоції промови Фанфіра. Використовуйте різні художні матеріали для створення колажу.

4 Легенда

Напишіть власну легенду, натхненну «Старшою Еддою». Включіть у неї міфологічних істот, героїв і моральні дилеми, подібні до тих, що описані у творі.

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

- У 1999–2001 роках виконавець і дослідник середньовічної музики Бенджамін Бегбі реконструював і записав частину пісень зі «Старшої Едди».
- У 1848–1874 роках на основі протистояння Сіґурда і Фафніра (за версією «Пісні про Нібелунгів») Ріхард Вагнер створив цикл опер «Перстень Нібелунга».

- На кіноекрані персонажі з'являлися кілька разів. Близькими до тексту є екранізації Фріца Ланга «Нібелунги» (1924; у 1966–1967 роках Гаральд Райнль зняв римейк цього фільму) та Улі Еделя «Перстень Нібелунгів» (2004).

Зіґфрід (Сіґурд) у фільмах Гаральда Райнля (актор Уве Баєр, 1966) та Улі Еделя (актор Бенно Фюрманн, 2004)

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання повними реченнями. Кожна правильна відповідь — ***2 гайвороння***.

1. Чому Регін спонукав Сігурда до бою з Фафніром, а сам лишився осторонь поєдинку?
2. Чому змій стверджував, що *«злато дзвінке, скарб красносяйний загибель тобі заподіє»*?
3. Чому Сіґурд зміг виграти двобій із Фафніром?
4. Чому юнак-переможець уважно слухав спів синичок?
5. Чому Сіґурд убив карлика-чаклуна Реґіна, який виховав його?
6. Чому розповідь про Сіґурда, Фафніра та Реґіна має загальнолюдське значення?

Добігла кінця цікава зустріч із героями «Старшої Едди». Спробуємо підсумувати здобуті знання за допомогою **карти персонажів**. За її створення можна отримати ***1 соверен***. Отже, до роботи.

Алгоритм створення карти персонажів

1. У центрі карти розмістіть Сіґурда. Використайте його зображення або ім'я, оточене характеристиками.
2. Навколо Сігурда розташуйте головних персонажів. З'єднайте їх із Сігурдом стрілками, що вказують на тип стосунків (наприклад, стрілки для позитивних стосунків — зелені, для негативних — червоні).
3. Поруч із кожним персонажем напишіть їхні ключові характеристики та мету. Використайте різні кольори або символи для позначення різних типів стосунків (дружба, ворожнеча, наставництво тощо).

ПОМИРАЮ, АЛЕ НЕ ЗДАЮСЯ

«Пісня про Роланда» (середина XI ст.). Смерть Роланда

Смерть героя схожа на захід сонця, а не на смерть жаби, що луснула з натуги.
Демокріт

Кожен час потребує свого героя. Як правило, це мужній чоловік або жінка, що служать своїй країні, народу, володарю чи богу. Герой надихає на подвиги і є прикладом для молоді. Добре, якщо такий персонаж реально існує, — про нього навіть багато розповідати не обов'язково: всі й так його знають. Інша справа, якщо такого героя треба вигадувати, але народна фантазія з такими завданнями може впоратися без проблем. А є ще проміжний — найважчий — варіант: взяти історичну особистість і наділити її вигаданими рисами, характеристиками, вчинками. І зробити це треба так, щоб усі повірили! Саме так свого часу вчинили французи...

Знайомтеся, книга!

Назва: «Пісня про Роланда».

Час і місце створення: кінець IX–X ст., Франція.

Автор: можливо, Турольд.

Місце зберігання оригіналу: існує 9 рукописних копій XII ст.; найдавніший — Оксфордський манускрипт (між 1129 і 1165), Бодліанська бібліотека, Оксфорд.

Перша сторінка рукописної «Пісні про Роланда». Оксфордський манускрипт

- «Пісня про Роланда» виникла як збірка героїчних пісень про часи короля франків Карла Великого (кінець VIII — початок IX ст.).
- В основі твору — реальна історична подія: у 778 р., під час повернення з походу до Іспанії, військо франків атакував загон басків. У Ронсевальській ущелині відбулася битва, у якій загинули кілька найкращих лицарів, зокрема відомий своєю жорстокістю граф Груодланд (Роланд).

- Пісні, що згодом увійдуть до великого твору, народжувалися через століття після походу, коли вже нікого з учасників подій не було серед живих, славетні часи Карла Великого минули, а його імперію поділили нащадки.
- Невідомий нам автор (чи автори) пісень досить вільно трактував факти: короткий похід перетворився на довготривалу війну, нападники-баски (до речі, добрі християни) — на маврів, а поразка — на перемогу. Такий несправжній, «неповний» історизм, правдоподібне переплетіння історії й вигадки називають **квазііісторизмом**.

▲ Пам'ятний знак на місці Ронсевальської битви

◀ Ронсевальська ущелина

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

- Український дипломат Роланд Франко, онук Івана Франка, який переконав британських учених передати Україні антарктичну дослідницьку станцію «Фарадей» (нині — «Академік Вернадський»), був названий на честь лицаря Роланда. Його батько Тарас любив середньовічну літературу і власноруч перекладав «Пісню про Роланда» українською.

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

«Якби героїв не існувало, їх варто було б вигадати». Справді, народна фантазія здатна творити чудеса, коли народжує героїв майже з нічого. Так трапилось і з «Піснею про Роланда». Відомо, що перед битвою при Гастінгсі (1066) лицар Тайлефер проспівав її перед воїнами (як говорить літописець, «щоб прикладом войовничого мужа надихнути бійців»). Невідомо, що більше — його спів чи тактичні хитрощі — забезпечило Вільгельму перемогу над англосаксами!

У сучасній Франції є чимало місць, пов'язаних із легендарним героєм. Туристична індустрія працює безвідмовно: значки, магніти, брендований одяг, поштові марки... Але все це — лише

яскрава обгортка, у якій ховається негучна, але щира повага до народного героя. І не говоріть французам, що реальний Роланд був іншим, що його загибель — наслідок власної жорстокості і зарозумілості, а події в Ронсевалі були малозначущим епізодом у довжелезному переліку середньовічних усобиць. Це саме той випадок, коли література змогла змінити світ! Поезія подарувала країні зразок лицаря-патріота і вірного васала, і феодальна Європа повною мірою цей образ використала.

«ПІСНЯ ПРО РОЛАНДА»

СМЕРТЬ РОЛАНДА

(скорочено)

Військо Карла Великого повертається до Франції після семилітньої війни з іспанськими маврами на чолі з королем Марсилієм. Відхід прикриває невеликий загін на чолі з графом Роландом. Граф не знає про те, що його вітчим Ганелон змовився з ворогами і в Ронсевальській ущелині маври готують пастку. Зіткнувшись із ворогом віч-на-віч, гордовитий Роланд відмовляється кликати на поміч, і лише повний розгром загону і загибель усіх перів змушує його сурмити в ріг. Карл повертається, але запізно: герой загинув. Імператору залишається лише помститися за смерть найкращого з лицарів.

Та й сам Роланд відчув: кончина близько,
Бо з вух у нього витікає мозок.
Він молить Господа за душі перів,
А Гавриїла-ангела — за себе.
І Оліфант, і Дюрандаль взяв звично,
Бо саме так вмирає лицар справжній, —
Зайшов углиб землі іспанських маврів
На відстань льоту стріл із арбалета.
Росли два дерева на пагорбі, а поруч
Чотири глиби височіли мармурові.
Роланд там впав на мураву зелену
І знепритомнів. Смерть була вже поруч.

Між гір крутих, серед дерев високих
Блищать чотири глиби мармурові.
Зомлілий граф лежить в траві шовковій.

За ним давно вже сарацин пильнує,
Посеред тіл валявсь, прикинувсь мертвим,
Замазав кров'ю тіло та обличчя;
Аж ось підвівсь на ноги, підбігає.
Він був красивий, мужній і кремезний,
Та повен люті і жаги до вбивства.
Схопив меча, Роланда пхнув ногою
І закричав: «Здолав небожа Карла!
А Дюрандаль візьму в краї арабські!»
Коли він так волав, граф опритомнів.

Роланд відчув — меча хтось забирає.
Отямився, розплющив очі й каже:
«Здається, злодію, ти не із наших!»
В руці тримав, як завжди, Оліфант.
В шолом ударив, вкритий злотом щирим,
Розбив його, а з ним розтяв і череп,
І очі геть полізли в мавра з лоба...

Відчув Роланд — пітьма вкриває очі.
Підвівсь на ноги і стоїть насилу,
Сірішає знекровлене обличчя.
А перед ним лиш темно-сіра скеля.
Він десять раз мечем ударив гнівно,
Та сталь дзвенить, щербин немає навіть.
Сказав: «Допоможи, Свята Маріє!
О мій чудовий Дюрандале! Горе!
Ми маємо розстатись! Не загострю
Тебе я більше! Скільки битв позаду!
А скільки володінь завоювали,
І Карл — сивобородий їх володар.
Ти не служив ніколи боягузу —
Належав ти шляхетному барону,
Таких у вільній Франції не буде!»

І знов Роланд масив б'є мармуровий.
Сталь не розбити, не зігнуть — дзвенить лиш.
Побачив граф: не може меч зламати,
Оплакувати став його майбутнє:
«О Дюрандале! Ти ясний, блискучий!
Як ти палаєш барвами під сонцем!
Коли був Карл в долині Моріанській,

То ангела Господь послав до нього
З наказом меч віддати капітану.
З усіх мене обрав король шляхетний...
Та скільки ще земель й держав взяли ми,
Що ними править Карл сивобородий!
Тому за тебе вболіваю дуже,
Нізащо не віддам невірним, друже.
О Господи, не дай безчестя франкам!»

Роланд все б'є ту брилу темно-сіру.
Вже вдарив безліч раз, та все даремно.
Сталь лиш дзвенить — ані щербин, ні тріщин,
Клинок зі свистом вгору підлітає.
Переконався граф: йому несила,
І знов оплакує меча він долю:
«О Дюрандале! Ти краса й святиня!
Ховаєш в золотій ти рукояті
Нетлінні мощі: зуб Петра й священну
Василія святого кров, волосся
Дениса пресвятого і уривок
З одежі Пріснодіви! Неможливо,
Щоб нехристі тобою володіли,
Лиш християнам ти служити маєш!
Тобою підкорив великі землі,
Якими править Карл сивобородий —
Могутнім став із ними він й багатим.
О Небо, меч не дай в безчесні руки!»

«Пісня про Роланда». Манускрипт XIV ст.

Загибель Роланда. Ілюстрація Жана Фуке, Бл. 1455–1460 рр.

Роланд відчув, що смерть вже зовсім близько,
Вона іде від голови до серця.
У тінь сосни високої лягає
Він долілиць, в траву зелену й ніжну,
Підклав під себе меч і Оліфант свій,
Звернув обличчя до землі невірних.
Аби відразу стало зрозуміло
І Карлові, і лицарям-баронам,
Що він, Роланд, помер як переможець.
Відпущення гріхів у Бога просить
І до Неба рукавицю простягає.

Роланд лежить зомлілий під сосною,
Лицем у бік країв іспанських дальніх.
Сплинуло багато спогадів яскравих:
Численні землі, всі мечем узяті,
Красуня-Франція, рідня привітна,
І Карл Великий, володар і вчитель...
Від згадок цих не стримав сліз небога,
Важких зітхань... Та не забув й про себе,
Бо визнає свій гріх, благає прощення в Бога:
«Отець небесний, ти брехні не знаєш!..
Врятуй мене од мук, страждань посмертних
За ті гріхи, що їх в житті накоїв!»
Він простягнув до Бога рукавицю,
І Гавриїл прийняв її ласкаво...
Роланд, на груди голову схиливши,
Схрестивши руки, смерті ждав покірно.
І Бог послав до нього херувимів...
Віднесли душу графа в Райські кущі!

Переклад Вадима та Нінель Пащенків

Лицар Роланд. Ілюстрація з дитячої книги. Франція, початок XX ст. Невідомий художник

Архангел Гавриїл — один із семи святих архангелів, «ліва рука Бога», керівник чину херувимів.
Дюрандаль — меч Роланда.
Карл — Карл Великий, король франків, імператор Священної Римської імперії (800–814).
Маври — назва арабів у XV–XVII ст.
Оліфант — бойовий ріг Роланда.
Пріснодіва — Матір Божа, Свята Марія.
Сарацини — назва мусульман у XV–XVIII ст.
Херувими — крилаті істоти, ангели вищого чину.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Дослідіть характер поранення Роланда. Який художній засіб використано для його зображення?
2. Чому, відчуваючи наближення смерті, Роланд хвилювався за долю меча Дюрандаля та рога Оліфанта? Розкажіть, як саме лицар намагався убезпечити їх від ворогів.
3. Дюрандаль *(від франц. «твердий»)* граф отримав у подарунок від короля Карла Великого. Виразно зачитайте звертання смертельно пораненого Роланда до меча і визначте унікальність цієї зброї.
4. Поясніть, чому, помираючи, лицар ліг головою до країни ворогів.
5. Доведіть цитатами з поеми, що граф Роланд прощається із життям як християнин.
6. Яку рису Роланда — лицарську честь, вірність королю і країні, віру в Бога — ви вважаєте найважливішою? Чому?
7. Усно або письмово перекажіть епізод «Смерть Роланда», скориставшись текстом-кліше:

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Roland-1

1 Увідповідни персонажів твору «Пісня про Роланда» з описом

2 Розгадай кросворд за твором «Пісня про Роланда»

Поранений Роланд відчув наближення смерті. Біля дерева та чотирьох великих … він … .

Сарацин намагався відібрати в Роланда …, але лицар … . Роланд вирішив знищити … і намагався розбити його об …, проте … .

Роланд звернувся до Дюрандаля з такими словами: «…». Також він помолився Богу і попросив … .

Лицар ліг горілиць головою до …, накривши своїм тілом …, щоб … .

З неба спустились … і забрали … .

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

Твори цього розділу підводять нас до роздумів про важливість людського вибору, про те, наскільки він може бути вдалим або ж спричинити важкі і невиправні наслідки. «Пісня про Роланда» — не виняток. Її моральні уроки надзвичайно важливі й актуальні. Переконайтеся у цьому самі. Уявіть себе в ролі того чи того героя залежно від ситуації. Спробуйте розв'язати моральні дилеми твору і схожі ситуації з реального життя.

«Пісня про Роланда»	Сучасність
Дилема Роланда	***Дилема лідера***
Ви розумієте, що ваш загін оточений і йому загрожує велика небезпека. Ваш друг Олів'єр пропонує вам трубити в ріг Оліфант, щоб покликати на допомогу. Але ви вагаєтесь, бо не хочете здаватися слабким. **Що ви зробите?**	Уявіть сучасного керівника проєкту або капітана спортивної команди, який стикається з важливим рішенням. Він має вибрати між збереженням традиційних правил і стратегій, які можуть виявитися неефективними, або зміною курсу, що може призвести до непередбачуваних наслідків. **Які ваші дії?**
Рішення Карла Великого	***Дилема дружби та вірності***
Ви отримуєте повідомлення про те, що ваш найкращий лицар Роланд і його загін опинились у важкій ситуації. Ви можете вирушити їм на допомогу, але це означатиме залишити інші важливі фронти незахищеними. **Як ви вчините?**	Друзі/подруги стикаються з ситуацією, коли один із них вчинив щось неправильне або небезпечне, й інший/інша має вибрати між підтримкою друга/подруги і його/її діями чи висловленням незгоди з тим, що він зробив. **Як учинити правильно?**
Зрада Ганелона	***Дилема моральних принципів і особистих інтересів***
Вас призначили послом до маврів. Ви відчуваєте злість і ненависть до Роланда через його зверхність і рішучість. Чи будете ви зраджувати його, ризикуючи життям інших лицарів, щоб помститися?	Що робити, коли колега чи товариш може зрадити іншого через особисті амбіції, страх або відчуття несправедливості?

Уявіть собі, що ви стоїте на роздоріжжі. Перед вами два шляхи, і ви не знаєте, яким йти. Обидва шляхи ведуть до чогось цікавого, але водночас і трохи страшного. Ось це і є **дилема**: важкий вибір між двома варіантами.

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

- «Пісня про Роланда» для середньовічних авторів одразу стала прикладом для наслідування і була переказана кількома мовами. Розповіда-

ють, що якось англійський король Іоанн I Безземельний (поч. XIII ст.) запитав у своїх солдат: *«Навіщо співати про Роланда, якщо Роланда більше немає?»* — і отримав блискучу відповідь: *«Якби був Карл Великий, Роланди б з'явилися»*.

- Мотиви «Пісні» відчутні у багатьох героїчних літературних творах («Закоханий Роланд» Маттео Боярдо, «Несамовитий Роланд» Лудовіко Аріосто, «Таємний агент» Ґрема Ґріна, «Темна Вежа» Стівена Кінга); і навіть Джон Рональд Руел Толкін, описуючи смерть Боромира у книзі «Володар перснів», використав сцену загибелі Роланда.
- Сцени із життя Роланда наявні в операх «Орландо Паладіно» Йозефа Гайдна та «Роланд» Жана-Батіста Люллі. У 1946 р. композитор Луїджі Даллапіккола написав твір для голосу і фортепіано «Ронсеваль».
- У 2019 р. німецький фолкрокгурт «dArtagnan» записав «Chanson de Roland» — сучасну адаптацію твору.
- Надихнувшись епосом, кіноверсію «Пісні про Роланда» у 1978 р. зняв француз Франк Кассанті.
- Роланд з'являється у відеогрі «Marathon» (1994) і протистоїть Дюрандалеві.

Постер і кадр із фільму Франка Кассанті (1978, у ролі Роланда — Клаус Кінскі)

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Оберіть і виконайте одне із завдань. Вартість роботи — ***1 соверен***.

Відтворення битви

Створити мініатюрну сцену битви при Ронсевальській ущелині. Для виконання роботи можна використовувати малюнки, фігурки або інші матеріали для відтворення битви.

Створення коміксу

Виберіть один епізод із «Пісні про Роланда» і створіть комікс, який розповідає про цей епізод. Використайте ілюстрації та діалоги, щоб передати сюжет і характери героїв.

Сцена в сучасному стилі

Перенесіть одну зі сцен «Пісні про Роланда» в сучасність. Напишіть сценку або коротке оповідання, де герої діють у сучасних умовах, але зберігають основні риси своїх характерів.

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання повними реченнями. Кожна правильна відповідь — ***2 гайвороні.***

1. Чому меч Роланда Дюрандаль був особливою зброєю?
2. Чому перед смертю граф намагався знищити Дюрандаль?
3. Чому, помираючи, Роланд ліг головою до країни ворогів?
4. Чому Дюрандаль та Оліфант опинились під тілом мертвого лицаря?
5. Чому останні слова Роланда були звернені до бога?
6. Чому бог прийняв душу графа у райські кущі?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Chas-1

1 Вікторина за матеріалами розділу «Час у пошуку героя».

2 ***Правильно чи неправильно.*** Дай відповіді на запитання до розділу.

Ми перегорнули останні сторінки розділу **«Час у пошуку героя. Ідеал чоловіка в античному та середньовічному героїчних епосах».** Разом із відомими героями ми раділи й сумували, вигравали битви і втрачали друзів, здобували читацький і життєвий досвід. Настав час підбити підсумки і пригадати свої відкриття й знахідки, складні питання, які потребують часу, щоб знайти відповіді.

Запишіть:

3 основні моменти або висновки, які візьмете із собою у доросле життя.

2 суперечливі ідеї, над якими ви дискутували з друзями.

1 запитання, пов'язане з темою, яке залишилося без відповіді.

КНИЖКА В ОДИН КЛІК

Легенди та міфи Троянського циклу

«Роман про Трістана та Ізольду»

Дж. Р. Толкін «Володар перснів»

КВІЗ

КВІЗ — це своєрідна вікторина з картинками. Щоправда, для відповіді вам знадобляться не лише ерудиція, а й кмітливість, асоціативне мислення і проста інтуїція. А ще: це значно цікавіше, ніж просто відповідати на питання. Можете пройти всю вікторину чи лише окремі її елементи.

ТУР 1 Ші читає міфи

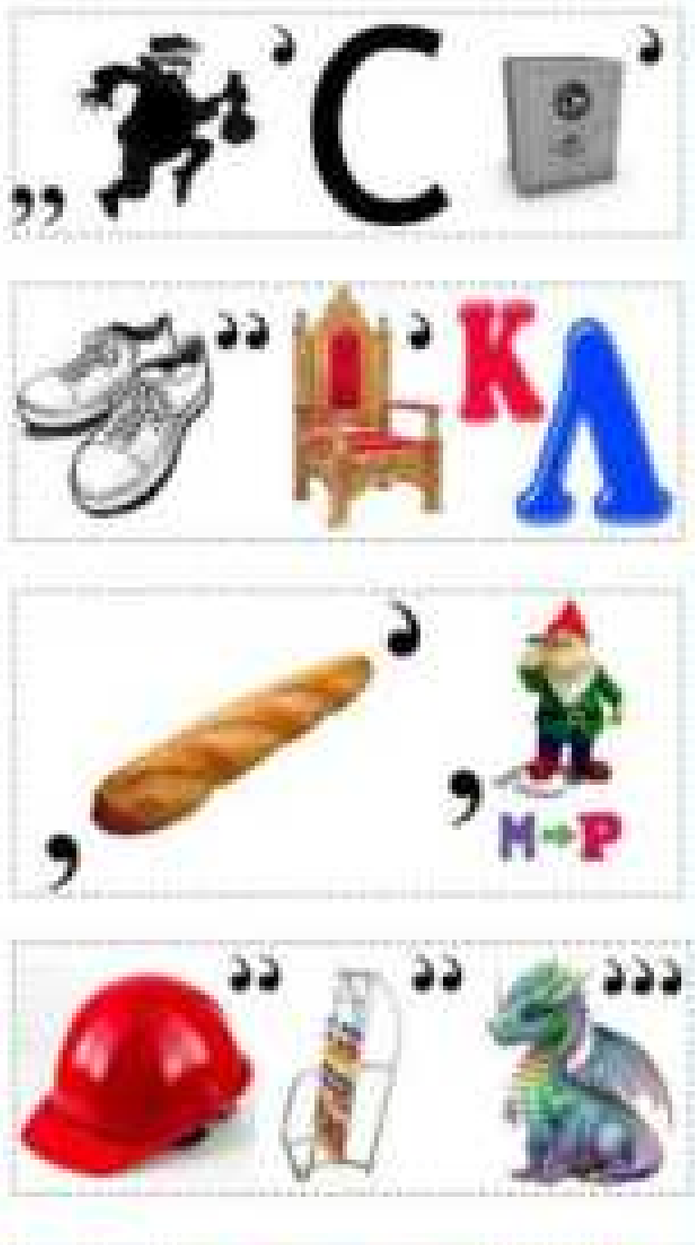
Штучний інтелект також вчиться. Сьогодні він прочитав збірку грецьких і римських міфів (зокрема й про Троянську війну) і вирішив візуалізувати своє розуміння деяких крилатих висловів. Спробуйте здогадатися, які саме вислови він зобразив…

ТУР 2

Обличчя троянської війни

Сьогодні до вас у гості завітали люди, чиї долі у певний спосіб пов'язані з Троянською війною. Когось із них ви вже зустрічали, дехто прийшов уперше. Та чи зможете ви прочитати їхні імена? І не забудьте перевірити себе, скориставшись інтернетом.

ТУР 3 Дарунки долі

Шість персонажів прийшли за дарунками. А дарунки лише для п'ятьох. Роздайте їх, будь ласка, тим, кому вони потрібні. І не помиліться, будьте уважними.

Лаокоон · Фафнір · Ахілл · Одіссей · Роланд · Поліфем

ТУР 4 Зброя для героя

Виходячи з дому — на битву, у похід чи на вечірку з давніми друзями, — герой обов'язково має озброїтись: хтозна, що чекає його у світі? А зброя буває різною. І якщо луки, мечі чи списи відомі всім, то чи зможете ви відрізнити алебарду від палаша? Давайте допоможемо лицарю знайти потрібне…

Клевець · Обушок · Стилет
Топір · Шпага · Фламберг

ТУР 5 Запитання від волхвів

Волхви — це чаклуни, жерці давніх язичницьких культів, відуни, мудреці. Вони збирають давні знання, бережуть зв'язки, що єднають людські покоління. Запитання у них каверзні, відповідь на них знайде не кожен, але спробувати варто!

1 Богиню ранкової зорі, рожевоперсту Еос, часто зображають у скорботній позі — вона оплакує свого сина Мемнона, ефіопського царя, якого під час Троянської війни вбив Ахілл. *А як ми називаємо її сльози?*

2 У трагедії драматурга Софокла герой Троянської війни Аякс гине, пронизавши себе мечем. На картині художника Рубенса герой Троянської війни Аякс гине, потонувши в морі під час кораблетрощі. І помилки тут немає. *Як так може бути?*

3 Якось німецькі вчені висунули припущення, що Гомер, створюючи «Одіссею», користувався картою. Свою думку вони аргументували тим, що Поет докладно описав різні узбережжя Середземного моря. Однак більшість учених вважають це припущення сумнівним, оскільки німці не врахували важливу деталь. *Яку саме?*

ТУР 6 Дракони у мультфільмах

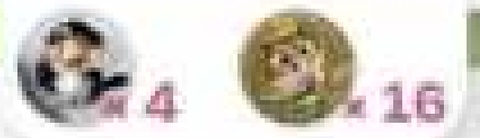
Хто сказав, що відважні герої розібралися з усіма драконами? Що чудовиська залишилися лише на сторінках манускриптів чи у бабусиних казках?.. Ні, вони продовжують жити, лякати нас чи, навпаки, викликати у нас сміх, співчуття, переживання. Вони такі ж сильні і характерні — принаймні у кіно та мультфільмах. А от чи знаєте ви ці мультиплікаційні фільми?

Розділ 2.

ЗІ СХОДУ СВІТЛО

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ПОЕЗІЇ СХОДУ

Вислів «зі Сходу світло» (латиною «Ex Oriente Lux») має біблійне походження. Пам'ятаєте волхвів, які несли дари немовляті Ісусу? Вони орієнтувалися на світло Вифлеємської зірки, на Схід. Пізніше цей вислів використали для протиставлення духовного Сходу (Азія) прагматичному Заходу (Європа). Відмінностей справді чимало. І це вагома причина уважніше придивитися до східної культури, уславленої не лише казками «Тисячі й однієї ночі».

На Сході здавна існував культ поезії. Одна з найстаріших і найвишуканіших поезій на землі — китайська. Її часові межі: II тисячоліття до н. е. — початок XX ст. Читання таких давніх текстів — велике мистецтво, і, щоб ним оволодіти, треба довго і наполегливо навчатися. Як не дивно, але упродовж понад трьох тисячоліть у Китаї знання поезії і вміння віршувати входило до програм державних іспитів: писати вірші мали усі, навіть чиновники! Без цього неможливо було знайти пристойну роботу. Поезія процвітала, і китайці могли вільно обговорювати такі її тонкощі, як алегорії, переспіви, образність. У XX ст. традиційну освіту відмінили, і зараз нелегко знайти справжніх знавців і поціновувачів старовинних китайських ліричних текстів. Тут важлива ще й інша

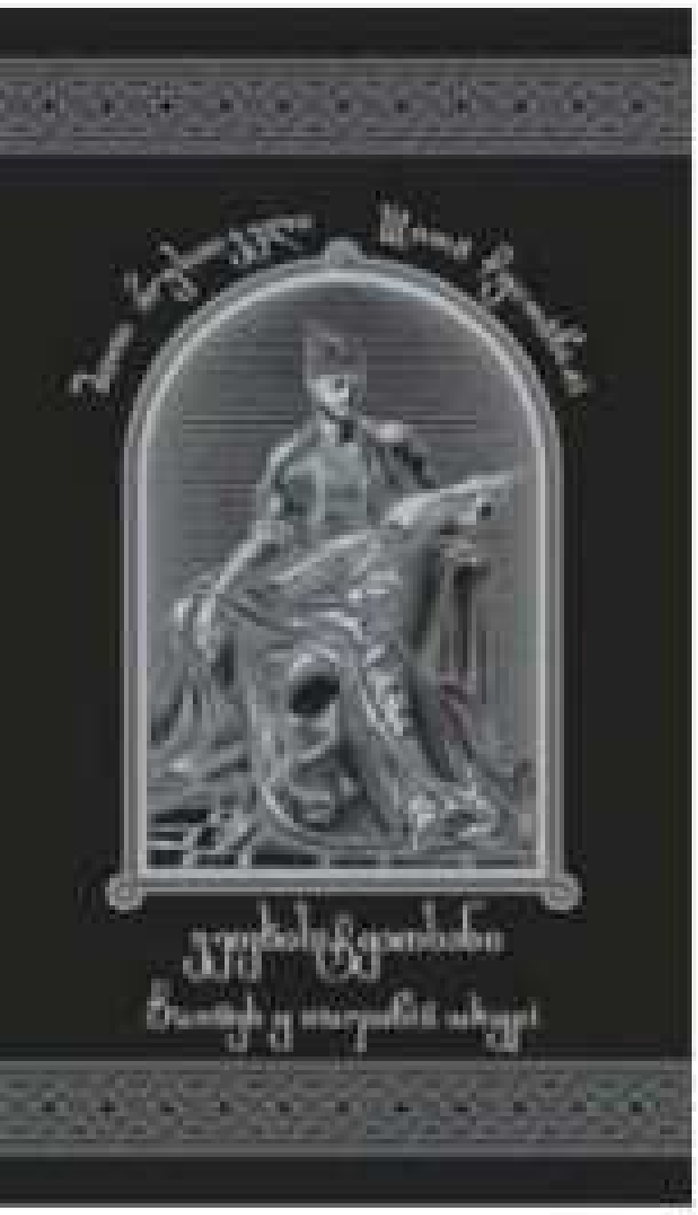

床前明月光
疑是地上霜
举头望明月
低头思故乡

Вірш Лі Бо «Думки тихої ночі»

Рудакі. Портрет від групи TAP Persia

Руставелі. «Витязь у тигровій шкурі»

тонкість — те, як написано твір. Каліграфія у Китаї — вид мистецтва. Китайська легенда приписує винахід ієрогліфів ученому міністру Жовтого імператора* Цан Цзе. Кажуть, мудрець вигадав їх, дивлячись на сліди звірів і відбитки пташиних лапок. Ієрогліф — доволі складний знак письма для європейців. Наприклад, китайський ієрогліф на позначення *води* — умовна рисочка, що символізує рух рідини. Пензель писаря додає збоку крапку — це означає *лід*. Він ставить крапку згори — стає *завжди, вічність*. Отже, те, що було рухом, застигає. Немає жодного китайського ієрогліфа, який не залишає місця для подібної крапки. Уявляєте, скільки прихованих змістів у цьому можна знайти? Ідеальний китайський вірш зовні має виглядати просто і невибагливо, але приховувати в собі «невичерпну глибину думки».

У період існування династії Тан (VIII—IX ст.) творили приблизно дві тисячі поетів. Найвизначніші серед них — Лі Бо, Ван Вей і Ду Фу.

Класична поезія Близького Сходу з'явилася після розпаду Арабського халіфату, коли звільнені народи отримали змогу розвивати принесені завойовниками культурні традиції місцевими мовами. Однією з таких мов була фарсі — мова таджиків, узбеків, персів, афганців та інших народів тюркської групи. Саме нею в Хорасані, Бухарі, Самарканді, Ширазі, Тегерані зазвучала чудова поезія, що сягає корінням народної лірики та арабської системи віршування. Першим був таджик Рудакі (X ст.), котрий оспівав велич душі і найкращі людські почуття. Його справу продовжили перси: автор «Книги царів» Фірдоусі, «цар поетів Заходу і Сходу» Хаям, вишуканий Сааді, Гафіз, якого називали «цукровими вустами». Мовою фарсі наприкінці XII ст. створював вишукані поеми геніальний азербайджанський поет Нізамі.

У XII ст., майже одночасно з Нізамі, неподалік від його рідної Гянджі, в сонячній Грузії, творив найбільший поет того часу Шота

---

* Жовтий імператор (Хуан-ді) — легендарний правитель Китаю і міфічний персонаж. Вважається першопредком китайців.

Руставелі — автор знаменитої поеми «Вепхісткаосані» («Витязь у тигровій шкурі»). Молодий скарбник цариці Тамари був закоханий у свою повелительку, і сила його кохання народила не просто твір — духовну і культурну візитівку свого народу. Руставелі змалював величних і гарних людей, їхні пристрасті й прагнення до прекрасного.

Через власний талант, оригінальність, національні культурні традиції великі поети Сходу утверджували спільні, найголовніші цінності для всіх часів і народів: любов до батьківщини, людську гідність, свободу особистості, дружбу і кохання.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Чим зацікавила вас інформація про своєрідність китайської поезії? У чому полягають особливості віршів, написаних ієрогліфами?
2. Коли з'явилися літературні твори мовою фарсі?
3. Імена яких поетів вам уже знайомі? Про кого з них ви почули вперше?
4. Які відомості про поетів і поезію середньовічного Сходу, що містяться в статті, були для вас особливо цікавими?

ВИКЛИКАТИ СЛЬОЗИ У ДУХІВ

Лі Бо (701–762). Лірика

Хіба зла людина може доторкнутися
до потаємного?

Лі Бо

Що малює у повітрі осінній лист, коли падає, відірвавшись від гілки? Про що співає струмок, що тече із самісіньких вершин до швидкої гірської ріки й далі, за горизонт, до великого солоного моря? Куди веде місячна доріжка на тихому плесі ставка? Дивні питання... Пересічній людині таке не спаде на думку. Лише обранці можуть бачити навколишній світ зачудованими очима дивака. Дивитися серцем, яке відкривається, мов запашна півонія, назустріч безмежному світу. Так відчувають життя поети. Так народжуються вірші. Так твориться Магія Поезії...

Знайомтеся, автор!

Справжнє ім'я: Лі Бо або Тай-бо (зараз уживаються форми Лі Бай чи Тай-бай).

Дата і місце народження: достеменно невідомі. Вірогідно, 701 р., Цзяньйоу (провінція Сичуань, Китай династії Тан) або Сує (сучасний Киргизстан, Китай династії Тан).

Дата і місце смерті: 762 р., Сюаньчен (Китай династії Тан).

Хобі: бойові мистецтва (вправи з мечем).

Найвідоміші твори: приблизно 1400 віршів; збірки «Книга про Велику Білизну», «Дух старовини», «Чуський безумець».

Лі Бо. Художник Ліліан Яцко, 2017 р.

- Існує чимало легенд про народження і смерть Лі Бо. Дехто вважав його духом, що зійшов у світ смертних, сином Зорі чи Золотого Коропа.
- Уже в 10 років хлопчик багато читав, писав вірші, опанував основи світських і релігійних наук.
- Мріяв стати лицарем, тренувався з відомими майстрами бойових мистецтв. Але генерал Пей Мінь переконав юнака обрати творчість: «Небо дарувало тобі талант громоподібного пензля, і не можна відмовлятися від поезії заради зброї».
- Багато часу проводив у мандрах. Час від часу усамітнювався в горах, щоб піднятися над марнотою життя, відновити внутрішню гармонію.
- Майже два роки служив при імператорському дворі, але нажив чимало ворогів і пішов у відставку.
- Дружив зі своїм сучасником — великим поетом Ду Фу.
- Вірш «Думи тихої ночі» у Китаї став популярною колисковою.

▲ Єдиний зразок власноручної каліграфії Лі Бо. Палацовий музей, Пекін

Руйнівники міфів *Спростуйте чи доведіть міфи*

Міф 1. Лі Бо народився під час грози, що пророчило йому велику долю.

Міф 2. Юний Лі Бо зустрів дракона, який навчив його поезії та подарував йому чарівний меч. А якось здійнявся на Місяць на спині гігантського журавля. Там він зустрів фею, яка навчила його танцю меча.

Міф 3. Лі Бо якось брав участь у поетичному змаганні з іншим відомим поетом. Він переміг, написавши вірш за лічені секунди.

Якщо підтвердити міф не вдасться, подумайте, для чого їх вигадали люди?

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

- Українською мовою твори Лі Бо перекладали Леонід Первомайський, Геннадій Турков, Ігор Лисевич та інші.
- Образ і думки поета Лі Бо відтворює у п'єсі «Друже Лі Бо, брате Ду Фу» поет і перекладач Олег Лишега. У 2010 р. однойменна збірка увійшла до довгого списку щорічної премії «Книга року ВВС».

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

1. Доповніть цікаві факти з біографії письменника, опрацювавши кілька джерел. Створіть хроніку життя Лі Бо, використовуючи важливі дати та події, представте її у вигляді часового ланцюжка.
2. Організуйте уявний літературний тур місцями, пов'язаними з Лі Бо. Підготуйте презентації про обрані місця і розкажіть, чому вони були важливими для поета.
3. Створіть скрапбук спогадів Лі Бо, відобразіть ключові моменти його життя у вигляді фотографій або малюнків із підписами.

ЛІРИКА

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Пейзаж тісно пов'язаний зі станом душі автора. У китайській поезії природа стає вчителем, другом, співрозмовником. Поет шукає в ній заспокоєння і гармонію. Тому китайські лірики не описують бурю, посуху чи інші незвичайні природні явища. Це — поезія весни та осені, рідше — холодної весни і спекотного літа.

Китайська мініатюра з віршами Лі Бо ▸

Лі Бо сповідував **даосизм** — традиційне китайське вчення, основним поняттям якого є **дао** — шлях осягнення законів природи, її закономірностей. За даосизмом, мета людини — жити і діяти в гармонії з дао. Людина милується природою й уникає неприємностей... А вам подобається такий підхід до творчості?

НА САМОТІ СИДЖУ В ГОРАХ ЦЗІНТІНШАНЬ

Зграя птиць пролетіла
і зникла ту ж мить вдалині,
Сиротлива хмаринка
за ними слідом поспішає.
Я на гори дивлюся —
і не набридає мені,
Горам також на мене
дивитися не набридає.

Переклад Леоніда Первомайського

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Спробуйте описати стан душі ліричного героя вірша. Чому йому не набридає дивитися на гори?
2. Поясніть, як ви зрозуміли останній рядок.
3. Самостійно сформулюйте ідею твору.

ЗАПИТАННЯ І ВІДПОВІДІ У ГОРАХ

Мене спитали, в чому смисл мого життя у горах.
Я усміхнувсь і промовчав, ну що тут говорити!
З дерев опалі пелюстки пливуть у далечі-безвісті —
В новий, у зовсім інший світ, байдужі до людського!

Переклад Геннадія Туркова

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Прочитайте вірш. Який настрій навіяла поезія Лі Бо?
2. Розгорніть прочитані поезії у невеликі оповідки про перебування Лі Бо на самоті в горах.
3. З ким, на вашу думку, веде діалог автор? Чому у відповідь на поставлене питання він «усміхнувсь і промовчав»?
4. Спробуйте самі дати відповідь на питання про смисл життя у горах.

ДУМИ ТИХОЇ НОЧІ

Перед ліжком біле місячне світло,
Ніби іній на землі.

Підводжу голову, на ясний місяць дивлюся...
Похилив голову, думаю про вітчизну.

Переклад Ігоря Лисевича та Валерія Іллі

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Прокоментуйте прочитаний твір. Які думки він викликав у вас?
2. Чому, на вашу думку, цей твір став колисковою?

СТАЄМО КОМПЕТЕНТНИМИ ЧИТАЧАМИ Й ЧИТАЧКАМИ

Прочитайте кілька варіантів перекладу українською вірша «*Думи тихої ночі*». Розкажіть про свої враження від прочитаного. Спробуйте пояснити творчу мету кожного з перекладачів. З чим би ви посперечалися?

Підрядковий переклад

Перед ліжком яскраве місячне сяйво,
мабуть, на землі іній.
Підведіть голову, щоб подивитися на яскравий місяць,
опустіть голову, щоб подумати про рідне місто.

Ніч журби

Я під місяць ліг,
Страх змерзати зміг,
В очі сяйво б'є,
В хату б рідну біг.

Переклад Володимира Новікова

Роздуми в тиху ніч

Перед ліжком місяць стежку стелить,
Може, іній на землі — як знати.
Голову підняв і бачу — місяць світить,
Голову схилив — як рідних не згадати.

Переклад Володимира Урусова

Думи тихої ночі

Внизу перед ліжком
побачив місячне сяйво.
А може, це іній
з'явився вже на долівці?
Підняв чоло —
на місяць гірський задивився.
Схилив чоло —
в думки про вітчизну поринув.

Переклад Геннадія Туркова

Картка з портретом Лі Бая (гра «Three Kingdoms»)

ПО ТОЙ БІК КОРДОНУ. VI

Спалахнули в пустелі
сигнальні вогні,
Над палацами хмари
кривавo пливуть.
Імператор велить —
знову бути війні.
Грізно б'ють барабани,
і сурми ревуть.

Духів чари не в жарт
в небесах затялись.
В межигір'ї Луншань
барабан не змовка.
Я піду напролом, —
може, й змовкне колись
Чвара духів війни
під мечем воїна.

Переклад Леоніда Первомайського

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Прочитайте. Поділіться здогадкою: що саме міг думати про вітчизну Лі Бо.
2. Китай у VIII ст. був державою, що стрімко розвивалася. Правителі країни вели загарбницьку політику — намагалися підкорити сусідні народи, тому військові сутички були звичними. Простежте, як поет відобразив історичні реалії у вірші.
3. Яким є ставлення Лі Бо до війни? До якого висновку митець підводить читача?

ПЕЧАЛЬ НА ЯШМОВОМУ ГАНКУ

На яшмових сходах
біліє холодна роса.
Промокли панчохи.
Пливуть мовчазні небеса.
Дивлюсь крізь фіранку
на місяць осінній печальний —
На тихій воді він тремтить
і повільно згаса.

Переклад Леоніда Первомайського

Яшма

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Темою китайської лірики є певна мить людського життя, спогад, що зворушує душу, споглядання краси рідної природи і думки, що виникають при цьому. Усе це викликає певний настрій, найчастіше — настрій світлого суму, печалі. У китайській поезії існує ціла традиція печалей — печаль про швидкоплинність життя, про старість, про розлуку з коханою (другом, братом) тощо. З чим пов'язана печаль у цьому вірші Лі Бо?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Libo-1

1 Увідповідни засоби художньої виразності у поезіях Лі Бо

2. Поезія спонукає до роздумів завдяки використанню традиційних китайських символів:
   - Яшма — істинне, духовне.
   - Дім — внутрішній світ людини.
   - Ґанок — перехід до зовнішнього світу.
   - Місяць — жіноче начало.

   Розшифруйте зміст вірша через його символіку.

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

Усім нам, мабуть, хотілося хоча б раз у житті помандрувати машиною часу, побачити, як жили люди в різних країнах, про що говорили, як переживали виклики свого часу. Для уяви немає нічого неможливого! Тож сміливо можемо рушати в часи Лі Бо. Оберіть пригоду, в яку хотіли б потрапити. Для розв'язання завдання використайте усі свої знання і життєвий досвід. Цікавої мандрівки!

Мандрівник

Лі Бо відомий своїми мандрами, які вплинули на його поезію. Уявіть себе мандрівником, який йде слідами Лі Бо. Ви досліджуєте мальовничі місця, описані в його віршах, знайомитеся з місцевими жителями та дізнаєтеся про культуру та історію того часу. Які місця ви хотіли б відвідати? З ким хотіли б зустрітися? Які нові знання та досвід отримали?

Виступ перед імператором

Лі Бо мав можливість виступати перед імператором. Уявіть, що ви готуєтеся до цього виступу. Які вірші б ви читали? Як би одяглися? Що б відчували перед імператором?

Повернення додому після мандрів

Після багатьох років мандрів Лі Бо повернувся додому. Уявіть його почуття, коли він знову побачив рідні місця. Про що він думав? Що відчував? Які плани мав на майбутнє?

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

- Творчість Лі Бо на довгі століття стала зразком для поетів Китаю, а також Японії, Кореї, В'єтнаму.
- Лі Бо як персонаж з'являвся у телесеріалі «Легенда про леді Ян» та анімаційному фільмі «Чан'ань» (обидва — 2023).
- Музичні твори на вірші Лі Бо писали Густав Малер (симфонічний пісенний цикл «Das Lied von der Erde»), Гаррі Партч, Андреа Фолькмар.

Постер анімаційного фільму «Чан'ань» (2023)

- Популярний південнокорейський актор і співак Лі Жуньхао записав пісню «Лі Бай», яка сподобалась слухачам.
- Воїн і поет Лі Бай — персонаж таких відеоігор, як «Civilization VI» та ювілейний варіант «Total War: Three Kingdoms».

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання повними реченнями. Кожна правильна відповідь — ***4 гайворони.***

1. Чому декілька років Лі Бо прожив у горах на самоті та відмовлявся стати придворним поетом імператора?
2. Чому Лі Бо, який майстерно володів мечем та замолоду був мандрівним лицарем, негативно ставився до військових сутичок?
3. Чому сучасник назвав Лі Бо «безсмертним, скинутим із небес»?

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Об'єднавшись із друзями / подругами, організуйте рекламну кампанію, яка використовує поезію Лі Бо для просування сучасного екологічного руху або іншої соціально важливої теми. Створіть 3–5 рекламних плакатів. Поясніть, чому обрали саме такі вірші Лі Бо. Вартість виконаної роботи — ***1 соверен.***

ПЛИСТИ ВНИЗ РІКОЮ ЖИТТЯ

Ду Фу (712–770). Лірика

...Безсилий гармонію дати я небу
й землі.
І безсилі слова.

Ду Фу

14 грудня 2017 р. у Київському ботанічному саду імені академіка Олександра Фоміна було людно. Привела сюди відвідувачів не любов до зимових прогулянок, а, як не дивно, Поезія. Відкривали пам'ятник. Горіли в руках гвоздики, усміхався автор — скульптор У. Вейшань. Лунали промови — українською і китайською. А коли прибрали завісу, присутні побачили двох національних поетів — Тараса Шевченка й Ду Фу, що стояли обабіч доріжки й вели між собою розмову через віки і кордони. Скульптура так і називалась — «Ворота душі. Діалог Тараса Шевченка і Ду Фу». За чотири роки аналогічний пам'ятник з'явиться в Пекіні, на території Посольства України в КНР.

Про що можуть говорити український і китайський генії? Про життя — його велич і мізерність. Про свободу — вона завжди актуальна і всім потрібна. Про мир — невіддільний складник щасливого життя будь-якої держави. Поетам завжди є про що поговорити. А нам не завадило б дослухатися...

Знайомтеся, автор!

Справжнє ім'я: Ду Фу (або Цзимей).

Дата і місце народження: 712 р., Дулінг (провінція Хенань, Китай династії Тан).

Дата і місце смерті: 770 р., Танчжоу (провінція Хунань, Китай династії Тан).

Найвідоміші твори: понад 1500 віршів; збірки «Ду Гонбу / Вірші у солом'яній хижці», «Книга чотирьох синів».

Ду Фу. Автор (вірогідно) Цзян Джаохе

- Перший вірш написав у 7 років.
- У молодості багато мандрував. Тяга до мандрів залишилась на все життя.
- Тривалий час працював при імператорському дворі в Чан'ані. Під час заколоту Ань Лушаня підтримав чинну владу, відсидів два роки в полоні у бунтівників, утік. Пізніше за вірність отримав посаду радника й привілей критикувати імператора, утім, коли скористався своїм правом — був ув'язнений.
- 759 р. покинув столицю і разом із родиною оселився біля нижньої течії річки Янцзи.
- Упродовж 760–762 років мешкав у солом'яній хижці у Ченду. Цей період був дуже плідним у творчості.
- Дружив із відомим поетом Лі Бо.
- Наприкінці життя страждав від злиднів і хвороб. Помер у човні під час чергової мандрівки.

Лі Бо і Ду Фу. Сучасна китайська мініатюра. Автор невідомий

Ворота душі. Діалог Тараса Шевченка і Ду Фу. Скульптор У Вейшань

Руйнівники міфів *Спростуйте чи доведіть міфи*

Міф 1. Ду Фу з раннього віку демонстрував надзвичайні здібності до навчання та поезії.

Міф 2. Ду Фу був змушений тікати від розгніваного імператора. Він ховався в горах, де продовжував писати вірші про страждання та тугу за домом.

ЛІРИКА

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Ду Фу був прибічником конфуціанства — учення, заснованого у V ст. до н. е. китайським філософом Кун Фу-цзи (Конфуцієм). Учення мало на меті гармонізувати життя держави, суспільства, родини, людини. На думку його послідовників, ідеальна людина має бути гуманною, справедливою, чутливою до чужої біди й суспільних негараздів. Якщо правитель не піклується про своїх підлеглих, як батько про дітей, його не можна вважати достойним правителем.

Дбаючи про гармонійні відносини у державі, Ду Фу багато уваги приділяв проблемам суспільства та людських взаємин, образно його навіть називали «літописцем країни». Його чутливе серце плакало від міжусобних воєн і смути...

ПІСНЯ ПРО ХЛІБ І ШОВК

Напевно, міст у Піднебесній
не менше тисяч десяти,
Але нема такого міста,
де б воїнів у латах не знайти.

Якби ж ми переплавити могли
ті лати на орала для землі.
Щоб кожну латочку бездоглядних ланів
переорати за погожих днів.

Щоб селянин і сіяв, і збирав,
і шовкопряди листям годував.
Щоб той, хто любить рідну землю,
не лив за нею сліз даремно.
Чоловіки б у полі працювали,
і шовк, співаючи, жінки звивали.

Переклад Т. Некура

ПІСНЯ ПРО ХЛІБ І ШОВК

У Піднебесній, по Китаю всьому,
Є тисяч десять міст, мабуть;
Але чи є хоча б одне, в якому
Не славилася б воїнів могуть?
А що, якби серпи, мотики й рала
Повиливати нам з блискучих лат,
Аби воли покірно оборали
Цунь поля запустілого улад?
Гіркі ридання вже б не поливати
Ту землю, де гула страшна війна.
Чоловіки б із піснею орали,
Жінки б наткали з шовку полотна.

Переклад Ярослави Шекери

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Природа і людина в китайській поезії злилися воєдино. Давні китайські поети ніколи не оспівували неспокійне місто, в їхніх віршах відтворено близькість людини до благодатної рідної землі, з її квітами і плодами, деревами і птахами. Уявіть, як гірко було бачити натхненному поетові Ду Фу розорення китайських земель під час нескінченної громадянської війни, свідком якої він був.
2. Сформулюйте ідею, що хвилювала автора.
3. Наведіть аргументи, що проблема, висвітлена Ду Фу в поезії *«Пісня про хліб і шовк»*, має загальнолюдське значення.
4. Виразно прочитайте вірш у перекладах Я. Шекери і Т. Некура. Знайдіть розбіжності, поясніть, чому вони виникли. Оцініть обидва переклади з погляду читача.

ПРИ МІСЯЦІ ЗГАДУЮ БРАТА

Тривожно гримлять барабани — вже люди не ходять;
Це осінь, і чується втомлена пісня гусей...
А ніч розсипає дзвінкої роси білі води;
А в рідним краю місяць світло ясніше несе.

І брат мій далеко, розлучені ми — чи навіки?
Ніхто не пита, чи помер я давно, чи живу;
Я довго не маю листів, а послав їх без ліку, —
Пожежі війни все палають вві сні й наяву...

Переклад Ярослави Шекери

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Прочитайте. Визначте роль поетичного паралелізму (стилістичного прийому паралельного зображення в художній літературі явищ природи і людського життя через їхнє зіставлення) у вірші.
2. Доведіть, що конфуціанець Ду Фу не відокремлював особисте від суспільного.

ВЕСНЯНОЇ НОЧІ РАДІЮ ДОЩУ

Цей добрий дощ
нагрянув дуже вчасно —
Прилинула розбурхана весна.
Він тихо в ніч
із вітерцем прокрався,
Душа його — то бісерна роса.

«Солом'яна хижка» Ду Фу у Ченду

Цей дощ загус —
а хмари чорні, дикі;
На річні вогники рибалок
блим та блим...
Світанку жду:
побачу обважнілі лики
Тих квітів,
що в Ченду дощем умиті цим.

Переклад Ярослави Шекери

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Прочитайте. Які почуття викликала у вас пейзажна замальовка?
2. Аргументуйте думку, що вірш міг бути створений поетом під впливом Лі Бо.
3. Візуалізуйте поезії.

ПАПУГА

Полонили папугу думки невеселі:
Пам'ятає, розумник, усе, що бувало.
Сита старість... І затишно в теплій оселі...
Слів багато дізнавсь, тільки сенсу в них мало...

Але все таки жде, що прочиниться клітка:
Люди люблять, навколо ж — залізна в'язниця.
Одинока у лісі гойдається гілка —
То навіщо краса, непотрібна марниця?

Переклад Оксани Бушакової й Олександра Каєнка

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Прочитайте. Опишіть, яким ви уявляєте папугу в клітці та в лісі.
2. Поміркуйте, яке правило порушили люди. Чому поет назвав красу птаха *«непотрібною марницею»*?
3. Чи можна стверджувати, що Ду Фу наділив папугу людськими рисами? Чому?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Dufu-1

1 Увідповідни засоби художньої виразності у поезіях Ду Фу

2 Розгадай кросворд за творчістю Лі Бо та Ду Фу

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

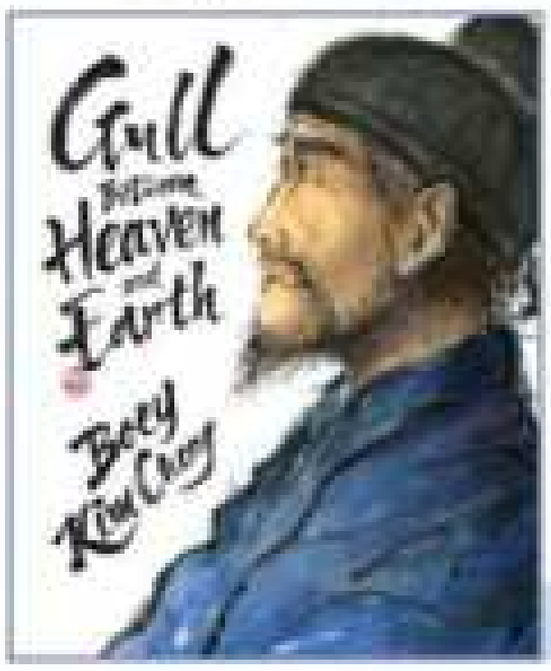
Оберіть один із віршів Ду Фу, який вам найбільше подобається або викликає у вас сильні емоції. Прочитайте його уважно кілька разів.

Завдання:

- ✓ Напишіть у своєму щоденнику або на окремому аркуші, які почуття і думки у вас викликає цей вірш.
- ✓ Подумайте про моменти у вашому житті, які асоціюються з цим віршем. Напишіть про них.
- ✓ Як цей вірш допомагає вам краще зрозуміти свої переживання?

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

- Ду Фу помітно вплинув на китайську (особливо з погляду використання народної мови) та японську поезію (жанр хайку). Зокрема, книгу з його творами постійно мав під рукою Мацуо Басьо.

- У романі «Чайка між небом і землею» Бой Кім Чен переосмислює життєвий шлях поета на основі його віршів.
- У Китаї існує чимало пам'ятних місць, пов'язаних із життям Ду Фу: дві солом'яні хижки — у Ченду і Ченсянь, храми, будинки і навіть вісім гробниць.

Книга Бой Кім Чена. Видання Epigram Books (2017)

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання повними реченнями. Кожна правильна відповідь — ***4 гайворони.***

1. Чому Ду Фу образно називають «літописцем Китаю»?
2. Чому вірш «Пісня про хліб і шовк» співзвучний біблійному пророцтву: «І мечі свої перекують вони на лемеші, а списи свої на серпи. Не підійме меча народ проти народу, і більше не будуть навчатись війни!»?
3. Чому Ду Фу часто використовував у віршах поетичний паралелізм?

Запишіть:

- Які емоції проживали протягом вивчення теми?
- Що нового відкрили чи побачили в собі?
- Над чим змусила задуматися поезія Ду Фу?
- Що цінного ви візьмете із собою в життя?

ЦЕЙ КАРАВАН ЖИТТЯ – ПРЕДИВНА РІЧ

Омар Хаям (1048–1131). Рубаї

Будь щасливий цієї миті. Ця мить і є твоє життя.

Омар Хаям

Кажуть, що більшість сучасних українців і українок живе у соцмережах: там обмінюються новинами, спілкуються, пишуть пости. Це ж бо так гарно — надсилати навсібіч перли своїх думок! А якщо раптом власні думки недостатньо «перлові», у пригоді стають запозичення з творів видатних людей. Ви здивуєтеся, але лідером серед авторів «інтернетної» мудрості є середньовічний перський поет Омар Хаям. Певно, його самого цей факт дуже потішив би! Адже власну поезію Хаям не вважав важливою, вона була лише перепочинком після наукових досліджень і складання гороскопів. Тож довелося шанувальникам після смерті автора збирати записи, що дивом збереглися. Так народився «Рубаят»...

Знайомтеся, автор!

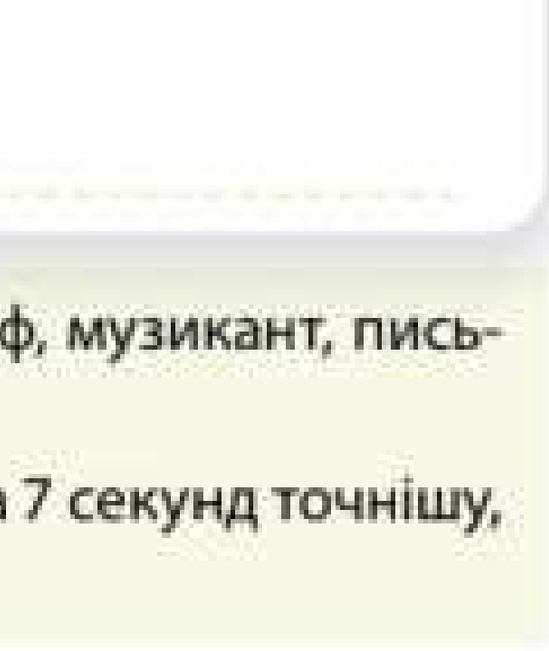
Справжнє ім'я: Гіяс ад-Дін Абу-ль-Фатг Омар ібн Ібрагім аль-Хаям ан-Нішапурі.

Дата і місце народження: 1048 р., Нішапур (Сельджуцька імперія, нині — Іран).

Дата і місце смерті: 1131 р., Нішапур (Сельджуцька імперія, нині — Іран).

Освіта: медресе (духовні школи) в Нішапурі, Балсі, Самарканді й Бухарі (вивчав мусульманське право й медицину).

Найвідоміші твори: збірка «Рубаят» (приблизно 1900 віршів; доведене авторство — приблизно 400); наукові й філософські трактати.

Омар Хаям. Робота невідомого автора

- Математик, фізик, астроном, астролог, лікар, філософ, музикант, письменник, поет.
- Розробив та обґрунтував свою модель календаря, на 7 секунд точнішу, ніж сучасна (запроваджена не була).

- Уперше поставив питання про зв'язок алгебри з геометрією. Класифікував усі види рівнянь — лінійних, квадратних, кубічних. Для знаходження коренів цілих чисел вивів формулу, нині відому як біном Ньютона.
- Керував обсерваторією в Ісфахані. На підставі багаторічних спостережень склав «Астрономічні таблиці» та зоряний каталог. Займався метеорологічними прогнозами. Заробляв на життя складанням гороскопів.
- Вірші не вважав важливою справою, тому не записував їх, охоче дарував і навіть розплачувався ними. Збірка «Рубаят» була укладена за кілька століть після смерті поета.
- У наш час Хаям багато разів з'являвся на кіноекрані, утім, здебільшого як герой пригод, ніж як реальна історична особа.

Омар Хаям. Статуя в м. Нішапур. Скульптор Аліреза Джавагері, 1934 р.

Мавзолей Омара Хаяма. Нішапур, 1934 р.

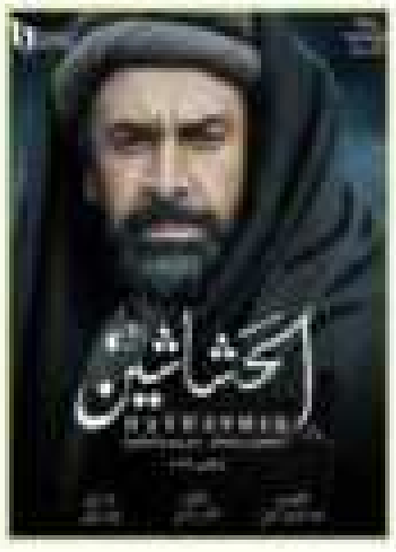

Постери художніх фільмів за участю Омара Хаяма: «Омар Хаям» (США, 1957), «Охоронець: Легенда про Омара Хаяма» (США, 2005) та серіалу «Ассасіни. Початок» (Єгипет, 2024).

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

- Українською мовою рубаї перекладали Агатангел Кримський, Терень Масенко, Василь Мисик, Олексій Ковалевський, Леонід Ружинський, Григорій Латник, Анатолій Іваницький та інші.

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

Вірш як дзеркало душі

Ліна Костенко, українська поетеса, говорила: «*Поезія — це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі*». Ми маємо можливість перевірити це твердження.

1. Почитайте рубаї Омара Хаяма, оберіть ті, які вам найбільше сподобалися або викликали сильні емоції. Перечитайте їх уважно кілька разів.
2. Які почуття й думки викликають у вас ці вірші? Які образи вам найбільше запам'яталися? Чому?
3. Подумайте про моменти у вашому житті, які асоціюються з цими поезіями. Напишіть про них. Можливо, рубаї нагадують вам про якусь подію, людину або почуття, яке ви пережили.
4. Напишіть свій рубаї, натхнений поезіями Омара Хаяма.
5. Поділіться своїм досвідом з однокласниками. Розкажіть про те, як рубаї Омара Хаяма допомогли вам краще зрозуміти себе. Послухайте історії інших і обговоріть, як поезія може впливати на наше сприйняття світу і самих себе.
6. Напишіть есе або зробіть запис у щоденнику про те, що ви дізналися про себе завдяки цій діяльності. Які нові аспекти вашої особистості ви відкрили? Як це може допомогти вам у майбутньому?

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Розповідають, що британська королева Вікторія, прочитавши «Алісу у Дивокраї» Льюїса Керролла, наказала принести їй інші книги цього самого автора. За кілька годин Її Величність отримала стос книжок із математики і логіки, чим дуже була здивована. Якби замість казки про дівчинку Алісу королева надихнулася «Рубаятом» Омара Хаяма — результат був би не менш феєричний: коло інтересів поета математикою і логікою не обмежувалося. Якщо ви колись побуваєте на могилі Хаяма в іранському Нішапурі, зверніть увагу на пам'ятник: кожна його грань символізує напрям наукових інтересів поета. Поет був, правду кажучи, автором єдиної поетичної книги, зате якої!..

РУБАЇ

***

Ні, не гнітять мене перестрахи й жалі,
Що вмерти мушу я, що строки в нас малі:
Того, що суджено, боятися не треба.
Боюсь неправедно прожити на землі.

***

Коли у небуття і йменння наше кане,
Не згасне сонечко у небі полум'яне.
Нас не було, та світ не був від того гірший;
Він не погіршає й тоді, як нас не стане.

***

У кого кожний день в запасі півкоржа,
У кого свій садок і хата не чужа,
Хто в рабстві не родився і сам рабів не має,
У того світлий зір і радісна душа.

***

І юних, і старих — всіх поглинає час,
І невеликий нам дається днів запас.
Ніщо не вічне тут: ми підемо так само,
Як ті, що вже пішли й що прийдуть після нас.

***

Якби мені до рук — скрижалі Долі,
Я розписав би їх по власній волі!
Із світу вигнав би всі смутки, болі,
Чолом небес досяг, не жив би долі!

***

Чи діждемо жаданого спокою,
Чи дійдемо до хати над водою?
О, як я хочу після тисяч років
Зійти з землі хоч травкою малою!

***

Хоч землю я пройшов і в мандрах натомився,
Але від того світ на краще не змінився.
Я радий і тому, що на шляху важкому,
Не знавши радості, я дуже й не журився.

***

Це ти таким, Господь, створив мене,
Щоб я любив пісні й вино хмільне!
Якщо провина ця твоя, чому ж
Тепер ти в пекло засудив мене?

***

Від чорної землі до зоряної тверді
Й на мить не припиняв я пошуки уперті.
Я мислю гострою усі вузли розплутав —
І тільки не зумів розплутать вузол смерті.

Старий читає рубаї Омара Хаяма. Художниця Аделаїда Хенском Ліссон, 1905–1912 рр.

***

Кульгава старість, юність бистронога —
Все товпиться до вічного порога.
Недовго світом тішаться живі:
Всі підем геть, у всіх — одна дорога.

Переклад Василя Мисика

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. У читацькому середовищі існує думка про те, що чим коротший твір, тим легше його читати. Чи слушна вона щодо чотиривіршів Омара Хаяма?
2. Згрупуйте рубаї за темами. Яка з них видається для вас найбільш актуальною?
3. Складіть «рецепт щастя» за віршами Омара Хаяма. Які поради поета ви використали?
4. Сформулюйте думку поета про людину та сенс її життя. Прочитайте рубаї, що відповідають цьому змісту. Якими почуттями вони проникнуті?
5. Підготуйте виразне читання віршів Омара Хаяма про кохання. Як оцінює поет це почуття?
6. Доберіть із наведених у підручнику 2–3 рубаї з яскраво вираженим афористичним змістом.
   Прокоментуйте, як метафори, алегорії, інтонація поглиблюють зміст цих віршів.
7. Поміркуйте, чому рубаї Хаяма належать до жанру філософської лірики.
8. Вивчіть напам'ять рубаї, які вам найбільше сподобалися.
9. Український поет Дмитро Павличко також писав рубаї. Ознайомтеся із його творчістю у цьому жанрі, звернувшись до електронних бібліотек. Доберіть кілька його рубаї, підготуйте їхнє виразне читання і поділіться його поезіями у класі.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Omar-1

1 Увідповідни засоби художньої виразності у рубаях Омара Хаяма

2 Розгадай кросворд

СТАЄМО КОМПЕТЕНТНИМИ ЧИТАЧАМИ Й ЧИТАЧКАМИ

Узявши за взірець вірші Омара Хаяма, визначте основні риси жанру рубаї:

- ✓ форма — віршована, прозова;
- ✓ обсяг — 2 рядки, 4 рядки, 5 рядків;
- ✓ зміст — філософські роздуми, опис природи, розповідь про події;
- ✓ висновок — міститься у першому рядку, робиться в останньому рядку;
- ✓ римування — **abab**, **aaba**, **aaab**.

Порівняйте своє визначення жанру рубаї з поданим у літературознавчому словничку підручника.

Цікавою особливістю перської поезії є **редиф** (*араб.* ردیف — *«той, хто сидить за вершником»*) — повторювання слова або кількох слів наприкінці кожного рядка після рими. Знайдіть редиф у віршах Омара Хаяма:

***

Від зневіри до Бога — одна тільки мить,
Від палат до барлога — одна тільки мить.
Щиро тішся одній подарованій миті,
Вся життєва дорога — одна тільки мить.

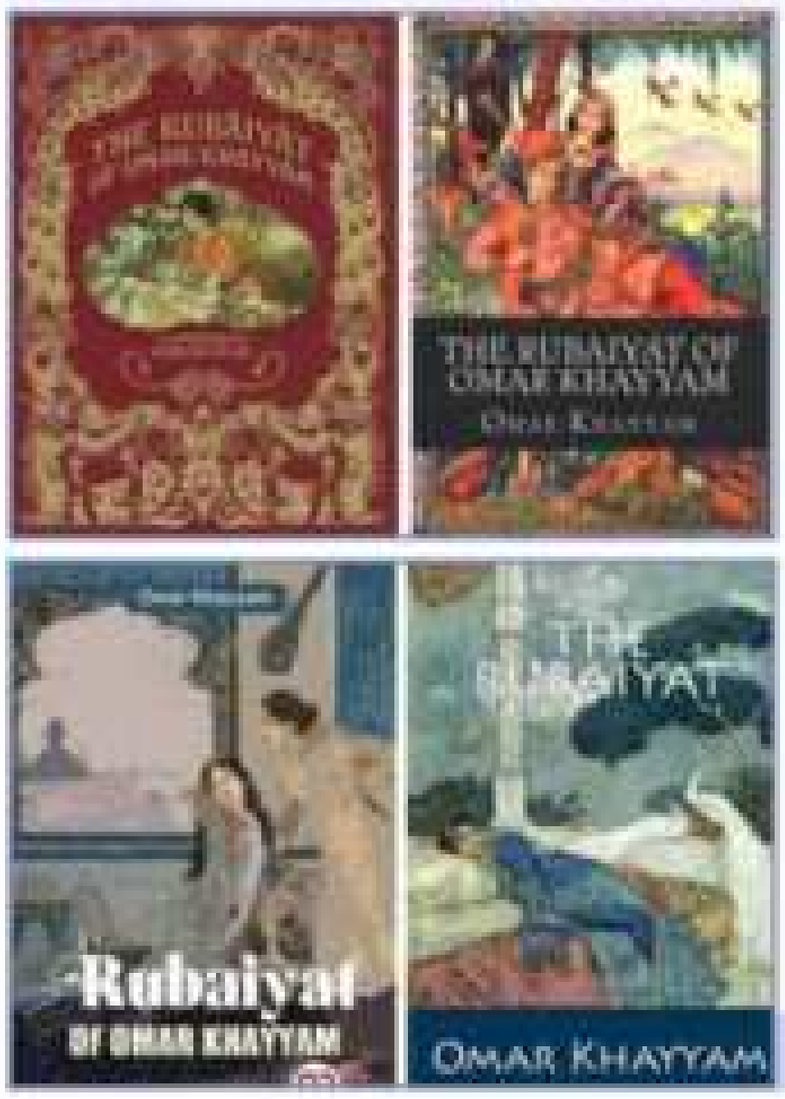
Переклад Анатолія Іваницького

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Створіть *«картку настрою»* для одного з рубаї Хаяма. На ній ви можете зобразити емоції, образи та ідеї, які викликає у вас поезія. Це допоможе вам краще зрозуміти та запам'ятати його. Вартість завдання — ***1 соверен.***

Створіть колаж, який відображає ваше уявлення про світ Омара Хаяма. Вартість завдання — ***1 соверен.***

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

Обкладинки зарубіжних видань «Рубаяту»

- Хаямів «Рубаят» помітно впливає на розвиток східної і західної культури з кінця XIX ст. Ним надихалися Моріс Бушур, Андре Жід, Марк Твен, де Камарго, Теофіль Готьє та багато інших.
- Авраам Лінкольн та Мартін Лютер Кінг перед сном читали напам'ять Хаяма, щоб удосконалювати красномовство.
- Лялькова опера Бехроза Гарібпура «Хайям» (2017) — спроба автора поговорити про своє життя і подивитися на історію з погляду рубаї.

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання повними реченнями. Кожна правильна відповідь — ***4 гайворони.***

1. Чому у Європі XIX ст. Омара Хаяма-науковця та Омара Хаяма-поета вважали різними людьми?
2. Чому вважається, що читання напам'ять поезій Хаяма допомагає вдосконалити красномовство?
3. Чому в сучасних соціальних мережах активно поширюють цитати з висловлювань та віршів Омара Хаяма, які насправді йому не належать?

Ви завершили вивчати творчість Омара Хаяма. Дайте відповіді на запитання, використовуючи, як у соцмережі X, 140 символів.

Ірина @iryna 9 листопада

Про що ви задумалися, читаючи рубаї Омара Хаяма?

Валентина @vale 12 жовтня

Про що захотілося поговорити з друзями?

Олександр @oleks 22 жовтня

Що найбільше вразило під час вивчення теми?

Оксана @oksana 7 жовтня

Які рядки з поезії Омара Хаяма використали б як пост у соцмережі?

ГОДІ ПЛАКАТИ ДАРЕМНО

Шота Руставелі (бл. 1172 – бл. 1216). «Витязь у тигровій шкурі»

Мудрий бореться з долею, нерозумний опускає руки.

Шота Руставелі

Грузія — країна гордих людей, які вміють дружити, кохати, бути вірними слову, цінувати обов'язок і водночас особисту свободу. Хто хоч раз пройде старовинними вуличками Мцхети, скуштує винограду в Кахетії, подихає гірським повітрям Кавказу чи просто прогуляється проспектом Руставелі у Тбілісі, той назавжди закохається в цю дивовижну країну. А ще Грузія — країна давня. Тут, згідно з міфами, багато століть тому орел шматував Прометея. Сюди, в легендарну Колхіду, пливли за золотим руном аргонавти.

А в історичні часи тут зростали міста й формувалися держави. Грузини прийняли християнство на три століття раніше, ніж наші предки. А на межі XII–XIII ст. країною правила одна з найвідоміших жінок середньовіччя — цариця Тамара. Її скарбником був безнадійно закоханий у неї Шота Руставелі, на честь якого назвали столичний проспект. А кохання, як відомо, здатне творити дива! Зокрема — дива поезії...

Знайомтеся, автор!

Справжнє ім'я: Шота Руставелі (Руствелі). Руставелі не прізвище, а вказівка на місце народження.

Дата і місце народження: між 1160 і 1172 роками, Руставі (?), Грузія.

Освіта: академії при монастирях у Гелаті та Ікалто (Грузія) і на Афоні (Греція).

Дата і місце смерті: між 1216 і 1220 роками. Монастир Святого Хреста, Єрусалим (тоді — Мамелюцький султанат).

Найвідоміші твори: «Витязь у тигровій шкурі».

Шота Руставелі. Малюнок з «Літопису Грузії» Б. Есадзе, 1913 р.

- Достовірних даних про життя поета мало. Навіть його прізвище й місце народження нам достоту невідомі.
- «Витязя у тигровій шкурі» присвятив цариці Тамарі. Існує легенда, що Тамара замовила йому переклад поеми, подарованої їй одним із підкорених шахів. Поет буцімто завдання виконав, але від винагороди відмовився, за що був убитий.
- Насправді останні роки доживав у Єрусалимі, в монастирі Святого Хреста, де збереглася фреска із його зображенням.
- Після смерті цариці Тамари церква несподівано почала гоніння на твір Руставелі. Наприклад, у XVIII ст. патріарх Антоній публічно спалив кілька примірників першого видання 1712 р.

Портрети цариці Тамари та Руставелі на грузинських банкнотах

Руйнівники міфів *Спростуйте чи доведіть міф*

Чи завжди тому, що ми читаємо в інтернеті, можна цілком довіряти? Об'єднайтеся в групи, прочитайте пост в «Х» і зробіть висновок: чи вся інформація подана правдиво? Запишіть свої аргументи.

Руйнівник міфів @ni_mifam 18 листопада

Після завершення «Витязя в тигровій шкурі» Шота Руставелі вирішив приховати свій наступний великий твір, щоб захистити його від цензури та переслідувань. Він зашифрував рукопис і передав його на зберігання до монастиря високо в горах Кавказу.

Монахи вірили в його особливу силу і наклали на нього прокляття, щоб захистити від сторонніх очей.

Група сучасних дослідників, захоплених творчістю Руставелі, дізналася про загублений рукопис і вирушила на пошуки таємного монастиря. Під час небезпечної експедиції вони знайшли монастир і твір, який перевершує «Витязя в тигровій шкурі» і розповідає про невідомі сторінки історії Грузії.

134 1,8K 13,7K

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

У парку Руставелі, Київ

- Переклади «Витязя в тигровій шкурі» здійснили Микола Бажан (1937) та Микола Гулак із Григорієм Халимоненком (1991). Переклад Бажана в Україні вважається неперевершеним.
- У 1966 р. серію ілюстрацій до поеми створив український художник-авангардист Григорій Гавриленко.
- Іменем Руставелі названо вулиці і проспекти у Києві, Львові, Одесі, Луцьку, Харкові, Запоріжжі, Тернополі, Івано-Франківську, Сумах, Калуші, Маріуполі та інших містах України.
- У 2007 р. в центрі Києва було відкрито Парк кам'яних скульптур імені Шота Руставелі (автор проєкту і скульптор — Володимир Імерлішвілі, скульптор — Паата Гігаурі, архітектор — Давид Якобошвілі).

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Від чого можна плакати? Від болю, коли терпіти вже несила. Від кривди, образи, зради, безсилля — будь-яка сильна емоція може викликати в нас сльози. До речі, щастя, краса, зустріч із дорогою

людиною — теж сильні емоції, до сліз... Можна мимоволі заплакати, якщо вражений рідним пейзажем, музикою, кіно, літературним твором. Такий стан — піднесення, очищення душі під впливом краси і співпереживань — греки називали катарсисом і вважали чи не найкращими ліками.

Від чого плачуть герої? — *«А хіба герої плачуть?»* — запитаєте ви. Так, вони ж люди, і здатні на почуття. Вони кохають, страждають від нерозділених почуттів, переймаються бідами своїх близьких і друзів. У поемі Руставелі героям доводиться інколи лити не лише кров, а й гіркі сльози. Не сприймайте це за прояв слабкості. Утім, давайте про все послідовно...

ВИТЯЗЬ У ТИГРОВІЙ ШКУРІ

(уривок)

ПРО ТЕ, ЯК АВТАНДІЛ ШУКАВ ТАРІЕЛА

Цар Аравії Ростеван передає престол своїй доньці Тінатін. Того самого дня на полюванні він зустрічає сумного незнайомця у шкурі тигра (Таріела). Розгадати таємницю його суму цар Ростеван і Тінатін доручають відважному і закоханому в принцесу воєначальнику Автанділу. Три роки тривають пошуки незнайомця. Нарешті Автанділ знаходить Таріела і допомагає йому повернути причину його суму — наречену Нестан-Дареджан. Поема закінчується весіллями Автанділа і Тінатін, а потім Таріела і Нестан.

...Автанділ промчав те поле за чотири перегони,
В край чужий в'їздить, минає він Аравії кордони;
З Тінатін розставшись, в тузі серце витязя холоне:
«Був би з нею — не ридав би, на життя б не слав прокльони»...

Він по всій землі проїхав, край одвідав не один,
Звідав всі шляхи під небом до чудних чужих країн,
Та про зниклого тужливця не почув ніде новин.
Без трьох місяців три роки вже пробув у мандрах він.

Він добрався до верхівлі височезних диких гір, —
Перед ним розкрились доли, на сім день ходьби завширш.
Під горою бігла річка, між бескед крутивши вир,
І з обох боків до неї підступив похмурий бір.

Зупинивсь і думу думав він, страждаючи з одчаю:
«Повертати? Та невже я стільки років марно згаю?
Чим красуню сонцелику я порадувати маю,
Якщо зниклого тужливця так ніде й не розшукаю?»

Автанділ до гір лісистих перебрався крізь потік,
їхав чвалом і вслухався у тужливий шум осик.
Він зморився, бездоріжжям не один блукавши рік,
І вже вкрила чорна прорість кришталеве поле щік...

Скакуна пустивши пастись, м'ясо пік, підклавши хмизу.
Раптом бачить: мчать до нього шість комонників ізнизу.
«Це — розбійники! — подумав. — Тут привілля лиш харцизу!
В цих місцях кому бувати, як не злому горлорізу?»

Лука взявши, він подався їм назустріч у завзятті.
Юнака блідого везли два мужчини бородаті, —
В нього кров текла по лобі, скроні раною розтяті;
Він конав уже — й ридали невтоленно провожаті...

Автанділу розповіли — і слова їх мчали в леті, —
Про своє життя, про лихо і дістали рани де ті:
«Ми утрьох брати. І кожен — володар на рівній треті
Міста дужого й значного в славних землях, в Хатаеті.

Чули ми, що добрі лови в цих місцях. Тож підготовчі
Закінчивши справи, вийшли, а за нами — військо й ловчі.
Місяць ницили тут зграї і оленячі, і вовчі,
На полях, на скелях, в пущі наточили крові й жовчі.

Печальний Таріел на березі річки. Художник Ладо Гудіашвілі

Печальний Таріел на березі річки. Художник Северіан Майсашвілі

...Раптом тут з'явився витязь. Вид його вгорнула мла,
Кінь під ним — Мерані чорний, перло блискало сідла;
Шкуру тигрову накинув він на плечі й круг чола.
Жодна мрія отакої красоти ще не сягла.
Я, найстарший, того левня попросив мені віддать,
Похвалив коня середній, румакову масть і стать,
Захотів лише молодший в герці лицаря здолать, —
Так погодившись, до нього ми наблизились на п'ядь.

Губи левня, як троянди, прикрашали блиск алмазу, —
Він в замисленості гордій нас оглянув, і відразу
Ми в очах його узріли і зневагу, і відразу.
Вчувши крик, провів рукою по бичу-залізов'язу.

Наймолодшого пустили, най би сам устряв до січі.
Той, на витязя помчавши, «Стій-но! Стій-но!» — крикнув двічі.
За меча не взявся витязь. Ми спинились на узбіччі.
Раптом — бич упав на брата, кров скипіла на обличчі.

Брату голову розкраяв канчука єдиним змахом,
Повалив у прах зухвальця, кров його змішавши з прахом,
Кинув долі, наче трупа, нам, завмерлим бідолахам;
Сам же, гордий і суворий, вільно далі їхав шляхом.

Тихо, повагом поїхав у тигриній убранні...
«Он, поглянь, — неначе сонце, витязь їде на коні!» —
Показали Автанділу подорожники сумні:
Там виднівся чорний огир проти сонця вдалині.

Він сказав: «Братове! В мандрах я по різних землях був,
Того витязя шукавши, батьківщину занебув, —
Лиш од вас почув я звістку, що ніде досіль не чув!
Хай вам дасть Господь ласкавий, щоб ваш розпач проминув»...

Перебрівши річку, витязь простував крізь верболіз.
Автанділ, коня припнувши, сам на дерево поліз
І, з найвищої гілляки пильно глянувши униз,
Бачив: витязь до печери йшов, ллючи потоки сліз.

Лицар, вбраний в шкуру тигра, чагарі рясні продер.
В чорне хутро заповита, вийшла дівчина з печер,
Гірко плачучи, спинилась, стогін на вустах завмер.
Підійшов до неї витязь, пригорнув її тепер.

Він сказав: «Асмато, сестро! Всі мости упали в море!
Не змогли знайти ми тої, що за неї терпим горе!»
Бив себе у груди й слізьми вкрив лице своє прозоре,
Обіймав зомлілу діву, мов дитя кохане й хворе.

Витязь переночував, а на ранок плачучи поїхав далі. Автанділ зліз із дерева і сам під'їхав до печери. Дівчина злякалася, але юнак пообіцяв, що нічого лихого їй не зробить. Він просить її відкрити таємницю незнайомця, але дівчина опирається. Втім, коли він признається, що закоханий, дівчина лагіднішає.

...І приємніші, ніж перші, він почув слова дівиці:
«Ти знайшов найліпший засіб допитатись таємниці.
Спершу тільки лють збудили у душі загрози ниці,
Та тепер здобув ти друга і сестру над всі сестриці...

Докладніш тобі про нього не повість ніхто в природі, —
Якщо сам він не розкаже, то й повірить іншим годі!
Почекай, щоб він вернувся, і спитай при цій нагоді;
Жди, — нехай троянд не миють сліз потоки повноводі.

Я скажу, якщо почути хочеш наші імена ти:
Таріел — так зветься витязь, в шалі змушений страждати,
А мене, вогнем пойняту, ти Асмат повинен звати, —
Не один, а сотні зойків починають серце рвати.

Прошу я: зажди на нього, не відходь звідсіль нікуди.
Може, я його вблагаю, як додому він прибуде.
Може, жаль і милосердя западе до нього в груди,-
Втішиш ти тоді кохану, все почувши без облуди».

Витязь дівчини послухав, з нею мисль свою погодив.
Раптом шум вони почули: хтось крізь річку перебродив, —
То, засявши, як місяць, Таріел на гору сходив.
Заховались вдвох — не в силі Автанділ стаїти подив...

Тільки, вбігши до печери, Автанділ у тьмі зника, —
Таріел уже підходить, відкидає канчука,
Обіймає діву, плаче, сльози ллються, як ріка;
Автанділ же поглядає на обох із тайника.

Стала діва розкладати тихе вогнище з гілок,
Бо гадала, що шаленець з'їсть печеного шматок, —

Подала найліпший кусень без прожилля, без кісток,
Але виплюнув, не з'ївши, — сил забракло й на ковток.

Він схилився, задрімавши, та прокинувся за мить,
Раптом скочив, гучно скрикнув, мов злякавсь яких страхіть,
І забився грудьми об камінь, аж по тілу кров струмить.
Геть роздряпавши обличчя, діва в розпачі сидить.

Мовить так: «Скажи, що сталось? Спам'ятайся, схаменись!»
Витязь каже: «Пригадав я, як давно іще колись
Стрів царя якогось з військом, що виходило з узлісь.
Полював він, і мисливці по долинах мчали скрізь.

Спалахнув я, бо людину тяжко бачити для мене.
Не схотів я з ним зустрітись, серце жалував палене,
Одвернувсь од них, поблідши; між гілля сховавсь зелене.
Розсвіло б — від них пішов би, та зухвальство їх шалене...»

В десять тисяч раз сильніші сльози діва ронить знову,
Мовить: «Тільки звіра бачиш, як на мандри йдеш в діброву.
Людську ти забув розвагу, людську ти забув розмову,
Їй же цим не допоможеш, згубиш юність повнокрову.

Перейшов ти гори й доли до межі, до виднокруга
І невже не міг нікого ти обрать собі за друга?
З ним в супроводі блукав би, — може, менша б стала туга.
Вмре вона, як ти загинеш. В чім тоді твоя заслуга?»

Каже він: «Цю раду, сестро, дух твій щирий підказав,
Та ніхто нікому ліків од душевних ран не дав.
Ні, ще той не народився, хто мені б за брата став!
Радість — вмерти, дух звільнити від земних турбот і справ».

...Діва вимовила: «Доки не складеш ти клятви, дотий
Не введу сюди людини, котра з власної охоти
І піде з тобою, й зможе поділити всі турботи.
Поклянись, що не зачепиш, не заб'єш мечем його ти!»

Відповів він: «Я зрадію, як з таким зустрінусь мужем,
І клянусь найменням любим та своїм коханням дужим
Що я зла йому не вдію, що ми злюбимось і здружим,
Наші долі спільно зв'яжем, міць подвоїм і спотужим!»

...Витязь руку Автанділа міцно стиснув у долоні.
Проливали, сівши вкупі, сльози чисті та солоні.
Лиш Асмат ласкавим словом стала їм на перепоні:
«Не вбивайтеся, розвійте тьму на сонячному лоні!»

Сльози, наче іній, зникли з Таріелової квітки,
І сказав він Автанділу: «Хто ти? Йдеш куди і звідки?
Розкажи, не крийся — тайни тільки вдвох ми будем свідки.
Леле, навіть смерть од мене відцуралась навпослідки!»

Автанділ відмовив красно словом гарним, як єдваб:
«Таріеле! Леве дужий, повний милості й приваб!
У державі Аравійській мій маєток. Я — араб.
Я палаю від любові, що й забить мене могла б.

Єсть дочка в мого владики, — палко я її кохаю,
Та тепер вона царює над народом мого краю.
Хоч про мене і не чув ти, але ми стрічались, знаю, —
Пригадай, як ти поницив царську рать, що вийшла з гаю...

Цар печалився, примхливий, — примхи ж є у всіх владик, —
Та тебе ніхто не бачив ні зблизька, ні віддалік.
І тоді мене послала розшукати, де ти зник,
Діва, як ефір, тендітна, осяйна, як сонця лик».

Таріел сказав: «Я в тебе дружнє й вірне серце бачу,
Але як тебе відзначу за любов твою гарячу?
Є закон: хто став міджнуром, цінить той міджнура вдачу.
Якщо ти кохану кинеш, чим тобі за це віддячу?

Зустріч Автанділа з Таріелом. Художник Серго Кобуладзе

Зустріч Автанділа з Таріелом. Художник Григорій Гавриленко

Вірний службі господині, ти пішов мене шукать, —
От знайшов — бог милосердий до появлених завзять.
Як я зможу розказати, чом по світу став блукать?
Адже серце лиш від згадки спалахне, мов жар багать»...

Переклад Миколи Бажана

Бескед (бескид) — гора, скеля; урвище.
Ефір — *тут*: найтонша алхімічна стихія; невловима сутність.
Канчук, бич-залізов'яз — *зброя*: нагайка зі шкіри з металевими вставками.
Комонник — вершник.
Левень — могутній (схожий на лева) чоловік.
Міджнур *(у Середній Азії — меджнун)* — шалений від кохання; традиційний образ східної поезії.
Огир — жеребець, самець коня.
Румак — *на Сході:* породистий бойовий кінь.
Тужливець — сповнений туги.
Харциз, горлоріз — розбійник, убивця.
Шал — *тут*: стан надмірного збудження.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Поміркуйте, чому Автанділ майже три роки шукав витязя у тигровій шкурі, хоча його найбільшим бажанням було бути поруч із коханою Тінатін?
2. За допомогою емограми опишіть емоційний стан Автанділа протягом його пошуків Таріела. Як змінюються його емоції?

3. Розкажіть, як воєначальник узяв слід Таріела. З якою метою подано опис короткого поєдинку витязя у тигровій шкурі з молодшим із трьох братів?
4. Зачитайте опис Таріела та його коня Мерані. Використайте можливості штучного інтелекту та створіть їхнє графічне зображення.
5. Інсценуйте діалог Автанділа й Асмат біля печери. Чому дівчина виявила прихильність до незнайомця?
6. **Продовжте інсценізацію:** розіграйте діалоги Асмат і Таріела та Автанділа і Таріела. Чому витязь у тигровій шкурі, який вважав, що *«не народився той, хто б за брата став»*, побачив в Автанділові друга?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Rustaveli-1

1. Увідповідни персонажів поеми «Витязь у тигровій шкурі» з їхнім описом
2. Упізнай персонажа за цитатою
3. Розгадай кросворд

7. Поміркуйте, чому автор повсякчас зазначає, що обидва витязі гірко плачуть, адже така поведінка не відповідає уявленням про мужніх чоловіків. Знайдіть інші приклади гіпербол у прочитаному фрагменті поеми.
8. Усно або письмово перекажіть епізод «Про те, як Автанділ шукав Таріела», скориставшись текстом-кліше:

Майже ... роки розшукував Автанділ витязя ... . У незнайомій гірській місцевості, укритій... , він зупинився на спочинок. Саме тут він зустрів трьох братів, які розповіли про те, як ... . Це була перша звістка про витязя, якого ... .

Незабаром Автанділ побачив сумного вершника, що спішився біля ... і заговорив із дівчиною на ім'я Асмат. Дочекавшись від'їзду витязя, Автанділ зумів здобути прихильність Асмат. Дівчина пообіцяла воєначальнику, що ... .

Коли витязь у ... повернувся до печери, Асмат запитала у нього, чому ... Таріел (так звали витязя), відповів: ... . Дізнавшись, що Автанділ розшукує його за наказом ... , Таріел відчув у ньому ... .

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

Уявіть, що ваш найкращий друг потрапив у біду через свої вчинки. Ви знаєте, що він помилився, але також знаєте, що він потребує вашої підтримки. Що ви будете робити: підтримаєте його, ризикуючи своєю репутацією, чи відвернетеся від нього? Обґрунтуйте свій вибір.

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Дошка вибору. Кожне виконане завдання — ***1 соверен.***

1 Подкаст

Створіть подкаст, у якому ви обговорите сюжет, персонажів, моральні дилеми, які постають перед Автанділом.

2 Мапа подорожі

Створіть мапу подорожі Автанділа, на якій кожне місце має бути підписане та містити короткий опис подій, що там відбулися.

3 Комікс

Створіть комікс за прочитаним уривком поеми. Включіть діалоги, ілюстрації та описи.

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

- У різні часи твір ілюстрували Мамука Тавакарашвілі, Уча Джапарідзе, Серго Кобуладзе, Нателa Янкошвілі та інші. Угорець Михай Зічі за цикл робіт отримав у Грузії титул «національного художника».
- Грузинська композиторка Тамара Вахвахішвілі поклала на музику вірші Руставелі у своїй «Цитаті» (для голосу з оркестром).
- До початку XX ст. кожна наречена у Грузії отримувала примірник «Витязя» як обов'язковий подарунок від батьків.

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання повними реченнями. Кожна правильна відповідь — ***4 гайвороні.***

1. Чому провідною темою поеми Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі» є уславлення дружби і кохання, а не зображення пригод персонажів?
2. Чому автор «одягнув» Таріела у тигрову шкуру?
3. Чому Шота Руставелі детально, гіперболізовано зобразив у поемі почуття витязів?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Svitlo-1

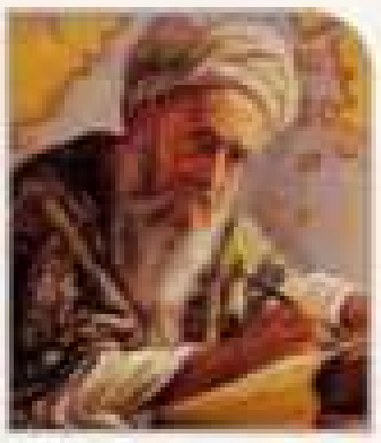
1 ***Правильно чи неправильно.*** Дай відповіді на запитання до розділу «Зі Сходу світло».

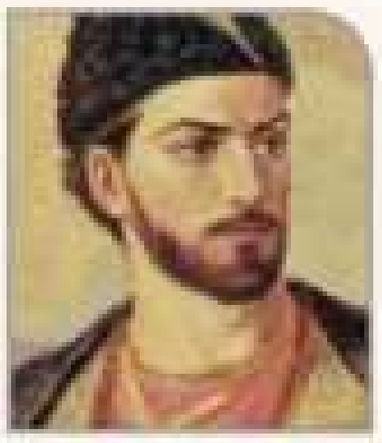
От і закінчилося наше знайомство із середньовічною поезією. Ви засвоїли нову частку цінної для вас інформації. Пропонуємо ще раз пригадати вивчені твори і поділитися тим, що стало для вас знахідкою або відкриттям.

Зі Сходу світло

Лі Бо

Ду Фу

Омар Хаям

Шота Руставелі

КНИЖКА В ОДИН КЛІК

Оповідки про муллу Насреддіна

Рудакі. Поезія

Ван Вей. Поезії

КВІЗ

ТУР 1 Що ви знаєте про Китай?..

«У Китаї, — ти, звичайно, це знаєш, — імператор — китаєць і всі навколо нього також китайці». Так починається казка Андерсена «Соловейко». Відтоді Китай суттєво змінився. А що ми про нього знаємо? Загальновідомо, наприклад, що китайці задовго до європейців придумали компас і порох. Але це далеко не все. Чи зможете ви впізнати ще декілька китайських винаходів і пам'яток?

ТУР 2 Картинки з видами міст

Уявіть собі: якби Ду Фу жив зараз, то він у мандрівках не лише писав би вірші, а й робив селфі, щоб довгими зимовими вечорами показувати їх другу Лі Бо і хвалити якість китайської оптики. А ви змогли б назвати міста, де були зроблені ці селфі, і визначні місця, зображені на них?

ТУР 3

Запитання від сенсея

Сенсей багато знає, і питання його не прості. Зможете пройти випробування?

1 Прізвище поета Лі Бо означає «слива». А про яке «дерево» поет писав: «На нашій сливі листя незліченне, гілки розкинулися по всіх областях»?

2 У будь-якому виданні «Рубаяту» Омара Хаяма можна знайти кілька десятків ТАКИХ рубаї. Деякі вчені називають їх «мандрівними». *У чому особливість цих віршів?*

3 На відміну від більшості людей того часу точна дата народження Омара Хаяма нам відома. Річ у тому, що Хайям склав і показав історику Байхакі ЦЕ. *Назвіть ЦЕ.*

4 Хаям писав, що погоня за істиною робить людину сухою і схожою на ЦЕ. А нам подобається це — і в булочці, і в жінці. *Назвіть ЦЕ.*

5 Героїня одного грузинського фільму каже, що три томи славних справ її предків були загорнуті в НЕЇ. У 2024 р. в Україні ЇЇ можна було придбати за пів мільйона гривень — не факт, що справжню. *Назвіть ЇЇ двома словами.*

6 Шота Руставелі служив скарбником при дворі цариці Тамари. Можливо, саме тому у поемі «Витязь у тигровій шкурі» він 203 рази згадав ЇХ. Легенда стверджує, що ВОНИ — це шматочки Тверді небесної, розбитої Духом руйнування. *Про що йдеться?*

ТУР 4 Ботанічний сад Лі Бо

Поет Лі Бо безмежно любив природу, тому назви багатьох дерев потрапили у його твори. Вам необхідно їх вставити, скориставшись картинками-підказками. Зауважте, що картинки ми розставили у довільному порядку!

…У небі високому
сяють засніжені гори.
Вже листя опало,
гуде під ногами земля,
І хмари завмерли, і
вітер віщує негоду.
XXXXX молодий
піднімає зелене гілля,..

Там у тебе ледь-ледь
почали зеленіти поля,
А у нас вже XXXXXXXXX
важко схилила гілля.
Коли б ти про дорогу до мене
помислити міг, —
Серце б, мабуть, од щастя
порвалося в грудях моїх.

Міг би вірші і я
прочитати йому,
Але він не почує
мене крізь літа.
Що ж, вітрило удосвіта
я підніму,
Попливу і побачу,
як XXXX обліта.

На гірській верховині,
де вибігли XXXXX на схили,
Випадково зійшлися
ополудні наші стежки.
— Ох, шановний мій друже,
та й як же ви зблідли й змарніли!
Чи важка ж то робота —
складати у віршах рядки?

Гостей проводжаєш,
і завжди — в душі хвилювання,
Коли ти побачиш
ці різьблені тонко стовпи.
Весінньому вітру
відома печаль розставання —
Він листям не хоче вкривати
галуззя XXXXX.

Та ти далеко, а дні пливуть...
Як жаль мені юних літ!
Мені шістнадцять —
моя краса неначе XXXXXXa цвіт.
О, чом я заміж пішла за купця!
Одна я ночі й дні...
Сплива вода — і сумно мені,
вітер — і сумно мені.

ТУР 5 Скажи, хто твій друг...

У кожного героя має бути друг. Навіть якщо це літературний герой. Завдання просте: назвіть і героїв, і їхніх друзів.

ТУР 6 Переплутана мудрість

Якось так трапилося, що рядки двох рубаї взяли і помінялись місцями. Чи зможете ви відновити першоджерела?

Що хочеш уявляй собі в небеснім колі
Чи з'їсть тебе хробак, чи лютий звір у полі
Тримайся з мудрими, бо й сам ти тільки легіт
Тож не схиляй чола, будь весел і в неволі

Вода, вогонь та пил, що віється у полі
Так мало радості в цьому земному колі
А смерті не минеш! Хіба не все одно
Якщо й премудрому не подолати Долі

Розділ 3.

ЩО ВОДИТЬ СОНЦЕ І СВІТИЛА

12 8

ІДЕАЛ ЖІНКИ В ЛІТЕРАТУРІ ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ

З кінця XIII ст. у Європі спостерігається пожвавлення культурного життя, яке поступово ґрунтовно змінить світогляд і морально-естетичні орієнтири тисяч європейців. Цей період увійшов в історію як доба Відродження (Ренесанс).

Відродження — культурно-філософський рух кінця XIV–XVI століть, заснований на ідеалах гуманізму та зорієнтований на античність.

Характерними ознаками культури Ренесансу були:

- відродження інтересу (саме це, до речі, і дало назву добі) до античної, переважно римської філософії, літератури, суспільної думки;
- зміна погляду на роль і місце людини у створеному Богом світі (людська особистість — унікальна, вона є центром світу і його основною цінністю);
- визнання права людини на пізнання законів розвитку світу, науково-технічний прогрес, на пошук і вчинок;
- відокремлення духовної культури й мистецтва від християнських обмежень, надання їм світського (нецерковного) характеру та інші.

Дух Відродження народився в Італії і поетапно охопив практично всі країни Європи. Він не змінював основ феодального устрою, проте в духовному сенсі став справжнім переворотом. Зокрема, багато що змінилося у царині людських почуттів і стосунків. Кохання перестали вважати гріхом, гуманісти бачили його радше великим даром. Новий погляд на стосунки чоловіка й жінки вплинув на формування ідеалу жіночності як єдності тілесної досконалості й глибокого внутрішнього світу.

Портрети жінок були чудовою нагодою для художників продемонструвати і суспільні ідеали, і стандарти жіночої краси. Тож вони із задоволенням підкреслювали пропорційність жіночих форм, бліду шкіру, тонкі брови, високе чоло, пишні світлі локони. З ренесансних полотен на нас дивляться піднесені та зворушливо-прекрасні жіночі обличчя. Кожне з них дивує одухотвореністю, неповторністю, пошуками «абсолютної» краси.

Жіночі образи оспівані на картинах Рафаеля, Тіціана, Леонардо да Вінчі та багатьох інших, у творах поетів та наукових діячів, філософів і письменників, але це було ототожнення радше зовнішніх якостей, соціального статусу жінки як берегині домашнього вогнища та матері, а не активної учасниці громадського життя. В епоху Ренесансу лише розпочався розвиток рівноправного становища жінки в суспільстві, яка заслуговує на справедливу оцінку внутрішніх якостей і рівня освіченості.

На межі XIV–XV століть на уявлення про жіночий ідеал у європейській культурі значно вплинула

1

2

▼ ▶

Жіночі портрети доби Відродження:
1. «*Мона Ліза*» Леонардо да Вінчі (1503–1506).
2. «*Портрет Ізабелли д'Есте*» Тиціан (1534–1536).
3. «*Донна Велата*» Рафаеля Санті (1514–1515).
4. «*Портрет молодої жінки в головному уборі*» Рогіра ван дер Вейдена (бл. 1440).
5. «*Портрет молодої жінки*» Сандро Боттічеллі (1480–1485).

5

4

3

література, зокрема збірка сонетів і канцон Франческо Петрарки. Він створив нову європейську лірику, запропонувавши «новий солодкий стиль» — зразок поетичного опису жіночої краси. Так з'явилася донна Лаура — Муза, прекрасна і недосяжна, яка підтримує й надихає, пробуджує почуття й збагачує уяву. Відтоді поети традиційно описують своїх реальних і вигаданих коханих як утілення жіночої досконалості.

Шекспір у сонетах, навпаки, створює ідеал реальної земної жінки — Смаглявої Леді, не схожої на поетичних красунь, але й нічим не гіршої від них. Абсолютним ідеалом є його інша героїня — Джульєтта Капулетті, якій властива внутрішня краса, що вирізняє її серед подруг і загалом усіх дівчат. Понад те: вона є унікальним жіночим образом світової літератури.

Утім, ви самі в цьому зможете переконатися.

БОГ У ЇЇ ОЧАХ

Франческо Петрарка (1304–1374). Сонети

Вміти сказати, як кохаєш, значить
мало кохати.

Франческо Петрарка

У квітні 1341 р. у Римі, на Капітолійському пагорбі, був відроджений античний звичай коронації лавровим вінком поета, особливо уславленого своїм мистецтвом. Так було вшановано італійця Франческо Петрарку, засновника нової європейської поезії. Цей величний факт пов'язують із початком епохи Ренесансу в Європі.

Петрарка був ученим-гуманістом, людиною, яка намагалася вдосконалити себе, пробудити свою внутрішню свободу, можливо, саме тому він виявився видатним ліриком італійського Відродження. Аналізуючи своє життя, Петрарка писав: «З деякими володарями я тримався майже так, як вони зі мною, внаслідок чого їхнє високе становище давало мені чимало зручностей.. Однак від багатьох з них я віддалявся; така сильна була в мені вроджена любов до свободи, що я всіляко уникав тих, чиє одне ім'я здавалося мені противним свободі».

Така самостійно вихована у собі духовна незалежність, очевидно, стала джерелом його поезії. Особливо цінні його роздуми про кохання. Поет вважав, що навіть нерозділене кохання породжує в людині не тільки смуток, а й відраду. Воно пробуджує інші піднесені почуття, любов до всього земного, тому що дає змогу людині повніше і краще усвідомити себе, власну цінність. Його «Книга пісень» («Канцоньєре»), присвячена донні Лаурі, містить 317 сонетів, 29 канцон, 9 секстин, 7 балад і чотири мадригали. Так щиро і проникливо про кохання до Петрарки не писав ніхто...

Знайомтеся, автор!

Справжнє ім'я: Франческо Петракко.

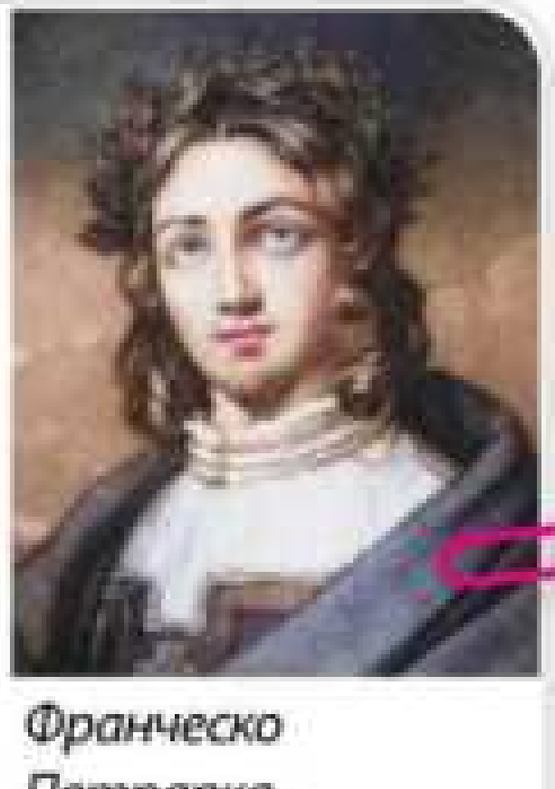
Дата, місце народження: 1307 р., Ареццо (Тоскана, Італія).

Дата, місце смерті: 1374 р., Аркуа (Падуя, сучасна Італія).

Освіта: університети Монпельє і Болонський (вивчав право).

Нагороди: увінчаний лавровим вінком на Капітолії (1341).

Найвідоміші твори: поема «Африка», збірка «Канцоньєре»; листи.

Франческо Петрарка. Розфарбована гравюра

- Батька Петрарки за політичні переконання вигнали з Флоренції, тому значна частина життя поета пройшла за межами Італії, у французькому Авіньйоні — резиденції римських пап.
- Доленосною стала випадкова зустріч 6 квітня 1327 р. у церкві Святої Клари з Лаурою де Сада (у віршах Петрарка оспіває її як донну Лауру).
- Вважається засновником європейського альпінізму, оскільки у 1336 р. піднявся на гору Венту й залишив про це записи.
- Зібрав одну з найкращих колекцій римських монет і рукописів (заповідав після смерті передати зібрання бібліотеці у Венеції). Через захоплення Вергілієм отримав репутацію «чарівника».
- Як стверджує легенда, поет помер за робочим столом, схиливши голову на книги.

Руйнівники міфів *Спростуйте чи доведіть міфи*

Міф 1. Петрарка створив жанр сонета і ставився до своїх рукописів як до шедеврів.

Міф 2. Петрарка відмовився від духовної кар'єри заради поезії.

Міф 3. Розповідають про палке кохання поета до загадкової Лаури. Уся його творчість присвячена Лаурі.

СТАЄМО КОМПЕТЕНТНИМИ ЧИТАЧАМИ Й ЧИТАЧКАМИ

СОНЕТ

Сонет — жанр ліричної поезії, вірш із 14 рядків, що має усталену систему римування. Серед різних видів сонета виділяються два основні — *італійський* та *англійський*.

Італійський складається з двох чотиривіршів (катренів) та двох тривіршів (терцетів). **Англійський** сонет використовує три катрени і завершується висновком-дистихом (строфою з 2 рядків).

Сонет вигадали інтелектуали, і щоб його написати, потрібна неабияка майстерність. Окрім формальних, є чіткі стильові вимоги до цього жанру, наприклад піднесена лексика та інтонація, точні рими тощо.

Засновниками сонета були італійські поети раннього Відродження Данте і Петрарка. Данте започаткував **медитативний стиль** — оспівування жінки на відстані. Франческо Петрарка завдяки пристрасності і щирості своїх почуттів, а також поетичній віртуозності і вмінню ділитися емоціями зробив сонет доступним широкому колу читачів.

Англійський сонет був створений поетом Генрі Говардом, графом Саррі, у першій половині XVI ст., але прославив цей жанр Вільям Шекспір.

Жанр сонета розробляли француз Піер Ронсар, англієць Джон Кітс, поляк Адам Міцкевич, чилійка Габрієла Містраль, українець Максим Рильський та інші.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Що таке сонет?
2. Чим англійський сонет відрізняється від італійського?

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Література має пам'ятні дати, і це далеко не завжди дати народження твору чи його автора. 6 квітня 1327 р., йдучи авіньйонською вулицею,

Франческо Петрарка побачив юну красуню, що виходила з церкви Святої Клари, і закохався у неї з першого погляду. Лаура де Саде (у дівоцтві Лаура де Нов) на той час вже була одружена, але поет упродовж 21 року оспівував її в численних віршах як особисту святиню, другу після Мадонни. Очевидно, Лаура читала ці вірші, але їхні долі більше не перетиналися. У 1348 р. епідемія чуми, що лютувала в Європі, забрала життя красуні. Померла вона в той самий день, місяць, і в той самий ранковий час, і в тому самому місті, де вперше зустрілися їхні погляди...

Смерть Лаури Петрарка сприйняв як катастрофу. У «Листі до нащадків» він написав: «Між смертними немає нічого тривалого, і якщо трапляється щось солодке, воно незабаром вінчається гірким фіналом». А почуття поета лишилися жити на сторінках «Книги пісень»...

Лаура Петрарки в Авіньйоні. Художниця Елеонора Фортеск'ю-Брікдейл, 1919 р.

СОНЕТИ З «КНИГИ ПІСЕНЬ»

СОНЕТ 61

Благословенні будьте, день і рік,
І мить, і місяць, і місця урочі,
Де спостеріг я ті сяйливі очі,
Що зав'язали світ мені навік!

Благословен вогонь, що серце пік,
Солодкий біль спечаленої ночі
І лук Амура, що в безоболочці
Пускав у мене стріл ясний потік!

Благословенні будьте, серця рани
І вимовлене пошепки ім'я
Моєї донни — ніжне і кохане,

І ці сторінки, де про неї я
Писав, творивши славу, що не в'яне,
Й ти, неподільна радосте моя!

Переклад Дмитра Павличка

Благословляю день той, місяць, рік,
Ту пору, і годину, і хвилину,
Прекрасну ту, куди прийшов, країну
І узи ті, що любий зір прирік.

Благословляю туги перший блік,
З яким я стрів мою любов єдину,
І лук, і стріли, що від них я гину,
Бо біль від ран до серця вже проник.

Благословенна незліченна тьма
Тих слів, що задля донни я розсіяв,
І прагнення, і сльози, і зітхання,

Благословенне це моє писання, —
Завжди на славу їй, — і думки вияв,
Що місця в нім для іншої — нема.

Переклад Ігоря Качуровського

Перша зустріч Петрарки і Лаури. Художниця Марі Спарталі Стілман, 1889 р.

СОНЕТ 162

Щасливі квіти й благовісні трави,
Прим'яті донною на самоті.
Пісок, що береже сліди святі
Чудових ніжок під листком купави;
Гаї прозорі, віти, наче пави,
Фіалки у любовній блідноті,
Ліси вільготні, тихі та густі,
Куди не сходить сонце величаве;
О краю мій, о ріки голубі,
Ви омиваєте Лаури очі,
Їх блиск перебираючи собі.
Прекрасні ви в своєму непороччі!
А там підводні скелі серед ночі
Горять в мого закохання журбі.

Переклад Дмитра Павличка

Безоболоччя — ясне небо.
Благословляти — бажати добра.
Донна — ввічливе звертання до жінки.
Купава — водяна рослина родини лататтєвих.
Лук Амура, що пускав стріли, — кохання.
Урочі — пам'ятні.

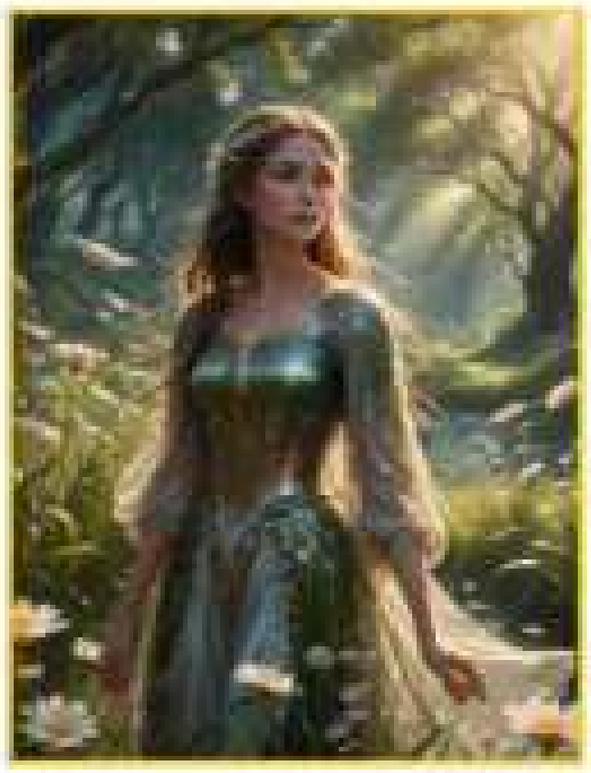
ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Згадайте: *образ поета, який охоплює коло його творів, називається ліричним героєм*. Внутрішній світ ліричного героя розкривається не через учинки і події, а через душевний стан, переживання певної життєвої ситуації. Яким є образ ліричного героя в сонетах Петрарки і як він пов'язаний з образом Лаури?
2. Уже перший рядок сонета «*Благословенні будьте день і рік...*» викликає у нас емоційний відгук на стан душі ліричного героя. Спробуйте відтворити цей стан. Як поет утілює трепетне ставлення до життя? Чим воно викликане?
3. Окресліть художній простір твору. Знайдіть ключові (опорні) образи реального світу. Розтлумачте сенс епітетів, що вживаються при них. Яке додаткове змістове навантаження вони несуть?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Petrarka-1

1. Зіграй у вікторину за біографією та творчістю Франческо Петрарки
2. Доповни 61 сонет пропущеними словами
3. Увідповідни засоби художньої виразності у сонетах Петрарки

4. Як пов'язана з описаним світом кохана ліричного героя? Яке місце займає у ньому сам герой? Про які *підводні скелі* йдеться?
5. Сонети Петрарки відзначаються пристрасністю і поетичною виразністю. Поєднання цих двох основних особливостей дослідники його творчості назвали «*петраркізмом*». Проаналізуйте, як наростає в сонеті 61 («Благословенні будьте день і рік...») сила переживань ліричного героя. Яка роль у цьому повторів слів «*благословенні*», «*благословен*», метафор «*солодкий біль*», «*серця рани*», «*слава, що не в'яне*», епітетів тощо?
6. Прокоментуйте поєднання у рядках твору непоєднуваних за смислом речей (день, рік, мить, місяць, але місця; і далі вогонь, біль, рани, ім'я донни тощо). Яку картину намагається зобразити автор?
7. Звичайна земна жінка стає предметом поклоніння поета. Усю силу свого кохання в сонеті «Благословенні будьте день і рік...» він передає через протиставлення своїх страждань і радощів кохання. Знайдіть це протиставлення у тексті сонета.
8. Які асоціації викликає у вас ім'я Лаура? Як це ім'я пов'язане зі світом природи і культури? Чому, на вашу думку, поет обрав для опису власного ідеалу саме його?
9. На основі описів і настрою сонета 162 створіть портрет коханої, до якої звертається ліричний герой. Ви можете використовувати деталі з тексту або свою уяву, щоб показати, як вона могла виглядати, за допомогою олівців, фарби або графічного редактора. Порівняйте свою роботу з ілюстрацією до сонета, створеною ШІ.

ПРАЦЮЄМО З ОРИГІНАЛОМ

10. Скористайтеся перекладачем у комп'ютері чи смартфоні і самостійно створіть підрядник сонета 61. Порівняйте його з перекладами Д. Павличка та І. Качуровського. Чий переклад ви вважаєте найбільш вдалим? Підготуйте його виразне читання.
11. Прочитайте і прокоментуйте сонет 162. Поясніть, який прийом посилює тут напруженість внутрішнього стану ліричного героя.
12. Український поет XX ст. Максим Рильський називав Петрарчині сонети шліфованими. Зверніть увагу, як майстерно зберіг перекладач форму і мелодійність цього сонета. Прочитайте його виразно, дотримуючись ритму читання і загального тону поетичного викладу.
13. Вивчіть один сонет напам'ять.
14. Усно або письмово розкрийте зміст поезій, скориставшись текстом-кліше:

У сонеті 62 Франческо Петрарки ліричний герой благословляє (тобто ...) все, що пов'язано з коханою: час і місце першої ..., почуття ..., ім'я ..., вірші про ..., радість ... .

У сонеті 162 Франческо Петрарки ліричний герой стверджує, що природа щаслива від того, що … . Так квіти й трави … , тоді як пісок … ; гаї … , фіалки … , ліси … . Він вважає, що голубі ріки … . Саме почуття кохання поєднує … .

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

У сонетах Петрарка часто звертається до теми кохання, яке є для нього найважливішою цінністю. Подумайте про те, що є найважливішим для вас у житті. Уявіть, що ваш життєвий шлях — це подорож. Які символи або образи могли б описати різні етапи цієї подорожі? Наприклад, що символізує ваші перемоги, поразки, важливі життєві уроки і цінності? Створіть карту цієї подорожі, де кожен символ означає важливий момент вашого життя.

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

Сонети Петрарки поклали на музику Ференц Ліст (фортепіанні «Сонети Петрарки»), Франц Шуберт (пісні), Арнольд Шенберг, Елліотт Картер (соло для флейти Scrivo in Vento).

СТАЄМО КОМПЕТЕНТНИМИ ЧИТАЧАМИ Й ЧИТАЧКАМИ

1. Узявши за взірець вірші Франческо Петрарки, визначте особливості жанру італійського сонета:

- ✓ форма: віршована, прозова;
- ✓ обсяг: 10 рядків, 14 рядків, 16 рядків;
- ✓ структура: 2 чотиривірші і 2 тривірші, 3 чотиривірші і 1 двовірш;
- ✓ має 5 рим, 7 рим, 10 рим.

2. Порівняйте визначення з поданим у літературознавчому словничку підручника.

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Відео / анімація

Створіть відео / анімацію за змістом сонета. Використовуйте зображення, музику, ефекти.

Постер епохи Відродження

Створіть постер-рекламу творчості Петрарки. Використайте стилістику й кольорову палітру епохи Відродження, щоб передати головні теми сонетів.

Листівка з емоціями

Створіть листівку, де з одного боку будуть написані рядки сонета, а з іншого — візуалізовані емоції, які викликав цей текст. Листівка має передавати відчуття, яке залишається після прочитання.

Колекція фото

Створіть серію світлин, які б відображали основні теми, образи і настрій сонетів.

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на питання. Кожна правильна відповідь — ***2 гайвороні***.

1. Чому сучасники вшанували Франческо Петрарку, уславивши його лавровим вінком?
2. Чому оригінальною назвою «Канцоньєре» є «Rerum vulgarium fragmenta» (з *лат. «Вірші людовою мовою»*)?
3. Чому кохання Франческо Петрарки до Лаури називають ідеальним?
4. Чому збірка «Книга пісень» містить 366 поезій?
5. Чому усі вірші, присвячені коханій, Франческо Петрарка написав після смерті Лаури?
6. Чому у «Канцоньєре» переважає жанр сонета?

Уявіть, що ліричний герой Петрарки живе в наш час. Яким би був його пост у соціальних мережах (X, Instagram) після того, як він пережив ті самі емоції? Напишіть коротке повідомлення, яке б він міг розмістити, і підберіть відповідне зображення або гештеги.

КОХАННЯ МОЖЕ ВСЕ І ВСЕ ЗДОЛАЄ...

Вільям Шекспір (1564–1616). Сонети. «Ромео і Джульєтта»

Справжня любов завжди мовчить, про її правдивість свідчать учинки, а не слова.
Вільям Шекспір

Великий англійський драматург і поет епохи пізнього Відродження Вільям Шекспір усе життя присвятив театру. Він був і актором, і автором п'єс, і пайовиком театральної трупи — загалом

майже двадцять років провів на сцені. Один із лейтмотивів його творчості — ідея про те, що Всесвіт влаштований як театр. Театр — це модель світу. Це іграшка, яку вигадав собі Бог для того, щоб йому не було нудно в цьому безкрайньому просторі, у цій нескінченній самоті. «Весь світ — театр, а люди в ньому — актори», — сказав один шекспірівський персонаж.

Лондонський театр «Глобус», який називають театром Шекспіра, має відповідну архітектуру. Над головою акторів — навіс, який називається «небеса». Під ногами — люк, який називається «пекло». Актори грають між небесами і пеклом. Це чудова модель, чудовий портрет ренесансної людини, яка стверджує свою особистість у просторі буття і наповнює порожнечу між небом і землею смислами, поетичними образами, самим життям. По суті, театр і тоді, і тепер — головний інструмент, за допомогою якого Вільям Шекспір комунікує зі світом. Адже створені ним чотири століття тому п'єси і сьогодні хвилюють глядачів та читачів і вражають їхню уяву. Найкращі театри і найвідоміші актори вважають за честь поставити і зіграти шекспірівський спектакль. Недаремно його друг і суперник Бен Джонсон писав: «Він належить не одному нашому століттю, а всім століттям».

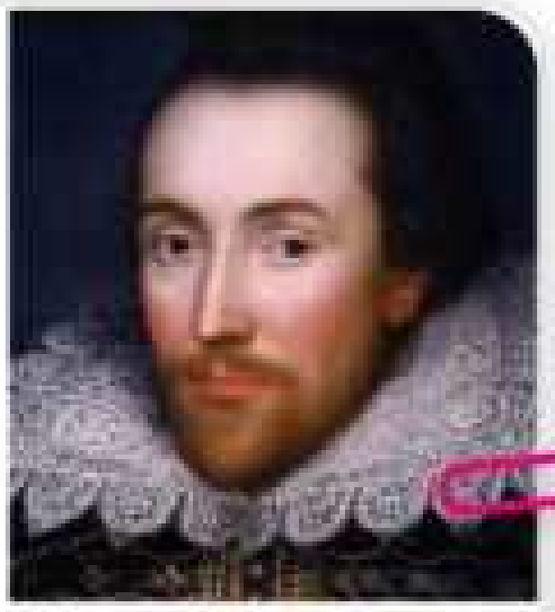
Знайомтеся, автор!

Дата і місце народження: 1564 р., Стратфорд-на-Ейвоні (Англія).

Дата і місце смерті: 1616 р., Стратфорд-на-Ейвоні (Англія).

Освіта: граматична школа короля Едуарда VI.

Найвідоміші твори: сонети (154 вірші); трагедії «Гамлет», «Отелло», «Ромео і Джульєтта», «Макбет», «Король Лір» і ще 6; 17 комедій, 10 хронік.

Вільям Шекспір. Портрет роботи Роберта Піка, бл. 1608–1610 рр.

- Був відомий як Бард з Ейвона чи Ейвонський лебідь.
- Працював актором, режисером, драматургом у театрі Річарда Бербеджа. З 1599 р. виступав на сцені новоствореного театру «Глобус», який до наших днів незмінно ставить шекспірівські п'єси.
- У Вільяма Шекспіра не залишилося нащадків. Єдина його внучка, на жаль, померла бездітною.

- Згідно з Оксфордським словником, Вільям Шекспір ввів до літературної англійської мови майже 3000 нових слів, наприклад *fashionable* («модний»), *lackluster* («тьмяний»), *one fell swoop* («одним махом»).
- У Великобританії твори Вільяма Шекспіра за кількістю цитувань посідають друге місце після Біблії.
- У біографії Вільяма Шекспіра чимало нез'ясованих і темних епізодів, які встигли обрости легендами, тому літературознавці розглядають так зване *шекспірівське питання*.

Театр «Глобус» (сучасний вигляд)

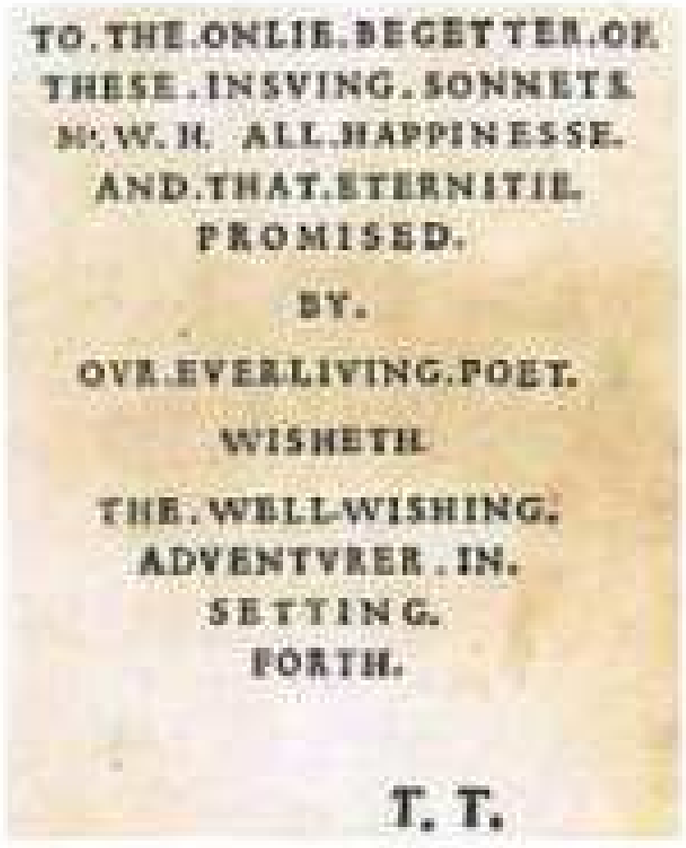
- **Шекспірівське питання** — це питання щодо авторства шекспірівських творів. Існують певні сумніви, що випускник королівської школи, провінціал, який не залишив після себе рукописів і не згадав про авторські права у заповіті, сам міг написати високоінтелектуальні твори. Тому є версія, що під іменем реального актора Вільяма Шекспіра міг писати автор шляхетного походження, блискучий ерудит і талановитий письменник.

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

- Існує версія, що прототипами Ромео і Джульєтти могли стати флорентійський купець Паоло Мікелані та львів'янка Пелагія Красовська.
- Перші переклади творів Вільяма Шекспіра українською з'явилися наприкінці XIX ст. Так, окремі сонети перекладали Пантелеймон Куліш, Юрій Федькович, Іван Франко, Павло Грабовський. У XX–XXI ст. збірку повністю переклали Ігор Костецький (1958), Дмитро Паламарчук (1966), Дмитро Павличко (1998), Ірина та Олександр Селезінки (2005).
- Перший переклад «Ромео і Джульєтти» — переклад Пантелеймона Куліша (1901), осучаснений Миколою Вороним (1928). Зараз відомі також переклади Василя Мисика (1932), Абрама Гозенпуда (1937), Ірини Стешенко (1952), Юрія Андруховича (2016).
- У 1918–1919 роках постановкою трагедії займався легендарний режисер Лесь Курбас.

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Сонети Вільяма Шекспіра викликають багато запитань, і далеко не на всі ми можемо дати відповіді. Уперше їх видали піратським способом, без відома автора, скориставшись украденим примірником

TO.THE.ONLIE.BEGETTER.OF.
THESE.INSVING.SONNETS
M.W.H. ALL.HAPPINESSE.
AND.THAT.ETERNITIE.
PROMISED.
BY.
OVR.EVERLIVING.POET.
WISHETH
THE.WELLWISHING.
ADVENTVRER.IN.
SETTING.
forth.
T. T.

Перше видання шекспірівських сонетів (1609)

рукопису. Автору довелося підготувати ще один примірник до наступного видання (1640), але сам Шекспір цієї книги вже не дочекався. Сучасникам сонети подобалися — їх вважали «солодкими», мов мед, але нащадки про них забули. І лише на межі XVIII–XIX ст. цікавість до віршів повернеться. Усі візьмуться розгадувати таємницю: кому адресовані сонети? Хто ці таємничі «юний друг» і «Смаглява Леді»? Хто криється за ініціалами «містер W. H.», якому присвятив перше видання книжковий «пірат» Томас Торп? Що ж, у кожної хорошої книги має бути родзинка. Читайте і насолоджуйтесь!...

СОНЕТИ

Емілія Ланьє Бассано (можливо) — кандидатка на роль «Смаглявої Леді». Мініатюра Ніколаса Гілліарда, бл. 1590

СОНЕТ 130

Її очей до сонця не рівняли,
Корал ніжніший за її уста,
Не білосніжні пліч її овали,
Мов з дроту чорного коса густа.

Троянд багато зустрічав я всюди,
Та на її обличчі не стрічав,
І дише так вона, як дишуть люди, —
А не конвалії між диких трав.

І голосу її рівнять не треба
До музики, миліщої мені,
Не знаю про ходу богинь із неба,
А кроки милої — цілком земні.

І все ж вона — найкраща поміж тими,
Що славлені похвалами пустими.

Переклад Дмитра Паламарчука

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Згадайте про традицію оспівування коханої як Музи, започатковану італійцем Петраркою. Чи дотримується Шекспір цієї традиції? Прочитайте його сонет 130 і сформулюйте висновок про новизну ліричного змісту, запропоновану англійським поетом.
2. Виберіть із наведених у дужках штрихи портрета ліричної героїні, змальованої у вірші (чарівність, простота, природність, звабливість, незвичайність, безпосередність).
3. Знайдіть у тексті сонета слова, які розкривають захоплення поета коханою.
4. Висловіть ставлення до жіночого образу в сонеті Вільяма Шекспіра.
5. Штучний інтелект створив візуалізацію сонета 130. Розгляньте її уважно. Чи збігається зображене на малюнку з вашими уявленнями про образ коханої поета? Створіть візуальну карту-есе, де кожен абзац або ідея представлена у вигляді малюнка чи схеми, що пояснює головну думку або тему.
6. **Дискусія.** У чому виявляється жіноча краса?
7. Усно або письмово розкрийте зміст поезії, скориставшись текстом-кліше:

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Will-1

1. Вікторина за життям і творчістю Вільяма Шекспіра
2. Доповни 130 сонет пропущеними словами
3. Увідповідни засоби художньої виразності у сонеті 130

У сонеті 130 Вільям Шекспір зображає кохану ... леді. Її очі не можна порівняти з ..., вуста не схожі на ..., плечі не ..., а волосся нагадує ... . На щоках немає ..., дихання ж ... . Голос і хода цієї жінки ... .

Зображаючи неідеальну жінку, поет ніби сперечається з митцями попередніх епох, які ... .

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

- Історія стосунків Вільяма Шекспіра і таємничої «Смаглявої Леді» (Dark Lady) була відображена в однойменних творах британця Бернарда Шоу та канадійки Джессіки Б. Гілл.
- В одному з епізодів серіалу «Доктор Хто» Вільям Шекспір закохується у темношкіру Марту Джонс, супутницю Доктора, і пише для неї сонети.
- Мюзикл Софі Бойс і Вероніки Мансур «The Dark Lady» (США, 2023) розповідає про те, як Емілія Ланьє використовує ім'я Вільяма Шекспіра, щоб ставити власні п'єси.

ПРАЦЮЄМО З ОРИГІНАЛОМ

SONNET 130

My mistress' eyes are nothing like the sun;
Coral is far more red than her lips' red;
If snow be white; why then her breasts are dun;
If hairs be wires, black wires grow on her head.
I have seen roses damasked, red and white,
But no such roses see I in her cheeks,
And in some perfumes is there more delight
Than in the breath that from my mistress reeks.
I love to hear her speak, yet well I know
That music hath a far more pleasing sound;
I grant I never saw a goddess go —
My mistress when she walks treads on the ground.
And yet, by heaven, I think my love as rare
As any she belied with false compare.

1. Здійсніть дослівний переклад 2-го катрена:

I have seen roses damasked, red and white,
But no such roses see I in her cheeks,
And in some perfume is there more delight
Than in the breath that from my mistress reeks.

Delight — захоплення, втіха, краса.
Breath — дихання.
Mistress — господиня, володарка.
Reek — пахнути, тхнути.

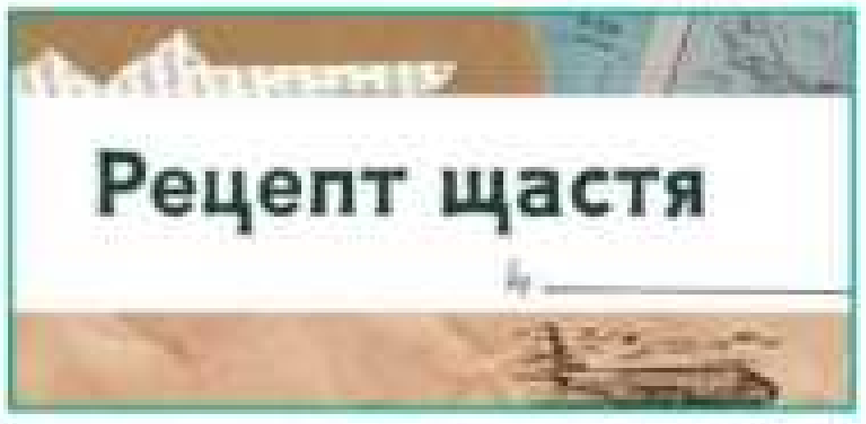
2. Що у Шекспіровому описі коханої здалось вам неприйнятним? Чому?
3. Дослідіть, як змінився цей катрен у різних перекладах українською, поданих у додатку до підручника.

СТАЄМО КОМПЕТЕНТНИМИ ЧИТАЧАМИ Й ЧИТАЧКАМИ

1. Трансформуйте *італійський* (катрен, катрен, терцет, терцет) та *англійський* (катрен, катрен, катрен, дистих) сонети в математичні рівняння.
2. Зробіть висновок про цей прийом запам'ятовування схем сонетів.

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Подумайте над вивченим сонетом, порівняйте його із сонетами Петрарки. Чи змінилося в наш час уявлення людей про щастя? А в чому полягає ваше щастя? Створіть власний рецепт.

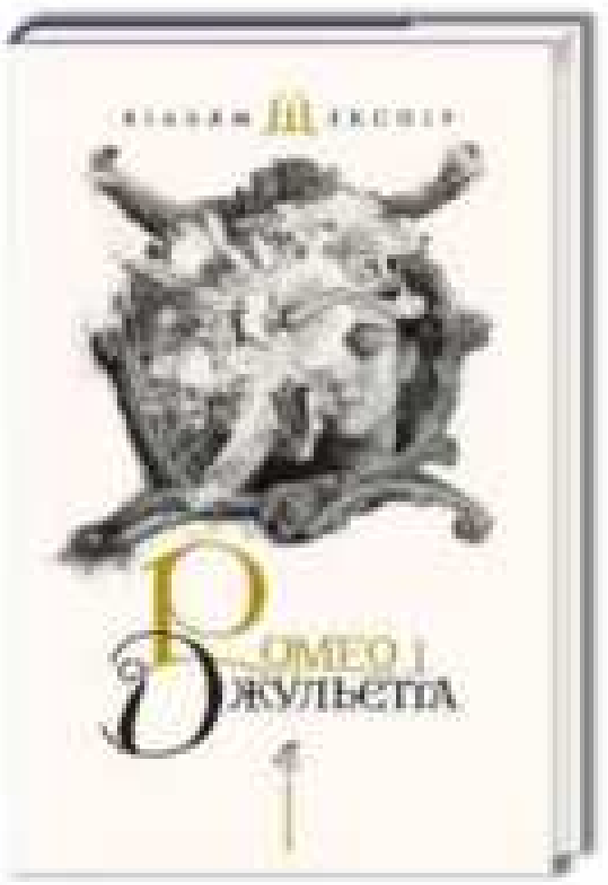
КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Ромео і Джульєтта... Ці двоє закоханих відомі всьому світу. Мешканці та мешканки Верони пишаються місцями, пов'язаними з їхньою історією: старий балкон, важкий, покритий мохом, на якому стояла Джульєтта, а під ним — Ромео; храм, у якому отець Лоренцо вінчав юну пару. Є навіть склеп Джульєтти, розташований за межами стін старого міста, у підвалі маленького старовинного монастиря. Тут, на кам'яному виступі над гробницею, сучасні дівчата залишають Джульєтті листи зі співчуттями, розчаруваннями, запитаннями. Кажуть, що відповіді на ці звернення приходять у снах...

Якщо уважно прочитати трагедію Вільяма Шекспіра, то напевно можна знайти ще більше відповідей! Адже для чого ми взагалі звертаємося до класики? Не для того, щоб дізнатися, як жили люди у XVI ст. І не для того, щоб проникнути у світ іншої культури. Це важливо, але не головне. Ми звертаємося до класики, зокрема до Вільяма Шекспіра, щоб зрозуміти себе.

Сюжет «Ромео та Джульєтти» це підтверджує. Адже Вільям Шекспір не вигадав його — це так званий мандрівний сюжет. В античності були свої Ромео та Джульєтта — це Пірам і Фісба, історія яких була описана давньоримським поетом Овідієм. Монтеккі та Каппеллетті згадуються і в «Божественній комедії» італійського поета Данте. Іспанський драматург Лопе де Вега написав свою п'єсу про Ромео та Джульєтту. В Англії сюжет «Ромео та Джульєтти» теж був відомий до Шекспіра: поет Артур Брук написав поему про кохання Ромеуса та Джульєтти. Тобто ці образи в літературі — вічні! Вони переходять з епохи в епоху, з країни в країну як символ непереборного кохання, і шекспірівській п'єсі передує ціла низка інтерпретацій!

А проте Вільям Шекспір — неперевершений! Дія його трагедії укладається у п'ять днів, але яких! Випадкове знайомство, закоханість із першого погляду, непереборне бажання об'єднати свої долі, сварка, бій на шпагах! Словом, за ці п'ять днів перед нами розгортається найвідоміша історія кохання у світовій літературі...

Обкладинка українського видання з ілюстраціями Владислава Єрка (видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2016)

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА

(уривки)

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ескал, князь Веронський.
Паріс, молодий дворянин, родич князя.
Монтеккі, Капулетті, глави двох ворожих родин.
Ромео, син Монтеккі.
Меркуціо, родич князя і друг Ромео.
Бенволіо, небіж Монтеккі і друг Ромео.
Тібальт, небіж сеньйори Капулетті.
Брат Лоренцо, чернець-францисканець.
Балтазар, слуга Ромео.
Аптекар.
Синьйора Монтеккі, дружина Монтеккі.
Синьйора Капулетті, дружина Капулетті.
Джульєтта, дочка Капулетті.
Мамка Джульєтти.
Хор.
Дія відбувається у Вероні, початок п'ятої дії — в Мантуї.

ПРОЛОГ

Шляхетні рівно, знатні дві сім'ї
В Вероні пишній, де проходить дія,
Ведуть запеклі і тяжкі бої, —
Аж враз кривава сталась там подія.
Коханців двоє, з роду ватажків,
Ворожі ті утроби народили;
І тільки смерть трагічна юнаків
Криваву ворожнечу припинила.
Життя коротке їх, сумну любов,
їх смерть і мир запеклої родини,
Як змила ту ненависть чиста кров —
Ми вам покажемо за дві години.
Пробачте нам недоліки пера,
Всі хиби виправить старанна гра.

ДІЯ ПЕРША

Бенволіо: Ось він іде. Прошу вас, відійдіть.
Я розпитаю й все з'ясую вмить...
Що ж, доброго вам ранку!

Ромео: Рано ще?

Бенволіо: На вежі вибило всього лиш дев'ять.

Ромео: Як довго тягнуться години смутку!
Чи то не батько мій пішов звідсіль?

Бенволіо: Так, він. Але скажи мені, що саме
Розтягує години для Ромео?

Ромео: Те, що спроможне вкоротити їх.

Бенволіо: Кохання?

Ромео: Ні, його відсутність...

Бенволіо: На жаль, кохання чарівне на вигляд,
Насправді ж — деспотичне і жорстоке.

Ромео: На жаль, сліпе кохання манівцями
Веде примхливо і керує нами.
Де ми обідаємо?.. Що тут сталось?..
Хоча не говори: я чув усе.
Страшна ненависть, та любов страшніша.
З ненависті любов. О гнів кохання!
З нічого — все: і розквіт, і буяння.
О легкості тягар. Сенс пустоти.
Безформний хаос пречудових форм.
Свинцевий пух і полум'я холодне,
Цілюща слабість і блискучий дим...
Безсонний сон, єство, що не існує.
Не маю радості, а все ж люблю я...
Ти не смієшся?

Бенволіо: Ні, я швидше плачу.

Ромео: Сумні всі ті, хто так, як я кохав!
Мене гнітить моя тяжка печаль,
Твоя ж — удвоє збільшує мій жаль.
Ти співчуття до мене виявляєш.
І, мов ножем, мені ти серце краєш.
Любов — це дим, що в'ється від зітхання;
В очах коханців — це вогонь бажання!
Коли ж закохані в тривозі, в горі —
Сльозами можуть затопити й море!
А ще?.. Безумство мудре — це любов:
Воно отруює й зціляє кров!

Джульєтта. Малюнок Джона Хейтера, 1849 р.

< ... >

Зала в будинку Капулетті.

Ромео *(до свого слуги)*: Хто синьйорина та, що подає
Свою прекрасну руку кавалеру?

Слуга: Не знаю я, сеньйоре.

Ромео: Померкли смолоскипи перед нею!
І світить вродою вона своєю
На щоках ночі — діамант ясний
У вусі мавра; скарб цей дорогий
І для землі, і для життя сія.
Вона — омріяна любов моя!
Її оточують прекрасні дами,
Вона ж між них — голубка між галками!
Коли танок закінчать вже, саму
За ніжну ручку я її візьму,
І щастя неземне тоді відчую...

Тібальт: По голосу це мусить бути Монтеккі. —
Мою рапіру, хлопче! — Як цей раб
Наважився прийти в блазенській масці,
Щоб глузувати з нашого бенкету?
Ні, честю роду я клянусь, за сміх
Убить його, вважаю я, — не гріх!

< ... >

Ромео (до Джульєтти): Коли торкнувсь рукою не достойно
І осквернив я цей олтар святий,
Уста — два пілігрими — хай пристойно
Цілунком ніжним змиють гріх тяжкий.

Джульєтта: О пілігриме, в тім гріха немає —
З молитвою торкатись рук святих;
Такий привіт нам звичай дозволяє.
Стискання рук — то поцілунок їх.

Ромео: Але, крім рук, ще дано й губи їм...

Джульєтта: Так, — для молитви, любий пілігрим...

Ромео: О, то дозволь мені, свята, й устами
Молитися побожно, як руками!
(Цілує її)
Твої уста очистили мій гріх...

Джульєтта: Взяли твій гріх мої уста з твоїх.

Ромео: Мій гріх? В твоїх словах я докір чую!
Верни ж мій гріх...

Джульєтта: Мов з книги, ти цілуєш...

Хор: Стара любов лежить на ложі смерті —
Натомість юний пломінь запалав;
Готовий був він через неї вмерти, —
І над усе Джульєтту покохав.
Ромео любить, ця любов взаємна, —
Напевне, те кохання чарівне!
Він ворога блага, вона ж таємно
Принаду з згубного гачка краде.
Як ворог давній, він ввійти не сміє
З вітанням ніжним до коханки в дім.
Не має також жодної надії
Й вона на те, щоб бачитися з ним.
Та час зведе їх, сили дасть кохання,
Й солодкі втіхи зменшать їх страждання.

ДІЯ ДРУГА

Сад Капулетті.

Ромео: Та тихо! В тім вікні сяйнуло світло!
Там схід, сама ж Джульєтта — ясне сонце!
Зійди ж, прекрасне сонечко, і сяйвом
Блиск заздрісного місяця убий!
Він і без того зблід, він занедужав
Від прикрості, що ти — його служниця,
А все ж затьмарила його красою.
Тож не служи ревнивцеві блідому!
Весталчин одяг, бляклий, зеленавий
Лише безумці носять. Скинь його!
Он владарка моя, моє кохання!
Дізналася б вона, як я люблю!
Вона заговорила? Ні, мовчить...
Ну що ж. Нехай. Адже говорять очі.
Я відповім... Який-бо я зухвалець.
Ні, не до мене очі ці говорять...

Джульєтта: Ромео! О, навіщо ти Ромео?
Зміни своє ім'я, зречися батька;
Як ні, то присягни мені в коханні,

І більше я не буду Капулетті...
Лише твоє ім'я — мій ворог лютий;
А ти — це ти, а зовсім не Монтеккі...
О, вибери собі нове ім'я!
Та що ім'я? Назви хоч як троянду,
Не зміниться в ній аромат солодкий!
Хоч як назви Ромео — він Ромео.
Найвища досконалість все ж при ньому.
Хоч би він був і зовсім безіменний...
О, скинь же, скинь своє ім'я, Ромео!
Воно ж не є тобою, і взамін
Візьми мене усю!..

Ромео: Ловлю на слові!
Назви мене коханим — і умить
Я вдруге охрещусь і більш ніколи
Не буду зватися Ромео.

Джульєтта: Як ти зайшов сюди, скажи, й навіщо?
Як міг ти перелізти через мур?

Ромео: Кохання принесло мене на крилах,
І не змогли цьому завадить мури;
Кохання може все і все здолає...

Джульєтта: Моє лице ховає маска ночі,
Але на нім пала дівочий стид,
Що ти в цю ніч мої слова підслухав.
Хотіла б я пристойність зберегти,
Від слів своїх відмовитись хотіла б,
Хотіла б я... та годі прикидатись!
Мене ти любиш? Знаю, скажеш: «Так...»
Тобі я вірю, з мене досить слова.
О, не клянись! Зламати можеш клятву:
Недурно ж кажуть, що з любовних клятв
Сміється сам Юпітер. О Ромео!
Скажи, якщо ти любиш, щиру правду.
Коли ж вважаєш ти, що переміг
Мене занадто швидко — я нахмурюсь
Й скажу уперто: «Ні!», щоб ти благав.
Інакше — ні, нізащо в світі! Ні!
Так, мій Монтеккі, так, я нерозважна
І, може, легковажною здаюсь.
Повір мені — і я вірніша буду,

Ніж ті, що хитро удають байдужість.
І я могла б байдужою здаватись,
Якби зненацька не підслухав ти
Любов мою й слова мої сердечні...
Пробач мені, мій любий, і не думай,
Що мій порив палкий — це легковажність
Мою любов відкрила темна ніч.

Ромео: Клянусь цим місяцем благословенним,
Що сріблом облива верхи дерев...

Джульєтта: О, не клянися місяцем зрадливим,
Який так часто змінює свій вигляд,
Щоб не змінилася твоя любов.

Ромео: То чим я поклянусь?

Джульєтта: Не треба зовсім.
Або, як хочеш, поклянись собою —
Душі моєї чарівним кумиром, —
І я повірю...

Ромео: Без нагороди так мене й покинеш?

Джульєтта: Якої ж нагороди хочеш ти?

Ромео: Повинна ти в коханні присягти.

Джульєтта: Я присяглась раніш, ніж ти просив...
Три слова ще, Ромео, й на добраніч!
Якщо любов твоя до мене щира
І хочеш ти зі мною взяти шлюб,
То завтра сповісти мене про це, —
І я пришлю по відповідь когось, —
Де і коли ти хочеш повінчатись;
І я судьбу складу тобі до ніг
Й з володарем піду хоч на край світу!

Ромео: Люба!

Джульєтта: Милий, завтра вранці
Коли прислать до тебе посланця?

Ромео: Найкраще о дев'ятій.

Джульєтта: Не спізнюсь.
Мов двадцять літ, чекати тих годин!
Забула я, чого тебе вернула...

Ромео і Джульєтта. Художник Френк Діксі, 1884 р. ▶

Ромео: Дозволь зостатись, доки ти згадаєш.

Джульєтта: Не буду згадувати, щоб ти зостався;
Та не забуду, як з тобою любо!
Світає... Хтіла б я, щоб ти пішов.
Але не далі, аніж птах отой,
Який літає на шовковій нитці.

Ромео: Хотів би птахом бути я твоїм!

Джульєтта: І я, мій любий, теж цього хотіла б,
Та ласками замучила б тебе...
Прощай, прощай! Тяжкий час розставання..
О, стільки в нім солодкого страждання,
Що все прощалися б, хоч і світає!

< ... >

Келія брата Лоренцо.

Ромео: То слухай же: я присягнув Джульєтті, —
Люблю дочку сеньйора Капулетті.
Вона все серце в мене узяла
Й мені своє навіки віддала.
Ми вирішили, отче, що робити,
Та мусиш ти союз наш освятити,
Навік з'єднати шлюбом.

Брат Лоренцо: Ну, юний вітрогон, рушай в дорогу!
Подам тобі для того допомогу,
Щоб через шлюб ваш та родинна злоба
У дружбу обернулася до гроба.

< ... >

Брат Лоренцо: Бурхливі радощі страшні, мій сину,
Бо часто в них бурхливий і кінець.
Їх смерть у торжестві, вони ж бо гинуть,
Як порох і вогонь, у поцілунку...
Люби, та міру знай, і ти найдовше
Любитимеш. Хто надто поспішає —
Спізняється, як той, що зволікає.

Входить Джульєтта.

Джульєтта: Добривечір, духовний отче мій!

Брат Лоренцо: За вас обох подякує Ромео.

Ромео: Джульєтто люба! Коли в тебе в грудях
Від щастя серце б'ється так, як в мене,
І можеш краще виявити радість,
Знайди слова, яких мені бракує,
І всолоди повітря навкруги
Ласкавим подихом своїм, нехай
Мелодія чудова слів твоїх
Змалює те блаженство чарівне,
Яке ми відчуваєм в цю хвилину.

Брат Лоренцо: Ходімо! Святий обряд
Благословить вас. Я ж бо вас тепер
На самоті нізащо не покину,
Ах доки не зіллю вас в плоть єдину.

ДІЯ ТРЕТЯ

Міський майдан.

Тібальт: Ромео, я ненавиджу тебе,
Й для тебе слова іншого й вітання
Не можу я знайти, окрім «негідник».

Ромео: Проте, Тібальте, в мене є причина
Любить тебе; вона тобі прощає
Образливі слова. Я не негідник.
Прощай! Як бачу, ти мене не знаєш.

Тібальт: Хлопчисько! Не пробачити ніяк
Образ тяжких, що ти мені завдав!
Вернися ж і ставай мерщій до бою!

Меркуціо: Тібальте! Щуролове! Гей, виходь!

Тібальт: До ваших послуг! (б'ються)

Меркуціо: Поранено мене...
Чума, чума обом родинам вашим!
Кінець мені... А він так і утік?
Невже він викрутився і зовсім цілий?..

Ромео: Тібальт живий! Меркуціо — немає!..
Лети ж на небо, лагідна покірність!
Веди мене, вогненноокий гнів!
Візьми назад «негідника», Тібальте,
Якого ти в лице мені шпурнув!

Тібальт: Гидкий хлопчисько! Тут ти з ним братався,
То й далі будь із ним!

Ромео: Іще побачим! (Б'ються. Тібальт падає)

Бенволіо: Тікай мерщій, Ромео!
Збігається народ! Тібальта вбито!
Тікай: тебе на смерть засудить князь,
Якщо захоплять! Утікай скоріше!

Ромео: Я тільки блазень у руках фортуни!..

< ... >

Кімната в будинку Капулетті.

Мамка: Тібальт сконав, Ромео йти в вигнання...

Джульєтта: Тібальта кров пролив Ромео?! Боже!

Мамка: Так, так! Жахливий день! Пролив, пролив!

Джульєтта: О бідний муж мій! Хто ж твоє ім'я,
Крім мене, приголубить, коли я,
Твоя жона не більш як три години,
Вже так його пошматувати встигла?..
Живий мій муж, хоча його Тібальт
Убити хтів. Тібальта вбито, хоч
Хотів убить він мужа. Все гаразд!
Чого ж я плачу? Слово я почула...
«Ромео — на вигнання» — словом цим
Убито всіх відразу! Батька й матір,
Тібальта, і Ромео, і Джульєтту!
Всі, всі загинули відразу! Всі!

Мамка: Іди до спочивальні! Я знайду
Твого Ромео. Знаю, він в Лоренцо.
Ти чуєш? Приведу його. Чекай!
Вночі він буде тут, твій чоловік.

Джульєтта: Так, так! І перстень цей йому віддай.
Хай прийде він, — ми простимось навік!

< ... >

Кімната Джульєтти.

Джульєтта: Ти вже ідеш?.. До ранку ще далеко:
Не жайворонок то, а соловей
Збентежив вухо боязке твоє..

Ромео: То жайворонок, оповісник ранку, —
Не соловейко. Глянь, моя кохана!
Дивися — он заграла вже зоря...

Джульєтта: Те світло ще не денне... Вір, я знаю:
То метеор, — його послало сонце,
Щоб смолоскипником служив тобі
І осявав до Мантуї дорогу.
Тому побудь іще, не треба йти.

Ромео: Нехай мене захоплять, хай уб'ють!
Я буду радий, як цього ти хочеш.
Мені зостатись легше, ніж піти.

Джульєтта: Ні, ні, вже ранок! Ранок! Поспішай!
Іди! Мерщій тікай! Ти чуєш? Справді,
То жайворонок так співа невлад;
Яка огидна і фальшива пісня!..
О, йди, іди мерщій! Уже світає.

Ромео: А лихо нас пітьмою огортає.
Прощай, прощай! Один лиш поцілунок —
І я спущусь.

Джульєтта: Ти думаєш, ми зійдемося знову?

Ромео: Так, певен я; а злигодні оці
Нам будуть потім спогадом солодким.

Джульєтта: О господи! Передчуття зловісне
В моїй душі віщує щось недобре...

< ... >

Синьйора Капулетті: ... Ранком у четвер
Прекрасний, гідний дворянин шляхетний,
Граф молодий Паріс тебе до церкви
Петра святого поведе, і ти
Увійдеш, як щаслива наречена.

Джульєтта: Невже немає співчуття у неба,
Щоб глянути в журбу мою до дна?..
О мамо люба, не женіть мене!
Лиш місяць, тиждень почекайте з шлюбом.
Як ні — мені готуйте шлюбне ложе
У тому ж склепі, де лежить Тібальт.

Синьйора Капулетті: Мовчи. Тобі я не скажу ні слова.
Роби, що хоч, мені ти не дочка!
(Виходить)

Джульєтта: О боже мій! О няню! Що робити?..
Таж муж мій — на землі, а клятва — в небі.
Чого мовчиш? Невже немає, няню,
Ні слова втіхи й радості для мене?

Мамка: Звичайно, є. Ромео твій — вигнанець;
Б'юсь об заклад, що не посміє він
З'явитись тут, щоб вимагати дружину;
Якщо вже вийшло так, гадаю, краще
Виходь за графа — він жених чудовий.
Ромео перед ним — лише ганчірка.
Цей шлюб вам більше щастя принесе,
Багато кращий він. А хоч і ні —
Той муж помер чи все одно, що вмер:
Хоч і живий, для тебе мертвий він!

Джульєтта: Пекельна згубниця! Старий диявол!
Чи є страшніший гріх? Навчать мене,
Щоб зрадила я мужа і присягу!
Іди собі, пораднице огидна.
Віднині ти чужа моїй душі.
Піду ще до ченця по допомогу;
Коли ж рятунку жодного нема,
Я заподію смерть собі сама!

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Келія брата Лоренцо.

Брат Лоренцо: Ох, знаю я твою біду, Джульєтто!
Що діяти — я ради й сам не дам...
Я чув, що мусиш ти в четвер вінчатись
І шлюб отой відкласти неможливо.

Джульєтта: О, краще, ніж виходить за Паріса,
Звели мені стрибнути з тої вежі,
Або пошли мене в вертеп злочинців,
Або штовхни мене в кубло гадюче...
Все, все, про що я й слухати не можу,
Щоб не тремтіти з жаху, — все зроблю
Без страху й без вагання, щоб зостатись
Незрадною дружиною Ромео!

Брат Лоренцо: То слухай же, іди тепер додому,
Весела будь і згоду дай на шлюб.
Візьми оцей фіал. Як ляжеш в постіль,
Усю до краплі випий рідину.
І вмить тобі по жилах піде холод,
І летаргічний сон тебе скує.
І ось в такій подобі смерті ти
Пролежиш рівно сорок дві години
Й прокинешся, як від солодких снів.
Коли ж уранці прийде наречений.
Щоб розбудить тебе, — ти будеш мертва.
Тоді тебе, як звичай наш велить,
Перенесуть у старовинний склеп.
Я сповіщу про все листом Ромео;
Він з'явиться сюди — і разом з ним
Ми будемо ждати пробудження твого.

Джульєтта: Любове, сили дай! У ній — рятунок.
Прощай, мій отче!

ДІЯ П'ЯТА

Мантуя. Вулиця.

Ромео: Звістка з Верони! — Що там, Балтазаре?
Ну, як Джульєтта? Вдруге я питаю.
Як добре їй, лихого буть не може.

Балтазар: О, добре їй — лихого бути не може.
Спить плоть її в гробниці Капулетті.
Душа ж її у янголів на небі.
Я бачив сам, як в склеп її несли.
І поскакав, щоб сповістити вас.

Ромео: Іди мерщій! Найми ж скоріше коней.
Я зараз теж прийду. Не забарюсь.
З тобою ляжу нині я вночі,
Моя Джульєтто! Засіб лиш знайти...

Входить аптекар.

Аптекар: Чого вам треба?

Ромео: А йди сюди. Ти бідний, бачу я.
Бери! Ось маєш, сорок тут дукатів.
За них отрути дай мені такої,

Щоб враз вона всі жили отруїла!
І той, хто жить стомився, мертвий впав...

Аптекар: Цей порошок змішайте з рідиною
І випийте; хай буде сил у вас.
На двадцятьох, — сконаєте за мить.

< ... >

Кладовище. Склеп родини Капулетті.

Ромео: Моя любове! О моя дружино!
Смерть випила твого дихання мед,
Та не змогла твоєї вроди взяти.
Ти не подолана. Рум'янець твій
Ще на устах, на щоках пломеніє,
Ще смерті стяг бліднй не тріпотить!
Чому і зараз ти така прекрасна?
Боюсь за тебе й залишусь тому
З тобою тут. Ніколи я не вийду
З цього похмурого палацу ночі.
Милуйтесь, очі, — це в останній раз!
Ви, руки, пригорніть її востаннє!
А ви, уста мої, дихання брамо,
Скріпіть навік священним поцілунком
Мій договір з корисливою смертю!
Лихий стерничий, одчайдуху лютий,
Розбий об скелі мій нещасний човен!
За тебе п'ю, моя любов! (П'є) О чесний
Аптекарю! Швидка твоя отрута...
Отак я з поцілунком умираю!..

Джульєтта прокидається

Джульєтта: О мій отче!
Порадникуі А де мій чоловік?
Я знаю добре, де я маю бути;
І ось я тут. А де ж Ромео мій?..
Що любий мій в руці стискає? Склянку,
Спорожнену, я бачу, до останку.
І смерть страшна отрута завдала...
Який скупий! Все випив! Не лишив
І краплі благодатної для мене,
Що помогла б мені піти за ним!
Я цілуватиму твої вуста...

Ще, може, трішки є на них трутизни!
(Цілує його)
Твої вуста ще теплі!.. Хтось іде!..
Тут рятівний кинджал!
(Вихоплює кинджал Ромео з піхов)
Ось твої піхви!
(Заколює себе)
Зостанься в них і дай мені умерти!..

Князь: Монтеккі! Капулетті! Подивіться,
Який вас бич карає за ненависть:
Ваш цвіт любов'ю вбили небеса!..
Похмурий мир приніс світанок вам.
Ходім звідсіль. Все треба з'ясувати.
Ще доведеться вирішити нам,
Кого помилувать, кого скарати...
Сумніших оповідей не знайдете,
Ніж про любов Ромео і Джульєтти.

Переклад Ірини Стешенко

Весталка — жриця Вести, богині родинного вогнища.
Кумир — той, кому поклоняються як божеству.
Мавр — араб.
Пілігрим — паломник, мандрівник до святих місць.
Фіал — посудина з довгим вузьким горлечком.
Юпітер — верховний бог у древніх римлян.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Якщо ви бачили театральну виставу за трагедією «Ромео і Джульєтта» чи прочитали п'єсу самостійно, висловіть враження від її героїв і сюжету.
2. Майстерність драматурга виявляється у яскравих діалогах дійових осіб. Прокоментуйте діалог Бенволіо і Ромео на початку п'єси. Як розкривається у ньому Ромео? У чому ви поділяєте його думки про кохання?
3. Кожен із нас обирає серед усіх когось особливого. Якою бачить Ромео Джульєтту на балу в Капулетті? Оцініть метафори, що ними він описує красуню під маскою?
4. Прочитайте сцену знайомства-освідчення закоханих. У чому її чарівність?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Will-1

4 Квіз за дійовими особами «Ромео і Джульєтти»
5 Віднови порядок подій у п'єсі
6 Філворд. Знайди усі заховані слова

5. Хор в античній драмі коментував дії персонажів, передбачав їхні долі, був «голосом автора». Звернувшись до тексту, поясніть значення хору в п'єсі Вільяма Шекспіра.
6. Поясніть роль другорядних персонажів — Тібальта, Меркуціо, Бенволіо — у розвитку сюжету п'єси.
7. Яке нове випробування на шляху до щастя Джульєтта проходить самостійно? Як її це характеризує?
8. Назвіть ідеали доби Відродження у п'єсі Вільяма Шекспіра.
9. Ромео і Джульєтту називають *вічними образами*. Наведіть аргументи щодо цього твердження.

ЖИВІ СТОРІНКИ

10. Прочитайте в особах сцену розлуки Ромео і Джульєтти. Який художній образ посилює біль цієї розлуки?
11. **Об'єднайтесь у пари.** Опрацюйте і відтворіть *дію другу («Сад Капулетті»)*. Проведіть репетицію та продемонструйте свою гру перед однокласниками й однокласницями. Обговоріть переваги та недоліки кожної «акторської» пари. Визначте переможців.

ПРАЦЮЄМО В КОМАНДІ

12. Об'єднайтесь у групи й обговоріть фінал трагедії. Які вчинки героїв ви вважаєте нерозважливими?

ДИСКУСІЯ

13. Чи могло здійснитися щастя Ромео і Джульєтти, якби все сталося так, як передбачав брат Лоренцо?

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

- В архітектурі «балконом Джульєтти» стали називати балюстраду, з'єднану з фасадом будівлі.
- Історія кохання Ромео і Джульєтти стала воістину мандрівною. Її безліч разів адаптували у творах світової літератури («Сільські Ромео і Джульєтта» Готфріда Келлера, «Джульєтта» Енн Фортьє, «Майстер Верони» Девіда Блікста, «Нянька Джульєтти» Лоїс Лівін та ін.).
- За мотивами твору написано 24 опери (зокрема, це зробили Гуно, Зутермейстер, Белліні, Дюсапен та ін.), низку симфонічних п'єс (Стенхаммар, Деліус, Пірсон, Берліоз та ін.), джазові композиції Пеггі Лі та Дюка Еллінгтона.
- Перша екранізація відбулася ще у 1900 р. (Франція, реж. Моріс Клеман). Нині число кіноадаптацій перевершило 150. Найпомітніші з них:
  - 1936 — «Ромео і Джульєтта» (США; реж. Джон К'юкор, у головних ролях — Леслі Говард і Норма Ширер);

- 1968 — «Ромео і Джульєтта» (Великобританія, Італія; реж. Франко Дзефіреллі, у головних ролях — Леонард Вайтінг і Олівія Гасі);
- 1996 — «Ромео + Джульєтта» (США, Мексика; реж. Баз Лурманн, у головних ролях — Леонардо Ді Капріо і Клер Дейнс);
- 2013 — «Ромео і Джульєтта» (Великобританія, Італія, Швейцарія; реж. Карло Карлеї, у головних ролях — Дуглас Бут і Гейлі Стайнфельд).

- Найвідомішими обробками п'єси для музичного театру є «Вест-сайдська історія» Леонарда Бернстайна (1957), однойменний рокмюзикл Терренса Манна (1999) та «Ромео і Джульєтта: кохання» Жерара Пресгурвіка (2001).
- Герої Шекспіра оживають у піснях рокгуртів «Dire Straits», «The Supremes», «Океан Ельзи», Брюса Спрінгстіна, Тома Вейтса, Тейлор Свіфт, Лу Ріда та багатьох інших популярних виконавців.
- Ілюстрації до твору та полотна за його мотивами створили британці Джозеф Райт і Генрі Банбері, шотландець Джозеф Патон, італієць Франческо Аєц, іспанець Сальвадор Далі, українець Владислав Єрко та інші.
- У квітні і травні 2010 р. Королівська шекспірівська компанія та Mudlark Production Company представили версію п'єси під назвою «Such Tweet Sorrow» як імпровізовану серію твітів у реальному часі в соціальній мережі X.

Постери екранізацій: «Ромео і Джульєтта: поза межами слів» (2019), «Ромео і Джульєтта» (2014), «Ромео і Джульєтта» (2013).

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

Об'єднайтеся в групи й оберіть одну із запропонованих ситуацій. Знайдіть рішення, зваживши всі за і проти кожного варіанта. Презентуйте рішення перед класом, обґрунтовуючи свій вибір. Порівняйте своє рішення з рішеннями інших груп.

Джульєтта

Батько хоче видати тебе заміж не питаючи твоєї волі. Ти кохаєш іншого. Які дії обереш: підкоритися батькові, втекти з коханим, звернутися по допомогу до брата Лоренцо або знайти інший вихід. Поясни своє рішення.

Князь Ескал

У місті постійні сутички між Монтеккі та Капулетті. Ти хочеш припинити це кровопролиття. Яких заходів ти вживеш? Які наслідки можуть мати твої дії?

Меркуціо

Твій друг Ромео закохався. Ти бачиш, що його кохання може призвести до серйозних наслідків. Які твої дії: спробуєш відвернути його від цього почуття, підтримаєш його або займеш нейтральну позицію? Обґрунтуй свій вибір.

Брат Лоренцо

Ти знаєш про таємний шлюб Ромео і Джульєтти. Ти розумієш, що їхнє кохання може призвести до трагедії. Як ти спробуєш запобігти цьому? Які ризики береш на себе?

СТАЄМО КОМПЕТЕНТНИМИ ЧИТАЧАМИ Й ЧИТАЧКАМИ

ДРАМАТИЧНИЙ ТВІР. ТРАГЕДІЯ

Драмою (*від грец. drama — «дія»*) у широкому значенні називають літературний твір для постановки на сцені. Основу драми становить дія. У цьому драма близька до епосу: в обох випадках є об'єктивне зображення життя — через події, вчинки, конфлікти героїв. Але якщо в епосі розповідається про події, які відбулися, то в драмі вони розгортаються на очах глядача. Це має особливий вплив на наші емоції.

Драматичні твори мають особливу будову: текст ділиться на акти (дії), а всередині актів (дій) — на яви (або сцени). Характери героїв у драмі розкриваються в діалогах і монологах.

Створенню драматизму (напруженості дії) у п'єсі сприяє **драматургічний конфлікт** — боротьба протилежних сил. Так, драматизм трагедії Шекспіра «Ромео і Джульєтта» виявляється в протистоянні закоханих своїм родинам. Конфлікт загострює наш інтерес до п'єси, тримає у напрузі від її початку і до кінця.

Драматичні твори поділяються на такі основні жанри: *комедія, драма, трагедія*.

У трагедії письменник показує героїв у напруженій боротьбі з непереборними перешкодами, прирікає їх на загибель. У цій боротьбі виявляється сила характеру героїв і їхні високі стремління.

Драма (у вузькому значенні, як жанр) зображає складну боротьбу героїв: перешкоди, що постають перед ними, часто долаються ціною величезних зусиль, проте не закінчуються смертю.

Комедія висміює людські недоліки і суспільні вади.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Що таке трагедія? Чим вона відрізняється від власне драми?
2. На прикладі трагедії Шекспіра «Ромео і Джульєтта» поясніть, як розвивається драматичний конфлікт.
3. Узявши за взірець твір Вільяма Шекспіра «Ромео та Джульєтта», визначте особливості жанру трагедії:
   - твір: епічний, ліричний, драматичний;
   - сюжет ґрунтується на гострому конфлікті, який неможливо вирішити; в основі сюжету — гострий конфлікт, який вирішується;
   - зображено загибель персонажів твору, котрі потрапили у безвихідь; персонажам ніщо не загрожує.
4. Порівняйте визначення з поданим у літературознавчому словничку підручника.

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

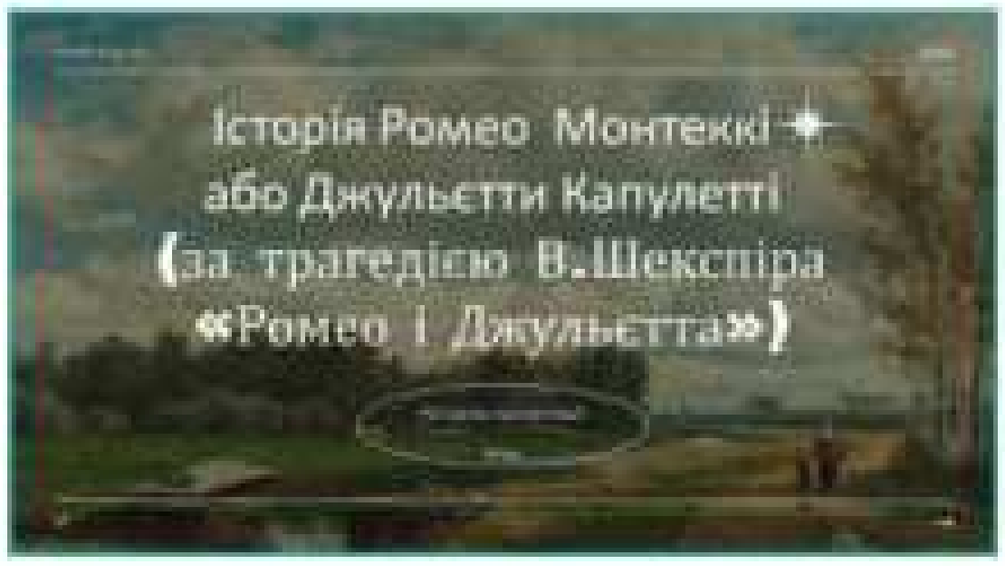
1. Пригадайте вивчені твори. Створіть **рекламу** сонетів або п'єси Вільяма Шекспіра «Ромео і Джульєтта» для усіх, хто хоче прочитати, для батьків або друзів на вибір. Використовуйте для роботи шаблон. Вартість виконаної роботи — ***1 соверен***.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Portfolio-1

Формула реклами

1. Ця книга про те, як ...
2. Її варто читати, тому що ...
3. Коли я прочитав / ла п'єсу, я зрозумів / ла ..., відчув / ла ..., зробив / ла ...
4. Найкрутіша цитата або корисна порада
5. А ще ви дізнаєтеся ...

2. Відскануйте QR-код і завантажте на комп'ютер шаблон портфоліо Ромео і Джульєтти. Оберіть персонажа, кому хочете присвятити презентацію. Уважно прочитайте завдання на слайдах і зберіть цікаве портфоліо літературного героя. Вартість виконаної роботи — ***1 соверен***.

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на питання. Кожна правильна відповідь — ***2 гайворони***.

1. Чому творчість Вільяма Шекспіра називають підсумком епохи Відродження?
2. Чому італійський та англійський сонети легко розпізнати, навіть не читаючи самих поезій?
3. Чому Шекспірову Смагляву Леді можна вважати антиподом Петраркової Лаури?
4. Чому прізвище Вільям Шекспіра (*shakes a spear — «той, що трясе списом»*) жартома заміняли на Shakes(the)scene — «той, що трясе сцену»?

5. Чому драматург стверджував, що родини Монтеккі й Капулетті «небо покарало коханням»?
6. Чому образи Ромео та Джульєтти є вічними?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Sonce-1

Правильно чи неправильно. Дай відповіді на запитання до розділу «Що водить сонце і світила».

Літературне колесо прогресу допоможе вам оцінити успіхи у навчанні як суму різних літературних навичок і компетенцій. Колесо розділене на кілька сегментів, кожен із яких відповідає конкретній навичці або аспекту вивчення літератури та оцінюється від *1 до 3 балів*. Рухаючись зліва направо, заповніть кожен сегмент колеса: що ближче до правого боку ваша остаточна позначка, то вищий рівень ваших знань і вмінь. Робіть позначки лише в тих випадках, коли відчуваєте впевненість у своїх знаннях або навичках. Для спрощення процесу скористайтеся підказкою.

1 сегмент. *Розуміння сюжету*

Я переказую сюжет твору, розумію логіку розвитку подій, причини та наслідки дій персонажів; визначаю ключові теми та ідеї твору, аналізую їхній розвиток.

2 сегмент. *Аналіз літературних прийомів*

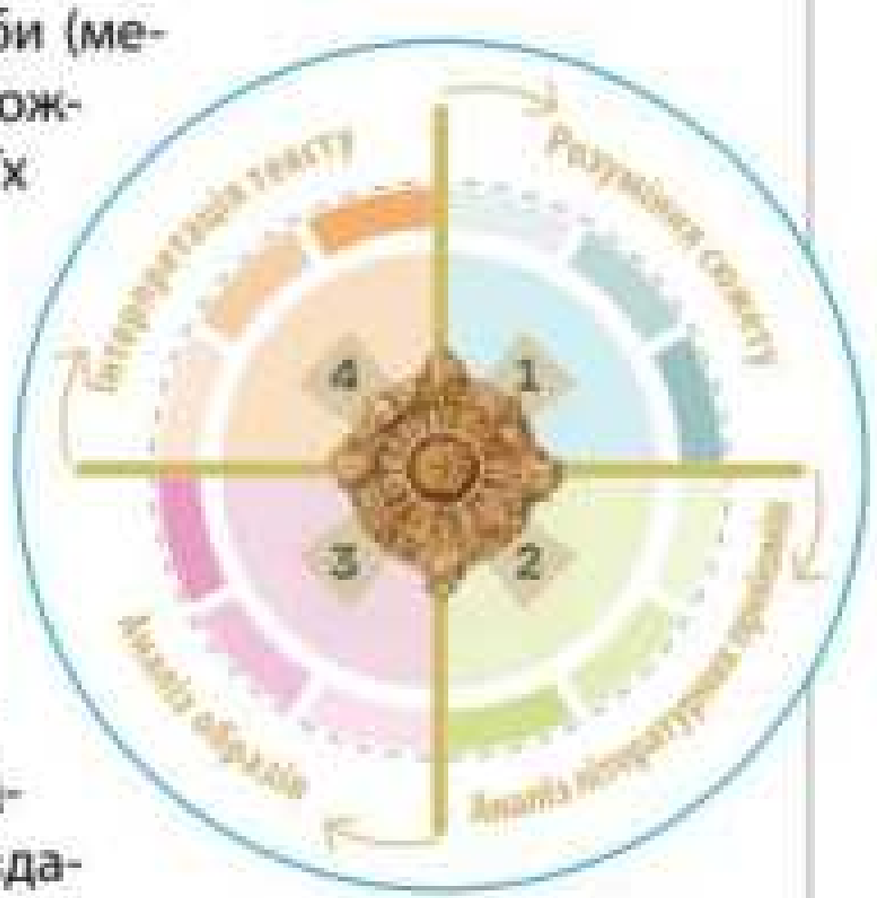
Я розумію, як автор використовує художні засоби (метафори, алегорії, іронію тощо) для створення художнього образу; знаходжу у тексті символи і можу їх інтерпретувати.

3 сегмент. *Аналіз образів*

Я можу аналізувати образи персонажів, розкривати їхні риси характеру, мотиви вчинків і взаємодії з іншими персонажами.

4 сегмент. *Інтерпретація тексту*

Я вмію креативно інтерпретувати літературні тексти, створювати власні твори на основі прочитаного; упевнено виступаю перед аудиторією, здатен / здатна презентувати свої ідеї та думки, обстоювати їх у дискусіях.

КНИЖКА В ОДИН КЛІК

Данте Аліґ'єрі. Сонет 11

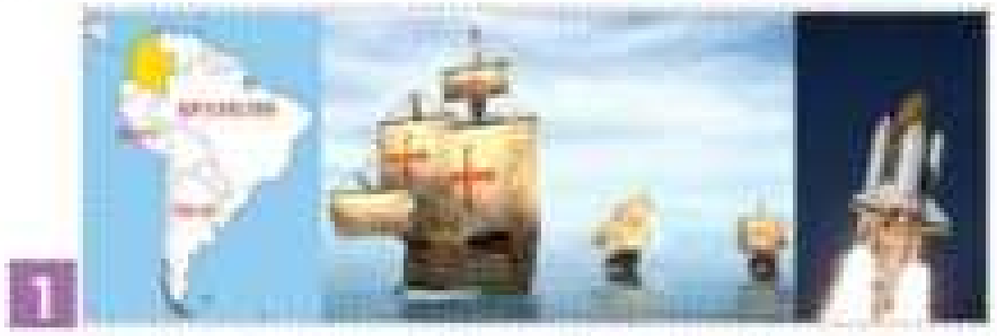
Данте Аліґ'єрі. «Нове життя»

Із сучасної зарубіжної поезії XX–XXI ст.

КВІЗ

ТУР 1 Обличчя доби Відродження

Обличчя доби — це люди, що її представляють. Доба Відродження була добою геніїв, які здійснили переворот свідомості, піднесли на новий рівень науку, промисловість, мистецтво, суспільну думку. В історії вони залишилися титанами нової доби. Чи зможете ви упізнати декого з них, скориставшись картинками-підказками? Вартість кожної правильної відповіді — ***2 гайворони***.

ТУР 2 Кожному Ромео — свою Джульєтту!..

Ромео та Джульєтта стали вічними образами. Це доводять, зокрема, численні екранізації, у яких шекспірівська історія відтворюється у різноманітних часово-просторових обставинах. Режисер завжди бачить свою пару закоханих, і немає серед них двох однакових… Спробуйте себе у ролі режисера чи режисерки і підберіть кожному Ромео потрібну йому пару. Вартість кожної правильної відповіді — ***2 гайворони***.

ТУР 3 Ходом шахового коня

Роблячи ходи шаховим конем, прочитайте один з основних принципів доби Відродження. Вартість завдання — ***6 гайворонів***.

ТУР 4 Модно й стильно

Доба Відродження — це час, коли людина зрозуміла, що можна жити красиво. Зокрема і на побутовому рівні. Саме тоді виникає поняття «мода». Чи зможете ви знайти серед запропонованого новинки тогочасної моди? Вартість кожної правильної відповіді — ***2 гайворони***.

Знайдіть на картинках:

дублет **шоси** **плюдерхозе**
пурпуен **бліо** **котарді**

ТУР 5

Запитання від професора

Професор знає про добу Відродження усе. Нічого дивного — на те він і Професор. Здивуйте його своєю кмітливістю... Вартість кожної правильної відповіді — ***4 гайворони***.

1 Існує думка, що доба Відродження зосередила свою увагу на Людині — і цим зруйнувала середньовічну культуру. Християнський філософ писав: «Ренесанс — це не середні віки плюс Людина, це середні віки мінус...». *Хто?*

2 Один із діячів доби Відродження, політик Джанноццо Манетті писав, що всемогутній Бог, неначе банкір, роздає людям ЙОГО замість грошей, строго підраховує, як люди ЙОГО витрачають, і суворо карає тих, хто витрачає ЙОГО марно. *Назвіть ЙОГО.*

3 Вогнепальна зброя за часів Відродження стала такою популярною, що навіть ЇХ стали малювати з маленькими рушницями. *Назвіть ЇХ.*

4 На портретах епохи Відродження знатні феодали та багаті купці зображені із золотими ланцюгами на грудях. Деякі ланцюги були завдовжки до двадцяти метрів. До нашого часу такі ланцюги здебільшого не збереглися, тому що господарі часто використовували їх замість... *Замість чого?*

5 Час від часу робітники з місцевих виноградників зверталися до Петрарки з проханням упізнати правителя. Причина була простою: у Петрарки була одна з найбільших на той час колекцій. *Колекцій чого?*

6 Художній керівник Шекспірівського театру в Лондоні Марк Ріленс довго і безуспішно шукав виконавицю головної ролі у п'єсі Вільяма Шекспіра «Антоній і Клеопатра». Нарешті було ухвалене несподіване рішення, виправдане хіба що тим, що за драматурга таке теж бувало. *Кому Ріленс довірив виконати головну роль?*

Розділ 4.

КОНФЛІКТ МРІЇ І РЕАЛЬНОСТІ

ЛИЦАРІ Й БЛАЗНІ В КЛАСИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Якось відомого психолога й психоаналітика Зиґмунда Фройда попросили назвати три найбільші розчарування, що пережило людство за всі часи його існування. Фройд не став вдаватися до історії війн, політичних інтриг чи ідейних переворотів, він згадав лише розвиток науки. І першим ґрунтовним ударом по людському самолюбству вчений назвав подію, датовану 1543 роком. Подію, що повільно тліла у суспільстві, була предметом наукових суперечок, із наукової гіпотези перетворювалася на неспростовний доказ людської нікчемності, який і поклав кінець гуманістичному ідеалу доби Ренесансу. Здогадалися, про що ми? Це публікація в Нюрнберзі книги практично невідомого священника Миколая Коперника «Про обертання небесних сфер».

Коперник. Бесіда з Богом. Ян Матейко. 1873 р.

Уявіть собі: приємний весняний день, ви гуляєте сонячною вулицею, з навушника ллється останній альбом улюбленого виконавця — і раптом земля під вашими ногами обвалюється. Щось схоже зробило з людством учення Коперника. Людина, учорашній володар землі, вихований на канонах Відродження, вінець творіння Божого й особистість, здатна опиратися Долі та бути собою, раптом

Перли

дізналася, що вона живе у світі, де ні на що не впливає. Людина не може осягнути своїм розумом закони будови Всесвіту, її, мов очеретину, гнуть вітри обставин. Навіть земля не лягає покірно під ноги, а мчить у Всесвіті із шаленою швидкістю. І немає на цій землі істоти більш нещасної, більш безсилої та знедоленої, ніж Людина.

Звичайно ж, такі погляди звели нанівець гуманізм Ренесансу. Зокрема, герої літературних творів перестали бути переможцями... Смертю за коротке кохання заплатять Ромео і Джульєтта, остаточно заплутається в питаннях помсти й справедливості Гамлет, жертвою глузувань і насмішок стане благородний Дон Кіхот... Свідомість почне позбуватися примарних мрій, ілюзій, бажань, зосередившись на матеріальному й залишивши фантазію мистецтву. Так розпочиналася доба бароко.

Суспільна криза, проникливо й правдиво зображена в літературі бароко, знаходила сумні, а то й трагічні відгуки в людській душі. Для барокової поезії характерні розгубленість, сум'яття, відчуття незахищеності, відчай, породжені науковим прогресом і катаклізмами часу. Якщо літературі Відродження властиві гармонія і цілісність, то бароковим творам притаманні складність, поєднання трагічного з комічним, високого з вульгарним, жахливого з кумедним. Звідси й назва напряму: бароко (португ. perola Barroca — «перлина неправильної форми»).

Письменники з народу відображали у творах глибокі суперечності життя, а твори аристократів були сповнені галантної любові, пристрастей, вишуканих деталей побуту. Але всіх об'єднувало вживання химерних метафор, алегорій, гри слів та алегорій.

Література бароко ілюструє чудові художні відкриття. Це насамперед відображення глибокого розчарування, спричиненого кризою ренесансних ідеалів, чи зображення сили людського духу в найстрашніших життєвих випробуваннях. Особливо яскраво все це відтворено у поезії, яка тоді бурхливо розвивалась у всіх країнах Європи (духовними лідерами стали Луїс де Гонгора, Педро Кальдерон, Франсіско де Кеведо, Джон Донн, Джон Мілтон, Андреас Гріфіус та інші).

Але були серед митців і ті, хто не підпадав під настрій загальної паніки, не зневірився в можливостях людини як розумної істоти. І на противагу

Дівчина з перловою сережкою. Ян Вермер, 1665–1667 рр.

химерному метафоричному бароко в другій половині XVII ст. набирає сили **класицизм**. Класицисти вірили в могутність розуму, в його здатність змінити на краще не тільки людину, а й суспільство. У творчості, подібно до митців Відродження, вони взорувалися на античні зразки (термін *класицизм* утворений від латинського слова *classicus* — «зразковий»). Класицисти вважали, що завдання письменника — наслідування зразків, яке цінувалося більше, ніж оригінальна творчість. Вони запозичували античні сюжети й образи, наповнюючи твори гострими проблемами часу, тож в образах героїв з античними іменами легко прочитуються люди XVII–XVIII ст. Головними особливостями художнього твору, які свідчили про гарний смак його автора, було визнано гармонію й упорядкованість частин, стрункість композиції, простоту сюжету, ясність і чіткість мови. Отже, основою класицизму є три складники: *розум, зразок і художній смак*.

Літературні жанри класицизм розділив на *«високі»* й *«низькі»*, *«головні»* й *«неголовні»*. До «високих» жанрів належали трагедії, епічні поеми, оди, гімни. У них зображали життя держави, королівського двору, битви, перемоги, релігійну й міфологічну історію. Такими, зокрема, були трагедії Корнеля й Расіна. «Низькі» жанри — комедії, сатири, байки. У них показано життя приватних осіб, народний побут. До низьких жанрів звертalися комедіограф Мольєр, байкар Лафонтен і поет Буало, які прославили Францію та французьку літературу.

Отже, епоха суперечностей народила два полярні погляди на світ, Бога, природу, мистецтво та інші важливі речі, зокрема на сутність людської особистості та її цінностей. Людина виявилась клубком суперечностей, у якому химерно сплелись піднесене й земне, духовне й матеріальне, світле й темне, комічне й трагічне, мрія й реальність. До речі, кон-

флікт мрії й реальності став одним із провідних конфліктів епохи та знайшов відображення в літературі. Усі намагання Дон Кіхота жити за лицарським кодексом безглуздо виглядають на тлі приземленої іспанської провінції. І пан Журден у своєму модному костюмі не справляє шляхетного враження. От і розберись,

Простота і чіткість класицизму. Червоний корпус КНУ ім. Т. Шевченка

хто тут лицар, а хто блазень! Усе залежить винятково від погляду читача. І справді: від великого до смішного — один крок!..

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Як вплинула на духовне життя Європи праця Миколая Коперника?
2. Назвіть основні риси літератури бароко та її представників.
3. Коротко охарактеризуйте літературу класицизму.
4. Чому конфлікт мрії та реальності стає одним із провідних у літературі XVI–XVII ст.?

ЗАЗИРНУТИ ЗА ОБРІЙ

Мігель Сервантес де Сааведра (1547–1616). «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі»

Ніколи не пізно піти з натовпу. Йди за своєю мрією, рухайся до своєї мети.
Джордж Бернард Шоу

Іспанський письменник доби Відродження Мігель де Сервантес та його Дон Кіхот — одна з тих літературних пар, де герой набув більшої популярності, ніж його творець. У сучасному світі Дон Кіхота знають усі, чого не можна сказати про його автора. Іноді навіть знавці літератури забувають, що Сервантес написав далеко не один твір. Нічого дивного, адже саме «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі» набув визнання в усьому світі і навіть визнаний «найкращою книгою усіх часів і народів»! Його екранізували понад п'ятдесят разів, він став прообразом сотні інших персонажів у світовій художній культурі.

Існує думка, що Дон Кіхота Сервантес писав із себе. Він, як і його герой, народився в сім'ї збіднілих дворян, але аристократичний статус зберіг. Як і його герой, письменник багато подорожував, воював і мріяв-мріяв-мріяв. А ще Сервантес, як і Дон Кіхот, був лицарем. В Іспанії XVI ст., що стала головною твердинею християнства в Європі, почесною й престижною була кар'єра військового, тож Мігель став військовим моряком.

7 жовтня 1571 р. корабель, на якому служив Сервантес, брав участь у знаменитій морській битві з Османською флотилією під

Лепанто. Хоробрий Мігель отримав три вогнепальні поранення і в наступні роки служив у Неаполі, брав участь у різних експедиціях. У 1575 р. Сервантес потрапив у полон до алжирських корсарів і провів там п'ять років. Після звільнення служив у Португалії, займався справами іспанського флоту в Севільї і навіть хотів вирушити до Америки. Його не надто вдале життя й кар'єра здаються боєм із вітряками. Утім, послідовно...

Знайомтеся, автор!

Справжнє ім'я: Мігель де Сервантес Сааведра.

Дата й місце народження: 1547 р., Алькала-де-Енарес (Іспанія).

Дата й місце смерті: 1616 р., Мадрид (Іспанія).

Освіта: Саламанкський університет (імовірно) та l'Estudio de la Villa (Мадрид).

Найвідоміші твори: «Галатея» та інші новели; роман «Дон Кіхот» (два томи); драматичні твори.

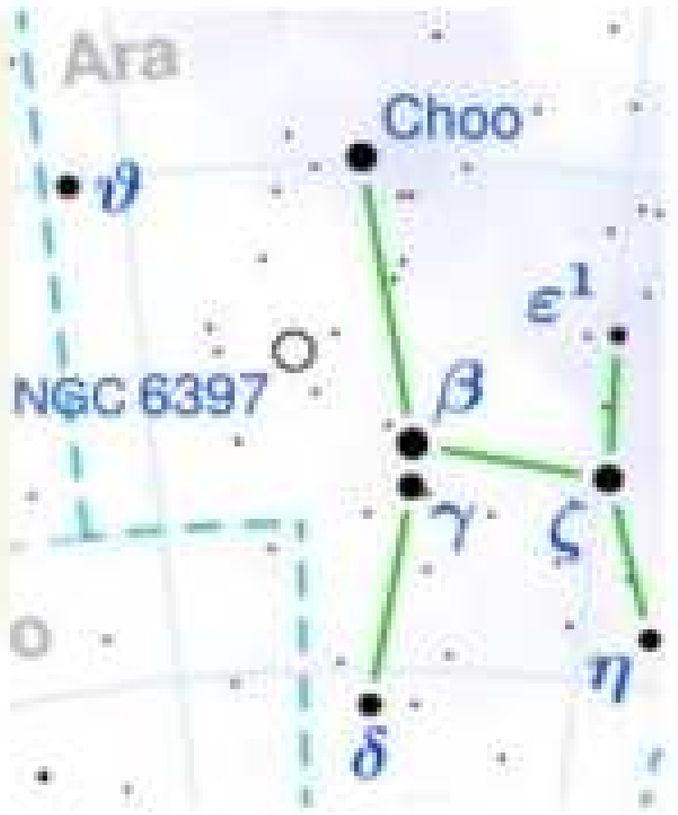
Портрет Мігеля Сервантеса. Луїс де Мадрасо-і-Кунцт. Офорт. Др. пол. XIX ст.

- У біографії письменника є чимало незрозумілого, тому що довгий час після смерті Сервантеса ніхто не займався її дослідженням. Навіть місце народження генія ми знаємо не точно.
- Покинув Іспанію (можливо, через участь у дуелі). В Італії служив секретарем у кардинала Джуліо Аквавіви. У вільний час вивчав італійське мистецтво доби Відродження.
- Брав участь у війні з турками у Середземному морі. Повертаючись додому, потрапив у полон до алжирських корсарів, де пробув 5 років. Удома не зміг влаштуватися на пристойну посаду, перебивався короткочасними заробітками. Писати почав через безгрошів'я. Жив у бідності.
- Роботу над «Дон Кіхотом» розпочав, коли сидів у Севільській королівській в'язниці (1597), безпідставно звинувачений у приховуванні державних коштів.

Сервантес при Лепанто. Аугусто Феррер-Дальмау Нієто, 2016 р.

- «Дон Кіхот» став останнім у Європі лицарським і першим реалістичним романом.
- У 2015 р. на честь письменника була названа зірка в сузір'ї Ара, раніше відома як μ Arae (мю Ари), або HD 160691. Навколо зірки обертаються 4 планети: Кіхот, Дульсінея, Росинант і Санчо.

Фрагмент карти зоряного неба із сузір'ям Ара. Робота Торстена Бронгера

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

- Перший українськомовний переклад (точніше — скорочений переспів І частини) роману про Дон Кіхота зробив у 1891 р. Іван Франко. Скорочені переклади твору друкували Антін Лотоцький (1924–1925), Микола Іванов (1927), Богдан Лет (2011).
- На початку XX ст. над повним перекладом роману працював Володимир Самійленко (рукопис утрачено). Свій варіант перекладу готував і Микола Лукаш, але не встиг закінчити другий том, і його роботу продовжили незалежно один від одного Анатолій Перепадя (1995) і Євген Тарнавський (2017).
- У Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків зберігаються гобелени за ілюстраціями Шарля Куапеля та плафон, розписаний Барбудо Санчесом, на сюжети з «Дон Кіхота».

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Восени 1585 р. Сервантес став постачальником для «Непереможної Армади». Але там, де спритні торговці за лічені місяці наживали величезні статки, благородний і чесний гідальго час від часу потрапляв до буцегарні за неправдивими звинуваченнями.

Одного разу, скориставшись таким «дозвіллям», він почав писати роман про лицаря-невдаху. З-під його пера поступово «виростав» незграбний довготелесий вояк, який, начитавшись лицарських романів, вирішив і сам випробувати свою сміливість і доблесть. Один за одним з'являються обладунки, «бойовий» кінь, вірний зброєносець Санчо Панса і, звичайно ж, володарка серця — Дульсінея. І ось уже славний гідальго Дон Кіхот із Ламанчі мандрує стежками Іспанії у пошуках славних подвигів...

Роман був виданий у 1605 р. й мав шалений успіх. Книжку буквально змели з прилавків. Карикатура на лицаря, блазень, —

а саме так сприймали героя Сервантеса його сучасники, — обігнав у славі всіх тих книжкових лицарів, яких він так невміло і смішно наслідував. «Дон Кіхот» став настільки популярним, що невдовзі з'явилося його продовження, написане якимсь Авельянедою, — зараз цей текст називають «Лже-Кіхотом». І Сервантесу не було іншої ради, як написати своє справжнє продовження роману. Так з'явився «Дон Кіхот 1615 року», й тепер ці два романи публікують разом.

І в наш час Дон Кіхот — мандрівний лицар і благородний мрійник, шанувальник лицарських романів і захисник усіх знедолених — продовжує подорож дорогами світової літератури. Його образ став вічним, а численні інтерпретації на тему пригод премудрого гідальго з'являються й досі.

Руйнівники міфів *Спростуйте чи доведіть міфи*

Міф 1. У XX ст. в одній латиноамериканській країні (за деякими джерелами, це була Венесуела) одна політична партія використовувала ім'я Санчо Пансо як «фальшивого» кандидата, протестуючи у такий спосіб проти бюрократії та корупції в політичній системі. Ідея полягала в тому, щоб висміяти несерйозність виборчої кампанії, однак ім'я Санчо Пансо отримало значну кількість голосів, оскільки багато виборців підтримали його на знак протесту.

Міф 2. Роман «Дон Кіхот» набув найбільшої кількості перекладів, і його іноді перекладали різними мовами, зберігаючи навіть «комічні» елементи. Наприклад, у Японії назва твору звучала як «Кіккійото-сан», що імітує звучання «Дон Кіхот» на японський взір. Така адаптація зберігає комічний ефект та робить персонажа зрозумілим для японської аудиторії.

Міф 3. У місті Ентерпрайз, штат Алабама, є курйозна статуя, яка поєднує образи Дон Кіхота і звичайного комбайнера. Статую встановили на честь тих, хто «бореться з вітряками», тобто фермерів, які намагаються вижити у складних умовах. Такий незвичний образ Дон Кіхота став символом надії та стійкості в американському селі.

ПРЕМУДРИЙ ГІДАЛЬГО ДОН КІХОТ З ЛАМАНЧІ

(частина I, уривки)

РОЗДІЛ I,

де оповідається, хто такий був преславний гідальго Дон Кіхот з Ламанчі та як він жив

В однім селі у Ламанчі — а в якому саме, не скажу — жив собі не з-так давно гідальго, з тих, що то мають лише списа на

ратищі, старосвітського щита, худу шкапину та хорта-бігуна. Душенина на щодень (частіше яловичина, ніж баранина), на вечерю здебільшого салатка м'ясна, суботами «бите-різане» (тобто яєшня з салом), п'ятницями сочевиця, неділями ще якесь голуб'ятко на додачу, — все це поглинало три чверті його прибутків. Решта йшла на камізелю з дорогої саєти, оксамитні штани й пантофлі про свято; про будень малась одежа з сукна домашнього роблива — і то незгірша... Літ нашому гідальгові до п'ятдесятка добиралося, статури був міцної, із себе худий, з лиця сухорлявий, зорі не засипляв і дуже кохався в полюванні. На прізвище йому було, кажуть, Кіготь чи Віхоть (про се, бачите, одні автори пишуть так, а другі інак), хоча в нас є певні підстави гадати, що насправді він звався Кикоть. Проте для нашої повісті воно байдуже — аби ми тільки, оповідаючи, од правди ані руш не одбігали.

Так от, щоб ви знали, гідальго той гулящого часу — тобто замалим не цілий рік — водно читав рицарські романи з таким запалом і захватом, що майже зовсім занедбав не лише своє полювання, а й усяке господарювання.

І так він до того діла прилюбився та присмоктався, що не один морг орної землі продав, аби книжок рицарських до читання собі накупити: де, було, яку зуздрить, так ізразу й тягне додому. Та найбільше, либонь, припали йому ті до смаку, що їх скомпонував славнозвісний Фелісіян де Сільва: його проза здавалась нашому гідальгові блискучою, його напушисті речення — правдивими

Дон Кіхот. Акварель С. Тусселя за гравюрою Г. Доре. 1894 р.

Дон Кіхот. Оноре Дом'є, 1868 р.

перлами, особливо ж освідчення любовні та виклики на герць, де писалось, приміром, таке: «Ваша безпричинна жорстокість причинилась до того, що я став мов причинний і не без причини мушу нарікати на вашу злочинну ліпоту»... Бідний кавальєро, читаючи такії речі, аж у голову заходив, ночі не спав, щоб тільки додуматися та доглупатися, в чому їх сила, а воно хоч би сам Аристотель із домовини встав, то навряд би чого дорозумівся...

І так наш гідальго у те читання вкинувся, що знай читав, як день, так ніч, од рання до смеркання, а од смеркання знов до рання, і з того недосипу та з того перечиту мозок його до решти висох — ізсунувся бідаха з глузду. Його уява переповнилась різними химерами, вичитаними з тих книжок: чарами та чварами, битвами та боями, викликами та ранами, зітханнями та коханнями, розлуками та муками і всякими такими штуками. Всі ті несосвітенні вигадки так убились йому в тямку, що він мав їх за щирісіньку правду... Збожеволів він отак до послідку, і вроїлася йому в голову дивочна думка, яка жодному шаленцеві дотоди на ум не спливала: що йому випадає, мовляв, і подобає, собі на славу, а рідному краєві на пожиток, статися мандрованим рицарем, блукати світами кінно і оружно, шукати пригод і робити все те, що робили, як він читав, мандровані рицарі, — тобто поборювати всілякого роду кривди, наражатися на різні біди й небезпеки, щоб, перебувши їх і подолавши, окрити ймення своє несмертельною славою. Неборака бачив уже в думці, як за правицю його потужну вінчають його, щонайменше, на цісаря; розкошуючи без міри цими принадними мріями, заходився він мерщій заміри свої до діла доводити.

Поперед усього вичистив прапрадідну збрую, що вже бозна відколи занедбана в кутку валялася і добре іржею та цвілизною взялася. Вичистив, вилагодив, як міг, аж бачить — щерб у ній великий: заборола бракує, є самий-но шишак. Однак же хитро зумів тому лихові зарадити: вирізав з картону такий ніби начілок, примостив до шишака — от тобі й шолом зуповний. Щоправда, як добув меча, щоб перевірити, чи кріпкий той шолом, чи витримає в разі чого удар, та рубонув раз і вдруге, то одним махом знівечив усе, над чим цілий тиждень морочився. А що легкість, із якою шолом на шмаття обернувся, була йому не до смаку, він вирішив забезпечити себе перед таким випадком і переробив його, вправивши всередину кілька залізних обручиків. Він лишився задоволений тією міцнотою, хоч і не хотів її більше на пробу ставити, і вважав, що має тепер знакомитого шолома.

Тоді огледів свою шкапу і, хоч вона в нього була куксовата й мала більше всякої ґанджі, ніж горезвісна Гонеллина коняка,

що, кажуть, *tantum pellis et ossa fuit**, визнав, що ні Олександрів Буцефал, ані Сідів Баб'єка його коневі не рівня. Чотири дні над тим думав, як його назвати — бо де ж видано, щоб кінь такого зацного рицаря, та ще такий сам собою добрий, не мав якогось голосного імені? Отож і старався прибрати йому таке йменння, що ясно показувало б, чим був той кінь, поки не служив мандрованому рицареві, і чим тепер став — гадав, бачите, що як у пана стан змінився, то й кінь відповідно мав змінити ім'я на якесь нове, славне та гучне, гідне нового звання і нового покликання його пана. Крутив мізком туди й сюди, перебирав сотні ймень, вигадував і відкладував, подовжував і скорочував, перевертав на всі боки — і назвав нарешті Росинантом, себто Перешкапою. Се ім'я здалось йому благородним і милозвучним, а до того ще й промовистим: бувши передніше шкапою, перетворився б то його кінь у найпершого румака на світі.

Назвавши так собі до любості вірного свого коня, став наш гідальго думати-гадати, яке б уже самому собі йменння прибрати, і те думання взяло йому вже не чотири дні, а цілих вісім. Кінець кінцем він нарік себе Дон Кіхотом; звідси ж то й висновують автори сієї правдивої історії, що в дійсності його прізвище було Кикоть, а не Віхоть, як твердили деякі інші. Проте, згадавши, що одважний Амадіс не задовольнявся своїм голим іменням, а долучив до нього назву рідного королівства, щоб його прославити, і йменувався Амадісом Гальським, наш завзятий рицар поклав теж додати до свого імені назву отчизни своєї і величатися Дон Кіхотом з Ламанчі: так усякому буде розумно, звідки він родом і ходом, так гадалося йому, уславить він непомалу свою батьківщину. Підрихтувавши отак збрую, спорудивши як слід шолома, прибравши йменння коневі своєму і нарешті собі самому, вважав наш рицар, що тепер лише за одним діло стало — знайти собі даму до закохання, бо мандрований рицар без любові — то все одно, що дерево без листу й овочу або тіло без душі.

— Коли за гріхи мої, — мовив собі на думці, — або на моє щастя, випаде мені спіткатися з якимсь велетнем, що зазвичай трапляється мандрованим рицарям, і я повергну його в двобої, чи розпанахаю навпіл, чи ще яким чином поборю його й поконаю, то хіба не гоже буде мати якусь даму, щоб послати його до неї на поклін? Нехай увійде, впаде навколішки перед любою моєю сеньйорою і скаже смирно та покірно: «Я — велетень Каракульямбро, володар острова Маліндранії, мене переміг на герці ще не оцінений по заслузі рицар

---

* Була сама шкура та кості *(лат.)*.

Дон Кіхот з Ламанчі і велів мені стати перед очі вашмості, аби ваша вельможність розпоряджала мною по своїй вольній волі».

О, як же радів наш добрий кавальєро, виголосивши в думці таку орацію, а надто, знайшовши нарешті ту, кого мав назвати своєю дамою! То була, як гадають, проста собі дівчина з сусіднього села, хороша на вроду, що він у неї був деякий час закоханий, хоч вона, здається, про те не знала й не дбала. Звали її Альдонса Лоренсо. Вона ж то й видалась йому гідною носити титул володарки його думок. Вишукуючи таке ім'я, щоб і на її власне було схоже, і личило принцесі чи якійсь панії високого коліна, він назвав її Дульсінеєю Тобоською (бо родом була з Тобоса). Це ім'я здавалось йому доброзвучним, витворним і значливим, до пари тим, що він приклав уже собі й коневі своєму...

РОЗДІЛ VII

Про другий виїзд нашого доброго рицаря Дон Кіхота з Ламанчі

Цілих два тижні по тому сидів наш гідальго тихо дома — не було й знаку, щоб він існову ті химороди гнати збирався. Всі ті дні мав він надзвичайно втішні бесіди з двома друзяками своїми, паробком та цилюрником; казав їм, що світові нині найбільше потрібні мандровані рицарі і що саме в його особі те мандроване рицарство відродиться й оновиться... Одночасно Дон Кіхот провадив перемовини з одним селянином, близьким своїм сусідом; був то чоловік добрий, хоч добра мав, сердега, не гурт, але, як то кажуть, без олії в голові. Так він уже його вговоряв, так надив, такого йому наобіцяв, що бідний селюк згодився нарешті стати йому за зброєносця і з ним посполу в мандри піти. Дон Кіхот радив йому, між іншим, не дуже огинатися, бо дуже можливо, що їм удасться за одним махом-пахом звоювати острів який-небудь, тоді він його зразу на губернатора настановить. Знадившись на ці обіцянки, Санчо Панса (так звали того селянина) покинув жінку і дітей і став до сусіда свого за джуру.

Наготувавши й нарихтувавши все як слід, Дон Кіхот і Санчо Панча виїхали одної ночі з села, так що ніхто й не бачив, не попрощались навіть із своїми. Немало ж за ту ніч і проїхали, освіли од села далеченько: хоч там їх тепер і кинуться, то вже не знайдуть.

Санчо Панса їхав на своїм ослі; не забув же він і сакви взяти, і бурдюга на вино. Йому не терпілося швидше стати губернатором того острова, що пан обіцяв. А Дон Кіхот і на цей раз побрався тим самим шляхом, що й перше...

РОЗДІЛ VIII

Про велику перемогу, здобуту премудрим Дон Кіхотом у страшенному й неуявленному бою з вітряками, та про інші вікопомні події

Тут перед ними заманячило тридцять чи сорок вітряків, що серед поля стояли; як побачив їх Дон Кіхот, то сказав своєму зброєноші:

— Фортуна сприяє нашим замірам понад усяке сподівання. Поглянь, друже мій Санчо, що там попереду бовваніє: то тридцять, якщо не більше, потворних велетнів, що з ними я наважився вой воювати і всіх до ноги перебити. Трофеї, що нам дістануться, зложать початки нашому багатству. А війна така справедлива, бо змітати з лиця землі лихе насіння — то річ спасенна і Богові мила.

— Та де ж ті велетні? — спитав Санчо Панса.

— Он там, хіба не бачиш? — одказав Дон Кіхот. — Глянь, які в них довжелезні руки: у деяких будуть, мабуть, на дві милі завдовжки.

— Що-бо ви, пане, кажете? — заперечив Санчо. — То ж овсі не велетні, то вітряки, і не руки то в них, а крила: вони од вітру крутяться і жорна млиновії ворочають.

— Зразу видно, що ти ще рицарських пригод несвідомий, — сказав Дон Кіхот, — бо то таки велетні. Як боїшся, то ліпше стань осторонь і помолись, а я тим часом зітнуся з ними в запеклому й нерівному бою.

Дон Кіхот. Акварель С. Тусселя за гравюрою Г. Доре. 1894 р.

Марсель Ніно Пажо. Ілюстрація до твору. Поч. XXI ст.

По сім слові стиснув коня острогами, не слухаючи криків свого зброєноші, який усе остерігав його, щоб не кидався битись, бо то не велетні, а вітряки. Та рицареві нашому так ті велетні в голові засіли, що він не зважав на Санчове гукання й не придивлявся до вітряків, хоч був уже од них недалеко, а летів уперед і волав дужим голосом:

— Не тікайте, боягузи, стійте, підлі тварюки! Адже на вас нападає один тільки рицар!

Тут саме звіявся легкий вітрець, і здоровенні крила вітрякові почали обертатись; як побачив те Дон Кіхот, закричав:

— Махайте, махайте руками! Хай їх у вас буде більше, ніж у гіганта Бріарея, і тоді не втечете кари!

Сеє сказавши, припоручив душу свою володарці Дульсінеї, просячи її допомогти йому в такій притузі, затулився добре щитом і, пустивши Росинанта вчвал, угородив списа крайньому вітрякові в крило. Тут вітер шарпонув крило так рвучко, що спис миттю на друзки розлетівся, а крило підняло коня й вершника, а потім скинуло їх із розгону додолу. Санчо Панса прибіг рятувати свого пана; наблизившись, він побачив, що той і поворухнутись не може — так тяжко грьопнувся з Росинанта.

— Ах, Боже ж ти мій, Господи! — бідкався Санчо. — Чи не казав я вам, пане, щоб стереглися, бо то вітряки, воно ж усякому видно, хіба тому ні, в кого вітер у голові ганяє.

— Мовчи, друже Санчо, — одказав Дон Кіхот, — бойове щастя переходя живе. Я оце думаю, та так воно і є, що то мудрий Фрестон, навмисне перетворив тих велетнів на вітряки, щоб не дати мені слави перемоги, бо на мене дуже ворогує. Але кінець кінцем мій доблесний меч розіб'є ті зловорожі чари.

— Та дай Боже, — сказав Санчо Панса.

Він допоміг Дон Кіхотові встати й посадив його на Росинанта, що теж був ледве живий та теплий. Міркуючи так і сяк про недавню пригоду, вони рушили далі до Ляпіського перевалу, бо там, казав Дон Кіхот, на тих розиграх, чекають їх, без сумніву, численні й різнорідні пригоди. Одне тільки смутило нашого рицаря, що не було вже в нього списа; розповівши про те горе джурі своєму, він сказав:

— Раз якось читав я, що один гишпанський рицар на ймення Дієго Перес де Варгас, поламавши в бою меча, одчахнув од дуба здоровенну гілляку і того дня стільки подвигів учинив, стільки маврів нею перетовк, що йому дали прізвище Гілляка, а нащадки його й досі пишуться Варгас-і-Гілляка. Я до того річ веду, що

Амадіс — герой популярного лицарського роману.
Аристотель — давньогрецький вчений і філософ.
Битий жак — бувала людина.
Бріарей — *(міф.)* сторукий велетень.
Бурдюг (бурдюк) — шкіряний мішок для вина.
Бігме — слово для запевнення *(«чесне слово»).*
Віхоть — жмут соломи; ганчірка для миття.
Гойний — багатий, щедрий.
Голдувати — платити данину.
Гонеллина — від імені Гонелла: блазень герцога феррарського, їздив на шкапі.
Гідальго (ідальго) — в Іспанії: особа з благородної родини.
Джура — зброєносець.
Дульсінея — «солоденька» *(від ісп. Dulce — «солодкий»).*
Душенина — старовинна страва; м'ясо, тушковане з овочами.
Забороло — рухома частина шолома, що опускається на обличчя.
Збруя — *тут:* лицарський обладунок.
Зуповний — повний, повноцінний.
Камізеля — жилетка.
Кикоть — залишок відрізаного пальця чи руки; каліка.
Клюга — палиця із сучком, ковінька.
Кобіта — *(діал.)* жінка.
Куксовата — та, що має кукси — *(тут)* кістяні нарости на копитах.
Кіхот — деталь лицарського обладунку: набедреник.
Ліпота — краса.
Морг — міра площі землі *(0,6–0,7 га).*

й сам думаю собі дубця уломити з першого дуба чи падуба, що ми по дорозі вбачимо.

— То все в Божих руках, — одказав йому Санчо, — я вірю всьому, що ваша милость мені каже. Тільки сядьте-бо рівніше, а то ви якось аж перехнябились у сідлі — мабуть, таки добре забились, як упали.

— Правда твоя, — промовив Дон Кіхот, — але, як бачиш, я не кволюся, що те й те мені болить, бо мандрованим рицарям не подоба на рани скаржитись, хоч би з них і тельбухи вилазили.

— Коли так, то хай буде й так, — відповів Санчо, — але я був би радий, що Боже крий, якби ви, паночку, та жалілись мені, як вам що болітиме. А вже як у мене що заболить, хоч трішечки, то так стогнатиму, що ну! Чи, може, і джурам мандрованих рицарів не вільно на біль нарікати?

Дон Кіхот посміявся з простоти свого зброєноші і сказав, що він може собі стогнати й жалітися скільки влізе, чи є чого, чи нема, бо в рицарських законах про те нічого не написано. Тоді Санчо нагадав панові, що час би їм чогось і попоїсти. Дон Кіхот відповів, що йому поки що не хочеться, а Санчо нехай їсть, коли заманеться. Одержавши такий дозвіл, Санчо розташувався якнайзручніше на ослі, вийняв харч і заходився підживлятися,

трюхикаючи звільна позад пана; час від часу він потягав винце з бурдюга, та так же смачно, що йому позаздрив би найзавзятіший не-минай-корчма з Малаги. Отак їдучи та частуючися потроху, він зовсім забув про панові обіцянки, а пошуки пригод, хоч би й небезпечних, здавались йому вже не тяжким трудом, а приємною розвагою.

Обночувались вони на якомусь узліссі; Дон Кіхот уломив собі з дерева суху гілляку і насадив на неї залізну клюгу, що од списа лишилась, — от тобі вже й ратище готове.

Цілісіньку ту ніч наш гідальго не змигнув і на хвильку, мріючи про свою володарку Дульсінею — він-бо у всьому вирішив наслідувати вчинки рицарів, у романах описані, а ті, як відомо, не спали ночей по лісах та пущах, усе до коханих своїх дам мислі зносячи. Інша річ Санчо Панса: добре напхавши собі кендюха, і то не якоюсь там цикорною водою, він проспав без прокиду до самого рана, і щоб Дон Кіхот був його не розбуркав, не пробудило б сонька ні проміння соняшне, що прямо в лице йому било, ані співоче птаство, що веселим гамором вітало новий день. Уставши, кинувся Санчо зразу ж до бурдюга і непомалу засмутився, як побачив, що той проти вчорашнього значно схуд, а по такій дорозі хтозна, чи швидко поповніє. Дон Кіхот не хотів снідати — був, певно, ситий своїми розкішними спогадами. Знов рушили вони в путь, що вчора почали верстати, і так як у пізні обіди доїхали до Ляпіського перевалу...

Переклад Миколи Лукаша

Окульбачити — осідлати.
Парох — єпархіальний піп.
Пеня — *тут:* штраф.
Плаз — плоский бік клинка.
Ратище — держак списа.
Реал — срібна монета.
Риштунок — *тут:* спорядження.
Розпанахати — розрізати, розрубати.
Румак — породистий східний бойовий кінь, аргамак.
Сакви — дві з'єднані між собою торби, що перекидаються через спину коня чи через плече.
Саєта — дорога тонка тканина, рід сукна.
Сочевиця — рослина родини бобових.
Фрестон — чаклун, персонаж роману «Дон Бельяніс Грецький».
Харамаркати — бурмотіти.
Химороди — вигадки, дивацтва.
Цилюрник (цирульник) — лікар і перукар в одній особі.
Цісар (кесар) — імператор.
Шишак — верхня частина шолома.
Шкапа — нікчемна конячина.
Щерб — збиток.
Ятка — намет для торгівлі.

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Яким ви уявляєте Дон Кіхота з перших сторінок роману? Чим він приваблює, дивує, розважає, смішить? Відповідно до тексту поясніть, чому Дон Кіхот вирішив стати мандрівним рицарем?
2. Виокремте епізод у підготовці героя до здійснення своєї мрії, який розсмішив вас найбільше. Зачитайте його перед однокласниками, дотримуючись відповідної інтонації.
3. Свій твір Сервантес задумав як легке чтиво — пародію на лицарський роман, найпопулярніший літературний жанр того часу. **Пародія *(з грец. — «переспів»)* — комічне наслідування художнього твору або групи творів**. У чому комізм сцени посвяти Дон Кіхота в лицарі? Як показує письменник різне ставлення до цієї події Дон Кіхота й корчмаря? Опишіть ситуацію, в якій проходить церемонія посвяти, та поясніть її значення у творі.
4. Яка перша нагода випала Дон Кіхоту для випробування себе як лицаря? Які риси виявляє при цьому герой?
5. Поясніть, чому спроба Дон Кіхота захистити хлопчика виявилася не лише марною, а й плачевною. Які почуття викликає у вас ця сцена?
6. Поміркуйте, чому Дон Кіхот обирає собі в зброєносці бідного селянина Санчо Пансу?
7. Сформулюйте висновок про те, які два типи людей змалював Сервантес в образах Дон Кіхота й Санчо Панси. У чому сенс цієї літературної пари?
8. Вислів «битися з вітряками» став афоризмом. У яких випадках його вживають?
9. Роман Сервантеса написано за часів інквізиції, можливо, саме тому автор висловлює свої найзаповітніші думки устами лицаря-дивака. Знайдіть у тексті і випишіть міркування про честь, справедливість, шляхетність, людяність та інші загальнолюдські цінності. Як вони впливають на наше життя?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Migel-1

1 Вікторина за життям і творчістю Мігеля де Сервантеса

2 Розгадай кросворд

3 Доповни речення пропущеними словами

ПРАЦЮЄМО В КОМАНДІ

10. Підготуйте читання за ролями розділу 8 («Бій з вітряками»). Зіставте мову Дон Кіхота й Санчо Панси. Як характеризує вона кожного з героїв?
11. Візьміть участь у підготовці проєкту «Образ Дон Кіхота в поезії та образотворчому мистецтві». До виступів долучіть виразне читання віршів українських поетів, присвячених Дон Кіхоту: «Пригоди Дон Кіхота» І. Франка, «Балада моїх ночей» Л. Костенко та ін.

ДИСКУСІЯ

12. З роману Сервантеса з'явилося поняття *«донкіхотство»*. Його тлумачать по-різному. Дехто називає донкіхотством відсутність у людини почуття

реальності, те, що оточенню здається наївним та смішним. Донкіхотство розуміють і як небажання пристосовуватися в житті, прагнення перетворювати життя, наполегливий шлях до мрії. У якому значенні, на вашу думку, краще вживати це поняття і чому?

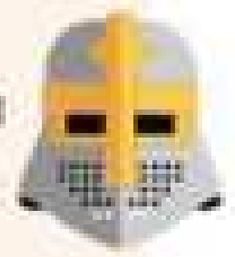
ПІЗНАЄМО СЕБЕ

Об'єднайтеся в групи, обговоріть одну із ситуацій, поділіться міркуваннями з однокласниками / однокласницями.

Дон Кіхот іде шляхом лицаря, тому відмовляється від комфорту та побутових зручностей. Чи варта така жертва витраченого часу і сил? Чи були у вашому житті випадки, коли вам доводилося поступатися чимось важливим заради досягнення мети?

Санчо Панса обіцяє підтримувати Дон Кіхота у всіх його пригодах, але часто стикається з небезпекою і нерозумними вчинками свого пана. Чи повинен Санчо і далі залишатись із лицарем або варто покинути його заради власної безпеки?

Дон Кіхот бачить групу ув'язнених і ухвалює рішення їх звільнити. Чи варто йому діяти всупереч закону, дотримуючись винятково власних поглядів на справедливість? Що важливіше — дотриматися закону чи бути справедливим?

Дон Кіхот бореться з вітряками, бо вважає їх велетнями. Санчо говорить йому правду, але лицар наполягає на своїх ідеалах. Що краще — жити в ідеалізованому світі та бачити у всьому пригоди чи прийняти реальність такою, яка вона є?

ПРАЦЮЄМО З ОРИГІНАЛОМ

1. Скористайтеся онлайн-перекладачем та з'ясуйте значення імен персонажів роману Сервантеса:
   - Дон Кіхот (*icn. Don Quijote*, у середньовічній ісп. орфографії — *Don Quixote*);
   - Росинант (*icn. — Rocinante*);
   - Санчо Панса (*icn. — Sancho Panza*);
   - Дульсінея Тобоська (*icn. — Dulcinea del Toboso*).
2. Обґрунтуйте вибір імен персонажів автором.

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

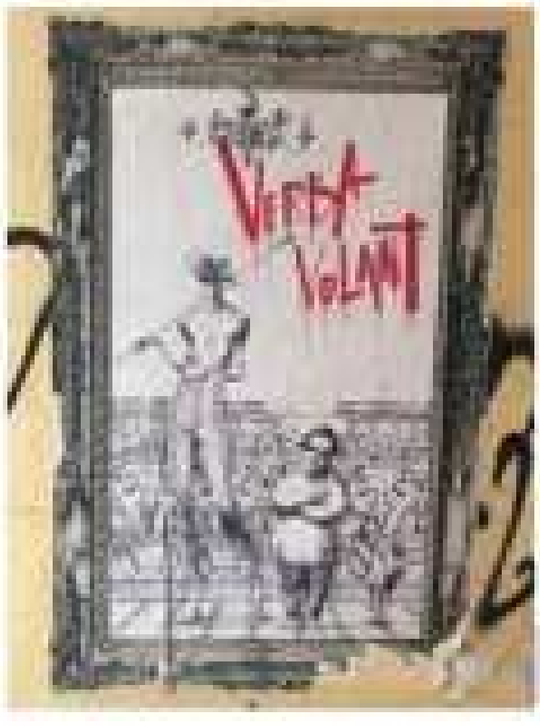
1. Уявіть, як би Дон Кіхот поводився у сучасному світі. Наприклад, ким би він був — блогером чи політиком? Як би він «боровся» з «вітряками»? Напишіть коротку історію або створіть ескіз на тему, де Дон Кіхот потрапляє у сьогоднішній світ. Вартість завдання — ***1 соверен***.

2. Оберіть одного сучасного супергероя або героїчного персонажа та порівняйте його з Дон Кіхотом. Що у них спільного? Як би Дон Кіхот поводився в його ролі? Як би вони боролися зі «злом» разом? Створіть короткий комікс або опишіть уявну пригоду цих двох персонажів. Вартість завдання — ***1 соверен***.

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

- Уперше на кіноекрані Дон Кіхот з'явився у 1903 р. в однойменній стрічці француза Люсьєна Нонга. За понад століття випустили орієнтовно 100 екранізацій і адаптацій, найвідомішими з яких є:
  - 1972 — «Людина з Ламанчі» (США; реж. Артур Гіллер).
  - 1988 — «Житіє Дон Кіхота і Санчо» (Іспанія, СРСР, серіал; реж. Резо Чхеїдзе).
  - 2000 — «Останній лицар» (США, реж. Пітер Єйтс).
  - 2002 — «Дон Кіхот» (Іспанія, реж. Мануель Гутьєррес Арагон).
  - 2018 — «Людина, що вбила Дон Кіхота» (Велика Британія, реж. Террі Ґілліам).
- За твором написано кілька опер (зокрема, Джованні Паїзієлло, Жуля Массне, в наші дні — Августина Кастілья-Авіли), мюзикл Джо Деріона й Мітча Лі, балети Йозефа Старцера, Людвіга Мінкуса, Гоффредо Петрассі, Лео Шпіса, Ярослава Доубрави та інші.
- У світі популярної музики чимало гуртів присвятили пісні іспанському героєві, зокрема «Сигнал» (Болгарія), «Seventeen» (Південна Корея), «Neoton Familia» (Угорщина), «Hexagram» (Сербія), Дана Інтернешнл (Ізраїль) та багато інших. Альбоми за мотивами роману записали іспанці «Mägo de Oz» (1998, «The Legend of La Mancha») та француз Жак Брель (1970, «L'Homme de la Mancha»).
- Художники створили тисячі ілюстрацій, картин, малюнків, графіті, мальописів за романом Сервантеса.
- У вересні 2010 р. відеопортал YouTube у співпраці з Королівською іспанською академією запустив проєкт колективного читання твору: загалом 2149 осіб читали роман протягом 4298 хвилин, або майже трьох діб.
- У квітні 2015 р. Університет Франциско Маррокіна у Гватемалі розпочав перший масовий відкритий онлайн-курс за «Дон Кіхотом». Курс іспанською та англійською мовами, безкоштовний і відкритий для всіх аудиторій у світі, проводить відомий американський спеціаліст Ерік Кліффорд Граф.

Сучасне графіті на площі Іспанії, в Мадриді

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання. Кожна правильна відповідь — ***2 гайворони.***

1. Чому Сервантес написав саме пародію на лицарський роман?
2. Чому Дон Кіхот захопився читанням лицарських романів?
3. Чому автор протиставив Дон Кіхота та Санчо Пансу за портретними описами і рисами характеру?
4. Чому прізвисько Дон Кіхота — *Лицар Сумного Образу* — набуло значення *«наївний даремний мрійник»*?
5. Чому ім'я літературного персонажа — *донкіхот* — стало називним?
6. Чому вислів *«битися з вітряками»* вживають у значенні *«безрезультатно боротися з перешкодами»*, *«займатися безнадійною справою»*?

ЖИТТЯ ЯК ІЛЮЗІЯ

Педро Кальдерон де ля Барка (1600–1681). Сонети

Час нерухомий, як берег: нам
здається, що він біжить, а, навпаки,
проходимо ми.

П'єр Буаст

Нам здається, що бути талановитим, популярним, успішним і багатим — майже синоніми. Але життя не словник, у ньому достатньо несподіваних поворотів та інтриг. Педро Кальдерон — один із найкращих драматургів епохи, герой військових кампаній, заохочуваний владою постановник власних творів, експериментатор у галузі сценографії (одна тільки вистава на острові посеред озера, де глядачі сиділи в човнах, — яскравий приклад!), лицар, організатор світських і церковних шоу — помер у відносних злиднях. Автор візитівки бароко — драми «Життя — це сон». Людина, яка очолювала культурний фронт в Іспанії — батьківщині священної інквізиції. Свідок поступового занепаду гуманізму в державі за часів правління Карла II Зачарованого. Літописець суперечностей та ілюзій доби. Він міг би услід за шекспірівським Гамлетом промовити: «Звихнувся час... О доле зла моя! Чому його направить мушу я?», — проте не сказав, лишившись на бойових позиціях до кінця. І, завдяки своєму впливу на розвиток іспанськомовної літератури, залишається там і досі...

Знайомтеся, автор!

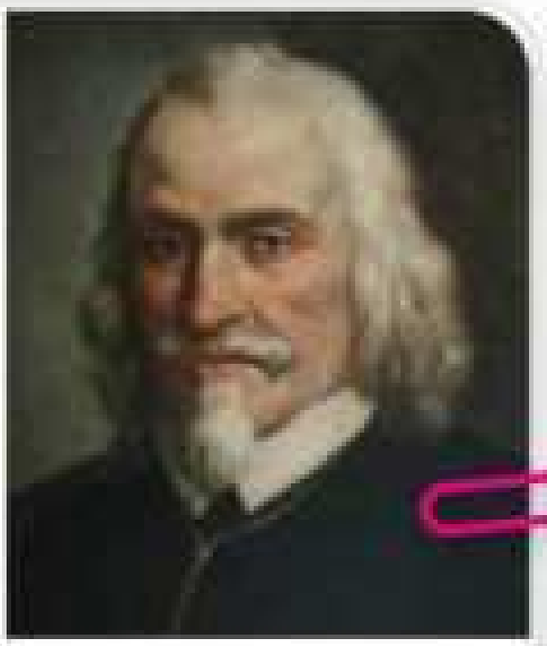
Справжнє ім'я: Педро Кальдерон де ля Барка Енао де ла Барреда-і-Ріаньо.

Дата й місце народження: 1600 р., Мадрид (Іспанія).

Дата й місце смерті: 1681 р., Мадрид (Іспанія).

Освіта: університети в Саламанці й Алька-де-Енарес (духовна освіта і право).

Найвідоміші твори: драми «Стійкий принц», «Відданість хреста», «Життя — це сон», «Лікар своєї честі» та інші.

Кальдерон. Портрет невідомого автора

- Покинув навчання задля військової служби, служив в Італії та Фландрії. Паралельно писав п'єси для мадридських театрів.
- У середині 1630-х років вважався першим драматургом Іспанії, був лицарем ордена Святого Якова, придворним автором.
- Полюбляв складні сценічні ефекти, залучав до постановок найкращих музикантів і сценографів.
- У 1651 р. отримав сан священника, пізніше був призначений особистим королівським капеланом. Від світської творчості відмовився; писав п'єси на біблійну тематику й сценарії релігійних свят.
- Голлівудський фільм «Ванільне небо» (2001, реж. Кемерон Кроу) — римейк фільму іспанця Алехандро Аменабара «Розплющ очі» — порівнюють із драмою Кальдерона «Життя — це сон».

Пам'ятна медаль на честь 200-річчя смерті Кальдерона. Іспанія, 1881 р. ▸

Руйнівники міфів

Спростуйте чи доведіть міфи

Міф 1. Кальдерон любив створювати складні декорації для своїх вистав. Одного разу, під час вистави на відкритій площі, декорації раптово завалилися через сильний вітер. Усі актори вижили, і це приписали ангелу, який охороняв творчість Кальдерона.

Міф 2. Під час написання п'єси «Життя — це сон» Кальдерон використовував особливий символ — троянду, яка горіла вогнем, але не згорала. Цей образ начебто привидівся йому.

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Поезію бароко довго вважали неприродною, штучною, надмірно витонченою, переобтяженою метафорами та неважливими дрібницями. І за змістом, мовляв, вона «темна», і за почуттям депресивна, і форми у неї якісь складні... Ні тобі «прекрасних дам», ні красивого кохання до них, ні драконів із велетнями. Суцільна блуканина у пітьмі свідомості... Так, вірші Кальдерона, Джона Донна чи Мартіна Опіца важко назвати приємними для пересічного поціновувача лірики, але вони вражають глибиною порушених проблем. Людина в поезії бароко втратила гармонію зі світом і відчула власну слабкість та суперечливість: «Щоб мучить мене, крайнощі у всім зійшлися; я — клубок із протиріч...» (Джон Донн). Людина страждає через неможливість осягнути розумом своє місце й роль, «бо все навколо нас — одні фальшиві маски печалей і страждань, ненависті і ласки. І щастя мить легка — лиш пінява морська» (Мартін Опіц). Людина ремствує, навіть намагається опиратися, — і зіштовхується з непереборною перешкодою: життя таке коротке...

СОНЕТИ

***

Ті, що були веселістю й красою,
прокинувшись на досвітку зі сну,
під ніч обернуться в печаль марну,
заснуть, обняті тьмою льодяною.
Веселка, що карміну й злота грою
на мить просяє далеч грозяну —
знак людського життя — все за одну —
єдину днину пролетить стрілою.
Для розквіту троянда чарівна
росте і розцвітає, щоб зів'яти, —
один бутон — колиска і труна.
Життя, як день, майне, коли з дитяти
стає дідусь, і вже пора вмирати;
вік — що година, рік — що мить одна.

Переклад Дмитра Павличка

Vanitas. Натюрморт.
Пітер Клас, 1630 р.

Натюрморт «Марнота марнот» з автопортретом художника. Корнеліс Гісбрехтс, 1663 р.

***

Ці риски світла (в пітьмі іскор піна),
Що також п'ють гарячий сонця плин,
Живуть недовго. Мчиться навздогін
За ними наших співчувань данина.

Нічні квітки! Краса їх — бистроплинна,
Вони згоряють в полум'ї годин;
Століттям для квіток є день один,
Як для зірок є віком ніч єдина.
Якщо від перебіжної весни
Залежить наше благо чи страждання,
То й тут законом сонце вишини.
Чи встоїть те, що втілить сподівання?
А що не прийде — теж світила річ,
Що постає і никне кожну ніч.

Переклад Михайла Ореста

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Визначте, до якого з видів лірики за тематикою (пейзажної, любовної, патріотичної, релігійної, філософської) належать поезії Кальдерона. Обґрунтуйте думку.
2. Сформулюйте ідею сонетів. Через які образи розкриває її автор? Увиразніть їх, створивши візуалізацію.
3. Поміркуйте, які ідеї бароко відображено у поезіях.
4. Порівняйте прочитані вірші Кальдерона з поезіями Омара Хаяма, присвячені тій самій темі. Узагальніть порівняння у діаграмі (кільцях) Венна.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Barka-1

1 Вікторина. Бароко

2 Розгадай кросворд за біографією і творчістю Кальдерона

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Оберіть завдання з дошки вибору. Вартість виконаного завдання — *1 соверен.*

1 Колаж

Створіть ілюстрацію або колаж, що передає основну ідею сонета. Використовуйте символи, які трапляються в тексті, і додайте свої асоціації.

2 Сучасний текст

Переробіть сонет на сучасний текст, використовуючи актуальні образи, які передають ту саму ідею (годинник, соціальні мережі, світлини тощо).

3 Таймлапс

Уявіть, що сонет — це сценарій для таймлапсу. Які кадри потрібно зняти (наприклад, цвітіння квітки, схід сонця), щоб передати його ідею?

Таймлапс (Time-Lapse) — це спосіб створення відео з фотографій. Для цього багато світлин об'єднують в один відеоролик. У таких відео можна побачити, як сідає сонце, рухаються хмари або розпускаються квіти. Те, що в реальному житті триває годинами чи навіть днями, у таймлапсі можна побачити всього за кілька хвилин.

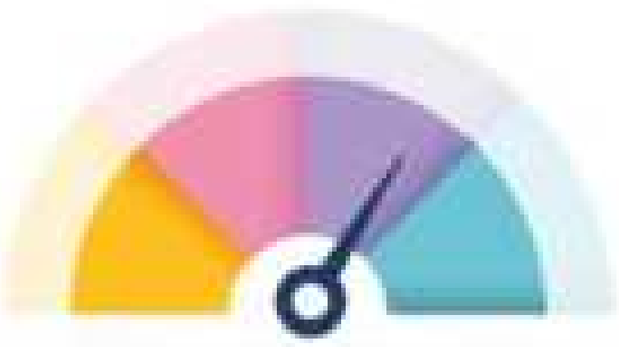
ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання. Кожна правильна відповідь — ***4 гайворони.***

1. Чому поезія бароко складна для розуміння?
2. Чому творчість Педро Кальдерона зіставна з внеском Вільяма Шекспіра у літературу?
3. Чому сонети Кальдерона змушують замислитися про життя?

Оцініть самостійно рівень своїх знань творчості Педро Кальдерона:

- Маю лише загальне уявлення про сонет.
- Можу сформулювати тему, визначити образи-символи.
- Можу аналізувати зміст, художні засоби та сформулювати ідею.
- Вільно аналізую сонет, можу допомогти однокласникам / однокласницям.

ПІВЦАРСТВА ЗА ТИТУЛ

Мольєр (1622–1673). «Міщанин-шляхтич»

Люди повинні бути показані в комедії такими, якими вони є насправді, аби в дійових особах її можна було б упізнати наше сучасне суспільство.

Мольєр

Шлях до мрії буває складний і непередбачуваний. Підступна доля часто обіцяє золоті гори, які чогось не спокушають, а навіть дратують, і ви зрештою цураєтеся її, бо це не те, чого прагне душа. Так було з найбільшим комедіантом усіх часів — Мольєром, справжнє ім'я якого — Жан-Батист Поклен. Він народився в Парижі 22 січня 1622 р. В епоху Людовика XIV, Короля-Сонця, Франція

переживала справжній розквіт. Король любив усе красиве — театр, балет, був чудовим танцюристом і намагався облаштувати своє життя за принципом безперервного свята. Свято потребувало відповідного оформлення, до якого належали тоді модні гобелени та меблі. Батько Жана-Батиста був королівським шпалерником, тобто мав дуже прибутковий бізнес, і синові, щоб стати заможним, варто було лише продовжити справу батька. Але він не захотів, хоча й мав вишуканий смак.

Успадкувавши майно, Жан витратив гроші батька на створення Блискучого театру — так він його назвав. Сам же, щоб не ганьбити батька — акторська професія в XVII ст. вважалася гріховною, — назвався Мольєром. Але підкорити Париж — столицю театрального мистецтва XVII ст., до того ж із серйозними конкурентами, — було не так просто. Комедії — низький жанр, і Мольєр, навіть не підозрюючи про власну геніальність у комедіографії, ставив трагедії. Існує міф, що хтось із глядачів, розчарований мольєрівськими трагедіями, просто під час вистави жбурнув у нього яблуком, після чого драматург зрозумів, що треба терміново змінювати жанр.

Насправді все було значно складніше. Театр прогорів, Жан опинився в борговій ямі, але трупа викупила його, й актор прийняв серйозне рішення: він їздитиме ярмарками, щоб вчитися театрального мистецтва. На цілих тринадцять років Мольєр зі своєю трупою покинув Париж, щоб повернутися знаменитим.

Знайомтеся, автор!

Справжнє ім'я: Жан-Батист Поклен.

Дата й місце народження: 1622 р., Париж (Франція).

Дата й місце смерті: 1673 р., Париж (Франція).

Освіта: Клермонський колеж (нині — ліцей Луї-де-Гранд; готувався стати юристом) і Орлеанський університет (декілька курсів).

Найвідоміші твори: комедії «Міщанин-шляхтич», «Тартюф», «Дон Жуан», «Скупий», «Мізантроп» та ін.

Мольєр. Художник П'єр Міньяр I (можливо), до 1700 р.

Майбутній драматург відмовився і від батькового бізнесу (виробництво гобеленів і меблів), і від іспиту на право бути юристом. Головною пристрастю юнака була сцена.

- У 1658 р. виступив перед королем Людовіком XIV, якого вразив виконанням ролі закоханого лікаря. Колектив здобув право виступати в Парижі та власну сцену (спочатку Птті-Бурбон, пізніше Пале-Рояль).
- Був автором гострих і дошкульних комедій, завдяки чому нажив при дворі немало ворогів і став постійним об'єктом пліток.
- Легенда стверджує, що свій останній спектакль Мольєр зіграв тяжкохворим і помер невдовзі після нього. Актор не встиг написати традиційну відмову від ремесла й прийняти причастя. Це ускладнило поховання.
- У житті драматурга є чимало таємниць. Наприклад, дехто сумнівається в авторстві комедій Мольєра (їх приписують перу П'єра Корнеля).
- Французьку мову у світі прийнято називати мовою Мольєра.

Смерть Мольєра. П'єр-Огюст Вафлар, 1806 р. ▸

Руйнівники міфів *Спростуйте чи доведіть міф*

У Парижі протягом XVIII ст. побутувала легенда, що костюм, який одягав актор у ролі Журдена, приносить успіх кожному, хто його носить. Костюм використовували багато акторів, вважаючи, що він приносить їм славу і прихильність публіки. Навіть після того, як костюм зносився, його зберігали у паризькому театрі як талісман. Згодом на сцені спеціально залишали кілька елементів від «костюма Журдена» як символ театрального талану.

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Восени 1669 р. до Парижа прибуло турецьке посольство. Вражений розкішшю і багатством Версалю, посол не зміг стримати заздрощів і в приватній розмові з королівською свитою ніби ненароком заявив що, мовляв, на коні його повелителя дорогоцінного каміння більше, ніж на камзолі короля Франції. Це розлютило Людовика XIV: він негайно вислав посла з країни, а Мольєру замовив комедію, в якій би висміювалися турки і їхні чудернацькі церемонії.

Мольєр мав природне відчуття такту й не міг собі дозволити відкрито глузувати над національними традиціями сусідньої

країни. Талановитий в усьому, він знайшов спосіб загоїти ущемлене самолюбство короля й порадувати світську публіку. Так з'явився пан Журден — простуватий буржуа, який, щойно вийшовши в люди, надумав родичатися з аристократами, щоб зайняти гідне місце в суспільстві.

Блискучу комедію-балет «Міщанин-шляхтич» було зіграно у Версалі 14 листопада 1670 р.

МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ

Комедія на п'ять дій

ДІЙОВІ ОСОБИ КОМЕДІЇ

Пан Журден — міщанин.
Пані Журден — його дружина.
Люсіль — дочка Журденів.
Клеонт — закоханий у Люсіль.
Дорімена — маркіза.
Доранта — граф, закоханий у Дорімену.
Ніколь — покоївка в Журденів.
Ков'єль — слуга Клеонта.
Учитель музики.
Учень учителя музики.
Учитель танців.
Учитель фехтування.
Учитель філософії.
Кравець...

Дія відбувається в Парижі, у господі пана Журдена.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА 1

Учитель музики *(до співаків)*: Заходьте до цієї зали і відпочиньте тут, поки він прийде.

Учитель танців *(до танцюристів)*: І ви теж заходьте сюди, на цей бік.

Учитель музики *(своєму учневі)*: Готово?

Учень: Так.

Учитель музики: Подивимось... О, та й справді добре!

Учитель танців: Щось новеньке?

Учитель музики: Так. Це музика для серенади. Я загадав йому написати її для нашого панка, поки він прокинеться.

Учитель танців: Дозвольте глянути?

Учитель музики: Ви її почуєте разом із діалогом, коли з'явиться пан Журден. Зараз він вийде.

Учитель танців: Тепер у нас з вами діла з головою.

Учитель музики: Ото, ще б пак! Ми знайшли саме такого чоловіка, якого нам треба! Його фантазія — вдавати з себе галантного кавалера — просто скарб для нас! І вам з вашими танцями, і мені з моєю музикою не завадило б, щоб усі були на нього схожі.

Учитель танців: Ну, не цілком. Мені б хотілося, щоб він краще розумівся на тих речах, які ми для нього компонуємо.

Учитель музики: Він справді нічогісінько не тямить, зате добре платить, а це тепер найголовніше для нашого мистецтва.

Учитель танців: Щодо мене, то признаюся вам, — мене вабить трохи ще й слава. Оплески мене хвилюють; на мою думку, для артиста справжня мука — тішити дурнів, марнувати час і сили на те, щоб зворушити якогось йолопа. Що не кажіть, а все-таки дуже приємно працювати для людей, які здатні відчути всі тонкі нюанси мистецтва, вміють оцінити красу нашої праці й щирою похвалою дають нам кілька дійсно чудових хвилин...

Учитель музики: Що й казати! Я теж такої думки; немає нічого приємнішого за оплески, але й найщиріші оплески не нагодують шлунка! Самих оплесків для життя ще надто мало, людина потребує чогось солідніш ого! Найкраща похвала для мене та, яка переходить із рук просто до кишені. Звичайно, панок наш — людина зовсім темна, плеще про все, не тямлячи нічого, і аплодує кожній нісенітниці, та за його гроші можна пробачити йому всяку дурість. Розуміння мистецтва в нього у гаманці, а похвала його — червінці, і цей міщанин — неук, як бачите, платить нам далеко краще, ніж той високородний вельможа, який нас сюди привів.

Учитель танців: Я де в чому погоджуюся з вами... Та все ж мені здається, що для вас гроші надто вже багато важать. Грошолюбство — така паскудна річ, що кожній чесній людині слід не показувати нахилу до неї.

Учитель музики: А проте ви ж не відмовляєтеся від тих грошей, що їх наш панок вам дає?

Учитель танців: Звичайно, не відмовляюсь, але запевняю вас, я дбаю не тільки про гроші. Я хотів би, щоб він при своїх достатках хоч трохи виховав свій смак.

ЯВА 2

Пан Журден: Ну, панове? То як же буде? Ви покажете мені ваш легенький жарт?

Учитель танців: «Жарт!..». Який жарт?

Пан Журден: Ну, той... Чи як там, по-вашому? Ваш пролог чи діалог із співами й танцями?

Учитель танців: Ага-а!

Учитель музики: Ми до ваших послуг.

Пан Журден: Вам довелося-таки трохи почекати; це тому, що я сьогодні вбрався так, як убирається шляхетне панство, а мій кравець прислав мені такі вузькі шовкові панчохи, що я втратив був усяку надію їх натягти... Ви побачите, який я елегантний з голови до п'ят.

Учитель музики: Ми цього певні.

Пан Журден: Що ви скажете про цей індійський халат? Мій кравець запевняє мене, що все вельможне панство вбирається вранці в такі самісінькі халати.

Учитель музики: Він вам дуже до лиця.

Пан Журден *(розгорнувши халат, показує, що на ньому вузькі червоні оксамитні штани й зелений оксамитний камзол)*: Це моє ранішнє убрання, в ньому я робитиму різні вправи. Я вам подобаюсь у цьому костюмі?

Учитель танців: Розкіш! Краще й бути не може.

Пан Журден: То що ж ви мені покажете?

<Пан Журден слухає співачку, а далі і сам співає бадьору пісеньку про Жанетту.>

Урок танців месьє Журдена. Художник Вільям Пауелл Фріт

Пан Журден: Бачите, а ще й не вчився музики.

Учитель музики: А слід було б навчитися, пане, так само, як і танців. Ці два мистецтва тісно поєднані одне з одним...

Учитель танців: ...І виховують у людини почуття прекрасного.

Пан Журден: Хіба вельможне панство теж вчиться музики?.. То й я вчитимусь. Тільки не знаю, як би його знайти час для того, бо, крім учителя фехтування, я запросив ще й учителя філософії, що має почати цього ранку...

<Учителі сперечаються, чия наука важливіша; суперечка переростає у бійку; новачку, вчителю філософії, дістається найбільше.>

ДІЯ ДРУГА

ЯВА 6

Учитель філософії (*поправляючи комір*): Вернімося до нашої лекції.

Пан Журден: Ах, пане, мені дуже прикро, що вони вас побили!

Учитель філософії: Пусте! Філософ до всього повинен ставитися спокійно, сприймати речі просто. Я складу на них сатиру. Ого, вона їм добре дошкулить! Та годі про це. Чого, власне, ви хочете вчитися?

Пан Журден: Всього, чого зможу: я ж страх як хочу зробитися вченим! Така лють мене бере, тільки-но згадаю, що батько з матір'ю не вчили мене різних наук у дитинстві.

Учитель філософії: Ваші міркування дуже розумні; *nam, sine doctrina, vita est quasi mortis imago.* Вам це зрозуміло, бо ви, звичайно, знаєте латину?

Пан Журден: Атож, а ви, проте, поясніть мені так, ніби я її зовсім не знаю. А що ж воно означає?

Учитель філософії: Це означає: «Без науки життя майже подібне до смерті».

Пан Журден: Тай мудра ж ота латина!

Учитель філософії: Ви маєте якісь основи, якісь початкові наукові знання?

Пан Журден: Ну, звичайно! Я вмію читати й писати.

Учитель філософії: З чого ж ми з вами почнемо? Чи не хочете, я вас почну вчити логіки?

Пан Журден: А що це за штука — логіка?

Учитель філософії: Вона вчить нас трьох процесів мислення.

Пан Журден: Хто ж вони такі, оці три процеси мислення?

Учитель філософії: Перший, другий і третій. Перший полягає в тому, щоб добре розуміти все на підставі універсалій; другий — у тому, щоб добре розбиратися в усьому на підставі категорій; і, нарешті, третій — у тому, щоб складати правильні висновки за допомогою фігур: *Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipton* тощо.

Пан Журден: Ех, та й слова ж які хитромудрі! Ні, ця логіка мені не до смаку. Давайте вивчати щось цікавіше.

Учитель філософії: Хочете вчитися моралі?

Пан Журден: Що ж вона розповідає, ота мораль?

Учитель філософії: Вона розповідає про щастя, вчить людей стримувати свої пристрасті і...

Пан Журден: Ні, це не для мене: я запальний, як тисяча чортів, і ніяка мораль мене не стримає. Я волію гніватись та лаятись скільки влізе, коли маю на те охоту!

Учитель філософії: Ну, то, може, бажаєте попрацювати над фізикою!

Пан Журден: А що воно таке ота фізика?

Учитель філософії: Фізика вивчає закони всіх природних явищ і властивості тіл, природу стихій, ознаки металів, мінералів, каміння, рослин і тварин, вона пояснює причини виникнення райдуги, мандрівних вогнів, комет, зірниць, грому, блискавки, дощу, снігу, граду, вітрів та бурі.

Пан Журден: Тут щось забагато галасу та плутанини.

Учитель філософії: Ну, то чого ж я вас учитиму?

Пан Журден: Навчіть мене орфографії.

Учитель філософії: Охоче.

Пан Журден: А потім навчіть мене, як його довідуватися, глянувши в календар, коли саме буває місяць, а коли не буває.

Учитель філософії: Гаразд. Щоб виконати ваше бажання, розглядаючи справу з філософського боку, треба почати все по порядку: по-перше, треба вивчити всі властивості літер і спосіб їх вимовляння. Отже, я мушу вам зазначити, що літери поділяються на голосні, які звуться так через те, що визначають звуки голосу, та на приголосні, які звучать при голосних. Вони потрібні для того, щоб показати різні зміни звуків. Існує п'ять голосних літер, або голосових звуків: а, є, і, о, у.

Пан Журден: Це все я розумію.

Учитель філософії: Щоб вимовити звук А, треба широко розкрити рота: а.

Пан Журден: А, а. Так.

Учитель філософії: Звук Є треба вимовляти, наближаючи нижню щелепу до верхньої: а, є.

Пан Журден: А, є, а, є. Так, так. Та й цікаво ж!

Учитель філософії: А щоб вимовити звук І, треба ще більше наблизити щелепи, витягаючи куточки рота аж до вух: а, є, і.

Пан Журден: А, є, і, і, і, і. Так! Хай живе наука!

Учитель філософії: Щоб вимовити звук О, треба трохи розкрити щелепи і зблизити куточки губ: о.

Пан Журден: О, о. Авжеж, так, правда! А, є, і, о, і, о. Просто — чудо! А, о, і, о.

Учитель філософії: Рот набирає форми кружальця, що нагадує собою літеру О.

Пан Журден: О, о, о. Ваша правда. О. Як добре, коли дечого навчишся!

Учитель філософії: Щоб вимовити звук У, ми майже стискаємо зуби, витягаємо губи вперед і стуляємо їх трохи, але не дуже міцно: у.

Пан Журден: У, у. А й справді так. У.

Учитель філософії: Обидві ваші губи витягаються вперед так, ніби ви робите гримасу. Ось чому, коли вам схочеться посміятися з кого, скривити йому міну, — вам досить тільки вимовити: у.

Пан Журден: У, у. Правда, правда! Ах! І чого ж то не вчився я раніше, щоб усе це знати!

Учитель філософії: Завтра ми розглянемо інші літери — приголосні.

Пан Журден: І вони такі ж цікаві, як і оці?

Учитель філософії: Безперечно. Ось, наприклад, щоб вимовити приголосну Д, треба тільки кінчиком язика доторкнутися верхніх зубів: да.

Пан Журден: Да, да. Так. Ах! Дивна річ! Дивна річ!

Учитель філософії: А коли схочете вимовити Ф, притисніть верхніми зубами нижню губу: фа.

Пан Журден: Фа, фа. Таки правда! Ах, матінко ж моя й батечку! Не добрим словом вас згадую!

Учитель філософії: А щоб вимовити Р, треба підперти кінчиком язика піднебіння, проте силою дихання язик щоразу повертається на попереднє місце, що спричиняється до невеличкого тремтіння: р, ра.

Пан Журден: Р, р, ра, р, р, р, р, р, ра. А таки правда. Ах, який же ви молодець! А я? Скільки часу я прогайнував! Р, р, р, ра.

Учитель філософії: Я поясню вам усі тонкощі цієї вельми цікавої науки.

Пан Журден: Будьте такі ласкаві! А тепер я маю сказати вам дещо під секретом... Я закохався в одну вельможну даму і прошу

вас дуже — допоможіть мені написати до неї ніжну записочку; я хочу її кинути цій дамі до ніг.

Учитель філософії: Гаразд.

Пан Журден: Адже ж це буде ґречно? Чи не так?

Учитель філософії: Звичайно. Ви хочете написати до неї віршами?

Пан Журден: Ні, ні, навіщо віршами!

Учитель філософії: Ага! Ви волієте прозою?

Пан Журден: Ні, не хочу я ні прози, ні віршів.

Учитель філософії: Але ж конче треба щось: чи одне, чи друге.

Пан Журден: Чому?

Учитель філософії: А тому, пане, що ми можемо висловлювати наші думки тільки прозою або віршами.

Пан Журден: Тільки прозою або віршами?

Учитель філософії: Так, пане. Все, що не проза, — вірші, а що не вірші — проза.

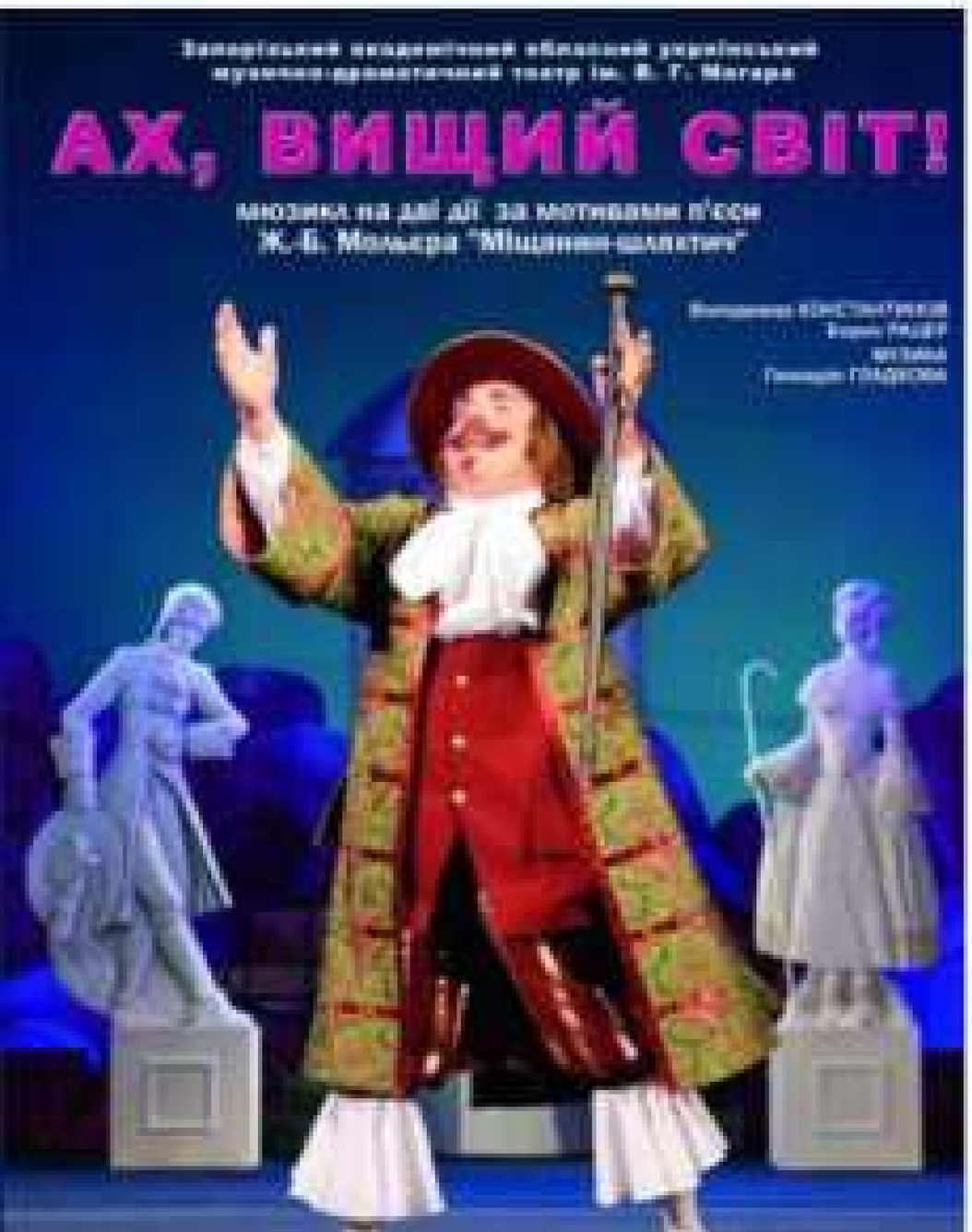
Пан Журден: А коли ми розмовляємо — це що ж таке?

Учитель філософії: Проза.

Пан Журден: Що? Коли я кажу: «Ніколь, принеси мені пантофлі та подай мені мого нічного ковпака», — то це проза?

Учитель філософії: Так, пане.

Пан Журден: Сто чортів! Сорок років з гаком розмовляю я прозою, а мені таке ніколи й на думку не спадало. Велике, велике вам спасибі, що пояснили. Отож я хотів би їй написати: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». То

Афіша мюзиклу «Ах, вищий світ!» у Запорізькому академічному обласному українському музично-драматичному театрі ім. В. Г. Магара (2012)

Сцена з «Міщанина-шляхтича». Національна опера Бордо (2022)

чи не можна ці самі слова сказати галантніше? Знаєте, ну, якось делікатніше висловитися?

Учитель філософії: Напишіть, що полум'я її очей обернуло в попіл ваше серце, що ви і вдень і вночі терпите через неї жорстокі...

Пан Журден: Ні, ні, ні, нічого такого я не хочу. Я хочу написати їй тільки те, що я вам сказав: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Учитель філософії: Треба було б написати докладніше.

Пан Журден: А як же воно найкраще?

Учитель філософії: Найкраще так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Пан Журден: От так штука! Ніколи нічого не вчився, а вийшло відразу добре.

ЯВА 8

Пан Журден: Ага! Ось і ви! А я вже почав був на вас гніватися.

Кравець: Я ніяк не міг прийти раніше, пане. Вже й так довелося засадити аж двадцятеро хлопців за ваше вбрання.

Пан Журден: Ви мені прислали такі вузькі шовкові панчохи, що я ледве в них вліз. Ось маєте: аж дві петельки луснуло.

Кравець: Вони ще розтягнуться.

Пан Журден: Так, так, коли всі петельки луснуть. Та ще й черевики, що ви їх замовили для мене, страх як муляють мені ноги.

Кравець: Зовсім не муляють, пане.

Пан Журден: Як то не муляють?!

Кравець: Ні, вони зовсім вам не муляють.

Пан Журден: А я вам кажу, що муляють.

Кравець: Це вам тільки так здається.

Пан Журден: Того й здається, бо я таки добре те відчуваю. Не боліло б, то не здавалося б!

Кравець: Гляньте-но: не кожний придворний має таке розкішне вбрання. Дивом дивуюся, як мені пощастило зробити вам такий строгий костюм, хоч і не чорного кольору, — для цього треба бути справді високим майстром. Б'юсь об заклад, що й найкращий кравець не зуміє такого пошити.

Пан Журден: Що ж це таке? Ви пустили квіточки голівками донизу.

Кравець: Але ж ви й слова не сказали, що хочете догори.

Пан Журден: А хіба про це треба говорити?

Кравець: Аякже. Всі аристократи носять тільки так!

Пан Журден: Аристократи носять голівками донизу?

Кравець: Авжеж, пане.

Пан Журден: О! А й справді гарно.

Кравець: Коли хочете, то я можу пустити їх і догори.

Пан Журден: Ні, ні.

Кравець: Ви тільки скажіть.

Пан Журден: Ні, кажу ж вам, не треба: ви добре зробили. А як ви гадаєте, чи буде мені це вбрання до лиця?

Кравець: Ви ще й питаєте! Та жодний художник не зробив би своїм пензлем краще. Я маю одного учня: щодо штанів — це справжній геній, а другий у справі камзолів — просто герой.

Пан Журден: А перука й пера пристойні?

Кравець: Все як слід.

Пан Журден *(придивляючись до правцевого вбрання)*: Еге-ге, добродію кравець! А крам оцей дуже мені знайомий, — він же від мого останнього костюма, що ви мені пошили! Я пізнав його відразу.

Кравець: То був такий добрий крам, пане... Я не міг утерпіти, щоб не відкраяти й собі клаптик на вбрання.

Пан Журден: Так-то воно так, але навіщо ж було краяти від мого?

Кравець: Чи не хочете поміряти ваше нове вбрання?

Пан Журден: Аякже, давайте.

Кравець: Стривайте! Це так не робиться. Я привів із собою людей, щоб одягнути вас під музику: таке вбрання одягається звичайно з церемонією.

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА 3

Пані Журден: Горенько! Цього ще бракувало! Що це ти нап'яв на себе, чоловіче? Чи не здумав часом людей посмішити, що вбрався, наче городнє опудало? Чи хочеш, щоб на тебе всі пальцями тицяли?

Пан Журден: Тільки дурні та дурелі, жінко, тицятимуть на мене пальцями.

Пані Журден: Вже й так тицяють. З твого поводження давно вже всі сміються.

Пан Журден: Хто ж оті всі, дозвольте запитати?

Пані Журден: Всі ті, що мають здоровий глузд і розумніші за тебе. А мені просто сором дивитися на все, що ти виробляєш.

Власної господи не впізнати! Можна подумати, що в нас щодня якесь свято — тільки те й робиться, що з ранку й до смерку на скрипках терликають та пісень горлають. Бідні сусіди, ніколи не мають спокою.

Ніколь: Пані правду кажуть. Я не зможу додержувати в господарстві порядку, якщо тут швендятиме така сила всякого люду. Понаносять сюди на підошвах болота мало не з цілого міста, а бідній Франсуазі — робота! Вона геть змучилася, натираючи щодня підлоги після ваших славнозвісних учителів, які до нас учащають.

Пан Журден: Ой Ніколь, гляди! Ну й служниця ж у нас! Проста селючка, а така гостра на язик!

Пані Журден: Ніколь має рацію. А розуму в неї більше, ніж у тебе. Ну, скажи, будь ласка, нащо тобі здався вчитель танців у твої роки?

Ніколь: А отой довготелесий фехтувальник? Цілий будинок здригається, коли він гупає ногами... І незчуєшся, як він усю підлогу нам у залі повивертає.

Пан Журден: Цитьте ви, і покоївко, і жінко!

Пані Журден: Може, ти хочеш вивчитися танцювати на старість, коли тобі вже ноги відбере?

Ніколь: Може, вам заманулося когось убити?

Пан Журден: Цитьте, я вам кажу! Нічого ви не тямите — ні одна, ні друга. Вам і не збагнути, які це дає переваги.

Пані Журден: Ти подумав би краще, як дочку заміж віддати: вона в нас якраз на порі.

Пан Журден: Я подумаю про це, коли нагодиться добра партія для неї, а тим часом хочу думати про те, щоб самому дечого хорошого навчитися.

Ніколь: Я чула, пані, що вони, щоб ситніша юшка варилася, ще й учителя філософії собі найняли.

Пан Журден: Авжеж. Я хочу розуму набратися, щоб не пасти задніх у пристойному товаристві.

Пані Журден: А чи не пішов би ти краще до школи, щоб тебе там добре відшмагали на старості літ?

Пан Журден: А чому б то й ні? Я б з радістю дозволив відшмагати себе отут при всіх хоч і зараз, аби тільки знати все те, чого вчать у школі!

Ніколь: Так, так. Оце б вам добре кісточки розім'яло.

Пан Журден: Атож.

Пані Журден: Все це, ох, яке потрібне, щоб вести наше господарство!

Пан Журден: А щоб ти знала! Ви обидві міркуєте собі, як дві курки, і мені сором, що ви такі темні... Як же вони мене дратують, оці дурелі!

Пані Журден: Вижени ти всіх отих панків з їхніми дурощами.

Ніколь: А особливо того, довготелесого фехтувальника: де не пройде по хаті, там і насмітить.

Пан Журден: Ти ба! їм учитель фехтування не припав до серця! А ось я тобі зараз доведу, що ти нічогісінько не тямиш. *(Наказує подати собі раніри, і одну з них дає Ніколь).* На, тримай. Стій рівно! Коли хочеш колоти квартою, то треба зробити так, а коли хочеш колоти терсом, то треба зробити так. Це найвірніший засіб, щоб тебе ніколи не вбили, а коли б'єшся з ким-небудь, то найважливіше знати, що тобі не загрожує небезпека. Ану лишень спробуй, кольни мене разочок!

Ніколь: Ну ось, маєте! *(Кілька разів коле пана Журдена).*

Пан Журден: Помалу! Ей, ти! Ой! Обережно!.. Хай тобі чорт, негіднице!

Ніколь: Ви ж самі звеліли колоти.

Пан Журден: Звелів, але ти почала колоти мене терсом, замість того щоб колоти мене квартою, і ти не маєш навіть терпіння почекати, поки я відіб'ю удар.

Пані Журден: Та ти зовсім з глузду з'їхав, чоловіче! Чи чувано таке! І всі вигадки почалися в тебе відтоді, як ти з отими аристократами злигався.

Пан Журден: Якщо я вітаю в моїй господі аристократів, то це свідчить тільки про те, що я маю витончений смак. Далеко розумніше знатися з ними, ніж приятелювати з твоїми міщанами.

Пані Журден: Нічого й казати! Велику ти маєш користь від знайомства з шляхетними панами! А особливо від того красунчика графа, яким ти так захопився, що й розум втратив!

Пан Журден: Цить мені! Подумай перш, ніж маєш щось сказати. А чи знаєш ти, жінко, що ти зовсім не знаєш, про кого ти говориш, коли ти говориш про нього? Це дуже висока особа, далеко значніша, ніж ти собі уявляєш, — справжній вельможа; він розмовляє з самим королем так само, як оце я з тобою. Хіба ж це не велика честь для мене, що така вельможна особа так до мене вчащає, називає мене своїм дорогим другом і вважає мене собі за рівню? Нікому й на думку не спадає, які послуги він мені робить, а при всіх він буває такий ласкавий до мене, що мені аж самому стає незручно.

Пані Журден: Еге ж, він робить тобі послуги, він до тебе ласкавий, але за те ж і грошенята в тебе позичає.

Пан Журден: Ну той що! Хіба ж те не робить мені честі, що я позичаю гроші такій вельможній людині? Та чи ж можу я не зробити такої дрібнички для людини, що зве мене своїм дорогим другом?

Пані Журден: А той вельможний пан, що він робить для тебе?

Пан Журден: Ого-го! Всі здивувалися б, якби довідались.

Пані Журден: А саме?

Пан Журден: Годі! Цього вже я не скажу. Досить з тебе й того, що коли я й позичив йому грошей, — він поверне мені свій борг увесь до останнього су, і то дуже скоро.

Пані Журден: Овва! Дожидайся!

Пан Журден: Він дав мені шляхетне слово честі.

Пані Журден: Брехня!

Пан Журден: Замовкни! Та ось і він сам.

Пані Журден: Цього ще бракувало! Напевне, знову прийшов позичити в тебе грошей. Дивитися на нього гидко!

Пан Журден: Замовкни, кажу тобі!

ЯВА 4

Дорант: Мій дорогий друже, пане Журдене, як ся маєте?

Пан Журден: Дуже добре, ваша вельможність. Милості прошу до господи.

Дорант: А пані Журден як поживає?

Пані Журден: Пані Журден живе собі як може.

Дорант: О! Пане Журдене, яке ж на вас розкішне вбрання!.. В цьому костюмі ви виглядаєте чудово. В нас при дворі не знайдеться жодного юнака, що мав би таку стрункість постать, як ви.

Пан Журден: Хе-хе!

Ілюстрація до «Міщанина-шляхтича». Художник Чарлз Роберт Леслі, бл. 1841 р.

Пані Журден *(набік)*: Знає, як підійти!

Дорант: Ану ж бо, поверніться! Дуже елегантно!

Пані Журден *(набік)*: Еге ж, однаковий дурень — що ззаду, що й спереду.

Дорант: Слово честі, пане Журдене, я страх як скучив за вами! Знаєте, з усіх моїх знайомих ні до кого не почуваю я такої пошани, як до вас: саме сьогодні ранком я говорив про вас у королівській спочивальні.

Пан Журден: Я не вартий такої честі, вельможний пане. *(До пані Журден)*. В королівській спочивальні!..

Дорант: Ви ще не забули, звичайно, що я винен вам гроші?

Пані Журден *(набік)*: Ще б пак! Ми пам'ятаємо це дуже добре.

Дорант: Ви були такі ласкаві, що кілька разів позичали мені гроші і, треба визнати, робили це вельми делікатно.

Пан Журден: Вельможний пане, ви жартуєте...

Дорант: Проте я вважаю за мій найсвятіший обов'язок платити борги і вмію цінувати послуги тих, хто стає мені в пригоді.

Пан Журден: Я цього певний, вельможний пане.

Дорант: Я хочу поквитатися з вами і прийшов зараз саме для того, щоб разом з вами звести рахунки.

Пан Журден *(стиха до пані Журден)*: Ну, жінко, що скажеш? Тепер бачиш, як ти набрехала на нього?

Дорант: Я така людина, що любить сплачувати всі свої борги відразу.

Пан Журден *(стиха до пані Журден)*: Хіба ж я тобі цього не казав?

Дорант: Отже, подивимося, скільки саме я вам винен.

Пан Журден *(стиха до пані Журден)*: Все твої безглузді підозри!

Дорант: Ви добре пам'ятаєте, скільки ви мені позичили грошей?

Пан Журден: Здається, пам'ятаю. Я записав собі для пам'яті. Ось рахунок. Першого разу видано вам дві сотні луїдорів.

Дорант: Так.

Пан Журден: Другого разу — сто двадцять.

Дорант: Так, так.

Пан Журден: Потім — ще сто сорок.

Дорант: Ви маєте рацію.

Пан Журден: Все те разом становить чотири сотні шістдесят луїдорів, або п'ять тисяч шістдесят ліврів.

Дорант: Рахунок точний. П'ять тисяч шістдесят ліврів.

Пан Журден: Тисячу вісімсот тридцять два ліври заплатив я за ваші плюмажі... Дві тисячі сімсот вісімдесят ліврів — вашому

кравцеві... Чотири тисячі триста сімдесят дев'ять ліврів дванадцять су і вісім деньє — вашому крамареві... І тисячу сімсот сорок вісім ліврів сім су чотири деньє — вашому сідляреві.

Дорант: Все правда. Скільки ж виходить разом?

Пан Журден: Разом — п'ятнадцять тисяч вісімсот ліврів.

Дорант: Підсумок точний. П'ятнадцять тисяч вісімсот ліврів. Додайте до цього рахунка ще дві сотні луїдорів, що ви їх дасте мені сьогодні, — і тоді буде рівно вісімнадцять тисяч франків, які я поверну вам незабаром.

Пані Журден *(стиха до пана Журдена)*: Цей панок робить з тебе дійну корову.

Пан Журден *(стиха до пані Журден)*: Цить!

Дорант: Якщо вам це незручно, то я звернуся до когось іншого.

Пан Журден: Ні, ні, вельможний пане.

Пані Журден *(стиха до пана Журдена)*: Це справжній пройдисвіт!

Пан Журден *(стиха до пані Журден)*: Чи ти замовкнеш нарешті?

Дорант: Звичайно, я маю багато знайомих, які охоче позичили б мені потрібну суму, але ж ви мій найкращий друг, і я просто боявся, що ви образитесь, якщо я позичу в когось іншого.

Пан Журден: Ви мені робите завелику честь, вельможний пане. Зараз я принесу гроші.

Пані Журден *(стиха до пана Журдена)*: Що? Ти йому ще хочеш дати грошей?.. Ех! Ти таки справжній йолоп!

<Люсіль, доньку пана Журдена, любить молодий міщанин Клеонт; пані Журден не проти їхнього шлюбу.>

ЯВА 12

Клеонт: Добродію, я вирішив обійтися без посередників і дозволяю собі звернутися до вас із проханням... Є одна річ, про яку я давно вже мрію. Це прохання надто важливе для мене, і тому я звертаюся до вас сам особисто. Отже, скажу вам без манівців: честь бути вашим зятем така для мене велика, що я вважав би себе за найщасливішу людину в світі, коли б міг заслужити такої ласки.

Пан Журден: Перше, ніж дати вам відповідь, добродію, я попрошу вас сказати мені: ви шляхетного роду?

Клеонт: Добродію, більша частина людей відповідає на таке запитання позитивно: слово сказати легко. Видавати себе за

шляхетного тепер ніхто не соромиться, і такий звичай дозволяє носити крадену назву. Але я, щиро кажучи, дивлюся на такі речі трохи інакше. Я вважаю, що всякий обман принижує порядну людину. Негідно ховати своє справжнє походження, з'являтися товариству на очі під чужим титулом, видавати себе не за те, що ми є насправді. Звичайно, мої предки займали почесні посади, сам я чесно прослужив шість років у війську, і достатки мої такі, що я сподіваюся зайняти не останнє місце в товаристві, проте, незважаючи на все це, я не маю бажання привласнювати собі те звання, яке не належить мені з народження, хоч, може, інші на моєму місці і вважали б, що вони мають право це зробити; отже, скажу вам відверто, я — не шляхетного роду.

Пан Журден: Дозвольте, добродію, потиснути вашу руку, проте дочка моя — не для вас.

Клеонт: Чому?

Пан Журден: Ви не шляхетний — ви не матимете моєї дочки.

Пані Журден: Шляхетний! Що тобі до того шляхетства? Хіба ми самі від ребра Людовіка Святого походимо, чи що?

Пан Журден: Цить, жінко! Я вже бачу, до чого воно йдеться!

Пані Журден: Хіба ж ми з тобою самі не чесні міщани з діда-прадіда?

Пан Журден: Ото хтось тебе за язика тягне!

Пані Журден: Та хіба ж твій батько любісінько не був таким самим крамарем, як і мій?

Пан Журден: Ото кляті баби! Не дадуть і слова сказати! Якщо твій батько і був крамарем, — тим гірше для нього; що ж до мого, то так його може лише лихий язик називати. Кажу вам востаннє: я хочу, щоб мій зять був високого роду.

Пані Журден: Твоїй дочці потрібен чоловік до пари: для неї чесний, заможний, гарний на вроду хлопець багато кращий від будь-якого шляхтянчика — жебрака та потвори.

Ніколь: Що правда, то правда! Бачили ми в нашому селі одного паничика... Такий тюхтій, такий йолоп, що й у цілому світі другого такого не стрінеш!

Пан Журден *(до Ніколь)*: Цить, грубіянко! Вічно втручаєшся в розмову. Добра для дочки маю чимало, тільки почестей мені бракує, тож і хочу я зробити з неї маркізу.

Пані Журден: Маркізу?

Пан Журден: Еге ж, маркізу.

Пані Журден: Ой лишечко! Крий нас, боже!

Пан Журден: Це вже вирішена справа.

Пані Журден: Ну, то я тобі скажу, що цього ніколи не буде. Нерівний шлюб завжди нещасливий. Не хочу я, щоб мій зять дорікав моїй дочці ріднею, щоб мої онуки соромилися називати мене бабунею. Та коли б вона приїхала до мене в гостину в екіпажі, вельможною дамою, та не вклонилася б, бува, комусь із наших сусідів, то її вся вулиця засміяла б! «Гляньте-бо, — загомоніли б усі, — як оця пані маркіза носа задерла! А це ж Журденова дочка, яка ще недавнечко, малою дитиною, вважала за велике щастя погратися з нами у «вельможну даму». Колись не була вона така пихата, адже ж обидва діди її торгували сукном коло брами Святого Іноκентія. Надбали своїм діткам добра, грошенятюк та й розплачуються тепер, мабуть, недешево на тім світі за те, що придбали! Чесній-бо людині зроду так не розбагатіти». Не хочу я поговору! Одне слово, я хочу такого зятя, щоб він мені дякував за мою дочку, щоб я могла йому по-простому сказати: «Ну ж бо, зятьок, а сідай-но лишень до столу та пообідай з нами».

Пан Журден. Отак собі міркують обмежені люди: не мають навіть бажання видряпатися знизу нагору! Досить балачок! А таки наперекір вам усім моя дочка буде маркізою! А як розлютуєш мене ще дужче, то я з неї герцогиню зроблю!

ЯВА 15

Пан Журден: Сто чортів! Усі мені дорікають, що я, мовляв, злигався з вельможними панами, а на мою думку, немає нічого приємнішого, як знатися з вельможним панством. Від них маєш тільки повагу та шану. Далебі, я дав би собі на руці два пальці відрубати, аби народитися вдруге — графом чи маркізом.

▼ *Пан і пані Журден.* Кадр із фільму «Міщанин-шляхтич» (2009, реж. Крістіан де Шалонж)

▶ *Журден.* Ілюстрація Едмона Джефруа, XIX ст.

<Відіславши дружину, Журден влаштовує у себе прийом, куди запрошено графа Доранта і маркізу Дорімену, вдову, яку Журден вважає своєю коханою і якій через графа передає дорогі дарунки. Граф, утім, говорить, що це від нього. Про все дізнається пані Журден. Щоб покласти край дивацтвам глави сім'ї, Журдена вирішили розіграти.>

Комедія закінчується балетом.

Переклад Ірини Стешенко

Камзол — чоловічий одяг до колін, який щільно облягав талію.
Кварта і терс (терція) — основні позиції рук у фехтуванні (четверта і третя у прийнятому переліку).
Паладин — доблесний лицар, вірний своєму пану чи дамі.
Плюмаж — оздоба з пір'я на чоловічому капелюсі.
Рапіра — холодна зброя з довгим тонким двостороннім лезом.
Серенада — музична композиція, пісня на честь певної особи.
Універсалія — загальне поняття.

Грошова система Франції XVI–XVII ст.

Лівр — золота монета, за ціною дорівнює 1 фунту (0,4895 кг) срібла.
Луїдор — золота монета завважки 6,751 г.
1 лівр — 20 **солей** (народна назва — су) — 240 **денье.**

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Прочитайте початок п'єси (дія I, ява 1). Чи можна визначити її жанр уже за першими рядками? Прокоментуйте репліку вчителя музики (від слів «Звичайно, панок наш — людина зовсім темна, плеще про все, не тямлячи нічого...» до кінця фрази). Коротко схарактеризуйте головного героя за цією реплікою.
2. Чим смішить глядачів перша поява пана Журдена в п'єсі? Від чого він відчуває справжню насолоду? Дайте відповідь, звернувшись до тексту (дія 1, ява 2).
3. Яке враження справляє на вас пан Журден у сцені з учителем філософії (дія II, ява 6)? Чи справді він хоче навчатися, і якщо так, то чого саме?
4. Поясніть, чому Журден обирає орфографію. Що нового для себе він відкриває у цій галузі знань?
5. Прочитайте мовчки і прокоментуйте сцену зустрічі пана Журдена з кравцем (дія II, ява 8). Яке

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Moller-1

1. Вікторина. Класицизм
2. Вікторина за біографією і творчістю Мольєра
3. Увідповідни дійових осіб п'єси
4. Упізнай дійову особу за цитатою
5. Доповни речення пропущеними словами

ставлення до обох персонажів виникло у вас? Назвіть їхні основні риси. Поміркуйте, чому люди, яким Журден платить чималі гроші, обдурюють його?

6. Поясніть, для чого Мольєр створює спеціальну церемонію, щоб приміряти нове вбрання Журдена.
7. Проаналізуйте сцену візиту до маєтку Журденів представника придворної знаті — графа Доранта (дія III, ява 3). Зауважте, як він маніпулює господарем. Які вади характеру Журдена використовує він при цьому?
8. Які характеристики дає пані Журден Доранту і своєму чоловікові? Чи згодні ви з ними?
9. Дія III, яви 12, 15. Прочитайте та охарактеризуйте сцени з точки зору композиції: визначте кульмінацію і розв'язку. Чим подобається вам розв'язка комедії «Міщанин-шляхтич»? Оцініть у зв'язку з цим майстерність Мольєра.

ПРАЦЮЄМО В КОМАНДІ

10. Підготуйте виразне читання діалогу вчителів музики і танців між собою та з паном Журденом (дія I, яви 1–2). Визначте гумористичні та іронічні риси у цьому діалозі.

ЖИВІ СТОРІНКИ

11. Об'єднайтесь у пари та розіграйте діалог Журдена і вчителя філософії про написання «ніжної записочки» (дія II, ява 6). Оцініть уміння вчителя та учня будувати висловлювання. У чому комізм цієї сцени?
12. Прочитайте сцену візиту графа до маєтку Журденів (дія III, ява 3) самостійно. Визначте, для чого потрібні у п'єсі пані Журден і Ніколь. Розподіліть ролі та зіграйте в класі сцену сварки Журдена з дружиною і служницею.
13. Оберіть у своєму колі «театральних критиків». Вислухайте їхні зауваження щодо зіграних ролей. Висловіть власне ставлення до гри «акторів».

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

«Міщанин-шляхтич» — це не просто комедія, а гостре соціальне спостереження, яке дає нам змогу побачити власні недоліки і слабкості. Твір Мольєра допомагає нам замислитися над тим, що насправді важливо в житті і які цінності є достоту значущими. Доведіть це твердження, обговоривши в групах / парах запропоновані ситуації.

Ситуація 1.

Як і Журден, багато сучасних людей прагнуть виглядати краще в очах інших. Уявіть, що ви маєте можливість за допомогою фотофільтрів і програми «Фотошоп» створити ідеальний образ у соціальних мережах, який не зовсім відповідає вашому в реальності. Чи варто створювати ілюзію «досконалості» заради популярності й уваги, як це робить Журден у своїх прагненнях до дворянства? Чи варто залишатися чесними в соціальних мережах, навіть якщо це не принесе багато «вподобайок»?

Ситуація 2.

У сучасному суспільстві зовнішній успіх часто асоціюється з матеріальними досягненнями та соціальним статусом. Журдену, наприклад, хочеться виглядати успішним дворянином. Що важливіше для вас — виглядати успішними в очах інших чи внутрішньо рости і займатися тим, що справді приносить радість і задоволення?

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

Твір відіграв важливу роль у розвитку французького і світового театру. Комедія-балет із музикою Жана Люллі до сьогодні не сходить зі сцени, проте твір також був осучаснений. Наприклад, у 2009 р. компанія Compagnie des voyages Imaginaires запропонувала оригінальну версію, в якій деякі ролі виконують ляльки та роботи.

Постер до фільму «Мольєр» (2007)

- Музику для постановок писали Шарль Гуно, Ріхард Штраус, Андре Жоліве.
- Кілька разів пан Журден з'являвся на кіно- чи телеекранах. Остання екранізація — телефільм Крістіана де Шалонжа «Міщанин-шляхтич» (2009, Франція; у головній ролі — Крістіан Клав'є).
- Героїв твору — пана Журдена, його дружину, Доранта і Дорімену (точніше, Селімену) — можна побачити у кінофільмі «Мольєр» (2007, реж. Лоран Тірар).

Постери відеозаписів спектаклю у театрах Франції

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Пограйте з однокласником / однокласницею в гру «Хрестики-нулики». Розпочніть із клітинки № 5, а потім оберіть дві наступні так, щоб якнайшвидше закінчити гру. Обрані клітинки містять завдання, які треба виконати, скориставшись доступним цифровим інструментом.

1 Створіть постер до вистави або фільму, прорекламувавши актора, який, на вашу думку, найбільше підходить до виконання ролі пана Журдена.

2 Створіть буктрейлер. Розкажіть коротку історію про конфлікт і героїв, не розкриваючи зайвого.

3 Створіть рекламу комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич». Напишіть, чому варто її прочитати:
а) однокласникам й однокласницям;
б) батькам або рідним.

4 Створіть плейлист YouTube із 5 пісень, які стануть саундтреком фільму за мотивами комедії. Поясніть свій вибір і його значення в історії

5

6 Створіть профіль Журдена: опишіть пости, які він публікує; придумайте коментарі до постів від його знайомих. Які хештеги він би використовував?

7 Створіть флешбек (подорож у минуле): історію Журдена. Чому він захотів мати статус дворянина?

8 Створіть колаж або плакат мрії пана Журдена, який би відображав його бажання та цілі.

9 Намалюйте або створіть обкладинку за твором Мольєра «Міщанин-шляхтич».

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання. Кожна правильна відповідь — ***2 гайворони.***

1. Чому Мольєр порушував правила класицизму, створюючи комедії?
2. Чому у п'єсі «Міщанин-шляхтич» драматург лише формально виконав побажання короля Людовіка XIV висміяти турків?
3. Чому пана Журдена не можна назвати нерозумною людиною?
4. Чому вчителі, кравець та дворяни у п'єсі є негативними персонажами?
5. Чому пані Журден була проти заміжжя Люсіль із дворянином?
6. Чому комедія «Міщанин-шляхтич» є актуальною?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Mrii-1

1 ***Правильно чи неправильно.*** Дай відповіді на запитання до розділу.

2 Літературна подорож.

Напишіть есе про те, як змінилися ваші погляди на літературу протягом вивчення творів розділу «Конфлікт мрії й реальності». Що нового ви дізналися? Як це вплинуло на ваше сприйняття прочитаних творів? Вартість роботи — ***1 соверен.***

КНИЖКА В ОДИН КЛІК

Педро Кальдерон «Життя — це сон»

Лопе де Вега «Собака на сіні»

Артур Конан Дойл «Загублений світ»

КВІЗ

ТУР 1

Танцювальна вечірка у пана Журдена

Пан і пані Журден запрошують на бал! Костюми, музика й танці — у дусі XVII ст.

Перед вами назви давніх танців із різних країн. Частина літер у назвах відкрита, інші — приховані під сусідніми смужками. Напрям читання позначено стрілками. Спробуйте прочитати всі назви. Наприклад: 1 → **ПОЛОНЕЗ...**

Додаткові ***4 гайворони*** отримає той, хто скаже: які з цих танців пан Журден аж ніяк би не міг станцювати, навіть якби дуже захотів, і чому? Вартість кожної правильної відповіді — ***2 гайворони***.

		2 ↓		4 ↓		6 ↓	
1 → П	С	Л	П	Н	Ч	З	
😍	У	Е	Д	О	О	А	→ 2
3 → К	Л	Н	В	Р	К	О	
😎	А	У	У	Е	К	А	→ 4
5 → Б	С	С	Н	А	Н	С	
😜	Л	Т	К	Н	Р	А	→ 6
	↓ 1		↓ 3		↓ 5		

ТУР 2 Садок вишневий біля вілли

Біля свого заміського маєтку пан Журден надумав посадити вишневий садок. Та от біда: саджанців мало, а хочеться, щоб по-багатому... Тому садівник отримав доволі складне завдання: 10 дерев посадити у 5 рядів у такий спосіб, щоб у кожному ряду було по 4 дерева.

Чи можна виконати це завдання? Якщо можна — намалюйте, як саме мають бути висаджені вишні? Вартість виконаного завдання — ***6 гайворонів***.

ТУР 3 Кінь для героя

У давнину герой обов'язково мав коня — інакше як би він встигав наражатися на небезпеки й рятувати принцес?.. Кінь часто був і транспортним засобом, і супутником, і бойовим товаришем. Чи зможете ви прочитати імена (не можемо сказати «клички») таких друзів? Вартість виконаного завдання — ***2 гайворони***.

ТУР 4 Обід Дон Кіхота

Пам'ятаєте?.. *«В одному селі у Ламанчі жив собі не так давно гідальго… Душенина на щодень (частіше яловичина, ніж баранина), на вечерю здебільшого салатка м'ясна, суботами "бите-різане" (тобто яєшня з салом)…»*. Насправді в оригіналі не «душенина», а олья подріда (olla podrida, «гнилий горщик») — дешевеньке тушковане м'ясо з овочами. У різних регіонах Іспанії рецепт цієї страви варіювався, як у нас — рецепт борщу.

Спробуйте знайти картинки, на яких зображено обід Дон Кіхота. Вартість кожної правильної відповіді — ***1 гайворон***.

ТУР 5 Крила над полями

Алонсо Кикоть не став би Дон Кіхотом, якби дорогою йому не трапилися вітряні млини. Це факт! Пропонуємо вам невеличку екскурсію млинами різних країн. Яких саме країн — вам доведеться визначити. Вартість кожної правильної відповіді — ***1 гайворон***.

ТУР 6

Запитання від любителя світських пліток

Про що тільки не пліткують у вищому світі! Там знають усе про всіх — і навіть те, чого ніхто не знає. А ви знаєте? Вартість кожної правильної відповіді — ***2 гайворони***.

1 Кальдерон називає їх «вогненними язиками небес, що говорять до землі». *Назвіть їх.*

2 Кальдерон називає ЙОГО ярмарком. Але задовго до нього Піфагор теж говорив, що «одні приходять туди поторгувати, інші — проявити себе, треті — подивитися на все це». *А з чим порівняв ЙОГО один всесвітньовідомий англієць?*

3 Уранці, після виступу трупи Мольєра, в провінційному містечку місцевий театрал поцікавився у драматурга, чи той не сердиться на незадоволену спектаклем публіку. «Навпаки, — посміхнувся Мольєр. — Завдяки глядачам нам вдалося учора…». *Що зробити?*

4 В одній із п'єс Мольєр висміяв неприродність модниць своєї епохи та їхню складну, незрозумілу мову. *Який простий предмет його героїні називають «радником Греції»?*

5 У будинку Мольєра було не менше 20 крісел. Він випереджав навіть свого кума — короля: адже у кожному палацовому покої Людовіка XIV крісел було набагато менше. *А скільки?*

6 Письменник Франсіско Родрігес Марін вважає, що Мігель де Сервантес написав зовсім не те, що збирався, і не розумів, що створив геніальний роман. *З яким видатним європейцем Марін порівняв Сервантеса?*

Розділ 5.

ПІДНЯТИСЯ НАД БУДЕННІСТЮ

ДУХОВНІ ПОШУКИ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Художня література — наш найпотаємніший і найдієвіший засіб спілкування. Це справді єдиний спосіб обговорити один з одним наші глибинні турботи: самотність, любов, тривогу, пориви, страх.

Джон Чівер, американський письменник

Цілий рік ми з вами рухалися лінією часу, спостерігаючи, як виростала, змінювалась, мужніла Література. У когось із вас перехоплювало подих від подвигів славетних героїв античності й середньовіччя, іншим було щемно на душі від почуттів Ромео та Джульєтти. Ми сміялися з кумедного пана Журдена і співчували благородному Дон Кіхоту. Утім, так було й до нас, адже їхні історії відомі всім, зокрема й через численні інтерпретації та перевтілення. А як давно ви брали до рук книгу, кожен сюжетний поворот якої — сюрприз, і невідомо, що буде на наступній сторінці? Саме такою постає сучасна література, творці якої не бояться долучати елемент інтриги й свіжості до традиційного читацького досвіду. Адже життя багатолике, і твори наших сучасників прагнуть відтворити дух, насиченість і колорит будь-яких проявів дійсності, залишаючись водночас в актуальному читацькому колі.

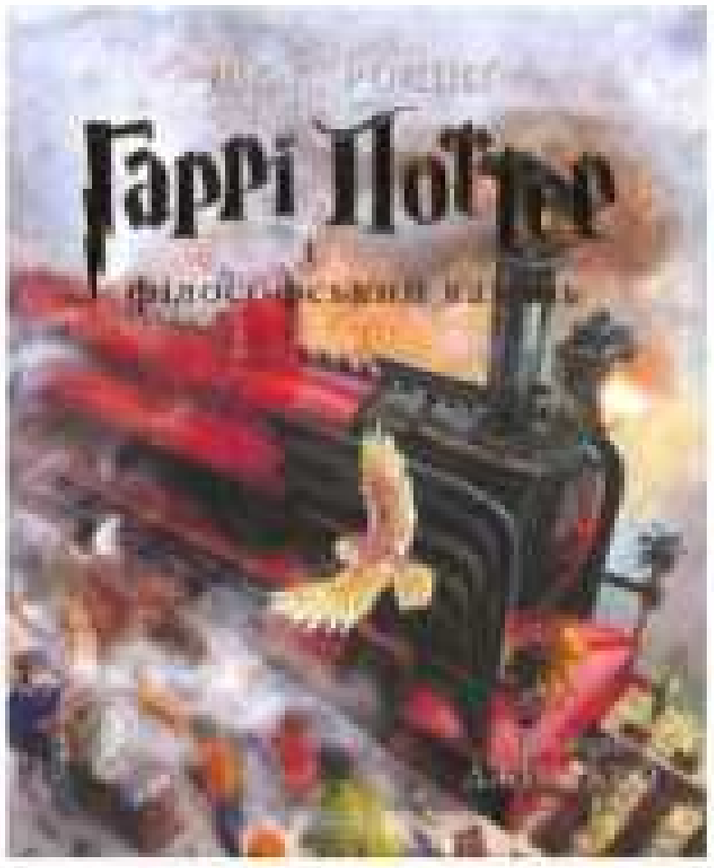
Особливістю сучасних творів зарубіжної літератури є цікаві, динамічні сюжети, нерідко з порушенням законів реальності чи банальної логіки, зверненням до читацької уяви, міфічними, фантастичними, містичними елементами. Проте це не значить, що всі можна зарахувати до жанрів фантастики чи фентезі. Об'єднує ці твори наявність певного типу героя / героїні — це підліток (інколи — дорослий із чистою душею, що не втратила «дитячості»),

який часто сам описує власні пригоди, переживання, почуття. Такий герой веде діалоги з друзями й дорослими, обговорює власну й чужу поведінку, і все це настільки незвично, захопливо, що годі відірватися від тексту! Ви й не помітите, коли та як приєднаєтеся до діалогу з персонажами, автором, твором. А все тому, що проблеми особистісного росту, самооцінки, стосунків, життєвого вибору, порушені сучасними зарубіжними авторами, близькі кожному / кожній із вас. Література дедалі більше стає способом обговорити те, що насправді хвилює; змушує думати; привносить у наше життя глибину та щирість, прагнення та віру. Так сучасники стають класиками на наших очах.

Зупинімося на двох популярних зарубіжних творах — серіях про Гаррі Поттера британки Джоан Кетрін Ролінґ та «Голодні ігри» американської письменниці Сюзанни Коллінз. Герої й героїні цих книжок проходять низку випробувань, перш ніж подорослішати й знайти свій шлях. Авторки обирають пригодницький жанр, привносять у нього міфологічні й історичні мотиви, щоб завоювати увагу читацької аудиторії, змусити її хоча б трохи замислитися, застерегти від помилок. Адже серія про Гаррі Поттера — це не просто історія хлопчика, який вижив; це книги про те, як навчитися дружити, комунікувати з однолітками і дорослими, як і де навчатися, що читати, щоб самостійно ухвалювати рішення у найскладніших ситуаціях. І, звичайно, як вихід із буденної одноманітності — чарівний світ Ґоґвортсу із чаклунськими атрибутами й жахливими істотами. А з ілюстрованою книжкою від київського видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» насолоджуватися історією Гаррі Поттера можна щодня!

Обкладинка українського видання Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер і філософський камінь» (видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»)

Обкладинка українського видання С. Коллінз «Голодні ігри» (видавництво «КМ-Букс»)

Героїня Сюзанни Коллінз — шістнадцятирічна Катніс Евердін — бере участь у Голодних іграх — змаганнях, учасники яких повинні визначити найсильнішого у боротьбі на смерть на відкритій арені. Разом із нею виступає її шкільний друг — Піта Мелларк. Дія розгортається на теренах колишньої Північної Америки, точніше на постапокаліптичній території. І все це — не реаліті-шоу, а справжнє життя! Водночас потрібно відігравати різні ролі, щоб отримувати рятівні подарунки від Спонсорів. І хоча в основу твору покладено грецькі міфи про Тезея й Мінотавра і реалії римських гладіаторських боїв, письменниця зізнавалась, що ідея «Голодних ігор» постала випадково, коли, переглядаючи новини, вона на одному каналі побачила кадри вторгнення в Ірак, а на іншому — реаліті-шоу. Отже, за нереалістичними декораціями приховані соціальні проблеми та гостра необхідність їхнього публічного обговорення.

Сучасна література пропонує читачам і читачкам піднятися над буденністю, щоб згори, з висоти пташиного польоту, краще побачити, що ж насправді турбує мешканців нашої планети. У будь-якому випадку це не втеча від проблем, а радше підготовка до зустрічі з ними віч-на-віч. У цьому розділі ми запрошуємо вас на зустріч з авторами, чиї твори — з усією їхньою незвичністю чи надзвичайністю — допоможуть вам краще зрозуміти світ і себе. На вас чекають «Чайка Джонатан Лівінгстон» американця Річарда Баха, «Маленька книжка про любов» шведа Ульфа Старка, «Оскар і Рожева пані» франко-бельгійського письменника Еріка-Емманюеля Шмітта, фентезі англійців Террі Пратчетта («Право на чари») і Ніла Ґеймана («Небудь-де»). Ці твори зовсім не схожі між собою за тематикою. Ідентифікація людини з птахом, щоб досягти небес і зрозуміти, що меж досконалості не існує... Теплий спогад із дитинства, батьківська любов, що й досі зігріває душу... Боротьба за право бути собою всупереч усім традиціям чи нормам... Чи цілковитий розпач і пошуки відповіді на запитання життя й смерті... Але любов і теплі стосунки можуть перемогти практично все! Як вам такий список для читання?

КРИЛАТИМ ҐРУНТУ НЕ ТРЕБА

Річард Бах (нар. 1936). «Чайка Джонатан Лівінгстон»

Вчися літати з птахами, пізніше прийде уміння злітати і без присутності птахів. Зрештою, для того щоб літати, тобі вже нічого не буде не потрібно, крім неба і прагнення вгору до хмар.

Річард Бах

Небо... Тисячоліттями притягувало воно людські погляди, вабило шовковистою глибиною, кликало до себе. Вдивляючись біля нічного вогнища у розсипи зір чи спостерігаючи за грою хмаринок на блакитних просторах, наші предки сумували від неможливості здійнятися у височінь. Хіба що птахи й герої давніх міфів могли знайти між хмар опору для тіла.

Та Людина не здалася, відсутність крил компенсувала силою розуму. У 1903 р. брати Орвіл та Вілбер Райт підняли над землею перший літак. Небо стало місцем роботи мужніх і сильних людей. Вони зуміли піднятися над світом почуттів і пристрастей, побачити світ як на долоні. Дехто з них почав писати книги, щоб поділитися побаченим із нами. Так у літературі з'явилися Антуан де Сент-Екзюпері, Ромен Гарі, Роальд Дал, Річард Бах.

Знайомтеся, автор!

Повне ім'я: Річард Дейвіс Бах.

Дата і місце народження: 1936 р., Оук-Парк, Іллінойс (США).

Освіта: університет штату Каліфорнія, Лонґ-Біч.

Хобі: авіація.

Найвідоміші твори: «Чужий на Землі», «Чайка Джонатан Лівінгстон», «Міст через вічність», «Ілюзії: Пригоди месії мимохіть» та інші.

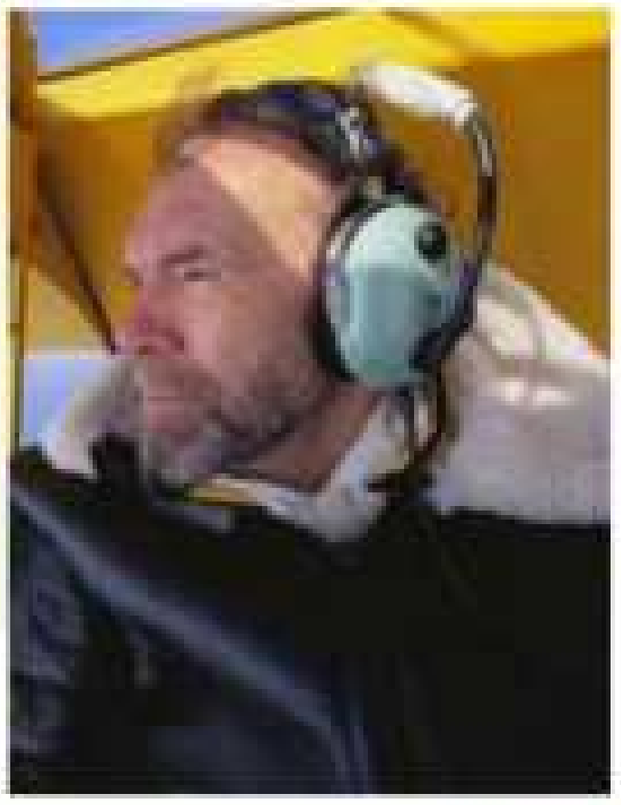

Річард Бах, 1999

Пристрастю Річарда Баха були літаки: упродовж 1956–1959 років він працював пілотом у ВПС США, пізніше очолював Асоціацію

старовинних літаків, був пілотом-каскадером, авіаконструктором, учасником розважальних польотів.

- Політ — провідна тема й головна філософська метафора майже всіх його творів.
- Зізнавався, що сюжет «Чайки Джонатана Лівінгстона» було продиктовано йому уві сні.

Новий зліт. Річард Бах ▸

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

- Після того, як кіностудія «Paramount Pictures» спотворила сюжет твору в екранізації «Чайки», Бах через суд домігся, щоб його ім'я прибрали з титрів.
- У 2012 р., сидячи за штурвалом легкомоторного літака, під час посадки зачепив лінію електропередачі й отримав тяжкі поранення. Під впливом передсмертного стану надрукував четверту частину «Чайки», яку багато років тримав у шухляді письмового столу.
- Українською мовою «Чайку Джонатана Лівінгстона» перекладали Дарія Радієнко (2007), Андрій Євса (2015) та Дмитро Шостак (2016). Останній переклад називається «Джонатан Лівінгстон, мартин».
- До одного з видань цикл ілюстрацій створив відомий художник Владислав Єрко.
- Гурт «Мотор'ролла» записав дві пісні під назвою «Джонатан Лівінгстон» в альбомах «Забави патріотів» (1996) та «Тиск» (1999).
- Київський Вільний театр розпочав діяльність у 1997 р. спектаклем «Мартин на ім'я Джонатан», який став візитівкою колективу.

◂ Сцена з вистави «Мартин на ім'я Джонатан»

Руйнівники міфів *Спростуйте чи доведіть міф*

Образ чайки Джонатана Лівінгстона має прототип — славетного американського льотчика 30-х років XX ст. Упродовж 1928–1933 років Джон Лівінгстон посів 79 перших, 43 других та 15 третіх місць у 139 змаганнях по країні, більшість із них відбулося в Клівленді. У 1928 р. він отримав Гран-прі та мільйон доларів, здійснивши континентальний переліт країною з Нью-Йорка до Лос-Анджелеса.

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Комусь життя птахів видається безтурботним і веселим. Кружляють собі у високому небі чи перелітають із гілки на гілку, щебечуть пташиною мовою. Навіть Ісус Христос говорив учням: «Погляньте на птахів: вони не сіють, не жнуть, не збирають зерна до комори, але ж Отець Ваш Небесний годує їх». А чи таке вже й безтурботне їхнє життя?

Якщо звернутися до біолога, він детально пояснить розподіл ролей і порядків у пташиній зграї. Та ви й самі не раз спостерігали, як птахам доводиться будувати гнізда, шукати поживу, дбати про пташеня. І в цьому вони дуже схожі на людей. А якщо зробити крок далі й припустити, що і проблеми пташині не дуже відрізняються від людських?..

ЧАЙКА ДЖОНАТАН ЛІВІНГСТОН

(скорочено)

Справжньому Джонатану-чайці,
що живе в кожному з нас

ЧАСТИНА ПЕРША

Був ранок, і золоті промені сонця вигравали на легких хвилях тихого моря. Десь за милю від берега закинув сіті рибальський човен, і звістка про це вмить долетіла до Зграї, що чекала сніданку. Ще мить — і тисячі чайок злетілися до човна, щоб вибороти собі якусь поживу. Новий день приніс нові клопоти.

А далеко від усіх, далеко від рибальського човна і від берега, вправлявся в польоті самотній птах — чайка Джонатан Лівінгстон. Він злетів на сто футів угору, опустив свої перетинчасті лапи, задер дзьоба, випростав уперед зігнуті крила і, хоч як це було боляче, силувався втримати їх у такому положенні. Випростані крила обтяжували рух, і він летів усе повільніше, поки шепіт вітру не стих у його вухах, а океан унизу не застиг на місці. Тоді він примружив очі, затамував подих і весь наструнчився в болісному зусиллі — ще трохи... на один дюйм... зігнути крила... Пір'я в нього стало дибки, він закляк у повітрі і впав.

Чайки, як ви знаєте, ніколи не діють нерішуче і не зупиняються в польоті. Спинитися на льоту — це для чайки страшний сором, просто ганьба!

Але Джонатан Лівінгстон — який без тіні сорому знову й знову вигинав напружені крила, щоб летіти все повільніше, а потім спинитися на місці, — був незвичайним птахом.

Більшість чайок не завдають собі клопоту, аби дізнатися щось про політ, — хіба що найнеобхідніше: як долетіти від берега до їжі та повернутися назад. Для більшості чайок головне — їжа, а не політ. А для цієї чайки політ був важливішим за їжу. Джонатан Лівінгстон над усе любив літати.

Навіть його власні батьки дивилися скоса на те, як Джонатан з ранку до вечора літає десь сам-один, та ще й по сто разів шугає аж над водою — як то він казав, тренуючись у низькому польоті...

— Чому, Джоне, чому? — питала мати. — Чому ти не можеш поводитись, як усі? Оті низькі польоти — це забавка для пеліканів та альбатросів! Чому ти нічого не їси? Поглянь, синку, від тебе саме пір'я та кістки лишилися.

— Ну то й що, мамо? Нехай пір'я та кістки. Я хочу знати, що можу робити в повітрі і чого не можу. Я хочу знати, от і все.

— Бачиш, Джонатане, — мовив батько зовсім не сердито, — скоро зима. Рибальські човни будуть виходити в море нечасто, а риба, що зараз плаває мілко, піде вглиб. Коли вже ти хочеш чогось навчатись, то вчися краще, як здобувати їжу. Польоти — це дуже добре, та з них не проживеш. Не забувай, ти літаєш для того, щоб їсти.

Джонатан слухняно кивнув. Кілька днів по тому він намагався поводитись, як інші чайки; так, він справді дуже старався, і галасував щосили, коли бився за їжу біля рибальських човнів, і пірнав за шматками риби та хлібними крихтами... Та все було марно.

Після шторму. Чайки у призахідному сонці. Патрик Ремінг, репродукція з обкладинки журналу «Всесвіт», № 7–8, 2015 р.

«Яка дурість, — подумав він нарешті — і рішуче кинув насилу здобутого анчоуса голодній старій чайці, що летіла слідом. — Весь цей час я міг би вчитися літати! Адже мені ще стільки треба вивчити!..»

Підйом на тисячу футів. Стрімкий ривок уперед, потім — униз, відчайдушний змах крил, вертикальне падіння. А потім — і так щоразу — його ліве крило завмирало на підйомі, він хилився набік, припиняв махати правим крилом і, безладно перевертаючись у повітрі, кулею мчав униз.

Він ніяк не міг здолати цей підйом на великій швидкості. Він зробив десять спроб — і всі десять разів, коли швидкість перевищувала сімдесят миль за годину, втрачав рівновагу і стрімголов летів у воду.

Річ у тім — зрозумів він нарешті, коли вже був мокрий як хлющ, — річ у тім, що на великій швидкості слід тримати крила непорушно... Тоді він злетів на дві тисячі футів угору і спробував іще раз, — стрімко прямуючи вниз, витягнув дзьоба, розпростав крила, а коли швидкість сягнула п'ятдесяти миль за годину, припинив ними рухати. Це було дуже важко, але ж спрацювало! Десять секунд він мчав зі швидкістю дев'яносто миль за годину. Джонатан установив світовий рекорд швидкості для морських чайок!

Але ця перемога була скороминущою. Щойно він почав виходити з піке та змінив положення крил, невідома і нездолання сила знову заволоділа ним і помчала його за собою зі швидкістю дев'яносто миль за годину. Джонатан почувався так, наче його тіло от-от вибухне, розлетиться на друзки. Стрімко, наче від вибуху, падаючи вниз, він уже не відчув страшного удару об тверду, мов камінь, воду.

Коли він нарешті опритомнів — а це вже була ніч, — він гойдався на хвилях у місячному сяйві. Понівечені крила були немов налиті свинцем, та ще тяжче тиснув на спину тягар поразки.

Та коли він уже почав занурюватись у воду, якийсь дивний голос ледь чутно озвався до нього зсередини: «Тут нічого не вдієш. Я чайка. Проти своєї натури не підеш. Якби я справді міг навчитися швидко літати, то мав би короткі крила, як у сокола, і полював мишей, а не рибу. Треба повернутися додому, до зграї, і вдовольнитися тим, що я такий, як є, — жалюгідна, нікчемна чайка».

... Джонатан Лівінгстон примружив очі. І біль, і роздуми — все зникло безслідно.

Короткі крила. Короткі крила сокола!

Ось тобі й відповідь! «Який я був дурний! Усе, що мені треба, — це маленьке, крихітне крило; все, що мені треба, — це скласти

крила, так, щоб у польоті ворушити самими кінчиками! Короткі крила!»

Він піднявся на дві тисячі футів над чорною безоднею моря і, ані хвилі не думаючи про поразку, про загибель, щільно притиснув до тіла широкі частини крил, а самі кінчики, вузькі, мов кинджали, виставив назустріч вітру — і стрімко кинувся вниз.

Вітер грізно ревів у нього над головою. Сімдесят миль за годину, дев'яносто, сто двадцять, іще швидше... Тепер, при ста сорока милях за годину, йому було не так важко долати вітер, як при сімдесяти; один легенький порух кінчиками крил — і він вийшов із піке та промчав над хвилями, мов сіре гарматне ядро в польоті до місяця.

І, дивлячись примруженими очима в лице пітьмі та вітру, він відчув шалену радість. «Сто сорок миль за годину! І все під контролем! Якщо я почну піке з п'яти тисяч футів, а не з двох, — цікаво, з якою швидкістю?..»

Недавні роздуми та обіцянки було забуто, ніби їх звіяв могутній стрімкий вітер. Але він не картав себе за те, що порушив слово. Ці клятви — для чайок, що згодні бути звичайними чайками. А той, хто хоч раз торкнувся вершини пізнання, не може зв'язувати себе такими обітницями...

Він почав виходити з піке на висоті тисячу футів, і кінчики його крил залопотіли й зігнулися під шаленим вітром, а рибальський човен і зграя чайок кудись зникли — і раптом виросли просто в нього перед очима, затуливши собою шлях.

Він не міг зупинитися; навіть не знав, як повернути на такій швидкості.

Зіткнення — це смерть.

І тому він заплющив очі.

І сталося так, що того ранку, на світанні, чайка Джонатан Лівінгстон врізався просто у Зграю, що спокійно снідала, — влетів як вихор, на швидкості двісті чотирнадцять миль, із заплющеними очима! Та, мабуть, Чайка Долі йому всміхнулася — ніхто не загинув.

Коли ж він знову підвів голову до неба, то все ще мчав зі швидкістю сто шістдесят миль за годину. А коли зменшив швидкість до двадцяти миль і нарешті зміг випростати крила, рибальський човен уже здавався малою цяткою в морі — за чотири тисячі футів від нього!

Перше, що він подумав: це тріумф! Гранична швидкість! Двісті чотирнадцять миль за годину — для чайки! Це прорив, це велика,

вирішальна мить в історії Зграї, а для чайки на ім'я Джонатан — це початок нового життя.

... Коли Джонатан підлетів до Зграї на березі, вже давно була ніч. Голова в нього йшла обертом, він страшенно втомився. І все-таки із задоволенням зробив іще одну мертву петлю, а тоді вже пішов на посадку. «Коли вони про це почують, — думав він про свій Прорив, — вони ж просто очманіють з радощів! Скільки цікавого в нас попереду! Не товктись на місці поміж рибальських човнів — а знати, нащо ти живеш у цім світі! Ми подолаємо свою неміч, ми станемо іншими — сильними, розумними! Ми будемо вільні! Ми навчимося літати!»

Тим часом Зграя збиралася на Велику Раду; та коли він приземлився, то побачив, що всі нібито чогось чекають. Так воно й було — чекали на нього.

— Чайко Джонатане Лівінгстон! Стань у середину!

Слова Старійшини звучали дуже врочисто. Виклик у середину кола означав чи страшну ганьбу, чи то найвищу шану. Коло Пошани — це честь, якої зазнали хіба що найславніші з ватажків. «Так, звісно, — подумав Джонатан, — сьогодні вранці вони бачили мій Прорив! Та мені не треба ніякої пошани. Я не хочу бути ватажком. Я тільки хочу поділитися тим, що відкрив, показати, який простір відкривається перед нами!» Він ступив уперед.

— Джонатане Лівінгстон, — мовив Старійшина, — стань перед очі твоїх товаришів, у Коло Ганьби!

Виклик у Коло Ганьби означав, що його виженуть зі Зграї, засудять до самотнього життя на Далеких Скелях.

— ...Настане день, Джонатане Лівінгстон, і ти зрозумієш, що легкодумство тебе занапастило. Життя — це незбагненна таємниця, і нам досить знати одне: ми вкинуті до цього світу, щоб їсти і лишатися живими, поки зможемо.

Чайки ніколи не суперечать Великій Раді, та Джонатан усе-таки насмілився подати голос.

— Легкодумство? Браття мої! — вигукнув він. — Хто думає серйозніше, ніж чайка, що осягає сенс життя, його найвищу ціль? Ми тисячу років животіли заради того, щоб шукати риб'ячі голови, але ж тепер нам справді є для чого жити — щоб учитися, відкривати нове, бути вільними! Дайте мені тільки спробувати, дозвольте показати вам, чого я навчився...

Зграя наче скам'яніла.

...Вони прилетіли якось надвечір, коли Джонатан спокійно ніжився у своєму любому небі. Дві чайки, що з'явилися біля його

крил, осяяли темну небесну височінь, мов дві чисті зорі. Та ще більшим дивом було їхнє мистецтво польоту: вони ледь не торкалися Джонатана кінчиками крил, проте весь час лишалися на відстані рівно один дюйм.

Не озвавшись ні словом, Джонатан загадав їм випробування, яке було не під силу жодній чайці. Він зігнув крила і зменшив швидкість до тієї межі, за якою настає неминуче падіння. Два осяйні птахи плавно рушили за ним. Вони знали, що таке повільний політ.

Тоді він склав крила, нахилився вбік і ринув у піке зі швидкістю сто дев'яносто миль за годину. Вони помчали слідом, ні на мить не втративши рівноваги.

Насамкінець він на тій самій швидкості зробив довгий вертикальний переворот. Вони, всміхнувшись, зробили те саме.

Він повернувся в горизонтальний політ і довго мовчав, перш ніж заговорити. — Непогано, — нарешті мовив він. — Хто ви?

— Ми з твоєї Зграї, Джонатане. Ми твої брати.

Сила та спокій вчувалися в кожному слові.

— Ми прилетіли, щоб забрати тебе у височінь, щоб забрати тебе додому.

— Ні дому, ні Зграї немає в мене. Я Вигнанець. І ми зараз летимо на вершину Великої Гори Вітрів. На кількасот футів я ще підніму своє старе немічне тіло — та вище злетіти не можу.

— Можеш, Джонатане. Ти ж навчився. Одне навчання скінчено, і настав час починати інше.

ЧАСТИНА ДРУГА

...Уже за кілька днів він зрозумів, що тут йому належить дізнатися про політ іще більше, ніж у попередньому житті. Проте існувала певна різниця. Чайки, що мешкали тут, були близькі йому по духу. Всі вони жили заради того, щоб досягати нових висот у головній справі свого життя — у польоті.

Джонатан надовго забув той світ, звідки він був родом, — місце, де жили птахи, яким є незнаною радість польоту, птахи, яким крила служать лише для пошуків їжі та для боротьби за неї. Проте час від часу, на одну коротку мить, цей світ вириває у його пам'яті.

Така мить настала якось уранці, коли він удвох зі своїм учителем спочивав на березі, зробивши кілька швидких переворотів зі складеними крилами.

— А де інші, Салліване? — спитав він ледь чутно, бо вже призвичаївся передавати свої думки без слів, як усі тутешні чайки, що

ніколи не здіймали галасу. — Чому нас тут так мало? Адже там, звідки я прилетів...

— ...були тисячі чайок. Я знаю. — Салліван кивнув. — Єдине, що я можу відповісти, Джонатане, — таких птахів, як ти, буває один із мільйона. Більшість з нас рухаються вперед дуже повільно. Ми прийшли з одного світу в інший, майже точно такий, і вже забули, звідки походимо; нам байдуже, куди нас ведуть, ми живемо одним днем. Уявляєш, скільки життів ми маємо прожити, перш ніж почнемо здогадуватися, що життя — це не тільки пожива, боротьба та влада у Зграї?.. Але ти, Джоне, ти зміг вивчити так багато за такий короткий час, що тобі не довелося прожити тисячу життів на дорозі до цього світу.

Якось увечері чайки, вільні від нічного польоту, стояли всі разом на піску і думали. Джонатан, набравшись духу, підійшов до Старійшини — який, подейкували, скоро мав покинути цей світ.

— Чіанге... — мовив він трохи схвильовано.

Старійшина лагідно позирнув на нього:

— Так, сину мій?

Ілюстрації Володимира Єрка

Замість того щоб з роками підупадати на силі, Старійшина лише зміцнів; він літав швидше, ніж будь-яка чайка у Зграї, і досконало володів такими прийомами, що їх інші тільки починали вивчати.

— Чіанге, цей світ — зовсім не небеса, так?

При світлі місяця було видно, що Старійшина всміхнувся.

— Ти знову вчишся, Джонатане.

— Ну, то що ж буде далі? Куди ми йдемо? Невже взагалі немає такого місця — небеса?

— Ні, Джонатане, такого місця немає. Небеса — не місце і не час. Небеса — це досконалість. — Він хвилю помовчав: — Ти дуже швидко літаєш, правда?

— Я... я люблю швидкість, — відповів Джонатан, приголомшений, але гордий, що Старійшина його помітив.

— Ти зможеш торкнутися небес, Джонатане, в ту мить, коли пізнаєш досконалу швидкість. Це не значить, що ти пролетиш тисячу миль за годину, чи мільйон, чи мусиш летіти зі швидкістю світла. Адже будь-яка цифра — це межа, а досконалість не має меж. Досконала швидкість, сину мій, — це значить, що ти опинився там.

— А ви можете навчити мене так літати? — Джонатан тремтів, уявляючи собі ще одну перемогу над невідомим.

— Звичайно, якщо ти хочеш навчитися.

Минув місяць — принаймні здавалося, що минув місяць, — і Джонатан досяг надзвичайного успіху... Та ось настав день, коли Чіанг зник. Він лагідно звернувся до чайок і закликав їх не кидати навчання, і тренуватись, і пізнавати досконалу невидиму сутність, що становить основу життя.

— Джонатане, — мовив він, і це були його останні слова, — ти маєш дізнатися, що є любов.

Коли чайки змогли подивитися на те місце, де стояв Чіанг, його там уже не було.

І що більше Джонатан учився доброті, то глибше він пізнавав сутність любові й чимдалі дужче хотів повернутися на Землю. Джонатан Лівінгстон, незважаючи на своє самотнє минуле, був природженим учителем, і найкращим виявом любові стала для нього можливість передати свої знання тій чайці, яка чекає слушної нагоди, аби пізнати щось нове.

Салліван, що також навчився літати зі швидкістю думки і тепер навчав цьому інших, був сповнений сумнівів щодо наміру Джонатана...

— Саллі, я мушу повернутися... Твої учні вже багато знають, вони допоможуть тобі з новачками...

Салліван мимоволі засміявся.

— Ти просто божевільний, — лагідно мовив він. — Якщо хтось і зможе навчити інших, як побачити тисячу миль одразу, це буде Джонатан Лівінгстон. — Він подивився на пісок. — До побачення, друже мій Джоне.

— До побачення, Саллі. До зустрічі.

Мовивши це, Джонатан уявив собі величезні зграї чайок на берегах іншого часу і з легкістю, до якої вже звик, усвідомив, що

він — не просто кістки та пір'я, він — живий образ волі й польоту, для якого ніде й ні в чому немає межі.

Флетчер Лінд був ще дуже молодою чайкою, та вже знав, що жодний птах, крім нього, не натерпівся таких знущань од Зграї, не зазнав такої несправедливості!

«Мені байдуже, що там вони патякають, — люто думав він, і йому аж темніло в очах, поки він летів до Далеких Скель. — Літати — це щось більше, ніж просто лопотіти крилами, перелітаючи з місця на місце! Так і комар зможе! Один подвійний переворот навколо Старійшини, просто для сміху, — і от я Вигнанець! Та що вони — сліпі? Чи справді нічого не бачать? Чи не розуміють, як ми уславимо себе, коли навчимося літати по-справжньому? Байдуже, що вони про мене думають. Я покажу їм, що таке політ! Буду нещасним Вигнанцем — ну то нехай, коли вони так хочуть. Я ще змушу їх пошкодувати, та ще й як...»

Голос зазвучав у нього в голові, і хоча голос був дуже тихий, Флетчер так перелякався, що закляк у повітрі.

— Не суди їх надто суворо, Флетчере! Вигнавши тебе, чайки зашкодили тільки собі, і настане день, коли вони це зрозуміють, коли вони побачать те, що ти бачиш зараз. Прости їх і допоможи їм зрозуміти.

На відстані дюйма від кінчика його правого крила летіла осяйна біла чайка, найпрекрасніша у світі, і пливла в повітрі напрочуд легко, не ворушачи жодним пером, хоча Флетчер тримався майже на своїй граничній швидкості.

Молодий птах на мить отетерів. «Що зі мною? Чи я вмер, чи збожеволів? Що це таке?»

Тихий спокійний голос ніби читав його думки і вимагав відповіді.

— Чайко Флетчере Лінд, ти хочеш літати?

— Тоді, Флетче, — заговорив осяйний птах, і його голос звучав дуже лагідно, — почнемо з горизонтального польоту...

Чайка. Акварель Шандора Берната, середина XX ст. ▶

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

<Джонатан передає свої знання про Політ Флетчеру та іншим вигнанцям. Коли вони стали тренуватися поруч зі Зграєю, до них стали приєднуватись інші чайки.>

На світанку близько тисячі чайок зібралися позаду учнів. Вони не зважали на те, чи бачать їх інші, і лише слухали слова Джонатана та намагалися бодай щось зрозуміти.

А він говорив дуже прості речі: що чайка має право літати, що свобода — це її істинна сутність, і все, що обмежує цю свободу, нічого не значить — усі забобонні звичаї, усі закони, хоч би які вони були.

— Нічого не значить? — вигукнув хтось у юрмі. — А якщо це Закон Зграї?

— Єдиний справедливий закон — це шлях до свободи, — відповів Джонатан. — Іншого закону немає.

— По-твоєму, ми здатні літати, як ти? — знову пролунав чийсь голос. — Ти незвичайний, у тебе Божий дар, не те що в нас!

— Погляньте на Флетчера! На Ловелла! На Чарльза-Роланда! На Джуді Лі! Чи вони теж незвичайні і мають Божий дар? Не більше, ніж ви, не більше, ніж я. Вони різняться від вас лише одним — що почали розуміти, хто вони є.

<Якось під час тренувань Флетчер на швидкості врізався у скелю, але не розбився, тому що зумів різко змінити рівень свідомості і перенестися на інший рівень.>

У Зграї зчинився страшенний галас, коли всі побачили, що він ворухнувся.

— Живий! Умер, а потім ожив!

— Торкнувся його крилом! Оживив! Син Великої Чайки!

— Ні! Він сам каже, що ні! Він диявол! ДИЯВОЛ! З'явився на погибель Зграї!

Чотири тисячі чайок, налякані тим, що побачили, закричали: «ДИЯВОЛ!» — і цей крик прокотився над юрмою, мов шалений вітер у бурю. Очі в них горіли, дзьоби були міцно стиснуті, і вони посунулися вперед, палаючи жагою вбивства.

— Може, нам краще покинути їх, Флетчере? — спитав Джонатан.

— Та я б не заперечував...

Мить — і вони вже були за півмилі звідси, а вбивчі дзьоби спіймали порожнє повітря.

— Чому, — задумано мовив Джонатан, — чому найважче у світі — це переконати птаха, що він вільний, адже він сам може пересвідчитись у цьому, досить лише докласти трохи зусиль! Чому це так важко?..

— Джонатане, пам'ятаєш, ти колись казав, що треба любити Зграю настільки, аби повернутися до неї й ділитися знаннями?

— Так, звісно.

— Я не розумію, як можна любити збіговисько розлючених птахів, що ледь не вбили тебе.

— О Флетче, ти й не мусиш це любити! Звичайно, не треба любити ненависть і зло. Ти просто повинен бачити кожну чайку такою, яка вона є насправді, бачити в усіх добро і допомагати їм, аби вони й самі змогли побачити свою істинну сутність. Ось що я називаю любов'ю. І коли ти цього навчишся, ти збагнеш, яка то цікава річ!.. Тобі я більше не потрібний. Усе, що тобі треба, — це і далі пізнавати самого себе, з кожним днем усе ясніше бачити справжнього Флетчера, для якого не існує межі. Він — твій учитель. Ти мусиш його розуміти і коритись йому, от і все.

А наступної миті тіло Джонатана заясніло тріпотливим блиском і почало танути в осяйному мареві.

— Не дозволяй їм вигадувати про мене дурні байки та робити з мене бога. Обіцяєш, Флетче? Я — чайка. Я люблю літати, може...

Марево зникло. Джонатан розтанув у повітрі.

Трохи згодом Флетчер змусив себе злетіти у небо і зустрівся з групою учнів-новачків, які з нетерпінням чекали першого уроку...

«Межі немає, Джонатане? — подумав він. — Ну то що ж, скоро настане час, коли я вирину з повітря на твоєму березі і зможу тебе дечому навчити!»

І хоча Флетчер намагався дивитись на своїх учнів з належною суворістю, він на мить побачив їх такими, якими вони є насправді, і вони не просто сподобалися йому — в цю мить він їх полюбив. «Межі немає, Джонатане?» — подумав він і всміхнувся. І рушив у свій політ до знання.

Переклад Дарії Радієнко

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Річард Бах стверджував, що твір про чайку Джонатана Лівінгстона надиктував загадковий голос і йому самому у творі не належить жоден рядок. Дослідіть значення слова «скриптор» і визначте, чи можна назвати Річарда Баха скриптором.
2. Чому чайка отримав прізвище Лівінгстон? Чи можлива паралель із Девідом Лівінгстоном (1813–1873) — шотландським місіонером та дослідником Афри-

ки, національним героєм Британії, який пропагував християнство там, де раніше не ступала нога європейця, та здійснив багато наукових відкриттів?

3. На Сході існує повір'я, що птахи не вміють сумувати, бо отримали як нагороду вічну свободу. Коли вони чомусь розчаровуються, то надовго здіймаються в небо. Що вище, то краще. Летять із переконанням у тому, що під поривами вітру висохнуть сльози, а стрімкий політ наблизить їх до нового щастя. Як ви розумієте ці слова? Чи дотичні вони до твору Річарда Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон»? Аргументуйте власну думку.
4. Сформулюйте запитання, на які наполегливо шукав відповіді чайка Джонатан.
5. Порівняйте духовні відкриття Джонатана Лівінгстона з ідеями, відображеними у поезіях Ліни Костенко та Івана Драча «Крила».
6. Випишіть із тексту повісті-притчі афористичні висловлювання, поясніть їхнє значення.
7. Створіть «Піраміду твору» за поданою схемою:

Ім'я героя твору
2 слова, що описують героя
3 слова, що описують місце події
4 слова, що описують проблему
5 слів, що описують подію, яка відбувається з героєм упродовж сюжету
6 слів, що описують подію, яка сприяє переосмисленню проблеми
7 слів, що описують подію, яка відбувається задля розв'язання проблеми
8 слів, що описують розв'язання проблеми

8. Перегляньте фільм «Чайка Джонатан Лівінгстон». Порівняйте фільм із літературним твором. Що спричинило розбіжності? Яку мету ставив письменник? А яку режисер? Заповніть таблицю.

Епізод	Повість-притча Річарда Баха (1970)	Фільм Голла Бартлетта (1973)
...	...	...

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Chayka-1

1 Увідповідни символи у творі «Чайка Джонатан Лівінгстон»

2 Віднови афоризми

3 Розгадай кросворд за твором «Чайка Джонатан Лівінгстон»

4 Правильно чи неправильно

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

Що означає бути вірним собі? Чи завжди варто йти проти течії? Як знайти баланс між індивідуальними прагненнями та інтересами спільноти? Ці та багато інших питань постають перед нами, коли ми читаємо історію чайки Джонатана Лівінгстона. Уявіть себе на місці героїв цієї історії. Ваше завдання — написати послання, яке стало б відображенням їхніх думок, почуттів і прагнень. Дозвольте уяві відкрити для вас нові грані цього натхненного твору.

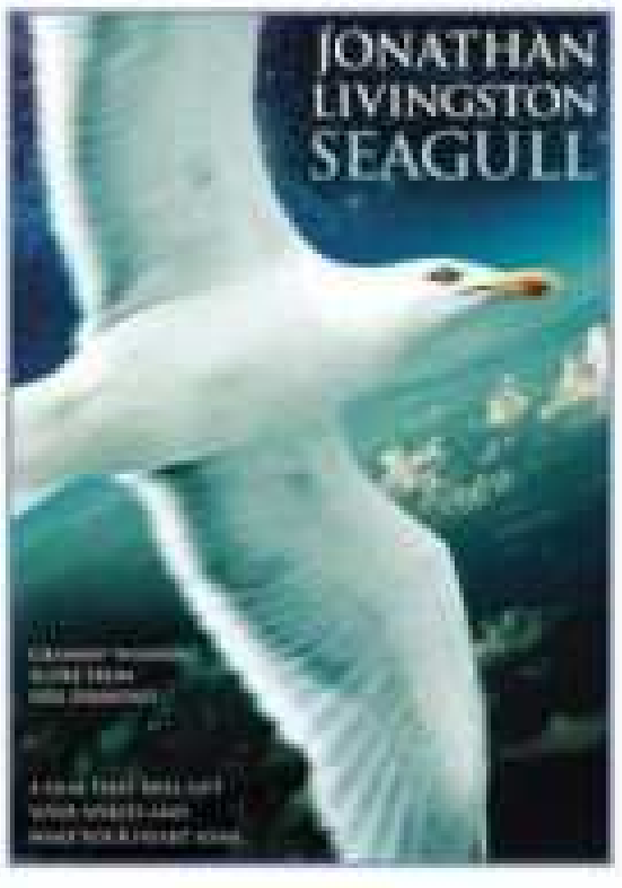
Роль	Отримувач	Формат	Тема
Джонатан	Флетчеру	Поради	Повір, що ти знаєш усі відповіді, — і ти знаєш усі відповіді. Повір, що ти майстер, і ти — майстер
Джонатан	Сучасному людству	Послання у пляшці	Небеса — це не місце і не час. Небеса — це досягнення досконалості
Салліван	Джонатану	Настанови	Мета нашого життя — досягти цієї вершини і передати свої знання іншим

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

- У 1973 р. «Чайку Джонатана Лівінгстона» екранізував режисер Голл Бартлетт. Фільм номінувався на «Оскар» за найкращу операторську роботу й монтаж. Сам письменник вважав фільм невдалим, тому що між ним і книгою було багато розбіжностей.
- Саундтрек до фільму написав Ніл Даймонд. У 1974 р. музичне оформлення здобуло премію «Греммі» і було широко тиражоване.
- Книга стала поштовхом для створення багатьох пісень, зокрема «Eagle» гурту «ABBA», «Jonathan» гурту Barclay James Harvest, «Ride the Wind» рок-гурту «James Gang», «Martı» Яшара Курта та інших.
- На твір було створено кілька пародій, таких як «Голуб Марвіна Стенлі» Томаса Міхана, «Курка Джонатан Сігал» Сола Вайнштейна, «Людвіг фон Вольфганг Вультур» Дольфа Шарпа та ін.
- Цикл фотоілюстрацій до твору створив відомий фотограф Жорді Оларієтта.
- На честь «Чайки» названо благодійний дитячий мистецький проєкт «The Flying Seagull Project» (творче мистецтво для дітей з обмеженими можливостями та ін.).

Режисер за роботою

Постер до фільму Голла Бартлетта

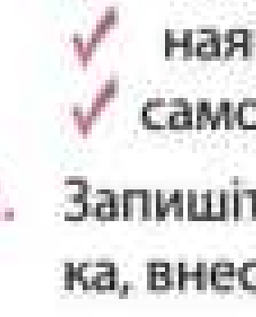
СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

Виконайте завдання на вибір. Вартість виконаного завдання — ***1 соверен***.

Створіть колаж «Крила мрії», використовуючи зображення крил, неба, чайок, інших символів із твору. Додайте цитати з тексту для пояснення.

Створіть карту життя Джонатана, позначте ключові етапи його розвитку. Використайте символи (море, сонце, чайка) та короткі підписи.

Намалюйте мінікомікс «Один день із життя Джонатана»: його тренування, роздуми та перший вдалий трюк у польоті. Додайте діалоги чи короткі репліки.

Прочитайте інформацію про *інсоляре*. Перегляньте зразок і скористайтеся запропонованими цитатами для створення власного відео.

Інформація, цитати

Приклад інсоляре

СТАЄМО КОМПЕТЕНТНИМИ ЧИТАЧАМИ Й ЧИТАЧКАМИ

1. Визначте основні риси притчі, дослідивши твір Річарда Баха «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон»:
   - ✓ форма: віршована, прозова;
   - ✓ наявність алегорій, відсутність алегорій;
   - ✓ наявність моралі; відсутність моралі;
   - ✓ самостійний твір, контекст іншого твору.
2. Запишіть визначення притчі, порівняйте його з поданим у словнику підручника, внесіть необхідні правки.

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання. Кожна правильна відповідь — ***2 гайворони***.

1. Чому Річард Бах зробив провідним героєм твору «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон» саме птаха?
2. Чому Джонатан не сприйняв мораль Зграї: «Ми вкинуті до цього світу, щоб їсти і лишатися живими, поки зможемо»?
3. Чому, навчившись вільного польоту, чайка Джонатан Лівінгстон розпочав навчатися Любові?
4. Чому Джонатан повернувся до Зграї, яка його прогнала?
5. Чому сюжет повісті-притчі асоціюється з біблійними історіями?
6. Чому, на думку автора, чайка Джонатан Лівінгстон живе у кожному з нас?

5 запитань до себе

- Що нового я дізнався / дізналася?
- Що мене здивувало?
- Що було складним?
- Як це пов'язано зі мною?
- Чому це важливо?

ДАРУВАТИ ТЕПЛО ТІНЯМ

Ульф Старк (1944–2017). «Маленька книжка про любов»

Я намагаюсь підтримувати зв'язок із дитиною в собі, це таке своєрідне самонавіювання.

Ульф Старк

Про що може мріяти сучасна дитина? Про новий ноутбук чи телефон, веселу подорож до парку розваг, іграшки й солодощі — чи про повну сім'ю та ситу мирну вечерю у колі рідних? Мрії різноманітні, і всі вони надзвичайно важливі для дітей. Але найзаповітніші мрії не вигадують — вони народжуються в серцях. Як легкі птахи, злітають вони у височину з надією, що десь там, нагорі, хтось-таки їх почує й обов'язково втілить. Не може не втілити...

Заповітні мрії — особливі. Вони теплі й беззахисні, мов щойно народжені мишенята. І хоч вони безтілесні, наче тіні, та кожна з них має свій запах! Одна пахне різдвяною ялинкою, інша — нагрітими на сонці яблуками, ще інша — рукавом татової військової форми. Відчути запахи мрій може лише той, хто зберіг дитину в собі на довгі роки, хто уміє дарувати тіням тепло й наповнювати ними власні твори. Саме таким знавцем дитячих мрій та сердець був шведський письменник Ульф Старк...

Знайомтеся, автор!

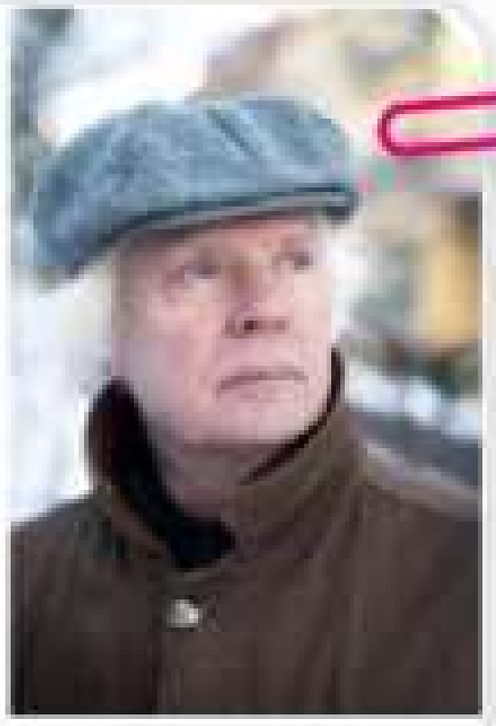
Повне ім'я: Ульф Старк.

Дата й місце народження: 1944 р., Стокгольм (Швеція).

Дата й місце смерті: 2017 р., Стокгольм (Швеція).

Освіта: вищої освіти не здобував.

Нагороди: премія Астрід Ліндгрен (1993), Nordik Children's Book Prize (1988), диплом Міжнародного журі Премії Андерсена (2000) та інші.

Ульф Старк

Найвідоміші твори: «Диваки і зануди», «Нехай танцюють білі ведмеді», «Чи вмієш ти свистати, Юганно?», «Моя сестричка — ангел», «Тоді я був просто Ульф», «Втікачі» та інші.

- Починав писати ще у школі — не без допомоги шкільного товариша — Пітера Курмана.
- Перші твори написані для дорослого читача. В інтерв'ю говорив: «Моя перша дитяча книжка — це прощання з дитинством».
- 1975 р. дебютував як дитячий письменник повістю «Петер і червоний птах».
- Прорив стався у 1984 р., коли Старк на конкурс дитячих творів подав повість «Диваки і зануди». Книга виграла конкурс, отримала кілька престижних нагород, а пізніше стала основою для телесеріалу і мюзиклу.
- З 2010 р. — почесний доктор Стокгольмського університету.

Одна з останніх фотографій У. Старка ▸

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

- У квітні 2016 р. відвідав Україну як почесний гість Дитячої програми «Книжкового Арсеналу».
- Львівське «Видавництво Старого Лева» видало низку творів Старка у перекладі Галини Кирпи.

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Чудова пора — дитинство! Ростеш собі безтурботним, ходиш до школи, мрієш, жодного клопоту, хіба уроки. Тато й мама ще такі молоді, щасливі, дбають про тебе, і ти думаєш, що так буде завжди...

На жаль, трапляється, що усе раптом летить шкереберть! Як зараз у тебе й твоїх ровесників... Тато йде охороняти кордон, а мама залишається з тобою чи з усіма вами, дітьми. І час ніби зупиняється, і мрії згортаються... Ні, залишаються дві: аби той, хто приніс усім скільки горя, згинув і щоб скоріше повернувся тато!

О, тато! Як його не вистачає...Ти чекаєш на нього щодня, щохвилини! Ти пам'ятаєш його усмішку, кожну рисочку його обличчя, його запах, голос, розмови з тобою. Тобі дорога кожна його одежина, до якої можна доторкнутися!.. Й одного дня він обов'язково повернеться! І весь той затишок, і спокій, і безпека, і впевненість з'являться в тобі знову.

Так думав і Фред — герой повісті Ульфа Старка «Маленька книжка про любов», шведський хлопчина, який виглядав тата й таки діждався його на Різдво! Так думають усі діти на землі...

МАЛЕНЬКА КНИЖКА ПРО ЛЮБОВ

(скорочено)

Мама й тато назвали мене Фредом.

Але це не допомогло. Почалася війна. І татові довелося поїхати з дому і оберігати кордон десь далеко на півночі. Мама плела рукавиці та шкарпетки, щоб він не мерз, бо зима видалася дуже холодна.

Я поставив тата на полиці кахляної груби, щоб він відчув тепло. Власне, не тата, а його фотографію. На голові в нього був негарний формений кашкет, а в роті — люлька. Здавалося, він намагався усміхнутися.

— Усе буде гаразд, — мовив я. — Скоро ти повернешся, ось побачиш.

Він не відповів. Але я все одно з ним говорив.

— До речі, я вже знаю, що подарую тобі на Різдво, — сказав я, щоб хоч трохи його підбадьорити.

Потім я поставив поруч з його фотографією мамину, аби тато не почувався самотнім. На фото мама усміхається, бо в неї в животі сиджу я.

Тоді мені здалося, що в тата тріщки смикнувся кутик рота.

— Гляди, не загуби люльку, — сказав я.

— З ким ти говориш? — крикнула мама з передпокою.

— З татом, — відповів я.

— Чудово, — мовила вона. — Скажи йому, нехай швидше повертається додому.

Мама зайшла у велику кімнату й поцілувала мене в чоло. Вона вже була взута у високі чорні чоботи зі шнурками. І одягнена в уніформу з металевими ґудзиками. Бо тепер мама працювала кондуктором трамвая, щоб нам вистачало грошей.

— Не перестарайся, — сказала вона. — І не забудь вчасно піти до школи.

— Атож, — відповів я. — Мені лише треба ще дещо зробити.

Я пішов у гардеробну кімнату. Світла не запалював. А в дверях залишив невелику шпарину. Там мені було добре чути, як у вентиляторі шумить вітер. На підлозі стояли татові святкові черевики, готові закружляти в танці, щойно тато засуне у них ноги. Над черевиками висів гарний костюм, темно-синій, у вузеньку світлу смужку. А на полиці лежав капелюх, очікуючи, коли тато вдягне його на свій вимитий причесаний чуб.

Коли я в напівтемряві примружив очі, то ніби побачив його на повен зріст.

— Хочеш почути таємницю? — пошепки спитав я.

— Ну, звісно, старий, — прошумів тато з вентилятора.

— Я люблю Ельсу з нашого класу.

— О-о, — прошурхотів він. — Любов — це вагоме слово.

— Так, — сказав я. — Але ти нікому не скажеш? Бо ніхто про це не знає. Навіть Оскар. І вона також. Тобто Ельса.

— Та я й не писну, — відповів він.

— Обіцяєш?

— Є шведи, що вміють мовчати, — сказав він.

Між капелюхом і костюмом немовби зависла невидима усмішка. А це свідчило про те, що він і справді не збирався роздзвонювати новину про мою любов нікому, тим паче чужим людям.

— Бувай, — мовив я. — Мені треба бігти. У нас сьогодні іспит з математики. Тож краще не запізнюватися.

— Та певна річ. Щасти тобі, — прошуміло востаннє з вентилятора.

Як приємно було говорити з татом, навіть якщо тепер замість його голосу до мене долинав лише шум із вентилятора в гардеробній кімнаті. Він будь-чию любов сприймав усерйоз.

<На іспиті Фред вирішив допомогти Ельсі, але вчителька помітила його записку і насварила обох. Після уроків хлопчик пішов до знайомого продавця ялинок Гранфоша — допомогти йому і заробити трохи грошей, а потім допоміг багатій пані вибрати і віднести додому ялинку.>

ТАНЕЦЬ ЗІ ШВАБРОЮ

Дорогою додому я минав ринок і на тому місці, де стояв Ґранфош, набрав повен лантух гілля і тріски. Вулиці були темні, безрадісні, бо цієї зими ніде не горіли ліхтарі. І на вікнах висіли чорні

Ілюстрація до твору Марії Фої, 2015

маскувальні штори, щоб ніякі бомбардувальники не загледіли будинків із повітря.

Але в нашому будинку світилося. Мама вже була вдома.

У неї грав патефон. Сама вона танцювала по кімнаті зі шваброю.

Притискала її до себе й мовби пливла, перебуваючи у сні, з якого не хотіла прокидатися. Пісня називалася «Cheek to cheek», тобто «Щока до щоки».

— «I'm in Heaven», — співав Фред Астер. Саме на його честь я й отримав своє ім'я.

— Привіт, — мовила мама, побачивши мене. — Я танцюю, щоб зігрітися. Але ні до чого доброго зі шваброю не дотанцюєшся.

— Не так, як із татом? — спитав я.

— Не так, — відповіла вона.

Мама любила танцювати з татом. То було тоді, як вони зустрічалися. Але тепер черевики, в яких тато танцював, стояли в гардеробній кімнаті і тужили за його ногами. Ми також тужили. Але ми тужили не лише за його ногами, а й за цілим татом.

— Дурна війна, — сказав я.

— Чорт забирай цю кляту війну, — мовила мама й пожбурила швабру в куток.

— Ти вилаялася, — зауважив я. — Так не можна.

— Якщо це стосується війни, то можна.

Мама подивилася на татову фотографію, що стояла на кахляній грубі. І на свою, яку я поставив поруч. На тій фотографії вона тримала руку на своєму круглому животі й усміхалася, бо в неї в животі був я. Тепер вона не усміхалася. Та однак тримала руку на животі.

— Як би мені хотілося, щоб він приїхав, — сказала вона й зітхнула. — Бодай на кілька годин.

— Від любові стільки туги, — сказав я і теж зітхнув.

— Атож, — мовила вона. — Коли любиш, то ніби радієш і сумуєш водночас.

— Саме так, — погодився я.

Я бризнув краплю парфумів з флакончика собі на вказівний палець і тицьнув їй під ніс.

— Понюхай, — сказав я. — Правда ж, гарно пахне?

— Дивовижно, — відповіла вона. — Де ти це взяв?

— Мені дала пані, яка купила ялинку, — відповів я. — Вона була схожа на фею. Тож тепер у нас усе владнається. А на ці гроші ти можеш купити щось на різдвяний стіл.

Я віддав мамі банкноту, яку отримав від тієї пані.

І мама мене обійняла.

— Ми матимемо на Різдво все, що треба. Навіть якщо вдома будемо тільки ти, я і мій живіт. Може, виймемо різдвяні ясла?

— Виймемо, — відповів я.

Ми поставили ясла з дерев'яними фігурками так, щоб тато міг дивитися на них зі свого місця на кахляній грубі. Як-не-як, а це він їх змайстрував. Так гарно вмів майструвати хіба що Ісусів тато.

Мама дивилася на дитину. А я дивився на двох корівок.

Потім мама сіла на канапу доплітати те, що почала, а я вдягнув піжаму, почистив зуби і шаснув у гардеробну кімнату, щоб погомоніти з вентилятором.

— Тебе, здається, щось гнітить? — прошуміло там. — У тебе був поганий день?

— І добрий, і поганий, — відповів я. — Сьогодні одна фея купила в мене ялинку. Це добре. Але сталося дещо страшенно погане.

— Що саме?

— Пам'ятаєш, я розповідав тобі вчора про дівчину?

— Це та, в яку ти трішки закоханий?

— Так. Я нечесним способом хотів допомогти їй на іспиті з математики. Нишком від неї. Аби тільки її розвеселити. Але все зірвалося.

— У любові завжди треба бути чесним, — сказав вентилятор.

— Ну, і що ж мені тепер робити?

— Поговори з нею.

— Я боюся.

Ілюстрації до твору Марії Фої, 2015

— В любові нема чого боятися. Ти маєш бути готовий чимось жертвувати.

— Можливо, — сказав я. — Коли ти приїдеш додому?

— За першої слушної нагоди. Як тільки той ідіот з чорними вусиками порачкує назад. Ти почистив зуби?

— Так.

— Тоді добраніч. Бувай.

І голос зник. Напевно, повернувся в Норланд. А мені треба було лягати спати. Я лежав і думав про те, що можна пожертвувати задля любові...

<Наступного дня Фред і його друг Оскар приклеїли вусики скелету — щоб було схоже на фюрера. Директор звелів винести догани обом бешкетникам. Однак у догані вчителька приписала: «На Вашому місці я б ним пишалася».>

ПАРИЖ МІСТИТЬСЯ ПРЯМІСІНЬКО НАД ЕЛЬСИНОЮ ГОЛОВОЮ

Директор перехопив мене, коли я наступного ранку підстрибцем ішов коридором. Я запізнювався. Річ у тім, що я довго дивився на закоцюблого снігура, який сидів на гілці, і роздумував про Ельсу...

— Яке щастя, що ти мені попався, — засопів директор.

Сам я не міг назвати щастям зустріч із ним...

— Добре, — сказав він. — Ти показував учора вдома догану?

— Так.

— Що сказали твої батьки?

— Тата вдома немає. А мама плакала.

Директор посміхнувся.

— Ось бачиш, як ти засмутив свою маму, — сказав він.

Але коли директор уже відійшов досить далеко, я крикнув:

— ВОНА ПЛАКАЛА ВІД ГОРДОСТІ! До речі, пане директоре, якщо ви відліпите вуса, це вам нічого не дасть. Однак усі, хто тільки гляне на скелет, щоразу їх згадуватимуть!

Тоді я щодуху помчав до свого класу.

Це був непоганий початок дня...

Учителька запалила з нагоди адвенту чотири свічки, що були в підсвічнику на столі. Якби все було, яку попередні роки, то вона прочитала б щось про Різдво, а тоді роздала б нам табелі.

Але тепер вона повісила на стіні карту Європи.

— Такий вигляд мала Європа перед війною, — сказала вона. — Я хочу, щоб ви це пам'ятали. Хоч би як воно все закінчилося.

Ми одне за одним показували на карті різні міста. Це чимось скидалося на церемонію похорону, коли люди поважно підходять до труни, в якій лежить бабуся.

Увесь час мені здавалося, що хтось дивиться на мене. Але щоразу, як я повертав голову, Ельса спокійно дивилася поперед себе.

Легко уявляти будь-що, коли тобі хтось подобається. Згодом надійшла черга виходити до карти Конрадові. Він мав показати Париж. Але замість цього став корчити з себе блазня. Вимахував туди-сюди указкою, ніби фехтував.

Урешті-решт він кінчиком указки тицьнув у Польщу.

— Мені хотілося б, щоб ви бодай трохи щось думали, — сказала вчителька. — Невже ти, Конраде, справді не знаєш, де Париж?

— Яке це має значення? — відповів він. — Фраєр його однак загарбає.

— Фюрер, — ледь чутно поправила його вчителька. — І сподіваюсь, цього не станеться. Сідай на місце. Ельсо, іди до карти й покажи Париж.

Ельса приставила указку до потрібної червоної крапки. Париж містився прямісінько над її кучерявою головою.

— Та це всі знають! — крикнув Конрад.

— Усі, крім тебе, — сказала Ельса.

Вона промовила це так голосно, що всі почули. Конрад почервонів як рак. А коли вона повернулася на своє місце мимо нього, то шепнула йому на вухо щось таке, від чого він почервонів ще дужче.

Вчителька трішки засмутилась, як засмучуються люди, коли виходить не те, що їм хотілося. Вона кивнула головою на купу конвертів.

— Певно, пора вже роздати табелі, щоб у вас нарешті почалися різдвяні канікули, — сказала вона. Учителька викликала нас до столу по черзі. І тисла нам руку. Ми брали табелі, кланялися або робили книксен і виходили з класу.

Я бачив, як пішли Оскар та Ельса. Але мені треба було лишитися і подякувати за догану. Я це відчував.

— Дякую вам за те, що ви написали, — сказав я. — Мама була рада.

◀ Фред і Ельса

— Це добре. Нині людям потрібно трішки радості.

— А ще я хочу сказати, що ви — найкраща вчителька, яка в мене будь-коли була.

— Дякую тобі, Фреде. Побачимося в новому році. Тепер іди. Мабуть, Ельса тебе чекає. Принаймні останні півуроку вона не зводила з тебе очей.

Я вже рушив до дверей.

— Щасливого Різдва, — сказала вчителька

— Щасливого Різдва, — відповів я...

<Фред вступився за подругу. За це Конрад розбив йому губу. Фред і Ельса порозумілися і пішли додому разом.>

ГУБНА ГАРМОШКА, КОВЗАНИ... І ЩЕ ДЕЩО

Наступного дня мама пішла на роботу ще о четвертій ранку. Та передусім вона мене обійняла — то були мої перші різдвяні обійми.

— А ти поспи, — сказала вона. — Я повернуся десь о третій.

Коли вхідні двері зачинилися, я підтягнув маскувальні штори. Надворі світив місяць і мерехтіли зірки, тож мені стало веселіше.

Я ліг на канапу, дивився на них і думав про обійми. Про те, як по-різному обіймаються мама та Ельса. Хоч мені подобалися обійми обидвох.

Тоді я заплющив очі. І знову заснув.

Прокинувся я вже тоді, як розвиднілось.

Я приніс із горища хрестовину й картонну коробку, де було написано: «Різдвяні ялинкові прикраси». Я закріпив ялинку в хрестовині й повісив на неї прапорці, кошички з горішками, барвисті скляні кулі, паперових ангелів, яких сам витинав, солом'яну зірку на верхівку і багато різдвяних свічок.

Після цього я загорнув у папір флакончик парфумів для мами. І подарунок для тата, який він отримає, коли приїде додому. Якщо це справді станеться.

Далі я вже не знав, що робити. Тож подався до гардеробної кімнати, щоб побажати щасливого Різдва у вентилятор.

Я став перед черевиками, в яких тато танцював.

— Без тебе буде нелегке Різдво, — сказав я. — Сподіваюся, тобі там усе-таки добре. Еге ж?

Ілюстрація до твору Марії Фої, 2015 ▸

Ніхто не відповів. Але тато завжди казав, що мовчання — знак згоди, тож я повів далі:

— Чудово. Мене обняла та дівчина. Ну, ти знаєш яка. І подарувала мені люстерко, щоб я дивився на себе. Це добре?

Вентилятор усе ще мовчав, либонь, погоджувався.

— А от мама плаче іноді, коли думає, що я не бачу, — розповідав я. — І тоді вона ще більше сердиться. Та це від любові. Бо вона тужить за тобою. Ще б пак!

У вентиляторі зашуміло. І зашурхотіло. Начебто осіннє листя застрягло в решітці вентилятора й тріпотіло на протязі.

Я чекав. Але відповіді знов не було.

— Я просто хотів побажати тобі щасливого Різдва, — мовив я. — Щасливого Різдва!

Про всяк випадок я проказав ті слова тричі. Три — щасливе число.

Мама перевдяглася. На ній була червона сукня з лискучої тканини. Я теж причепурився — в білу сорочку й краватку-метелик, схожу на пропелер. Та ще й гарно пахнув. Бо причесався, бризнувши на голову татової туалетної води для волосся з синьої пляшечки, що стоїть у шафці у ванній кімнаті.

Свічки горіли на ялинці та в підсвічнику, якого я змайстрував на уроці праці.

Біля різдвяних ясел стояв пряниковий будиночок, якого ми з мамою спекли вчора ввечері. Він був зовсім крихітний, бо майже всі продукти видавали за картками, щоб під час війни вистачило всім.

— Ісус може там гратися, як трішки підросте, — сказав я.

Мені здалося, що тато з фотографії, яка стояла на кахляній грубі, усміхнувся.

Ми вже поїли кашу і попили різдвяний напій з чорної смородини та виноградного соку.

— До ковбаси приступимо зараз чи згодом? — спитала мама.

— Напевно, почекаємо, — відповів я. — Щоб не луснути.

— Твоя правда, — згодилася мама і погладила свій живіт.

Від цих слів стало легше на душі. Наче перед нами стояла гора лагоминок, і ми могли вибирати, що завгодно. Та насправді в нас більше не було нічого. Через цю чортову війну багато чого не вистачало.

— Може, розберемо подарунки? — спитав я.

— Ану ж.

Я отримав темно-синій светрик з білими зірками — мама сама його сплела. Він нагадував нічне безхмарне зимове небо. Також мені дісталися ковзани й губна гармошка, про яку я мріяв.

— І є ще один подарунок, — мовила мама.

Вона хвильку помовчала, щоб мене взяв нетерпець.

— У тебе буде братик або сестричка. Але це ти отримаєш трохи згодом... Від мене й від тата. Хоч тато ще нічого не знає.

Тоді я схилився до мами і побажав щасливого Різдва створіннячку, яке жило в неї всередині.

Я приклав вухо до живота, намагаючись почути яку-небудь відповідь. Але я її не почув. Напевно, це був не найкращий день для того, щоб отримувати відповіді від найближчих родичів.

Мама мовчки погладила мене по голові. У кахляній грубі тріщали поліна.

Потім настав час вручити мамі подарунки, що я наготував. У першому пакетику лежав браслет, якого я зробив зі шматини шнурка та хтозна-скількох гаєчок, що ми з Оскаром познаходили в купі металобрухту і відтерли до блиску за допомогою знаменитого засобу для чищення «Відьма на мітлі».

— О, дякую, — мовила мама і вдруге за цей день обійняла мене.

— Це так, дрібничка, — сказав я. — Далеко не золотий браслет. А от тепер — справдешній сюрприз.

То був кришталевий флакончик парфумів.

— Парфуми радості від феї, яку мені пощастило зустріти, — сказав я.

Настав момент для третіх обіймів!

— Я не знаю, що б я без тебе робила, — сказала мама.

— І я, — сказав я.

Тільки вона втерла по краплі за кожне вухо, як з подвір'я долинув якийсь страшенний гуркіт. Він прокотився луною між стінами будинків і з тріском припинився.

Тоді знов щось почало гудіти.

— Що це там за ідіот? — буркнула мама.

І рішуче підійшла до вікна.

МАЙОР БУДЬ ЛАСКА

Мама відсунула чорну штору й відчинила вікно.

— Ви з глузду з'їхали? — крикнула вона. — Як можна зчиняти такий гуркіт? Хіба не знаєте, що сьогодні Святвечір?

— Знаю! — долинув із подвір'я захриплий голос.

Там стояв військовий мотоцикл з коляскою. Гуркотів мотор. А голос належав водієві у шкіряній шапці та окулярах для їзди на мотоциклі.

— Фреде! Едіт! — гукнув він. — Допоможіть мені!

— Едвін! — скрикнула мама і похитнулася, ніби в неї запаморочилась голова.

— Тату! — загорлав я.

Бо то справді був тато.

Коли ми прошкребли йому окуляри, що взялися морозом, він моргнув. Я обійняв його. Здавалось, я обіймав сніговика. У колясці біля нього сидів якийсь бородань в офіцерській шапці. Він зовсім не ворушився.

— Любі мої, — мовив тато слабеньким, але радісним голосом. — Як добре, що я вже тут! Ану, Фреде, гайни до Ґранфоша й попроси, нехай прийде сюди і віднесе мене в хату. Бо сам я не здужаю й пальцем поворухнути...

Коли я привів Ґранфоша, тато все ще розтавав від маминих поцілунків та обіймів. У нього вже порожевіли щоки.

— А що з тим будемо робити? — спитав Ґранфош, кивнувши головою на бороданя в колясці і піднімаючи тата.

— З оцим майором? — перепитав тато. — Нехай поки що тут посидить.

Ґранфош завдав тата на плечі, як мішок картоплі.

Він майже не сопів, хоч сходити треба було на четвертий поверх.

Коли Ґранфош садовив тата в крісло перед кахляною грубою, тато вже міг згинати ноги. Мама відчинила втулки на кахляній грубі, щоб у кімнаті стало тепліше. Тато сидів, усміхався і розтавав.

— Я позичив мотоцикл, — сказав він. — На жаль, я зовсім на трішки, бо завтра мушу бути вже на місці.

— Але все-таки ти тут, — сказала мама. — Це просто якесь диво...

— А ти вся чогось сяєш, — сказав він мамі.

— Фред подарував мені парфуми радості, — усміхнулася мама.

Тоді татові заманулося їх понюхати. Вона підставила свою щоку йому до носа.

Обкладинка шведського видання. Художниця Іда Бьордс

І поки він удихав у себе ті приємні пахощі, вона влучила момент і похвалилася йому, що має для нього в животі різдвяний подарунок. І тут по татових щоках потекли сльози, наче в нього щось заболіло.

— Який я щасливий, — мовив він. — Які ми щасливі.

Тато підвівся з крісла, бо тепер його ноги по-справжньому нагрілися. Він пригорнув маму до грудей і кивнув мені, щоб і я підійшов. Потім заходився нас погойдувати туди-сюди, мовби на світі не було ніяких вусатих ідіотів.

Раптом мама здригнулася.

— Лишенько, ми ж забули про того дядька! — скрикнула вона.

— Про якого дядька? — запитав тато.

— У колясці, — відповіла мама. — Ми його навіть не запросили.

Дядько сидів так, як ми його й залишили. Сидів і ні мур-мур. Навіть не глянув на нас, коли ми підійшли. Він був закутаний, як мумія, в сіру армійську ковдру. Офіцерська шапка була міцно прив'язана під підборіддям, щоб її, бува, не здуло вітром. У нього були червоні щоки й довга біла борода.

— Хто це? — спитав я.

— Майор Будь Ласка, — відповів тато. — Я підібрав його, як заїхав до двоюрідного брата на хутір.

Коли ми зняли з майора шапку і маску гнома та розкутали ковдру, то побачили, хто то такий. Власне, то всього-на-всього був мішок, повен найдивовижніших лагоминок: хліба, масла, сиру, свіжої шинки, яблук і всіляких ковбас.

— Тепер ходімо додому святкувати Різдво, — сказав тато.

Ми в цілковитій тиші пили і їли все, чим пригостив нас той майор.

Час од часу тато підводився і нюхав мамині парфуми. Раз по раз мама сміялася і гладила себе по животу, хоч ніхто не казав нічого дуже смішного. А я виглядав з-за різдвяної ковбаси, аби впевнитися, що тато сидить за столом, на своєму звичайному місці.

Потім мама дала йому мій табель, скручений у трубочку і обв'язаний червоною стрічкою.

— Що це таке? — спитав він і тицьнув пальцем на оцінку з дисципліни.

Тоді мама розповіла про вуса, які я приліпив на скелет. І як розлютився директор. І що їй написала вчителька.

Тато засміявся і пригорнув мене до себе.

— Оце так подарунок! Оце так Різдво! — вигукнув він.

Адвент — у католиків і протестантів: дні перед Різдвом.
Банкнота — паперовий грошовий знак.
Кніксен — легке присідання з шанобливим уклоном як привітання між жінками (наприклад, учениці до вчительки).
Лагоминки — солодощі; смаколики.
Норланд — регіон у Північній Швеції.
Патефон — програвач для музичних платівок.
Уніформа — професійний одяг.
Фраєр — *(тут)* пуста, нікчемна людина.
Фред Астер — американський актор, танцюрист і співак (1899–1987).
Фред — шведське ім'я «Fred» у перекладі означає «мир».
Фюрер — нім. «вождь» (зазвичай так називали Гітлера).

Потім він приніс свої черевики, у яких завжди танцював, почистив їх і завів патефон. Коли Фред Астер почав співати, тато запросив маму на танець.

Я ліг на канапі і вийняв з кишені люстерко, що мені подарувала Ельса.

Тільки-но я глянув у нього, як задзвонив телефон.

— Візьмеш слухавку? — спитала мама, бо їй не хотілося відривати свою щоку від татової. — Хто це може телефонувати в такий час на Святвечір?

Тримаючи в руці люстерко, я взяв слухавку.

То була Ельса.

— Привіт, — сказала вона. — Знаєш, що я роблю?

— Ні.

— Я їм шоколад. Найсмачніший у світі шоколад. Я просто хочу подякувати. А ти що робиш?

— Дивлюся на себе в люстерко.

— Тоді ти бачиш там того, хто мені подобається, — сказала вона.

І тут сталося щось дивне. Якщо не зважати на ніс, то я побачив когось такого, хто мав дуже непоганий вигляд. До того ж він усміхався так, що мені відібрало мову. Здалека я чув, як Фред Астер співав «I'm in Heaven».

— Агов? Де ти? — спитала вона.

— I'm in Heaven, — відповів я. — Це означає: «Я в небі».

— Та я знаю, — відповіла Ельса. — Побачимося завтра?

— А чом би й ні, — відповів я, а тато й мама все танцювали й танцювали біля ялинки.

Переклад Галини Кирпи

Ілюстрація до твору Марії Фої, 2015

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

Повість Ульфа Старка «Маленька книжка про любов» — це не лише зворушлива історія про перше кохання, а й глибокі роздуми про стосунки в сім'ї, силу любові та сміливість бути собою. Обміркуйте кожну ситуацію, висловіть та обґрунтуйте думку. Пам'ятайте: у цьому завданні важливо не знайти правильну відповідь, а поділитися думками й зрозуміти погляди інших.

СИТУАЦІЯ 1. Фред закоханий в Ельсу, але боїться, що вона знехтує його. Його страх втратити дружбу заважає йому зробити крок уперед. Чи варто ризикувати дружбою заради можливості відкрити свої почуття? Що важливіше: залишити все, як є, чи зізнатися, навіть якщо наслідки непередбачувані? Чому важливо бути чесним із собою та іншими?

СИТУАЦІЯ 2. Фред бачить, як мама хвилюється за батька, який охороняє кордон, і хоче допомогти їй, але не знає, як саме це зробити. Він розуміє, що її тривоги важко угамувати. Як знайти спосіб підтримати близьку людину, яка переживає стрес? Чи варто приховувати свої переживання, щоб не додавати мамі клопоту? Чому важливо бути поряд із близькими під час випробувань? Як Фред зміг допомогти мамі відчути себе сильнішою?

СИТУАЦІЯ 3. Фред створює свій світ. Як ви вважаєте, чому це так важливо для нього? Як фантазії можуть підтримати у складний період? Чи може вигаданий світ заважати бачити реальність? Які інші способи можна використовувати, щоб відволіктися від проблем і зберегти позитивний настрій?

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Головного героя повісті «Маленька книжка про любов» назвали Фредом, що шведською означає «мир», проте, як і ви, він живе в часи війни. Чим приваблює вас цей хлопчина?
2. Розкажіть про його ставлення до родини. Що особливо зворушує вас у його поведінці?
3. Складіть асоціативний ряд до слова «любов». Які нові відтінки цього поняття відкрила для вас повість?
4. Створіть детальний психологічний портрет Фреда. Які риси його характеру найбільше вас вразили? Як змінювався герой протягом роману?
5. Перечитайте мовчки розділ «Танець зі шваброю»: поміркуйте, яка атмосфера була в сім'ї хлопчика? Щоб краще зрозуміти героїв, їхні переживання та ваші почуття, заповніть щоденник подвійних нотаток. Для виконання роботи використайте шаблон з електронного додатка.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Stark-1

- 1 Словникова робота за твором
- 2 Розгадай кросворд
- 3 4 5 Вікторина

ПРАЦЮЄМО В КОМАНДІ

6. Об'єднайтеся в пари й відтворіть діалог Фреда *«з татом із вентилятора»*. Підберіть потрібну інтонацію для реплік героїв.

7. Об'єднайтесь у групи: проаналізуйте розділи *«Париж міститься прямісінько над Ельсиною головою»* і *«Губна гармошка, ковзани… і ще дещо»*. Обговоріть, як дорослі й діти переживають дні війни: про що говорять у школі й вдома, як виявляють ставлення до подій і одне до одного тощо. Сформулюйте висновки про те, як можна підтримати близьких людей.

ЖИВІ СТОРІНКИ

8. Намалюйте або зробіть інсталяцію «майора Будь Ласка» і продемонструйте його перед однокласниками / однокласницями.
9. Прослухайте пісню Фреда Астера «I'm in Heaven». Поясніть, чому ця пісня є лейтмотивом повісті Ульфа Старка «Маленька книжка про любов».

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

1 Скринька скарбів
Створіть скриньку скарбів Фреда. Намалюйте речі, які могли б там бути, і поясніть, чому саме ці предмети важливі.

2 Подкаст
Запишіть подкаст, у якому обговоріть книгу, візьміть інтерв'ю в персонажів або створіть звукові ефекти до різних сцен.

3 Колаж емоцій
Створіть колаж емоцій героїв у ключових моментах твору. Використовуйте малюнки, вирізки з журналів або цифрові інструменти.

4 Плейлист
Створіть плейлист із 5–7 пісень, які, на вашу думку, могли б стати саундтреком до твору. Поясніть свій вибір.

5 Логотип
Розробіть емблему або логотип, який символізує основні теми та ідеї книги. Поясніть свій вибір.

6 Комікс
Створіть комікс, який розповідає про один день із життя Фреда після описаних подій.

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання. Кожна правильна відповідь — ***2 гайворони***.

1. Чому для головного героя автор обрав ім'я Фред?
2. Чому учителька хотіла, щоб діти запам'ятали карту довоєнної Європи?
3. Чому улюбленою для батьків Фреда стала пісня ««I'm in Heaven» («Я на небесах»)?
4. Чому Фред зробив висновок, що від любові буває багато туги?
5. Чому «батьків голос» радив хлопчику бути чесним у любові та нічого не боятися?
6. Чому Ульфа Старка, який народився 1944 р., можна вважати одним із персонажів повісті?

Мої відкриття

Я зрозумів / зрозуміла, що...

«Секрети любові» з тексту

Мій рецепт любові

Оберіть 5 подій із твору та розставте їх за ступенем важливості (1 — найважливіша, 5 — менш значуща). Обґрунтуйте свій вибір

У МАГІЇ НЕ ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ

Террі Пратчетт (1948–2005). «Право на чари»

Життєво важливий інгредієнт успіху — це не знати, що задумане вами неможливо виконати.
Террі Пратчетт

У безкрайніх просторах міжгалактичного океану неквапливо пливе Велика Черепаха А'Туїн. На його масивних лапах воднева паморозь, а величезний древній панцир вкритий кратерами від метеорів. На своєму панцирі А'Туїн несе Берилію, Тубула, Великого Т'Фона та Джеракіна, чотирьох гігантських слонів, що тримають на собі Дискосвіт — пласку землю, зверху вкриту ясно-блакитним куполом Неба...

Саме так міг би розпочати урок астрономії який-небудь професор середньовічної Європи. У ті часи Земля вважалася схожою на млинець і над нею нависав твердий небосхил, яким рухалися світила. Після досліджень Коперника ідею пласкої Землі швидко забули, вона стала синонімом наукової сліпоти й невігластва. Натомість у літературі ця тема вважалася неперспективною — пласких планет не уявляли собі ні реалісти, ні фантасти. Тому цілковитою несподіванкою для читачів став вихід у 1983 р. роману «Колір магії» маловідомого британця Террі Пратчетта — роману, який не лише прославив свого автора, а й започаткував один із найвідоміших на сьогодні книжкових циклів — «Дискосвіт».

Знайомтеся, автор!

Повне ім'я: Теренс Девід Джон Пратчетт.

Дата й місце народження: 1948 р., Біконсфілд, Бакінгемшир (Велика Британія).

Дата й місце смерті: 2005 р., Брод Кейл, Вілтшир (Велика Британія).

Освіта: Вища технічна школа Вікомба (не закінчив).

Хобі: астроном-любитель, геймер.

Террі Пратчетт

Нагороди: Премії Г'юго (2005), Неб'юла (тричі), Локус (5 разів), Прометей (2003); медаль Карнегі (2001); Всесвітня премія фентезі (2010), почесне звання «Гуманіст року» (2013).

Найвідоміші твори: «Добрі передвісники», «Кіт без дурнів», трилогія «Нескінченна земля»; цикл творів «Дискосвіт» (41 роман та інше).

- До 10 років Террі не любив і не хотів читати. Усе змінила книга Кеннета Грема «Вітер у вербах» — вона змогла розвинути затятого читача у ньому.
- Уроки в школі здавалися хлопцю нудними, а контакту з учителями не виникло, тому, не закінчивши освіту, Террі пішов працювати в журналістику. Під час інтерв'ю з видавцем Пітером Бандером ван Дюреном заявив, що написав роман і хотів би його надрукувати. Так у 1971 р. вийшла його перша книга «Люди Килиму».
- Пратчетт міг писати декілька романів одночасно.
- У 2009 р. був посвячений у лицарі. Щоб зробити собі лицарського меча, знайшов руду біля дому, власноруч виплавив із неї метал і викував залізні прути, які професійний коваль поєднав із метеоритним залізом.
- За кілька місяців до смерті закінчив останній роман «Дискосвіту». Тисячі фанатів зберігають його на полицях непрочитаним — як пам'ять про автора.

Дискосвіт

Королева Єлизавета II висвячує Террі Пратчетта у лицарі

Руйнівники міфів *Спростуйте чи доведіть міфи*

Міф 1. Террі Пратчетт майже завжди носив чорний капелюх, схожий на той, який носять відьми. Він казав, що це допомагає йому «виглядати як письменник» і відчувати себе частиною свого вигаданого світу. Він писав книги за допомогою диктофона, прогулюючись своїм садом. Нові ідеї часто виникали спонтанно, коли він слухав спів птахів або шум дерев.

Міф 2. У заповіті Террі Пратчетт попросив знищити всі незавершені рукописи, які залишилися на його комп'ютері. І їх дійсно знищили — важким котком, що розчавив жорсткий диск! Це рішення викликало великий резонанс серед фанатів.

Міф 3. Террі Пратчетт надихався настільними рольовими іграми, такими як Dungeons & Dragons, для створення книг. Його світи сповнені пародій на типові фентезійні стереотипи, які часто трапляються в цих іграх.

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

- З 2017 р. львівське «Видавництво Старого Лева» повністю видає серію «Дискосвіт».

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

Чи легко бути жінкою в чоловічому світі? Чи легко щодня доводити, що ти не меншовартісна, не нікчемна і можеш впоратися з усіма викликами долі не гірше, ніж представники «сильної» статі? І чому, власне, чоловіча стать «сильна», а жіноча — «слабка»? У наш час вже нікого не дивують політикині, науковиці, спортсменки. Здавалося б, час і здоровий глузд розставили все по місцях. Але факти — річ уперта. У 1967 р. американці Кетрін Швітцер відверто заважали бігти Бостонський марафон, а після фінішу її просто дискваліфікували. У 1999 р. жінки нарешті отримали виборче право на всій території Швейцарії. У 2018 р. велика PR-компанія відмовила в роботі іспанці Карлі Форкада. Причина такого зверхнього ставлення та сама — стать.

Боротися проти такої несправедливості треба у будь-який спосіб. Не можуть права жінки бути обмеженими. Навіть якщо ми перебуваємо у казковому всесвіті... Навіть якщо йдеться про право на чари...

ПРАВО НА ЧАРИ

(Уривки)

Він ішов крізь грозу, і в ньому одразу можна було впізнати чарівника — почасти через довгу мантію та різьблений костур, але головно тому, що дощові краплі спинялися і випаровувалися за кілька футів над його головою... Кілька кіз спостерігали за ним із певним зацікавленням у щілястих зіницях. Кіз зацікавити непросто.

Часом чарівник спинявся і підкидав у повітря свого важкого костура. Той завжди падав, вказуючи один і той же напрямок, а власник зітхав, підбирав його і продовжував свій вкритий грязюкою шлях.

Гроза крокувала пагорбами на ногах із блискавок, гуркоту й грому. Чарівник зник за поворотом, і кози повернулися до своєї мокрої трапези. Аж раптом щось змусило їх знову підвести морди. Вони напружились, їхні очі розширились, ніздрі роздулись. Це було дивно, бо на стежці не було нікого й нічого.

У вузькій долині між крутими схилами ховалося село. Воно не було великим, і його важко було б знайти на мапі гір. Його було ледве помітно навіть на мапі самого села.

Коли чарівник перетнув вузьким містком розбурханий струмок і рушив до сільської кузні, поміж будинками клубочився туман. Утім, ці два факти не мають між собою нічого спільного: туман клубочився б у будь-якому разі. Це був досвідчений туман, і клубочіння він звів у ранг високого мистецтва.

В кузні, звісно ж, яблуку було ніде впасти. Кузня — це таке місце, де точно можна добре погрітися й перекинутися з ким-небудь слівцем. Кілька поселян вільготно прилаштувалися в теплому напівмороці, але коли чарівник увійшов, очікувально випростались і без особливого успіху спробували набрати інтелігентного вигляду.

Коваль кивнув чарівникові, але це було вітання рівного з рівним — принаймні, наскільки це можна було сказати про коваля. Кожен хоч трохи вартісний коваль більш-менш знайомий з чарами, або принаймні так думає.

Чарівник вклонився. Біла кішка, що спала біля горнила, прокинулась і стала пильно на нього дивитися.

— Як зветься це місце, добродію? — спитав чарівник.

Коваль знизав плечима.

— Міцні Горішки.

— Міцні...

— Горішки, — повторив коваль тоном, здатним змусити будь-кого відмовитися від будь-яких можливих жартів.

Чарівник поміркував над цим.

— Гадаю, за цією назвою приховується ціла історія, — нарешті сказав він. — І за інших обставин я б залюбки її вислухав. Але я хотів би поговорити з вами, ковалю, про вашого сина.

— Про котрого? — спитав коваль, і навколишні улесливо захихотіли. Чарівник усміхнувся.

— У вас же семеро синів, чи не так? А самі ви були восьмим сином?

Обличчя коваля застигло. Він обернувся до решти присутніх.

— Так, дощ майже скінчився. Вимітайтеся звідси, ви всі. Нам із паном... — він поглянув на чарівника, запитально звівши брови.

— Стукк Біллет, — сказав той.

— Нам з паном Біллетом треба дещо обговорити.

Він гойднув молотом, і присутні один по одному вийшли, озираючись на випадок, якщо чарівник утне щось цікаве.

Коваль витягнув з-під лави пару табуреток. З буфета біля металевої діжки з водою він дістав пляшку й наповнив дві малесенькі скляночки прозорою рідиною.

Обоє сиділи й споглядали дощ та туман, що стелився над мостом. Раптом коваль сказав:

— Я знаю, про котрого ви сина. Бабуня Дощевіск зараз нагорі, біля моєї дружини. Восьмий син восьмого сина, авжеж. Чаклун у Міцних Горішках, га?

— Можливо, можливо, — сказав Біллет. — Звичайно, спершу йому доведеться вступити до Академії.

Коваль всебічно обдумав цю ідею і вирішив, що вона йому дуже до смаку. Раптом йому сяйнуло.

— Чекайте, — мовив він. — Пригадую, батько мені щось розповідав. Якщо чаклун знає, що скоро помре, він може, типу, передати своє чаклунство певному, типу, спадкоємцю?

— Так, хоча ніколи не чув цього в такій стислій формі, — сказав чарівник.

— То ви, типу, вмираєте?

— Саме так.

Чарівник почухав кішку за вухом, і та замуркотіла. На обличчі коваля відбилося збентеження.

— Коли?

Чарівник на мить замислився.

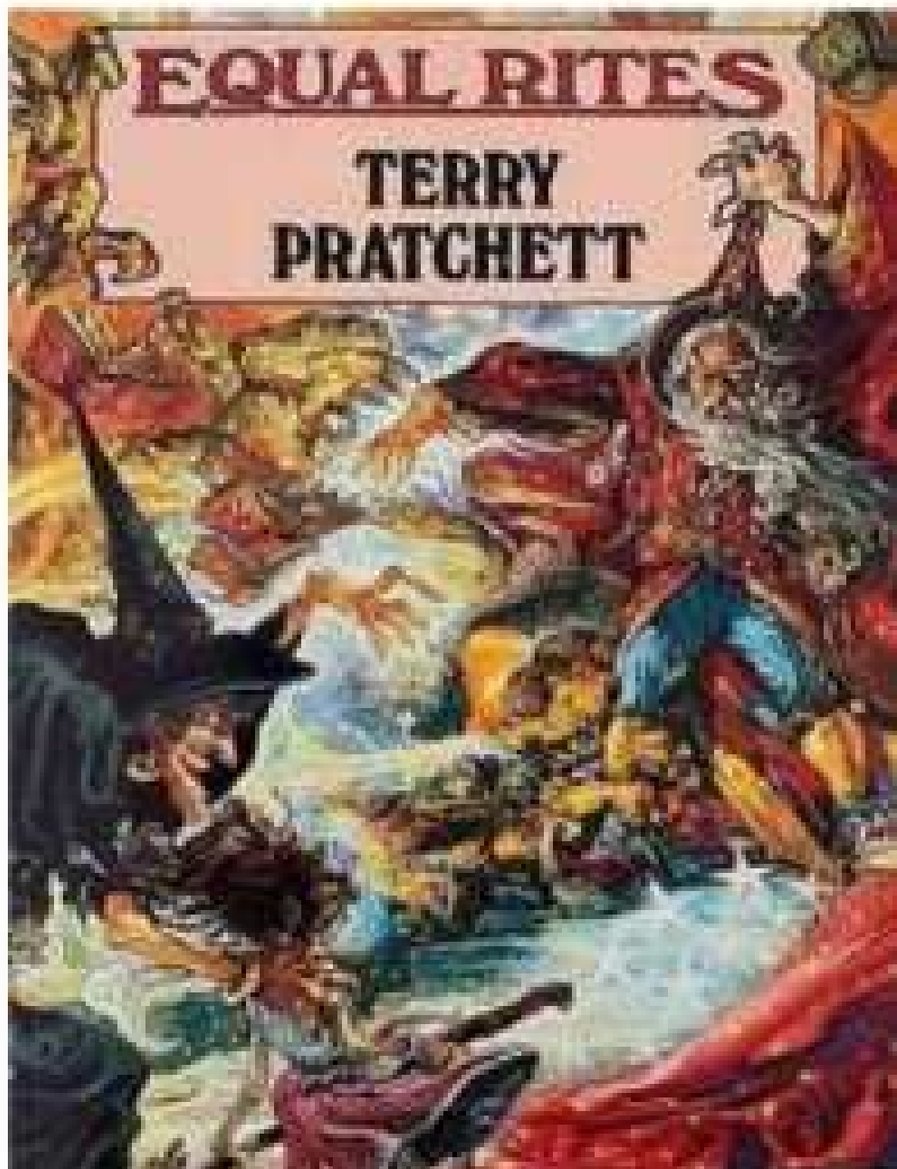
— Десь за шість хвилин.

— Ох.

— Не хвилюйтеся, — сказав чарівник. — Правду кажучи, я дуже цього чекаю. Я чув, це практично не боляче.

Обкладинка першого видання твору «Право на чари»

«Право на чари» (обкладинка; дизайн — Романа Романишин і Андрій Лесів)

Коваль підняв погляд до стелі. Крізь плюскіт дощу він розрізнив звук пари новеньких легень, що працювали на повну потужність. Чарівник усміхнувся.

— Скажіть, нехай його принесуть сюди, — мовив він.

На сходах з'явилася висока сива жінка, несучи в руках загорнутий у ковдру оберемок. Коваль поспіхом підвів її до чарівника.

— Але... — почала вона.

— Це дуже важливо, — з апломбом урвав коваль. — Що тепер, вельмишановний?

Чарівник підняв костур. Той був висотою в людський зріст, з чарівникове зап'ястя завтовшки, й укритий різьбленими візерунками, які, здавалося, змінювались, якщо на них поглянути — достоту ніби не хотіли, щоб їх можна було роздивитись.

— Дитина має взятися за нього, — сказав Стукк Біллет. Коваль кивнув, і, понишпоривши в згортку, віднайшов крихітне рожеве рученя. Він обережно скерував його до костура. Рука міцно схопилася за дерево.

— Але... — почала повитуха.

— Бабуню, все в порядку. Я знаю, що роблю. Вельмишановний, не звертайте уваги, просто вона відьма. Гаразд, — продовжив коваль. — Що тепер?

Чарівник мовчав.

— Що нам робити теп... — знову почав коваль і затнувся. Він нахилився і поглянув у обличчя старого. Біллет усміхався, але ніхто вже не зміг би сказати чому.

Коваль сунув дитину назад до рук стурбованої повитухи. Потому, настільки обережно, наскільки міг, розігнув тонкі бліді пальчики.

— Задоволений? — спитала повитуха.

— Що? А. Так. По правді кажучи, так. Чому ж ні?

Вона відкинула ковдру. Коваль поглянув і сковтнув.

— О ні, — прошепотів він. — Він же сказав...

— А він що міг про це знати? — глузливо спитала Бабуня.

— Але він сказав, що це буде син!

— Хлопче, як на мене, це не схоже на сина.

Коваль гепнувся на табурет і обхопив голову руками.

— Що ж я накоїв? — простогнав він.

— Подарував світові першу жінку-чаклуна, — відповіла повитуха.

<Бабуся Дощевіск і коваль вирішили чекати, що буде; костур чарівника заховали від гріха подалі.>

Протягом подальших семи років не відбувалося нічого цікавого, коли не рахувати того, що в садку біля кузні одна яблуня виросла значно вищою за решту, й саме на цю яблуню постійно видиралася дівчинка — шатенка з діркою між передніми зубами та з рисами обличчя, які обіцяли стати в майбутньому якщо не красивими, то, щонайменше, привабливими.

Ім'я їй було Ескарина, для чого не було особливих підстав, хіба що крім того, що її матері подобалося звучання цього слова. І хоча Бабуня Дощевіск уважно стежила за нею, вона так і не помітила аніякісінького сліду чародійства. Авжеж, дівчинка значно більше, ніж інші дівчатка, лазила по деревах та з галасом гасала двором — але дівчинці, яка живе поруч із чотирма старшими братами, багато чого можна пробачити. Врешті-решт відьма почала заспокоюватися, дедалі більше запевняючи себе, що чародійство до малої не приклеїлося.

От тільки чародійство — воно як граблі, що лежать у високій траві.

<Коли Ескарина підросла, бабуся взялася вчити її свого ремесла.>

І ось, коли минула середина зими й рік почав довгий та неохочий підйом до весни, Еск стала проводити цілі дні в Бабуні Дощевіск, вивчаючи відьомство. Уроки включали чимало практики. Наприклад, з основами травовідання поєднувалося прибирання кухонного столу, прибирання козячих стійл — із грибокористуванням, прання — із прикликанням Дрібних Божеств, і ніколи не обходилося без чищення великого мідного перегінного куба в літній кухні разом із теорією й практикою перегону.

На той час, коли з Крайгір'я повіяли теплі вітри, Еск уже знала, як приготувати цілу низку мазей, кілька видів спиртових мікстур, зо два десятки спеціальних настоянок — і кілька загадкових рецептів, призначення яких, як сказала Бабуня, вона дізнається у свій час.

Чого вона геть не практикувала — то це чародійства.

— На все свій час, — невизначено повторювала Бабуня.

— Але ж я маю бути відьмою!

— Ти ще не відьма. Назви-но мені три рослини, корисні для кишківника.

Еск заклала руки за спину, заплющила очі й перелічила:

— Цвіт із верхівок горошника, серцевина кореня трусятника, стебла лілії-кривавки, стручки...

— Добре. Де росте водяний корінчон?

— На торф'яних болотах та в застійних ставках, у пору року від...

— Чудово. Ти робиш успіхи.

— Але це не чародійство!

Бабуня присіла за кухонний стіл.

— Як і більша частина чародійства, — сказала вона. — Як правило, справа просто в знанні потрібних трав та вмінні спостерігати за погодою й тваринами. І за людьми.

— І все?! — нажахано скрикнула Еск.

— *«І все»*? Це таки чималеньке «і все», — промовила Бабуня. — Втім, ні, це не все. Є ще дещо.

— Можеш мене навчити?..

— Гаразд, — сказала Бабуня, вмощуючись зручніше. — Пам'ятаєш того капелюха, що висить на гачку при дверях? Принеси-но його.

Еск слухняно пішла до будиночка і зняла капелюха з гачка. Він був високим, гостроверхим і, ясна річ, чорного кольору.

Бабуня покрутила капелюха в руках, уважно його оглядаючи.

— Цей капелюх, — урочисто промовила відьма, — приховує в собі одну з таємниць відьомства. Якщо ти не зумієш сказати мені, в чому вона полягає, можемо припинити навчання. Але коли ти дізнаєшся цю таємницю, шляху назад уже не буде. Що ти можеш сказати про цей капелюх?

— Можна його потримати?

— Ласкаво прошу.

Еск зазирнула всередину капелюха. Там були дротяна конструкція, що підтримувала його форму, та кілька шпильок — і все.

Ескарина Ковальчук.
Малюнок Карли Сервантес

Взагалі, в капелюсі не було нічого дивного, хіба що більше ніхто в селі не мав такого. Але ж це ще не робило його чарівним. Еск закусила губу; вона ніби насправді побачила, як її з ганьбою відправляють додому.

Обмацування нічого не дало, потайних кишень теж не виявилося. Це був звичайний відьомський капелюх; Бабуня завжди вдягала його, коли йшла в село, хоча в лісі носила лише шкіряного ковпака.

Еск спробувала пригадати ті уривки знань, якими Бабуня неохоче ділилася під час уроків. Справа не в тому, що знаєш

ти, справа в тому, чого не знають інші. Чарами може бути просто щось підходяще в непідходящому місці, або щось непідходяще — в підходящому. Ними може бути...

Бабуня завжди вдягала капелюха, коли йшла в село. Як і широкого чорного плаща, який однозначно не був чарівним, бо більшу частину зими був покривалом для кіз, і Бабуня прала його навесні.

Еск відчула, що в її голові вимальовується відповідь, і ця відповідь їй не дуже сподобалася. Вона була схожа на чимало Бабуниних відповідей: просто гра словами. Бабуня говорила те, що ви завжди знали й самі, але говорила це по-іншому, так, що це звучало поважно.

— По-моєму, я зрозуміла, — нарешті вимовила Еск.

— Анумо?

— Ця таємниця... Вона, ну, ніби складається з двох частин.

— Так?

— Це — відьомський капелюх, бо ти його носиш. Але ти — відьма, бо носиш його. Гм.

— Отже? — підбадьорила Бабуня.

— Отже, побачивши тебе в капелюсі та плащі, всі розуміють, що ти відьма — і саме тому твоє чародійство й працює? — припустила Еск.

— Саме так, — підтвердила Бабуня. — Це називається головознавством.

Вона поплескала себе по сивих косах, стягнутих у такий тугий вузол, що ним можна було колоти камінь.

— Але ж це не насправді! — запротестувала Еск. — Це не чародійство, це... це...

— Слухай, — сказала Бабуня, — коли ти даєш кому-небудь червоний настій від газів, він, звичайно, може подіяти, але якщо ти хочеш, щоб він точно подіяв, зроби так, щоб його змусив діяти розум хворого. Скажи, що це — місячне сяйво, розчинене у вині фей, чи щось таке... Якось я врятувала життя одному чоловікові, — мовила Бабуня. — Спеціальні ліки, приймати двічі на день. Це була кип'ячена вода з дещицею ягідного соку. Я сказала, що купила її у гномів. Насправді лікування здебільшого має саме такий вигляд. Більшість людей здатні перебороти більшість хвороб, якщо вірять у таку можливість. Твоя справа — просто дати їм віру.

<З часом неконтрольовані магічні здібності Ескарини почали проявлятися.>

...Бабуня намазувала маслом хліб. Дівчинка підтягла до столу свою табуретку, але відьма махнула на неї хлібним ножем:

— Спершу важливе. Встань. Повернися обличчям до мене.

Спантеличена, Еск підкорилася. Бабуня встромила ножа в дошку для нарізки хліба і похитала головою.

— Хай йому грець, — сказала вона у простір. — Уявлення не маю, як це робиться. Здається, є якась церемонія — наскільки я знаю чарівників, вічно їм треба все ускладнити...

— Про що ти?

Здавалося, Бабуня її не почула. Натомість відьма перетнула кімнату в напрямку темного кутка біля шафи.

— Можливо, тобі слід стати однією ногою у відро з холодною вівсянкою й одягти рукавичку на другу ногу, чи щось таке, — продовжила вона. — Не хотіла я цього, але ж Вони мене змушують.

— Про що ти, Бабуню?

Відьма висмикнула костура з тіней і невпевнено махнула ним у бік Еск.

— Ось. Це твоє. Візьми. Сподіваюся, я роблю те, що треба.

Насправді вручення костура молодому чарівникові — це зазвичай пишна церемонія, надто якщо костур успадковано від старшого чарівника; за стародавнім звичаєм, учень проходить довге, моторошне й важке випробування. Церемонія передбачає також довгу промову. Зовсім випадково Бабуня виклала її суть кількома словами.

Еск узяла костур і придивилась до нього.

— Гарний, — невпевнено сказала вона. — Різьблення красиве. А для чого він?

— Сядь. І хоч раз у житті послухай мене уважно. В день, коли ти народилася...

— ...отак, загалом, усе було.

Еск поглянула на костур, а потім — на Бабуню.

— То я маю стати чарівником?

— Так. Ні. Не знаю.

— Це не відповідь, Бабуню, — із докором сказала Еск. — Маю чи ні?

— Жінки не можуть бути чарівниками. — відрізала відьма. — Це неприродно. З тим же успіхом жінка може стати ковалем.

— Насправді я ж бачила, як працює татко, і не розумію, чому б...

— Слухай, — поспішно урвала Бабуня, — жінка може стати чарівником не більше, ніж чоловік може стати відьмою, тому що...

— А я чула про чоловіків-відьмаків, — сумирно вставила Еск.

— Про чорнокнижників!

— Думаю, так.

— Не буває чоловіків-відьмаків, бувають чоловіки-телепні! — палко вигукнула Бабуня. — Якби чоловік був відьмаком, то насправді він був би чарівником. Вся справа, — вона поплескала себе по голові, — в головознавстві. В тому, як працює твій розум. Бач, чоловічий розум працює не так, як наш. Їхні чари — то самі числа, кути, фігури та спостереження за зірками, ніби це має якесь значення! Це все Сила. Це все, — Бабуня подумала і витягла на світ слово, яким любила описувати все те, що зневажала в чарівниках, — гемеметрія.

— Ну то чудово, — з полегшенням сказала Еск. — Я лишуся тут і вчитимуся відьомства.

— Ех, — похмуро відповіла Бабуня, — сказати це неважко. От тільки не думаю я, що так само легко буде зробити.

— Але ж ти сама казала, що чоловіки бувають чарівниками, жінки — відьмами, а навпаки не буває.

— Казала.

— Тоді, — тріумфально сказала Еск, — усе вирішено, правильно ж? Я просто не можу не стати відьмою.

Бабуня вказала на костур. Еск знизала плечима.

— Це просто стара палиця.

Бабуня заперечно похитала головою. Еск кліпнула.

— Ні?

— Ні.

— І мені не бути відьмою?

— Не знаю я, ким тобі бути. Візьми костур.

— Навіщо?

— Візьми костур. Тепер дивись: я вже поклала дрова в камін. Запали його.

— Кресало лежить на... — почала Еск.

— Якось ти сказала мені, що є кращий спосіб розвести вогонь. Покажи.

Бабуня підвелася. У напівмороці кухні здавалося, що вона виросла, заповнивши кімнату пронизаними загрозою хитким рваними тінями. Її погляд уві́п'явся в Еск.

— Покажи, — звеліла вона, і в голосі її був лід.

— Але... — розпачливо вимовила Еск, притискаючи до себе важкого костура і перекинувши табуретку в поспішній спробі відступити.

— Покажи!

Скрикнувши, Еск крутнулась на місці. З її пучок злетіло полум'я і дугою перетнуло кухню. Дрова вибухнули з такою силою,

що меблі розлетілись навсібіч; у вогниці зашипіла куля яскраво-зеленого вогню. По кулі побігли мерехтливі візерунки, вона зі шкварчанням закрутилася на каменях, які почали тріскатись, а потім і плавитись. Залізна задня загородка відважно протрималась аж кілька секунд, перш ніж розтанути, як віск. Востаннє вона показалася у вигляді багряної плями на поверхні вогненної кулі, після чого зникла остаточно. Ще за мить та ж доля спіткала чайник.

Коли здавалося, що вслід за ними ось-ось зникне й димар, старезна кладка провалилася, й вогненна куля зі шкварчанням зникла в отворі.

Еск сиділа, з подивом дивлячись на власну руку.

— Це були справжні чари, — нарешті сказала вона. — І їх створила я.

— *Один з видів* справжніх чарів, — уточнила Бабуня. — Не забувай про це. І ти не маєш постійно викидати такі коники. Якщо вже в тобі є ця Сила, навчися нею керувати.

— А ти можеш мене навчити?

— Ти повинна вирушити туди, де є ті, хто можуть. До школи чарівників.

— Але ж ти казала...

Бабуня на мить припинила наливати воду з відра у глечик.

— Так, так, — різко урвала вона. — Забудь про те, що я казала, про здоровий глузд і таке інше. Часом доводиться йти туди, куди тебе веде життя. Гадаю, ти так чи інакше потрапиш до школи чарівників.

Тієї ночі, коли Еск уже давно було відправлено в ліжко, Бабуня вдягла капелюха, запалила нову свічку, розчистила стіл і дістала з потаємного місця в кухонній шафі маленьку дерев'яну скриньку. В ній містилися пляшечка чорнил, старезне гусяче перо та кілька аркушів паперу.

Бабуня ніколи не почувалася зручно, стикаючись зі світом літер. Вона вирячила очі, висолопила язика, на її лобі виступили краплини поту — але перо продовжувало з рипінням рухатися по сторінці під супровід тихих уривчастих «а щоб тебе» та «хай йому грець». Лист мав такий вигляд (хоча цьому варіантові бракує свічкового воску, виправлень і чорнильних та масних плям):

«Головному чарівникові

Не видна Академія

Вітаня, сподіваюся у вас вседобре, направлюю довас таку Ескаріну Ковальчук, вона має таланти чарівника, але шо знею ро-

бути далі я незнаю, вона хорошій робітник і чістюля і вміє різномонітні господарські діла, я пошлю з нею грошив, довгих вам років і спочити вмирі, щироваша, дівиця Есмєральда Дошчевіск, відьма».

Бабуня піднесла листа до свічки й критично його проглянула. Лист таки вдався. Слово «різномонітний» вона запозичила з «Альманаку», що його перечитувала щовечора. Бабуня не мала твердої впевненості в тому, що це значить, але все одно це було з біса гарне слово. Вона скріпила листа свічковим воском і поклала на шафу. Завтра вона віддасть його листоноші — все одно йти в село по нового чайника.

<З академії не відповіли. Про те, як бабуня і Ескарина добиралися до столиці; як їх зустріли і з ким і чим довелося боротися дівчинці, — читайте у повній версії твору.>

Переклад Олександра Міхельсона

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

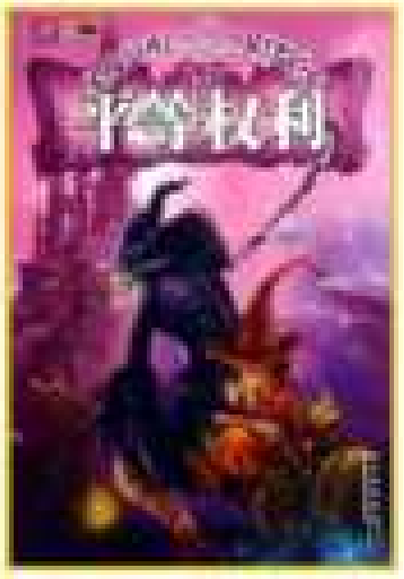
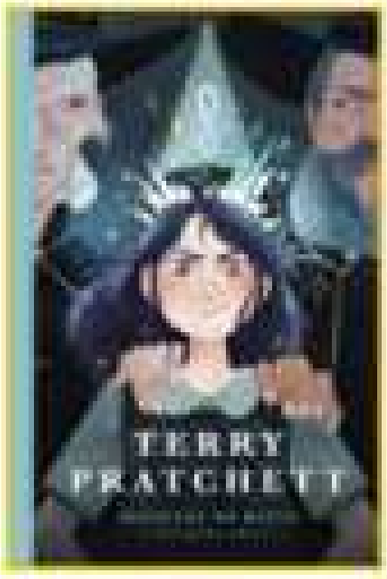
1. Уявіть себе літературознавцем/літературознавицею: які б характеристики для стилю оповіді Террі Пратчетта ви запропонували (таємничість та іронія; вигадливість і гра словами; використання відомих сюжетів на свій лад). Чим саме автор утримує увагу читача упродовж усього твору?
2. Висловіть власне враження про те, як з'явилася на світ «перша чаклунка». Чому вона отримала ім'я Ескарина?
3. Розкажіть, як бабуся Дощевіск вчила Ескарину відьомства. Які головні премудрості мала засвоїти внучка?
4. У який спосіб бабуся Дощевіск пропонує Еск розв'язати гендерне питання — стати чарівницею? Прокоментуйте щодо цього її вислови: «Якщо вже в тобі є ця Сила, навчися нею керувати» і «Часом доводиться йти туди, куди тебе веде життя».
5. Оцініть супровідний лист, який написала бабуся до Академії чарівників. Сформулюйте висновок про те, чому важливо вміти писати грамотно. Чому не можна замінити грамотність «до біса гарними словами», значення яких не розумієш?
6. Напишіть лист від імені Ескарини Ковальчук до викладачів Невидної Академії, у якому вона пояснює, чому дівчата повинні мати право навчатися магії. Які аргументи вона могла б використати? Як би переконала строгих магів?
7. Як би виглядав світ Дискосвіту, якби всі традиції магії були змінені?
8. Як ви думаєте, чи могли б маги і відьми об'єднати сили для створення чогось нового? Як би це виглядало?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Pratchett-1

1 Упізнай персонажа твору «Право на чари» за описом

2 Філворд

9. Чому, на вашу думку, люди часто бояться змін? Як це проявляється в романі?
10. Які цінності, на вашу думку, хотів передати Террі Пратчетт людству? Поясніть, чому важливо мати свободу вибору?
11. Що вас надихнуло найбільше в історії Ескарини? Чому?
12. Розгляньте обкладинки кількох видань роману «Право на чари». Які з них і чим більше відповідають духу та настрою твору? Яка з них вам подобається найбільше? Запропонуйте свій варіант обкладинки.

Обкладинки видань роману різними мовами

ЖИВІ СТОРІНКИ

13. Об'єднайтесь у пари і поставте діалоги бабусі й онучки в класі. Поміркуйте, які риси «вчительки» й «учениці» варто підкреслити в цих діалогах.

ПРАЦЮЄМО В КОМАНДІ

14. Організуйте «рекламну кампанію» на підтримку магів або відьом. Створіть плакат, слоган і короткий текст, який переконує молодь обрати одну зі сторін. Наприклад: *«Магія — це шлях до великих відкриттів!»* або *«Відьми ближчі до людей: твори дива щодня!»*.

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

1. Придумайте новий епізод роману, де Ескарина демонструє свої здібності й змушує магів переглянути свої переконання. Вартість завдання — ***1 соверен.***
2. Зануртеся у магію Дискосвіту. Досліджуйте, створюйте, уявляйте — і дайте волю фантазії, щоб показати, як виглядає *ваша* магія. Готові до чарівної подорожі? Вартість кожного виконаного завдання — ***1 соверен.***

Створіть **рекламну афішу**, яка запрошує учнів вступити до Невидної Академії. Додайте девіз Академії, вигадані курси й візуальні елементи.

Створіть **«альбом спогадів»** Ескарини. Додайте малюнки її подорожей, портрети знайомих персонажів і записи про важливі події.

Вигадайте **герб** для Ескарини Ковальчук як майбутнього мага або відьми. Додайте символи, які відображають її характер, здібності та вибір.

Придумайте і зобразіть **нові магічні предмети**, які могли б з'явитися в романі. Додайте короткий опис функцій.

Створіть **сторінку з книги заклинань** Ескарини (текст заклинання, малюнок, нотатки про наслідки використання).

Укладіть **«Жартівливий словник відьом»**: 10 нових магічних термінів сучасних відьом чи магів із тлумаченням.

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

У 2023 р. пошта Великої Британії випустила серію поштових марок, присвячених Террі Пратчетту і його персонажам.

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання. Кожна правильна відповідь — *2 гайвороні*.

1. Чому перекладач змінив оригінальну назву «Equal Rites» («Рівні обряди») на «Право на чари»?
2. Чому дівчинка, незважаючи на чарівний костур, не мала «права на чари»?
3. Чому, на думку бабусі Дощевіск, чародійство «як граблі, що лежать у високій траві»?
4. Чому бабуся називала чоловічий розум гемеметрією?
5. Чому будь-якими чарами (талантами) треба навчитися керувати?
6. Чому роман Пратчетта зараховують до сатиричного фентезі?

У Дискосвіті магічні ліхтарі освітлюють важливі події. Запаліть «ліхтарі», які освітлюють ваші досягнення і «світлом думок» створюють чарівну атмосферу світу творів Террі Пратчетта.

Розкажіть чи запишіть:

- Що ви вважаєте своїм найкращим досягненням під час вивчення твору?
- Що було складним?
- Що залишилося загадкою?
- Яке питання хотіли б дослідити далі?
- Якби ви мали одну чарівну силу, що б змінили у своїй роботі?

ЛИСТИ ДО БОГА

Ерік-Емманюель Шмітт (нар. 1960). «Оскар і Рожева пані»

Я хочу вірити, що доброта чогось варта, що любов долає будь-які упередження, що багатство зовсім не те, чого треба нестримно прагнути, що світ має сенс і що смерті боятися не варто.

Ерік-Емманюель Шміттт

В одному інтерв'ю відомий франко-бельгійський письменник Ерік-Емманюель Шмітт розказав, що, як і льотчик із «Маленького Принца», загубився в пустелі і довгий час був наодинці з небом, без їжі та води. «Я став віруючим під зірками в пустелі Сахара — я став інакше дивитись на світ», — зізнався він. На запитання журналіста, що ж все-таки відбулося там, під зірками, письменник відповів: «Я став оптимістом і надихнувся життям».

Оптимісти думають: не варто боятися того, що лякає. Вияв розуму та мужності в тому, щоб змінити щось у світі. Але коли ти не можеш щось змінити, ти можеш поставитися до цього по-іншому. Ми не можемо уникнути болісних моментів, але можемо чогось навчитися. Нам до снаги співчувати комусь, підтримати когось,

піклуватися про тих, хто поруч. Так ми долаємо егоїзм і стаємо кращими, розумнішими, добрішими.

Знайомтеся, автор!

Е.-Е. Шмітт

Повне ім'я: Ерік-Емманюель Шмітт.

Дата й місце народження: 1960 р., Сент-Фуа-ле-Лен (Франція).

Освіта: Ліцей дю Парк, паризька Вища нормальна школа (вивчав філософію).

Нагороди: орден Мистецтва і науки (Франція, 2001), премія «Квадрига» (2004), премія Національної академії медицини (2004), Гонкурівська премія (2010) та інші.

Найвідоміші твори: «Загадкові варіації», «Оскар і Рожева пані», «Дитя Ноя», «Пан Ібрагім та квіти Корану», «Євангеліє від Пілата», «Улісс із Багдада»; цикл «Перетин часів» та інші.

- Перш ніж стати письменником, тривалий час працював викладачем філософії у школах та закладах вищої освіти. Здобув ступінь доктора філософії (1987).
- Світову славу як письменник здобув у 1993 р., написавши п'єсу «Відвідувач».
- Мешкає у Брюсселі (Бельгія), має подвійне громадянство. Член Королівської академії французької мови та літератури Бельгії.
- Крім художньої прози, пише п'єси, сценарії для кіно й коміксів, записує аудіокниги, грає в театрі і кіно. Вистави за його творами організовують у понад 50 країнах світу.
- У 2016 р. працював коментатором на Олімпійських іграх у Ріо-де-Жанейро.

Ерік-Емманюель Шмітт за робочим столом ▸

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

- У 2013 р. в Україні нагороджений медаллю «За розвиток мистецтва і культури».

- У межах фестивалю «Французька весна» (2013) відвідав Київ і Львів. Зізнавався, що серед улюблених є письменники, народжені в Україні: Микола Гоголь, Джозеф Конрад, Ісхак Башевіс-Зінгер.

КЛЮЧІ ДО ТЕКСТУ

У літературі, як і в житті, є заборонені теми, про які люди бояться говорити через цілком зрозумілий страх невідомості. Такою є тема смерті. У наш час більше, аніж раніше, люди прагнуть поквитатися зі смертю. Науковці, видатні дослідники із Силіконової долини присягаються, що їм це вдасться і невдовзі смерть можна буде подолати! Проте, на жаль, ще ніхто цього не досяг, і навіть смертельні хвороби мала б долати медицина.

Десятирічний Оскар, про якого розповів нам Ерік-Емманюель Шмітт, зрозумів таємницю життя і смерті завдяки спілкуванню з Богом, якому він надсилав листи. А ще йому допомогла незвичайна «рослина з Сахари», яка проживає життя за один день...

ОСКАР І РОЖЕВА ПАНІ

(скорочено)

Присвячується Даніелі Дар'є

Дорогий Боже,

Мене звуть Оскар, мені десять років, я підпалив кота, собаку, будинок (здається, навіть підсмажив червоних рибок), це мій перший лист до тебе, бо досі мені бракувало часу через навчання.

Одразу хочу тебе попередити, що я ненавиджу писати. Хіба що вже конче потрібно. Бо писати — це наче чіпляти гірлянду, помпон, удавану усмішку, стрічечку тощо. Писати — це ніщо інше, як прикрашати, прибріхуючи. Такі собі хитрощі дорослих.

Докази? Візьми, наприклад, початок мого листа: «Мене звуть Оскар, мені десять років, я підпалив кота, собаку, будинок (здається, навіть підсмажив червоних рибок), це мій перший лист до тебе, бо досі мені бракувало часу через навчання», я міг би взяти й написати «Мене звуть Яйцеголовий, на вигляд мені сім років, я живу в лікарні через рак і ніколи не звертався до тебе, бо навіть не вірю, що ти існуєш».

Але якщо я так напишу, це виглядатиме негарно, і я тебе менше цікавитиму. Мені ж потрібно, щоб ти зацікавився.

Лікарня — суперсимпатичне місце, де повно дорослих у гарному настрої, які голосно розмовляють, багато іграшок і рожевих

пань, які хочуть гратися з дітьми, а також друзів, які завжди готові прийти на допомогу, як-от: Шинка, Ейнштейн або Поп Корн, коротше кажучи, лікарня — це рай, якщо ти належиш до хворих, які радують.

Я ж більше не радую. Відколи мені зробили пересадку кісткового мозку, я добре відчуваю, що більше не радую. Коли лікар Дюссельдорф оглядає мене вранці, моє серце завмирає — я його засмучую...

Думка лікаря заразна. Тепер увесь поверх, медсестри, інтерни і прибиральниці дивляться на мене однаково. Вони сумні, коли у мене гарний настрій, змушують себе сміятися, коли я розказую анекдот. Справді, ми більше не регочемо так, як раніше.

Не змінилася тільки Бабця-Ружа. У будь-якому разі вона, як на мене, надто стара, щоби змінюватися. Окрім того, вона також занадто Бабця-Ружа. Я не пояснюватиму тобі, хто така Бабця-Ружа, Господи, оскільки вона твоя хороша подруга; власне вона й порадила тобі написати. Проблема в тому, що лише я називаю її «Бабцею-Ружою». Тож тобі доведеться зробити зусилля, аби зрозуміти, кого я маю на увазі: серед жінок у рожевих халатах, які приходять ззовні, щоб якийсь час побути з хворими дітьми, вона найстарша...

Одним словом, зроблена мені пересадка багатьох тут засмутила. Хіміотерапія також, але це не так і важливо, оскільки ми покладали надію на пересадку. Мені здається, що тепер лікарі вже не знають, що ж іще запропонувати, їх аж шкода. Лікар Дюссельдорф, якого мама вважає красивим, хоча, як на мене, у нього надто густі брови, схожий на Діда Мороза, якому прикро від того, що в мішку більше немає дарунків.

«Оскар і Рожева пані». Постер спектаклю в Авіньйоні (2023)

«Оскар і Рожева пані». Афіша спектаклю у Фрайбурзькій опері

Атмосфера погіршується. Я обговорив це зі своїм товаришем Шинкою. Його справжнє ім'я Ів, але ми називаємо його Шинкою, це личить йому більше, бо він дуже попечений.

— Шинко, по-моєму, лікарі мене більше не люблять, я наганяю на них депресію.

— Таке скажеш, Яйцеголовий! Лікарі невтомні. У них завжди повно ідей щодо операцій, які можна зробити. За моїми підрахунками вони пообіцяли мені, щонайменше, шість.

— Чому вони прямо не скажуть, що я помру?

Тут Шинка, як усі в лікарні, оглух. Якщо в лікарні вимовити слово «помирати», ніхто тебе не почує. Можеш бути певним — заляже пауза, і розмова перейде на іншу тему. Я провів цей тест з усіма. За винятком Бабці-Ружі.

— Бабцю-Ружо, схоже, що ніхто мені не зізнається, що я помру?

— Чому ти хочеш, щоб тобі про це казали, якщо ти й сам знаєш, Оскаре?

— Бабцю-Ружо, моя операція виявилася невдалою?

Бабця-Ружа не відповіла. У такий спосіб вона сказала «так».

Ми трохи помовчали, просто щоб добре обмізкувати нові думки.

— Чом би тобі не написати Богові, Оскаре?

— А навіщо писати Богові?

— Ти почуватимешся не таким самотнім.

— Не таким самотнім із кимось, хто не існує?

— Примусь його існувати.

Вона нахилилася до мене.

— Щоразу як ти віритимеш у нього, його існування ставатиме вірогіднішим... Якщо будеш наполегливим, він почне існувати у всій повноті. І творитиме для тебе добро.

— Про що ж я йому напишу?

— Виклади свої думки. Ті, які не висловлюєш; саме вони тиснуть, міцно вкорінюються, лягають тягарем, знерухомлюють тебе, посідають місце нових думок і отруюють тебе...

Ось так. Тому, Боже, з нагоди першого листа (я тобі трохи описав свій стиль життя тут, у лікарні, де на мене тепер дивляться як на перепону медицині) хотів би просити відповісти на одне запитання: я одужаю? Скажи «так» чи «ні». Це ж нескладно. «Так» чи «ні». Непотрібне закресли.

До завтра, цілую,

Оскар.

P. S. Я не знаю твоєї адреси: як мені бути?

Дорогий Боже,

Браво! Ти дуже крутий. Ти дав відповідь на запитання раніше, ніж я відправив листа. Як це в тебе вийшло?

Сьогодні вранці, коли в кімнаті для відпочинку я грав з Ейнштейном у шахи, прийшов Поп Корн, щоб мене попередити:

— Приїхали твої батьки.

— Мої батьки? Не може бути. Вони приїздять тільки в неділю.

— Я бачив машину — червоний джип із білим брезентовим чохлом.

Я стенув плечима і продовжував грати з Ейнштейном. Оскільки я був заклопотаний своїми думками, Ейнштейн крав мої фігури, і це мене ще більше вивело з себе. Ми прозвали його Ейнштейном не тому, що він розумніший за інших, а тому, що його голова вдвічі більша за звичайну. Кажуть, що в ній повно води.

Побачивши, що програш неминучий, я покинув гру і пішов за Поп Корном до вікон кімнати, що виходили на стоянку. Він мав рацію — мої батьки таки приїхали...

Я повернувся в палату чекати батьків. Спершу я не помічав, як спливали хвилини, бо ґеть захекався, але згодом усвідомив, що за цей час вони могли прийти до мене вже разів п'ятнадцять.

Раптом я здогадався, де вони. Я шмигнув у коридор, коли ніхто мене не бачив, спустився по сходах і в напівтемряві підійшов до кабінету лікаря Дюссельдорфа.

Так і є! Вони були там. З-за дверей долинали голоси. Оскільки спускання сходами виснажило мене, я витратив кілька секунд, щоби перевести подих, отоді все й зіпсувалося. Я почув те, чого не повинен був чути. Мама ридала, лікар Дюссельдорф повторював: «Ми спробували все, повірте, ми все спробували», а тато відповідав здавленим голосом: «Я не сумніваюсь, лікарю, не сумніваюсь».

Ілюстрація до твору Марі-Клер Лефебюр

Потім лікар Дюссельдорф запитав:

— Хочете обняти його?

— Мені забракне мужності, — сказала мама.

— Не треба, щоб він бачив нас у такому стані, — додав тато.

Отоді я зрозумів, що мої батьки — це двоє легкодухів. Гірше, двоє легкодухів, які й мене вважають легкодухом!

...Коли я прокинувся, Бабця-Ружа була поряд. Вона усміхалась.

— Що трапилось?

— Лікар Дюссельдорф сказав моїм батькам, що я помру, і вони втекли. Я їх ненавиджу.

Я все докладно їй розповів, як оце тобі, Господи.

— Завжди є вихід, Оскаре, завжди... Ти маєш написати Богові. Він сильніший за мене. Спробуй, мій любий. Від чого ти найбільше страждаєш?

— Я ненавиджу своїх батьків.

— Тоді ненавидь їх дуже сильно... Матимеш кістку, щоб гризти. Коли ж ти її згризеш, то побачиш, що воно того не варте. Розкажи все це Богові у листі й попроси його прийти до тебе.

— Він може пересуватись?

— Певною мірою. Не часто. Точніше рідко.

— Чому? Він також хворий?

По тому як Бабця-Ружа зітхнула, я зрозумів, що вона не хоче мені сповіщати, що ти, Господи, також нездужаєш.

— Оскаре, батьки коли-небудь говорили з тобою про Бога?

— Облиште. Мої батьки придурки.

— Звичайно. Але чи вони коли-небудь говорили з тобою про Бога?

— Говорили. Лише один раз. Аби сказати, що вони в нього не вірять. Вони вірять тільки у Діда Мороза...

— І це тебе не заінтригувало?

— Якби я цікавився тим, що думають придурки, то не мав би часу на те, що думають люди розумні.

— Твоя правда. Але той факт, що твої батьки, як ти вважаєш, придурки...

— Авжеж. Вони справді придурки, Бабцю Ружо!

— Якщо твої батьки, які помиляються, не вірять у Бога, то чому б тобі не повірити у нього і не попросити навідатись до тебе?

— Гаразд. Хіба Ви не казали, що він прикутий до ліжка?

— Ні. Просто в нього своєрідна манера приходити в гості. Він сяйне думкою. У свідомості.

Це мені сподобалось. Я подумав, що це круто. Бабця-Ружа додала:

— От побачиш, його візити дуже допомагають.

Бабця-Ружа поцілувала мене (я відчував, що вона увійшла в смак), а потім пішла.

До завтра, цілую,

Оскар.

P. S. Хотів у тебе дещо попросити. Я знаю, що маю право лише на одне бажання, але те, яке я щойно висловив, це заледве чи бажання, радше побажання.

Я згоден, щоб ти прийшов до мене. У мою свідомість. Гадаю, це виглядатиме вражаюче. Було б добре, якби ти зробив це для мене. Я приймаю з восьмої години ранку до дев'ятої вечора. Решту часу я сплю. Іноді через ліки я час від часу дрімаю навіть удень. Але якщо ти застанеш мене у такому стані, не вагайся — буди. Було б дурістю розминутися на якусь хвилину, хіба ні?

Дорогий Боже,

Передусім, Боже, хочу зауважити, що ти не прийшов. Сьогодні через проблеми статевого дозрівання я дуже мало спав, тож не повинен був тебе проґавити.

Коли я прокинувся, Бабця-Ружа була вже тут.

— Кого ти по-справжньому любиш, Оскаре?

— Тут, у лікарні?

— Так.

— Шинку, Ейнштейна і Поп Корна.

— А серед дівчат?

Це запитання загнало мене на слизьке. Я не хотів відповідати.

— Пеггі Блу.

Пеггі Блу — це блакитна дівчинка. Вона живе у передостанній палаті наприкінці коридору. Вона мило посміхається, але майже не розмовляє. Немов фея, яка на короткий момент зупинилася перепочити в лікарні. У неї складна хвороба, хвороба блакиті, проблема крові, яка мусить, але не тече до легень і раптово надає всій

▲ Кадри з фільму «Оскар і Рожева пані» (2009)

шкірі блакитного відтінку. Вона чекає на операцію, яка зробить її шкіру рожевою. Як на мене, то надаремно, Пеггі Блу дуже гарно в блакитному.

— Ти сказав їй про це?

— Не можу ж я отак стати перед нею і сказати: «Пеггі Блу, ти мені дуже подобаєшся»... Ви бачили, яка у мене голова? Їй мали б подобатися прибульці з інших планет, а я в цьому не впевнений.

— Як на мене, Оскаре, ти дуже гарний.

Тут Бабця-Ружа пригальмувала нашу розмову. Приємно чути такі речі, ти тремтиш, не знаєш, що й відповісти.

— Не хочу звабльовати лише своїм зовнішнім виглядом, Бабцю-Ружо.

— Що ти відчуваєш до неї?

— Я прагну захистити її від привидів.

— А до тебе привиди приходять часто?

— Ні. У мене дуже міцний сон. Але іноді я чую, як Пеггі Блу кричить уночі. Я хотів би захистити її.

— Ти не вважаєш, що настав час набратися мужності й висловити свої почуття.

О десятій тридцять я наважився і підійшов до відчинених дверей її палати.

— Привіт, Пеггі, це Оскар.

Вона лежала на ліжку, схожа на Білосніжку, яка чекає свого принца, тоді як ті бісові карлики вважають, що вона мертва, Білосніжку, яка кольором своєї шкіри нагадувала сніг на фото, де він виходить не білим, а ледь блакитним.

— Я прийшов сказати, що сьогодні вночі й усі наступні ночі, якщо ти не проти, я стоятиму на варті біля твоєї кімнати, захищаючи тебе від привидів.

Вона глянула на мене, кліпнула віями, і в мене виникло враження, що фільм почав прокручуватись у сповільненому темпі, повітря ставало прозорішим, тиша — тихішою.

— Хвилинку, Яйцеголовий, Пеггі стерегтиму я!

Поп Корн стояв у дверях чи, точніше, заповнював собою весь прохід. Я затремтів.

— Якщо хочеш дівчину — бери Сандрін. Пеггі моя і більш нічия.

— За яким правом?

— За правом першого. Якщо ти чимось незадоволений — можемо битися.

Я трохи стомився і пішов посидіти до ігрової кімнати. Там якраз була Сандрін. У Сандрін, як і в мене, лейкемія але, здається,

її лікування проходить успішно. Ми називаємо її Китаянкою, бо в неї чорна блискуча перука з прямого жорсткого волосся з чубчиком, що робить її схожою на китаянку. Вона дивиться на мене і вистрілює бульбашкою з жувальної гумки.

— Можеш мене поцілувати, якщо хочеш.

— Навіщо. Жувальна гумка тебе не задовольняє?

— Ти на це нездатний, ти — нуль. Впевнена, ти ніколи цього не робив.

Обернувшись, я бачу всіх моїх друзів, які спостерігають за мною. Жодної можливості здрейфити. Треба бути чоловіком. Прийшла пора.

Я підходжу і цілую. Вона стискає мене в обіймах, я не можу відірватись, все зволожується, раптом, без попередження, вона всовує мені в рот свою жувальну гумку. З несподіванки я її ковтнув. Мене взяло зло.

І у цей момент чиясь рука торкнулась мого плеча. Біда не ходить сама — прийшли мої батьки. Сьогодні неділя, я й забув.

...Відколи мене поклали у стаціонар, у моїх батьків виникли проблеми зі спілкуванням, тож вони приносять дарунки. Сьогодні вони принесли плеєра. Тут я ніяк не міг їх розкритикувати, навіть якби хотів.

— А вчора ви не приїздили?

— Вчора? Навіщо? Ми ж можемо лише в неділю. Чому ти запитуєш?

— Вашу машину бачили на стоянці.

— У світі не один червоний джип. Машини взаємозамінні.

— Авжеж. Не те що батьки. А жаль...

Потім мама кинулася до мене, міцно обняла й промовила здавленим голосом:

— Я люблю тебе, Оскаре, я так тебе люблю.

Я хотів опиратися, але в останню мить поступився; пригадалися давні часи, часи, коли мене просто пестили, часи, коли вона без тривоги в голосі казала, що любить мене.

Після цього я, видно, трохи задрімав.

Бабця-Ружа — чемпіонка з пробудження. Вона завжди приходить на фінішну пряму якраз тоді, як я розплющую очі. І в цю мить вона завжди усміхається.

— Ну, як батьки?

— Як завжди, нездари.

— А Пеггі Блу, ти ходив до неї?

— Не говоріть мені про неї. Вона заручена з Поп Корном.

— Це вона тобі сказала?

— Ні, він.

— Він блефує!..

У Бабці-Ружі така манера розмовляти, що додає енергії.

Споночіло, у сутінках звуки відлунювали гучніше, у коридорному лінолеумі відбивався місяць.

Я зайшов до Пеггі і простягнув їй свій плеєр.

— Візьми. Послухай «Вальс сніжинок». Це настільки гарно, що я щоразу думаю про тебе.

Пеггі слухала «Вальс сніжинок». І посміхалась, ніби її давній друг — вальс — нашіптував їй на вухо щось кумедне.

Повертаючи плеєр, вона сказала:

— Дуже гарно.

Це було її перше слово. Класно, як на перше слово?

— Оскаре, я хочу, щоб від привидів мене захищав ти.

— Покладись на мене, Пеггі.

Я був страшенно гордий. Врешті-решт, виграв я!

— Поцілуй мене.

Поцілунки — це справді дівчачі штучки, щось на зразок потреби. Але Пеггі, на відміну від Китаянки, не розпусна, вона підставила мені щоку, від поцілунку мене, зізнаюсь, також кинуло в жар.

— Добраніч, Пегті.

— Добраніч, Оскаре.

Ось так, Господи, минув мій день... Тож звертаюся до тебе з проханням: хочу, щоби ми з Пеггі одружились. Ти виконуєш такі бажання, як шлюбні агентства?.. Не бажаючи давити на тебе, хочу нагадати, що часу в мене небагато.

До завтра, цілую,

Оскар.

P. S. До речі, яка у тебе, все-таки, адреса?

Дорогий Боже,

Це сталося сьогодні вночі.

Близько першої години ночі почувся стогін Пеггі Блу. Я підскочив у ліжку. Привиди! Привиди мучать Пеггі Блу, тоді як я пообіцяв їй стояти на варті. Вона зрозуміє, що я неспроможний, вона більше не озветься до мене і матиме рацію.

Я підвівся і пішов на зойки. Увійшовши до палати Пеггі, я побачив, що вона сидить у ліжку і здивовано дивиться на мене. Я, мабуть, також виглядав ошелешеним, бо несподівано побачив перед

собою Пеггі Блу, яка спостерігала за мною з закритим ротом, але я й далі чув стогін.

Тоді я пішов до наступних дверей і зрозумів, що стогнав Шинка, який корчився у ліжку через свої опіки...

— То це не ти, Пеггі? Я завжди думав, що це ти кричиш уночі.

— А я — що ти.

Ми не могли отямитися від того, що відбувалося і що ми казали один одному: в дійсності кожен думав про іншого вже давно.

— Що ти тепер робитимеш, Оскаре?

— А ти, Пеггі?

Сказитися можна, скільки у нас спільного: однакові думки, однакові запитання.

— Ти хочеш спати зі мною?

Дівчата — це щось неймовірне. На таку фразу, як оця, я потратив би години, тижні, місяці, прокручуючи її в голові перед тим, як сказати. Вона вимовила її так природно, так просто.

— О'кей.

І я заліз до неї в ліжко. Ми багато спали, багато мріяли, лежали пригорнувшись один до одного, розповідали про своє життя.

Ясно, що вранці, коли старша медсестра мадам Ґоммет застала нас разом, розігралася ціла опера, ...і лише поява Бабці-Ружі поклала край цьому концертові.

— Може, нарешті дасте цим дітям спокій? Кого ви повинні задовольняти: пацієнтів чи правила? Що мені до ваших правил, до одного місця їх. А тепер замовчіть. Ідіть чубитися десь-інде. Тут вам не роздягальня.

Це прозвучало безапеляційно, як завжди у Бабці-Ружі. Вона відвела мене до моєї палати, і я трохи поспав.

Дорогий Боже,

Пеггі Блу сьогодні прооперували. Близько восьмої її забрали на ношах...

Бабця-Ружа тримала мене за руку, аби не дати мені рознервуватися.

— Чому твій Бог, Бабцю-Ружо, допускає, щоб існували такі люди, як Пеггі і я?

— Добре, що він вас створює, мій Оскарику, без вас життя було б не таким прекрасним.

— Ні. Ви не розумієте. Чому Бог допускає, щоб ми хворіли. Або він недобрий. Або не дуже вигадливий.

— Оскаре, хвороба — як смерть. Це — даність. Вона не є покаранням.

— Одразу видно, що Ви не хворі.

— Я люблю тебе, Оскаре.

Далі ми пішли прибрати кімнату Пеггі: принесли шоколадних цукерок, поставили квіти до її повернення.

Потім я поспав. Неймовірно, як багато я сплю останнім часом.

Під вечір Бабця-Ружа розбудила мене і сповістила, що Пеггі Блу вже повернулась і що операція була успішною.

Ми пішли вдвох її провідати. Батьки Пеггі сиділи в її узголів'ї. Не знаю, хто їх попередив — Пеггі чи Бабця-Ружа, одначе складалось враження, що вони знають, хто я, і ставляться до мене з повагою...

Пеггі розплющила очі й посміхнулася мені та своїм батькам і знову заснула.

Батьки заспокоїлись, але вже мусили йти.

— Довіряємо нашу доньку тобі, — сказали вони. — Ми знаємо, що можемо на тебе розраховувати.

Разом із Бабцею-Ружою я досидів доти, доки Пеггі вдруге розплющила очі, а потім пішов до себе в палату відпочити.

Закінчуючи лист, я усвідомлюю, що, врешті-решт, сьогоднішній день був хорошим днем. До завтра, цілую,

Оскар.

P. S. Сьогодні жодних бажань. Ти зможеш відпочити.

Дорогий Боже,

Сьогодні я робив тільки дурниці.

Розкажу про це швиденько, бо на більше воно не заслуговує. Пеггі Блу почувається добре, але Китаянка, підіслана Поп Корном, який тепер не може мене терпіти, донесла їй, що я цілував її в губи.

Обкладинка румунського видання

Постер фільму «Оскар і Рожева пані» (2009)

Пеггі одразу ж заявила, що між нами все скінчено. Я запротестував, сказав, що я й Китаянка, то помилка молодості, але Пеггі була незворушна.

Завтра Різдво, Господи. Я ніколи не задумувався над тим, що це твій день народження. Зроби так, щоб ми з Пеггі помирилися, бо я не знаю, через це чи ні, але сьогодні ввечері мені дуже сумно, і я втрачаю мужність.

До завтра, цілую,

Оскар.

Дорогий Боже,

Сьогодні вранці, о восьмій, я сказав Пеггі Блу, що люблю її і тільки її, і не можу уявити свого життя без неї. Вона розплакалась і зізналась, що також любить лише мене і ніколи не знайшла б собі когось іншого, особливо тепер, коли вона стала рожевою. Як дивно, ми обоє ридали, але нам було так приємно.

Коли пробило десять, до мене нарешті дійшло, що це Різдво і я не можу залишатися з Пеггі, бо її родина — брати, дядьки, племінники, кузени — збиралися «висадитися» в її палаті, мені ж доведеться терпіти своїх батьків.

Я хутко зважився і організував свою втечу. Трохи обміну: іграшки для Ейнштейна, ковдру — Беконові, цукерки — Поп Корнові. Трохи спостережливості: перед тим як піти, Бабця-Ружа завжди проходила крізь роздягальню. Трохи завбачливості: мої батьки не приїдуть раніше полудня. Все пройшло добре: об одинадцятій тридцять Бабця-Ружа обняла мене, побажала щасливого Різдва з батьками, а потім зникла на поверсі роздягалень. Я свиснув. Поп Корн, Ейнштейн і Бекон швидко одягли мене, підняли, спустили по сходах і віднесли до тарадайки Бабці-Ружі, випущеної ще до появи першого автомобіля. Поп Корн, великий спритник у відкриванні

◀ Рожева пані. Кадр із фільму «Оскар і Рожева пані» (2009)

замків, йому ж бо пощастило вирости у непевному районі, відчинив відмичкою задні дверцята, і вони кинули мене на підлогу між переднім і заднім сидіннями...

По приїзді я збирався вискочити і сказати: «Ку-ку, Бабцю-Ружо», але поїздка з перепонами до її дому тривала так довго, що я заснув.

Коли я прокинувся, навколо було темно, холодно і тихо, я ж лежав на вогкому килимку. Отут я вперше подумав, що, мабуть, таки утнув дурницю.

Переді мною великий освітлений будинок. Я попрямував до нього. Це було нелегко. Мені довелося так підстрибнути до дзвінка, що я звалився на циновку.

На ній мене й знайшла Бабця-Ружа.

— Але ж... але, — вона не знаходила слів.

А потім схилилася наді мною і прошепотіла:

— Серденько моє.

Отоді я подумав, що зроблене, може, не така вже й дурниця.

Вона віднесла мене у вітальню, де стояла велика різдвяна ялинка, яка кліпала очима...

— Оскаре, тебе шукає вся лікарня. Повна бойова тривога. Твої батьки втратили надію. Вони повідомили поліцію.

— Вони мене бояться. Вони не зважуються розмовляти зі мною. І що більше не зважуються, то більше мені здається, що я почвара. Чому я їх так тероризую? Невже я такий потворний? Від мене тхне? Я став ідіотом, не усвідомлюючи цього?

— Вони бояться не тебе, Оскаре. Вони бояться хвороби.

— Хвороба — це частина мене. Вони не повинні поводитись інакше через те, що я хворий. Чи вони можуть любити лише здорового Оскара?

— Знаєш, Оскаре, одного дня ти помреш. Але твої батьки також помруть.

Мені було дивно чути те, що вона казала. Я ніколи над цим не замислювався.

— Так. Вони також помруть. Самотніми. Страшенно жалкуючи, що не зуміли порозумітися зі своїм єдиним дитям, Оскаром, якого вони обожнювали. Подумай про них, Оскаре. Всі смертні. Колись прийде черга і твоїх батьків. І моя.

— Так. Однак я все-таки раніше.

— Це правда. Ти раніше. Але невже під приводом того, що ти раніше, ти маєш право на все? Право забути про інших?

— Я зрозумів, Бабцю-Ружо. Подзвоніть їм.

Ось так, Боже. Те, що відбувалося потім, описую коротко, бо стомилося зап'ястя. Бабця-Ружа повідомила лікарям, ті попередили

батьків, які приїхали до Бабці-Ружі, і ми разом відсвяткували Різдво.

До речі, з днем народження тебе, Боже. Бабця-Ружа, яка щойно вклала мене у ліжко свого старшого сина, підказала, що моїм, ще й гарним, дарунком на твій день народження стало примирення з батьками.

Оскар.

P. S. Забув про своє бажання: нехай мої батьки залишаються завжди такими, як сьогодні ввечері. І я також.

Дорогий Боже,

Сьогодні я багато розмірковував.

По-перше, я використав різдвяний подарунок Бабці-Ружі. Це рослина з Сахари, яка проживає своє життя за один день. Тільки-но насінину полито, вона пускає паросток, він виростає у стебло, яке обростає листочками і випускає квітку, та утворює насіння, потім в'яне й засихає, і гоп, увечері все скінчено. Геніальний дарунок, дякую тобі за те, що ти його придумав. Сьогодні о сьомій ранку Бабця-Ружа, мої батьки і я полили насінину, і я зміг простежити за її буттям. Я дуже розчулився.

Разом із Пеггі Блу ми довго читали «Медичний словник». Це її улюблена книжка. Вона захоплюється хворобами і запитує себе, які з них могтиме мати згодом. Я ж подивився слова, які цікавили мене: «Життя», «Смерть», «Віра», «Бог». Можеш мені повірити, їх там немає!

— Бабцю-Ружо, мені здається, що в «Медичному словнику» є тільки специфічні штучки, але немає речей, які стосуються нас усіх: Життя, Смерть, Віра, Бог.

— Напевно, слід зазирнути до «Філософського словника», Оскаре. Та навіть якщо ти знайдеш поняття, яких шукаєш, можеш також залишитися розчарованим. На те саме поняття він пропонує кілька зовсім різних відповідей.

— Ви хочете сказати, що «Життя» не має рішення?

— Я хочу сказати, що «Життя» має багато рішень, а тому — жодного.

— А я, Бабцю-Ружо, гадаю, що для життя є одне-єдине рішення — жити...

Ось так, Господи. Проте я й далі чекаю на твій візит. Приходь. Не вагайся.

До завтра, цілую,

Оскар.

Дорогий Боже,

Пеггі Блу поїхала. Вона повернулася додому. Я не ідіот і добре розумію, що вже ніколи її не побачу.

Я не писатиму тобі, бо мені дуже сумно. Ми з Пеггі прожили наше життя разом, і зараз я опинився у своєму ліжку один, лисий, кволий і стомлений. Сьогодні я тебе не люблю.

Оскар.

Дорогий Боже,

Дякую, що прийшов.

Ти доречно вибрав момент, мені якраз було зле. А ще, можливо, тебе образив мій учорашній лист.

Коли я прокинувся, то ... повернув голову до вікна, аби подивитися на сніг. І тут я здогадався, що ти йдеш до мене. Був ранок. Я був сам один на Землі. Було так рано, що пташки ще спали, навіть нічна медсестра, напевно, дрімала, а ти намагався запалити світанок. Було важко, але ти домагався. Небо світліло. Ти не зупинявся. Саме тут я зрозумів різницю між тобою і нами — ти невтомний хлопець!

Я зрозумів, що в тому є ти. Що ти розкриваєш мені свою таємницю: щодня дивись на світ так, ніби бачиш його вперше.

Тож я послухався твоєї поради і поринув у це. Вперше. Я споглядав світло, кольори, дерева, пташок, тварин. Я відчував, як повітря проходить крізь мої ніздрі і дає змогу дихати. Я чув голоси, які звучали в коридорі, як під склепінням собору. Я відчував себе живим. Я тремтів від чистої радості. Щастя буття. Я був зачудований.

Дякую, Господи, що ти зробив це для мене. У мене було враження, що ти взяв мене за руку і повів у серце таїни, щоб її споглядати. Дякую.

До завтра, цілую,

Оскар.

Дорогий Боже,

Я спробував пояснити батькам, що життя — таки дивний дарунок. Спершу ми перебільшуємо: вважаємо, що подароване нам життя вічне. Згодом ми ним легковажимо, нам здається, що воно пусте, надто коротке, ми майже готові позбутися його. Нарешті ми усвідомлюємо, що це — не дарунок, а лише позика. Тоді ми намагаємося заслужити його. Будь-який кретин може насолоджуватися життям, але коли вже не можеш рухатися, треба звертатися до своєї мудрості.

Не знаю, чи я таки зумів їх переконати.
Навідайся до них. Доверши роботу. Я трохи стомився.
До завтра, цілую,
Оскар.

Дорогий Боже,
Мені здається, я помираю.
Оскар.

Дорогий Боже,
Хлопчик помер.

Я залишуся рожевою пані, але більше ніколи не буду Бабцею-Ружою. Нею я була лише для Оскара.

Він згас сьогодні вранці, у ті півгодини, коли його батьки і я пішли випити кави. Він зробив це без нас. Гадаю, він чекав цього моменту, щоб оберегти нас. Ніби хотів захистити від безжальності моменту свого зникнення.

Дякую тобі за те, що ти познайомив мене з Оскаром. Завдяки йому я сміялась і пізнала радість. Він допоміг мені повірити в тебе. Я сповнена любові, вона обпікає, він стільки дав її мені, що вистачить на всі роки, які мене чекають.

До скорої зустрічі,
Бабця-Ружа.

P. S. Протягом останніх трьох днів на журнальному столику Оскара стояла табличка. Гадаю, це стосується тебе. Він написав: «Тільки Господь має право мене розбудити».

Переклад Олени Борисюк

ДІАЛОГ ІЗ ТЕКСТОМ

1. Хто такий Оскар і чому він пише листи до Бога?
2. Розкажіть, яку роль у його житті відіграє Рожева пані. Чому можна сказати, що ця роль не одна, а їх декілька?
3. Висловіть міркування про те, коли буває потрібно ділитися з кимось своїми думками? Що значить бути готовим/готовою самому/самій вислухати когось?
4. Чи існує головне правило спілкування у складній ситуації? Спробуйте сформулювати його.
5. Доповніть список слів підтримки: я розумію, про що ти ...; можеш на мене покластися ...; чи можу я чимось допомогти... .

https://tinyurl.com/bukrek-edu-ZAR-8-Schmitt-1

1 Кросворд за біографією та творчістю Е.-Е. Шмітта

2 Вікторина за твором «Оскар і Рожева пані»

6. Чому важливо думати про своїх ближніх навіть тоді, коли ви самі почуваєтеся не найкраще?
7. Поясніть сенс різдвяного подарунка — рослини із Сахари, — який підготувала для Оскара Бабця-Ружа.

ПІЗНАЄМО СЕБЕ

У повісті Е.-Е. Шмітта «Оскар і Рожева пані» порушені проблеми, які неможливо залишити поза увагою: як прийняти неминуче, що означає жити по-справжньому, чому важливо говорити про свої почуття та як підтримувати тих, хто поруч. Кожен із нас хоча б раз у житті стикається з подібними дилемами. Поміркуйте: які відповіді ви могли б знайти на ці питання? Ваші думки можуть стати ключем до розуміння не лише твору, а й самих себе.

СИТУАЦІЯ 1. Оскар знає, що його хвороба невиліковна, і відчуває, що дорослі приховують від нього правду. Лише Рожева пані чесно розповідає йому про ситуацію, але не позбавляє його надії, пропонуючи уявну гру, в якій кожен день дорівнює 10 рокам життя. Чи завжди потрібно говорити правду, навіть якщо вона болісна? Чи була гра, запропонована Рожевою пані, обманом? Чому? Що важливіше в складних ситуаціях: правда чи підтримка надії? Як би ви діяли на місці Рожевої пані?

СИТУАЦІЯ 2. У лікарні Оскар знаходить справжнього друга в особі Рожевої пані. Вона підтримує його, попри всі труднощі. Проте у лікарні є інші діти, які також потребують уваги. Як ви вважаєте, чи потрібно було Рожевій пані приділяти більше уваги іншим дітям? Чи це правильно, що вона присвятила себе тільки Оскару? Що робить дружбу особливою? Як би ви описали свого справжнього друга? Чи могли б ви стати другом для когось у складній ситуації? Як би ви підтримували цю людину?

СТВОРЮЄМО УНІКАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

1 Книга мудрості

Зберіть уявні «поради» або «уроки життя», які Оскар міг би залишити для інших дітей. Оформте їх у вигляді книги.

2 Скринька пам'яті

Створіть скриньку пам'яті для людини, яку Оскар хотів би запам'ятати. Що б ви поклали туди?

3 Чек-лист вдячності

Протягом вивчення твору щодня записуйте 1 річ, за яку ви вдячні. Поділіться кількома моментами з друзями / подругами.

ТВІР У МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

- У 2009 р. твір спільно екранізували Бельгія, Франція та Канада. Режисером і автором сценарію був сам Шмітт, головні ролі зіграли Амір Бен Абдельмоумен (Оскар), Мішель Ларок (Рожева пані) та Макс фон Зюдов (лікар). Музику до фільму створив легендарний Мішель Легран.

- Твір неодноразово адаптовували для сценічного втілення. Лише в Україні на 2010 р. інсценізації повісті ставили у понад 10 театрах.

ОЦІНЮЄМО СЕБЕ

Дайте усні (письмові) відповіді на запитання. Кожна правильна відповідь — ***2 гайворони.***

1. Чому Ерік-Емманюель Шмітт обрав для твору саме епістолярну форму (листів)?
2. Чому автор назвав головного персонажа Оскаром (у перекладі з давньогерманської — «божественний», «божий спис»)?
3. Чому подругою десятилітнього хлопчика стала немолода Бабця-Ружа?
4. Чому Оскар написав, що Бог — «невтомний хлопець»?
5. Чому Оскар залишив записку: «Тільки Господь має право мене розбудити»?
6. Чому Ерік-Емманюель Шмітт вважає твір «Оскар і Рожева пані» книгою про християнство?

Уявіть, що ви пишете лист собі в майбутнє через 10 років.

- Що б ви хотіли сказати?
- Які мрії ви хотіли б здійснити?
- Що важливе залишиться з вами?

КНИЖКА В ОДИН КЛІК

К. Функе «Чорнильне серце»

К. Р. Сафон «Володар туману»

Н. Ґейман «Кораліна»

КВІЗ

ТУР 1 Стежки далеких планет

Де розташований Дискосвіт? Десь у глибинах космосу. Там кружляють навколо своїх зірок тисячі вигаданих письменниками й сценаристами планет. Деякі з них набули світової слави, інші відомі значно менше. Чи зможете ви назвати кілька таких планет і твори, в яких вони фігурують? Вартість кожної правильної відповіді — ***2 гайворони***.

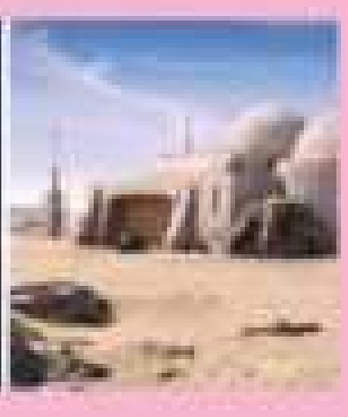
1 Третя планета зірки Канопус, навколо якої обертається два супутники; пустельна планета, батьківщина фрименів, столиця імперії Атрідів.

2 Практично райська планета. Середня температура — +26 °С, невисокі пагорби, родючий ґрунт. Водоспади, веселки. Тваринний світ відсутній. В атмосфері наявний галюциногенний газ лонгстед-42, який стимулює уяву.

3 Планета у неколонізованому зоряному скупченні Сергон; рельєф переважно рівнинний. Населена тваринами-телепатами.

4 Супутник планети Поліфем, обертається навколо зорі А системи Альфа Центавра. Схожа на Землю (розмір, склад атмосфери, блакитний колір морів). Рослинний і тваринний світ багатий. Населена розумною расою на'ві.

ТУР 2 Листи з Європи

Малий Оскар написав Богу 14 листів — і не отримав жодного у відповідь. Але коли читачі дізналися про його сумну історію, вони готові були написати йому тисячі листів. І на кожному листі були б яскраві поштові марки. До речі, чи можете ви за марками визначити, з якої країни надійшов лист? Вартість кожної правильної відповіді— ***2 гайворони***.

HELLAS ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ · EESTI · ÖSTERREICH · SHQIPËRIA · MAGYARORSZÁG · HELVETIA

ТУР 3 Усе магічне військо

Чарівники й чарівниці, маги, відьмаки й відьми — зі сторінок фентезійної літератури вони перейшли нині у світ кіно і набули світової слави. Ваше завдання — прочитати їхні імена, зашифровані в ребусах. Вартість кожної правильної відповіді — ***2 гайвороні***.

ТУР 4 Птахи в небесах

У сонячних променях птах у небі перетворюється на темний силует. Лише треноване око може його впізнати. Спробуйте це зробити. Вартість кожної правильної відповіді— ***2 гайвороні***.

ТУР 5 Запитання від бібліотекаря

Бібліотекар читає всі книги, які до нього надходять. Тому він такий ерудований і велемудрий. Сьогодні він хоче поставити вам шість питань. Готові? Вартість кожної правильної відповіді — ***2 гайвороні***.

1 Річард Бах говорив: «Якщо тобі колись захочеться знайти людину, яка зможе подолати будь-яку, навіть найважчу біду, і зробити тебе щасливим, коли цього не зможе більше ніхто, ти просто подивися ТУДИ і скажи: "«Привіт!"». *Куди — ТУДИ?*

2 Непосидючий герой роману Еріка-Емманюеля Шмітта багато мандрує. Якось він опиняється у мальтійській в'язниці, проте йому вдається звідти втекти. *Яка фізична вада була у начальника цієї в'язниці?*

3 Частенько ВОНА кладе яйце вертикально, щоб зменшити його видимі розміри. У фантастичному романі Террі Пратчетта ВОНА будує собі житло у вигляді годинника. *Хто ВОНА?*

4 У романі Террі Пратчетта «Шалена зірка» двоє друзів заблукали в лісі, і один із них запитав іншого: «Як ти думаєш, у цьому лісі є щось істівне?» — «Так, — відповів його друг, — є… Це ...». *Закінчіть його відповідь.*

5 Письменник Ульф Старк напівжартома зазначає, що батьки, намагаючись пробудити в дитини інтерес до читання з раннього дитинства, мимоволі досягають протилежного результату. Тому батькам, які хочуть, щоб їхні діти сприймали книги з живим інтересом, він рекомендує не робити ЦЬОГО. *Не робити ЧОГО?*

ЗМІСТ

Дорогі юні друзі! 3

ВСТУП. ЛІТЕРАТУРА ЯК ЗАСІБ ХУДОЖНЬОГО ОСВОЄННЯ ДІЙСНОСТІ 5

Літературний процес. Літературні епохи 5

РОЗДІЛ 1. ЧАС У ПОШУКУ ГЕРОЯ 8

Ідеал чоловіка в античному та середньовічному героїчних епосах 8

Світ любить героїв
Гомер (IX–VIII ст. до н. е.). «Іліада». «Одіссея» 10

Дармовий сир — лише у мишоловці
Вергілій (70–19 рік до н. е.). «Енеїда» 32

Сміливець у грі героїв
«Старша Едда» (1260-ті роки). Промови Фафніра 42

Помираю, але не здаюся
«Пісня про Роланда» (середина XI ст.). Смерть Роланда 51

Книжка в один клік 60

КВІЗ 61

РОЗДІЛ 2. ЗІ СХОДУ СВІТЛО 63

Загальнолюдські цінності в середньовічній поезії Сходу 63

Викликати сльози у духів
Лі Бо (701–762). Лірика 65

Плисти вниз рікою життя
Ду Фу (712–770). Лірика 72

Цей караван життя — предивна річ
Омар Хаям (1048–1131). Рубаї 78

Годі плакати даремно
Шота Руставелі (бл. 1172 — бл. 1216). «Витязь у тигровій шкурі» 84

Книжка в один клік 95

КВІЗ 96

РОЗДІЛ 3. ЩО ВОДИТЬ СОНЦЕ І СВІТИЛА 98

Ідеал жінки в літературі доби Відродження 98

Бог у її очах
Франческо Петрарка (1304–1374). Сонети 100

Кохання може все і все здолає…
Вільям Шекспір (1564–1616). Сонети. «Ромео і Джульєтта» 107
Книжка в один клік 132
КВІЗ 133

РОЗДІЛ 4. КОНФЛІКТ МРІЇ І РЕАЛЬНОСТІ 135

Лицарі й блазні в класичній літературі 135

Зазирнути за обрій
Мігель Сервантес де Сааведра (1547–1616). «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі» 138

Життя як ілюзія
Педро Кальдерон де ля Барка (1600–1681). Сонети 153

Півцарства за титул
Мольєр (1622–1673). «Міщанин-шляхтич» 157
Книжка в один клік 179
КВІЗ 180

РОЗДІЛ 5. ПІДНЯТИСЯ НАД БУДЕННІСТЮ 182

Духовні пошуки сучасної людини 182

Крилатим ґрунту не треба
Річард Бах (нар. 1936). «Чайка Джонатан Лівінгстон» 185

Дарувати тепло тіням
Ульф Старк (1944–2017). «Маленька книжка про любов» 201

У магії не жіноче обличчя
Террі Пратчетт (1948–2005). «Право на чари» 217

Листи до бога
Ерік-Емманюель Шмітт (нар. 1960). «Оскар і Рожева пані» 232
Книжка в один клік 251
КВІЗ 252

Словник літературознавчих термінів

Навчальне видання

ГОРОБЧЕНКО Ірина Вікторівна
СНЄГІРЬОВА Валентина Василівна
КАЄНКО Олександр Васильович
БУШАКОВА Оксана Валеріївна

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Редактор *Анастасія Чубрей*
Коректор *Неля Савєльєва*
Оформлення і верстка *Анни Андрєєвої*

Формат 70×100/16. Ум.-друк. арк. 20,73. Обл.-вид. .
Тираж прим. Зам. №.

Видавець і виготовлювач МПП «Букрек»,
вул. С. Костишина, 10, м. Чернівці, 58000.
Тел.: (0372) 55-29-43. E-mail: info@bukrek.net. Сайт: www.bukrek.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи ЧЦ
№ 1 від 10.07.2000 р.

СЛОВНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

А

Автобіографічна повість — один із різновидів повісті; твір, у якому висвітлюється низка подій із життя головного героя (автора), написаний від першої особи.

Б

Балада — жанр ліро-епічної поезії фантастичного, історико-героїчного або соціально-побутового характеру з драматичним сюжетом.

«Білий вірш» — вірш, що не має рими, але має ритм.

В

Верлібри — вільні вірші, неримовані, нерівно наголошені віршорядки, які записуються без розділових знаків.

Вірші — особливе, насичене змістом, ритмічне мовлення.

Вічні образи — літературні образи, які виходять за межі конкретних творів і зображеної в них епохи та сприймаються як символи загальнолюдських духовно-моральних цінностей: любові, доброти, справедливості, жаги до пізнання тощо. Їхні імена стали загальними назвами, що вказують на певні риси характеру людини або літературного образу.

Г

Героїчний епос *(грец. epos — «розповідь», «слово»)* — розповідь про події героїчного чи побутового характеру, які відбувалися в далекому минулому.

Герой епосу — воїн, богатир, у якому втілено найкращі риси народного характеру; відзначається надзвичайною силою і мужністю. Сила виражається у битві, адже саме битва — найвище випробування не лише фізичної сили та сміливості героя, а й його здатності знаходити та ухвалювати рішення. Герої епопеї могли бути вигаданими, міфологічними чи реальними, історичними. Кожного з них вирізняє щось незвичайне, чому дивувався і чим милувався народ. Герої епосу втілюють народні ідеали, саме тому народ зберігав їх у пам'яті та оспівував.

Гіпербола — художнє перебільшення.

Грегерія — дуже короткий художній текст (1–2 речення), який нагадує одночасно афоризм і образне визначення; обов'язкові складники грегерії — гумор і метафора.

Гумор — різновид комічного, відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах.

Д

Діалог — двосторонній обмін інформацією *(розмова, спілкування)* між двома людьми.

Драма *(від грец. drama — «дія»)* у широкому значенні: літературний твір для постановки на сцені. Драма (у вузькому значенні) зображує складну боротьбу героїв: перешкоди, що постають перед ними, часто долаються ціною величезних зусиль, проте не закінчуються смертю.

Драматизм — напруженість дії, яка є найважливішою особливістю сценічного твору.

Драматургічний конфлікт — боротьба протилежних сил. Конфлікт загострює наш інтерес до п'єси, тримає у напрузі від її початку і до кінця.

Е

Епічна поема — головний жанр епосу. В основі її сюжету — визначні події минулого. Епічна поема виросла із міфів та фольклору як пісня про героїв та їхні діяння, що передається з вуст в уста.

І

Іронія — осміяння, глузування. Негативний зміст іронії прихований за зовнішньою, позитивною формою висловлювання.

Квазіісторизм — неправдивий, невірогідний історизм, правдоподібне переплетіння історії й вигадки.

Комедія — драматичний твір, який висміює людські недоліки і суспільні вади.

Комічне — смішне в житті та літературі. Основні види комічного: гумор, іронія, сатира.

Ліричний вірш — твір, у якому художньо зображуються думки, почуття і переживання людини. Для ліричного вірша характерні віршована форма, велика кількість художніх засобів, високий рівень емоційності, він не має чітко окресленого сюжету.

Ліричний герой — образ поета в праці.

Літературна епоха (доба) — фрагмент історико-літературного процесу, окреслений певними хронологічними межами в історії літератури.

Літературний жанр — форма художнього твору, що склалася історично й характеризується певними обсягом, тематикою, особливостями сюжету. Розрізняють епічні розповідні жанри (оповідання, новела, повість, роман), ліричні (вірш, пісня), ліро-епічні (поема, балада) та драматичні (комедія, трагедія, драма).

Літературний процес — поступальний розвиток і еволюція літератури від найдавніших часів до нашого дня.

Монолог — висловлення однієї людини у творі.

Наукова фантастика — жанр літератури, кіно, телебачення та інших медіа, який використовує наукові і технологічні дані для створення уявних світів, подій, персонажів та ситуацій. Наукова фантастика показує можливе майбутнє людства або інших цивілізацій, а також альтернативну історію, паралельну реальність чи фантастичний простір.

Новела — невеликий прозовий твір, близький за обсягом до оповідання. Новела відзначається незвичайністю сюжету та несподіваним фіналом.

Образ-переживання — особливий тип художнього образу, який передає стан ліричного героя.

Оповідання — невеликий прозовий художній твір про одну чи кілька подій із життя героя або героїні, що відіграють важливу роль у їхній долі. Події в оповіданні тривають недовго, для них характерна проста композиція, однолінійний сюжет.

Оповідання науково-фантастичне — оповідання, у якому зображуються наукові або технічні відкриття, прогнозується розвиток людства у майбутньому.

Пародія — у літературі та інших видах мистецтва (кіно, театр, вокал в музиці та живопис) — комічне наслідування певного художнього твору чи групи творів.

Пафос у художньому творі — піднесене почуття, пристрасне натхнення, переконаність, урочистий тон оповіді.

Поетичний паралелізм — прийом паралельного зображення в художній літературі явищ природи і людського життя через їхнє зіставлення.

Повість — епічний прозовий жанр, який посідає проміжне місце між оповіданням і романом. Якщо в оповіданні зазвичай зображено одну подію з життя героя, в романі — ціле життя, то в повісті — кілька подій. Для повісті характерна невелика кількість героїв: зазвичай один головний і 2–3 другорядних.

Притча — історія алегоричного характеру з повчальним змістом.

Роман — великий епічний жанр літератури, який пропонує читачеві один епізод чи ключовий момент із життя героїв, а розгорнутий сюжет із багатьма епізодами. Основне місце в романі відведено зображенню життя людей на фоні складних соціальних, історичних чи психологічних проблем.

Роман епістолярний — роман у листах.

Роман історичний — прозовий жанр великої форми, в якому на тлі історичних подій постає і реальними особистостями діють вигадані персонажі.

Роман лицарський — оповідний жанр європейської середньовічної літератури, перейнятий куртуазністю. Лицарський роман описував пригоди і почуття шляхетного закоханого лицаря. У сюжеті значне місце відведено подвигам героя на честь Прекрасної Дами або заради захисту скривдженим. На відміну від епосу, в лицарському романі з'являється багато особистісних інтересів, увага акцентується на особистості героя, поглибленому розкритті його характеру.

Рубаї — жанр східної поезії, віршована форма з 4 рядків.

Сатира — різний прояв комічного в літературі та мистецтві, художнє приниження викриттю негативних явищ, за допомогою різних комічних засобів (іронії, гіперболи, пригоди, алегорії, гарячої та інших).

Символи — художні образи, які позначають певні ідеї або уявлення про світ, людське життя, цінності. Образи-символи є багатозначними.

Сонет (від провансальського *sonet* — «пісенька») — віршована форма з 14 рядків. Перші дві строфи сонета мають по 4 рядки — катрени, за ними йдуть дві строфи по 3 рядки — терцети. Таку будову має італійський (петрарківський) сонет.

Сонет англійський (шекспірівський) має особливу будову: він складається з трьох катренів з неодноковими римами та одного дистиха, або двовірша.

Трагедія — драматичний твір, де зображуються нерозв'язні моральні проблеми, непереборні перешкоди, що призводять до загибелі героя (героїні). У цій боротьбі виявляється сила характеру героїв і їхні високі стремління.

Фантастика в художній літературі — вигадані письменником неприродні явища, нереальні предмети або явища, чарівні персонажі, яких немає у реальному світі.

Фантастична повість описує вигадані, але умовно можливі події сучасних читачеві замилувати над важливими проблемами сторонніх людини та навколишнього світу.

Фентезі — жанр сучасної літератури і мистецтва, різновид фантастики. Твори жанру фентезі ґрунтуються на міфологічних та казкових мотивах, переосмисленні чи перероблянні авторами.

Хайку — традиційний для японської поезії нерозривний тривірш, що містить сімнадцять складів (кожний вірш розподіляється на сімейні: п'ять складів у першому рядку, сім — у другому, п'ять — у третьому).

Художні образи — зображення людей, тварин, будь-яких предметів, реальних або вигаданих людей, явищ природи, створених думками або почуттями автора/авторки.

Художня деталь — один із засобів творення художнього образу; виразна подробиця твору. Деталі допомагають уявити описування героїв з усіма їхніми неповторними рисами.

Шекспірівська питання — питання щодо авторства шекспірівських творів.